

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Πολιτιστικός τουρισμός:

Η περίπτωση της Ρόδου

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια

Ευγενία Κουτσοπούλου

ΑΜ. 2210315

Τριμελής Επιτροπή:

Επιβλέπουσα: Μητούλα Ρ., Επίκουρη Καθηγήτρια

Μέλη: Γεωργιτσογιάννη Ε., Καθηγήτρια

Μαλινδρέτος Γ., Επικουρος Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	9
ABSTRACT	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	14
1.1 Τουρισμός Γενικά	14
1.2.Ορισμοί εννοιών: τουρισμός – τουρίστας	14
1.3. Μορφές Τουρισμού	16
1.4. Τουριστική Ζήτηση	18
1.5.Τουριστική Προσφορά	20
1.6.Επιπτώσεις της τουριστικής δραστηριότητας	22
1.6.1. Οικονομία	22
1.6.2. Κοινωνία	23
1.6.3. Περιβάλλον	25
1.7. Βιώσιμος Τουρισμός	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΡΟΣ	32
2.1 Οριοθέτηση των εννοιών: πολιτισμός και κουλτούρα	32
2.2. Πολιτιστική Κληρονομιά (Cultural Heritage)	33
2.3. Πολιτιστικός τουρισμός	36
2.4. Επιπτώσεις του πολιτισμικού τουρισμού	41
2.5. Βιβλιογραφική προσέγγιση για τον πολιτιστικό τουρισμό	46
2.6. Πολιτιστικός τουρισμός: Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα	57

2.6.1. Ευρωπαϊκή Ένωση	57
2.6.2. Ελλάδα	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ	65
3.Ι. ΓΕΝΙΚΑ	65
3.Ι.1. Γεωγραφικός προσδιορισμός	65
3.Ι.2. Γεωφυσικός προσδιορισμός	66
3.Ι.3. Ονομασία	68
3.Ι.4. Μυθολογία	69
3.Ι.5. Εξέχουσες Προσωπικότητες	70
3.ΙΙ. ΙΣΤΟΡΙΑ	73
3.ΙΙ.1. Προϊστορική- Αρχαϊκή- Κλασσική περίοδος	73
3.ΙΙ.2. Μεσαιωνική Περίοδος	77
3.ΙΙ.3. Νεώτερα Χρόνια	80
3.ΙΙΙ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	83
3.ΙΙΙ.Α. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	83
3.ΙΙΙ.Α.1. Αρχαία Εποχή	83
3.ΙΙΙ.Α.1.1. Αρχαία Κάμειρος	83
3.ΙΙΙ.Α.1.2. Ιαλυσός	84
3.ΙΙΙ.Α.1.3. Λίνδος	84
3.ΙΙΙ.Α.1.4. Ρόδος	85
3.ΙΙΙ.Α.2. Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική- Ιπποτική περίοδος	87
3.ΙΙΙ.Α.3. Οθωμανική αρχιτεκτονική	92
3.ΙΙΙ.Α.4. Ιταλική Αρχιτεκτονική	93

3.III.A.5. Θρησκευτική αρχιτεκτονική	97
3.III.A.5.1. Εντός των Τειχών της Μεσαιωνικής Πόλης	97
3.III.A.5.2. Εκκλησίες της Ρόδου εκτός των τειχών	100
3.III.A.5.3. Θρησκευτικές διαδρομές στη ύπαιθρο	101
3.III.A.5.3.1. Δυτική πλευρά	101
3.III.A.5.3.2. Ανατολική Πλευρά	102
3.III.A.5.3.3. Νότια πλευρά	103
3.III.A.6. Παραδοσιακοί οικισμοί	104
3.III.A.7. Ροδίτικο σπίτι	105
3.III.A.8. Μουσεία	109
3.III.B. ΑΥΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	112
3.III.B.1. Έθιμα	112
3.III.B.1.1. Γάμος	112
3.III.B.1.2. Χριστούγεννα- Πρωτοχρονιά	113
3.III.B.1.3. Απόκριες	113
3.III.B.1.4. Πάσχα	113
3.III.B.1.5. Κλήδονας	114
3.III.B.2. Πανηγύρια	115
3.III.B.3. Χοροί	116
3.III.B.4. Παραδοσιακή Φορεσιά	117
3.III.B.5. Τοπική Γαστρονομία – Τοπικά Προϊόντα	119
3.III.B.6. Τέχνες και Τεχνικές	121
3.III.B.6.1. Υφαντά	121

3.ΙΙΙ.Β.6.2. Κεραμικά	121
3.ΙΙΙ.Β.6.3. Βοτσαλωτό	122
3.ΙΙΙ.Β.7. Τομείς δράσεις πολιτιστικού περιεχομένου	123
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο ΈΡΕΥΝΑ	125
4.1. Μεθοδολογία έρευνας	125
4.2. Περιγραφική στατιστική και διαγράμματα συχνοτήτων	126
4.3 Έλεγχος συσχετίσεων	144
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5Ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	153
5.1 Συμπεράσματα θεωρητικού μέρους	153
5.2 Συμπεράσματα στατιστικού μέρους	158
5.3 Προτάσεις	162
Βιβλιογραφία	165
1. Ελληνόγλωσση	165
2. Ξενόγλωσση	170
3. Ηλεκτρονικές πηγες	177
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	181
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ- ΣΥΝΤΑΓΕΣ- ΕΙΚΟΝΕΣ	195

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με θέμα «*Πολιτιστικός Τουρισμός: Η περίπτωση της νήσου Ρόδου*» διεξήχθη με σκοπό την ολοκλήρωσης σπουδών μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «*Εκπαίδευση και Πολιτισμός, Αγωγή και Πολιτισμός*» του τμήματος της Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κα. *Ροίδω Μητούλα*, που μου πρότεινε το συγκεκριμένο, τόσο ενδιαφέρον και σύγχρονο θέμα, για τη βοήθεια, τις συμβουλές, τις παρατηρήσεις, την κατανόηση, την στήριξη, την εμπιστοσύνη και την καλοσύνη της που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της προσπάθειας μου για την εκπόνηση της εργασίας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά επίσης τον κ. *Γεώργιο Μαλινδρέτο* για την πολύτιμη βοήθεια που μου παρείχε καθώς η παρούσα εργασία δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί χωρίς την συμβολή του. Βεβαίως θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κα. *Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη* για τις παρατηρήσεις και τη στήριξή της, όχι μόνο στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας αλλά καθ' όλη τη διάρκεια παρακολούθησης του προγράμματος.

Για τη διεξαγωγή του ερευνητικού μέρους θα ήθελα να ευχαριστώ πάρα πολύ τους αρμόδιους τοπικούς φορείς του τουρισμού, του πολιτισμού και της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στη Ρόδο καθώς η βοήθεια τους υπήρξε ξεχωριστή και πολύτιμη. Συγκεκριμένα:

Τον κ. *Νίκο Κονταρή*, ξενοδόχο στη Λίνδο που υπήρξε ο συνδετικός κρίκος με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς του τουρισμού και την Ένωση Ξενοδόχων. Τον κ. *Μάνο Κόνσολα*, βουλευτή Δωδεκανήσου και επίκουρο καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, καθώς με διευκόλυνε στη διανομή των ερωτηματολογίων. Την κα. *Άντα Καραγιάννη*, αντιπρόεδρος της Ένωσης Ξενοδόχων της Ρόδου, για το προσωπικό υλικό της που μου εμπιστεύτηκε για να το μελετήσω σχετικό με την παρούσα εργασία. Τον κ. *Μανώλη Παλλά*, πρώην δήμαρχο της Λίνδου και νυν μέλος στην Ένωση Ξενοδόχων της Ρόδου, για τη συζήτηση, τις παρατηρήσεις και τις ιδέες του. Την κα. *Ελευθερία- Λίτσα Φτακλάκη*, Αντιπεριφερειάρχη επί θεμάτων του τουρισμού, για την συζήτηση, την βοήθεια και την καλή της διάθεση της. Την κα. *Μαίρη Καμπουροπούλου - Σαββαΐδη*, επίκουρη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αιγαίου και ζωγράφος, για την καλή της διάθεση να μου αποστείλει αρθρογραφία της σχετικά με τον πολιτιστικό τουρισμό. Τους κ. κ. *Δημήτρη* και *Μιχάλη Μαυρίκο*, ιδιοκτήτες του δημοφιλούς εστιατορίου «Μαυρίκος» στη Λίνδο, για τη συζήτηση επί της τοπικής γαστρονομίας αλλά και της κεραμικής! Τον κ. *Μιλτιάδη Λογοθέτη*, σύμβουλο της Ένωσης Ξενοδόχων Ρόδου και διευθυντή του Ινστιτούτου Τουριστικών

και Ξενοδοχειακών Ερευνών, για την πολύωρη συζήτηση, την επεξήγηση εννοιών, την καλή του διάθεση να μου δωρίσει βιβλία του σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη.

Δεν μπορώ να παραβλέψω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την αμέριστη συμπαράστασή της τόσο για την ολοκλήρωση της εργασίας μου αλλά καθ' όλη την διάρκεια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζεται η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού ως βιώσιμη εναλλακτική μορφή τουρισμού. Μελετάται ο πολιτισμός ως τουριστικό αξιοθέατο και πώς επηρεάζει την προστασία των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ποιότητα της ζωής των κατοίκων του τόπου υποδοχής αλλά και την τουριστική ανάπτυξη.

Το πεδίο μελέτης που επιλέχτηκε είναι το νησί της Ρόδου, όπου εξετάζονται κάποια προσδιοριστικά στοιχεία του νησιού καθώς και η αρχιτεκτονική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά του. Στο πλαίσιο της εργασίας διενεργήθηκε μια βιβλιογραφική επισκόπηση για την οριοθέτηση των εννοιών του τουρισμού, του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς, τις επιπτώσεις τους τόσο από κοινωνικό - οικονομικής απόψεως όσο και από πολιτιστικής και περιβαλλοντικής ενώ αποτυπώθηκε η παρούσα πολιτική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας.

Η έρευνα που διενεργήθηκε τον Μάιο του 2013 στο νησί της Ρόδου, περιλαμβάνει τις απόψεις των κατοίκων του νησιού για το επίπεδο του πολιτιστικού τουρισμού, την στάση τους απέναντι στους αρμόδιους φορείς και τις τοπικές αρχές, καθώς επίσης και για το επίπεδο των υποδομών υποδοχής ενός μεγάλου μέρους των επισκεπτών. Εργαλείο μέτρησης υπήρξε το ερωτηματολόγιο ενώ η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν κατά βάση η ποσοτική.

ABSTRACT

In this paper the term of cultural tourism as a sustainable alternative form of tourism is examined. Culture as a tourist attraction, its impact on the protection of cultural heritage resources and the quality of residents' life at the host place, as well as the touristic development have been studied.

The island of Rhodes is the area of study selected. Some determinants of the island are examined, as well as its architecture and intangible cultural heritage. In this paper a literature review in order to define the terms of tourism, culture and heritage is conducted, as well as their socio-economic, cultural and environmental impacts, which are then reflected on the political strategy of the European Union and Greece.

The survey was conducted in May 2013 on the island of Rhodes, including the views of the residents on the level of cultural tourism, their opinions on the competent bodies and local authorities, as well as their views on the level of reception facilities for the large number of visitors. As measurement instrument is used the questionnaire and the method used was essentially quantitative.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πράγματι ο τουρισμός αποτελεί αδιαμφισβήτητα έναν από τους πλέον δυναμικότερους μοχλούς ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας. Ο πολιτισμός, υπό την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς, περιλαμβάνει όλες εκείνες τις δραστηριότητες που συνθέτουν και αποτυπώνουν την ιδιαιτερότητα της ανθρώπινης φύσης σε κάθε τόπο μέσα στον ιστορικό χρόνο.

Η πολιτιστική κληρονομία ως τουριστικό αξιοθέατο αναλαμβάνει να συγκεράσει δύο έννοιες που από τη φύση τους χαρακτηρίζονται ως πολυδιάστατες και συνάμα αλληλένδετες: τον τουρισμό και τον πολιτισμό. Ο πολιτιστικός τουρισμός αναδεικνύεται σε μια από τις δημοφιλέστερες και ταχύτερα αναπτυσσόμενες εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Τα κριτήρια των ατόμων που επιλέγουν τον τόπο προορισμού τους είναι ειδικού ενδιαφέροντος καθώς στηρίζονται στην αναζήτηση και τη συμμετοχή νέων και βαθύτερων πολιτιστικών εμπειριών αισθητικού, συναισθηματικού, ψυχολογικού και πνευματικού χαρακτήρα. Να σημειωθεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός δεν συνιστά ένα νέο φαινόμενο, απλώς αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια ύστερα από τις αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού και τη διαφοροποίηση των τάσεων της τουριστικής βιομηχανίας.

Εν προκειμένω, η παρούσα εργασία αναλαμβάνει να παρουσιάσει την έννοια του πολιτιστικού τουρισμού, με μελέτη περίπτωσης το νησί της Ρόδου. Σκοπός της μελέτης είναι να διερευνήσει τις απόψεις και τη στάση των κατοίκων για τον πολιτιστικό τουρισμό.

Στα πρώτα κεφάλαια (1^ο, 2^ο, 3^ο) η μελέτη διαμορφώθηκε από πληροφορίες μέσα από βιβλία, επιστημονικά άρθρα και το διαδίκτυο, ενώ ακολούθησε το κεφάλαιο της έρευνας (4^ο) που πραγματοποιήθηκε με την χρήση ερωτηματολογίων σε δείγμα 230 κατοίκων της πόλης.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιείται γενική περιγραφή του τουρισμού. Στη συνέχεια επιχειρείται να προσδιοριστούν οι όροι «τουρισμός» και «τουρίστας» σύμφωνα με τη βιβλιογραφία και τις προσεγγίσεις διεθνών οργανισμών.

Έπειτα γίνεται μια αναλυτική αναφορά σχετικά με τις μορφές / τύπους του τουρισμού (εναλλακτικές μορφές τουρισμού και είδη). Αναλύονται οι παράγοντες τόσο της τουριστικής τουριστικής ζήτησης όσο και της προσφοράς. Τέλος, γίνεται εκτενής ανάλυση για τον βιώσιμο τουρισμό, που σε κάθε περίπτωση οι αρχές του είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο πολιτισμός ως τουριστικός πόρος. Ειδικότερα προσδιορίζονται οι έννοιες του πολιτισμού, της πολιτιστικής κληρονομιάς, του πολιτιστικού τουρισμού. Στη συνέχεια αναλαμβάνεται μια βιβλιογραφική προσέγγιση αναφορικά με τις απόψεις και τη στάση των κατοίκων άλλων χωρών και πόλεων, με μια μικρή επιμονή στην περιοχή της Μάλτας (λόγω του κοινού στοιχείου με τη Ρόδο, αυτό του Τάγματος των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ). Τέλος, αναλύονται οι προσεγγίσεις και ο πυρήνας των πρόσφατων στρατηγικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας για την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται αποκλειστικά στη Ρόδο. Διακρίνεται σε τρία υποκεφάλαια εκ των οποίων το πρώτο αναφέρει κάποια γενικά στοιχεία, γεωγραφικά και γεωφυσικά. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο αναφέρεται η ονομασία και η ιστορία του νησιού (Αρχαιότητα, Βυζαντινή εποχή, Μεσαιωνική εποχή, Οθωμανική εποχή, Ιταλική Κατοχή, Απελευθέρωση). Στο τρίτο υποκεφάλαιο αναφέρονται, όσα ήταν εφικτό, τα αρχιτεκτονικά μνημεία από την Αρχαιότητα έως την Ιταλική κατοχή και η τάση της αρχιτεκτονικής της κάθε εποχής. Αναφέρονται τα θρησκευτικά μνημεία, οι παραδοσιακοί οικισμοί, το ροδίτικο σπίτι και τα μουσεία του νησιού. Στο τέταρτο υποκεφάλαιο αναφέρονται ό,τι ανήκει στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά: έθιμα, πανηγύρια, χοροί, μουσική, ενδυμασία, τοπική γαστρονομία και τοπικά προϊόντα, τέχνες και τεχνικές καθώς και οι δράσεις του πολιτιστικού φορέα του δήμου Ρόδου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αποτυπώνονται οι απόψεις των κατοίκων για τον πολιτιστικό τουρισμό, για τις υποδομές, για τις δράσεις των αρμόδιων φορέων αλλά και των αρχών του νησιού. Μια ανάλυση που προέκυψε από τη συμπλήρωση ερωτηματολογίου σε δείγμα 230 ατόμων στην ευρύτερη περιοχή της πόλης της Ρόδου, της Ιαλυσού, του Παραδεισίου, της Κοσκινού και της Λίνδου. Σαν μέσο στατιστικής ανάλυσης το πρόγραμμα του SPSS, εκτός από τη διαγραμματική αποτύπωση που χρησιμοποιήθηκε το Excel ενώ η μέθοδος ανάλυσης που ακολουθήθηκε ήταν κατά βάση η ποσοτική.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αποτυπώνονται τα συμπεράσματα τόσο των αναλύσεων στο θεωρητικό μέρος (1^ο, 2^ο, 3^ο κεφάλαιο) όσο και των αναλύσεων στο στατιστικό μέρος της έρευνας (4^ο κεφάλαιο). Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με μία σειρά προτάσεων για την ανάπτυξη και την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού.

Τέλος, παρατίθενται η Βιβλιογραφία και το Παράρτημα στο οποίο είναι ενσωματωμένα το ερωτηματολόγιο, εικόνες, ενδεικτικές παραδοσιακές συνταγές, τραγούδια και ποιήματα από το νησί της Ρόδου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1.1 Γενικά

Ο τουρισμός αποτελεί τον πιο δυναμικό και τον ταχύτερα αναπτυσσόμενο εμπορικό και οικονομικό κλάδο σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ραγδαία ανάπτυξή του σύγχρονου τουρισμού σχετίζεται με την αύξηση των εισοδημάτων και του ελεύθερου χρόνου με την ταυτόχρονη ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους πρόνοιας και την έντονη αλλαγή και ανάπτυξη των οδικών και αεροπορικών μεταφορών. (Αποστολόπουλος, Σδράλη, 2009), γεγονός που επιβεβαιώνεται από τις μελέτες του Συμβουλίου Παγκόσμιου Τουρισμού (World Traveland Tourism Council), αναβιβάζοντας τον στις μεγαλύτερες βιομηχανίες του κόσμου.

Η ανάδειξη του τουρισμού διαμόρφωσε παράλληλα μια ιδιαίτερη κουλτούρα και τρόπο συμπεριφοράς, που διέφερε από την καθημερινότητα και τη ρουτίνα τόσο για τους επισκέπτες όσο και εκείνους που πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους (Boniface, 1998). Πραγματικά, ο τουρισμός συνιστά μια παγκόσμια βιομηχανία που εμπλέκει εκατομμύρια ανθρώπους στις δραστηριότητές του. Εκτός από τις θετικές του συνέπειες, ο τουρισμός δημιουργεί αρνητικά αποτελέσματα στον τοπικό προορισμό. Σε αρκετές μελέτες περιπτώσεων, όπως του Bardolet και Sheldon (2008), κατατίθεται η γνώμη των κατοίκων υποδοχής σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή τους, καθώς είναι εκείνοι που επηρεάζονται από την τουριστική ανάπτυξη.

1.2 Ορισμοί εννοιών: τουρισμός – τουρίστας

Αρχικά, η έννοια του τουρισμού έλκει την καταγωγή του από την λατινική γλώσσα: *tornus*, που προέκυψε στην γαλλική ως *tour* και στην αγγλική *touring*. Η ελληνική μετάφραση της λέξης είναι περιήγηση ή γύρος (Βαρβαρέσος, 2000).

Αν κάποιος ανατρέξει τόσο στην ελληνική όσο και τη διεθνή βιβλιογραφία εμφανίζεται μια πληθώρα ορισμών της έννοιας του τουρισμού, γεγονός που καταδεικνύει την πολυπλοκότητά του ως φαινόμενο (Διονυσοπούλου, 2006).

Όλοι οι ορισμοί αυτοί, που ξεκινούν *Hunziker & Kraft* και συνεχίζουν με τους *Walterspiel, Kaspar, Leiper, Mathieson & Wall* κ.α., συντείνουν στην άποψη ότι ο τουρισμός συνδέεται με έννοιες, όπως αυτή της μετακίνησης, της επικοινωνίας, του ελεύθερου χρόνου, της απόδρασης, της αναψυχής, της ψυχαγωγίας, της κατανάλωσης αλλά και της δημιουργίας νέων εμπειριών μέσα από τον ταξιδιωτικό προορισμό της επιλογής του ατόμου. Παράλληλα, οι διεθνείς οργανισμοί προσπάθησαν να οριοθετήσουν την έννοια του τουρισμού μέσα από τις έννοιες του κινήτρου και της μετακίνησης (Βαρβαρέσος, 2000).

Σε συνέχεια των παραπάνω, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (World Tourism Organisation) ορίζει τον τουρισμό ως εξής: *«Ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ανθρώπων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε προορισμούς και περιοχές άλλες εκτός από αυτές που αποτελούν το συνηθισμένο περιβάλλον τους και για ορισμένο χρονικό διάστημα που δεν ξεπερνά τον έναν χρόνο με σκοπό την αναψυχή, την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας κ.α.»*.

Ο τουρισμός, που ανήκει στον τριτογενή τομέα της οικονομίας, ενεργοποιεί και συνυπάρχει παράλληλα με άλλες δραστηριότητες, πολλαπλές υπηρεσίες και βιομηχανίες, μεταξύ άλλων με τα μέσα μεταφοράς, τους χώρους εστίασης, τις ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, τους χώρους ψυχαγωγίας και αθλητισμού, τα εμπορικά μαγαζιά, που προσφέρουν το καθένα ξεχωριστά μια ταξιδιωτική εμπειρία, κινητοποιώντας σε παράλληλο χρόνο τον μηχανισμό της αγοράς, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας τόσο σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο όσο και σε εθνικό καθώς και ευρύτερα (Τσάρτας, 2001).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και η οριοθέτηση της έννοιας του τουρίστα. Η έννοια του τουρίστα συνυπάρχει αναπόσπαστη στην βιβλιογραφία με την ίδια την έννοια του τουρισμού. Η Διεθνής Ομοσπονδία Δημοσιογράφων και Συγγραφέων Τουρισμού περιγράφει τον τουρίστα ως εξής: *«Τουρίστας είναι το άτομο που πραγματοποιεί μια μετακίνηση, για οποιονδήποτε αιτία, πέραν του συνηθούς περιβάλλοντός του και το οποίο χρησιμοποιεί τον χρόνο της σχολής του για την ικανοποίηση της περιέργειάς του, σε όλες τις μορφές της, καθώς και της ανάγκης του για την ανάπαυση και ψυχαγωγία»*.

Οι διεθνείς οργανισμοί επιδίωξαν συχνά να προσδιορίσουν σε εννοιολογικό επίπεδο τον τουρίστα. Το 1963, στην Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τον τουρισμό και τα διεθνή ταξίδια που συνήλθε στη Ρώμη τέθηκε ο όρος «επισκέπτης». Συγκεκριμένα, επισκέπτης ορίστηκε *«το κάθε άτομο που μετακινείται σε μια άλλη χώρα, διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του, για οποιονδήποτε λόγο εκτός από εκείνον της άσκησης αμειβόμενου επαγγέλματος»*, καλύπτοντας δύο κατηγορίες επισκεπτών: τον τουρίστα και τον εκδρομέα.

- Τουρίστας: προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων μπορεί να υπερβαίνει το 24ωρο στην χώρα που επισκέπτονται. Τα δε κίνητρα τους κυμαίνονται από διακοπές και ανάπαυση μέχρι υγεία, σπουδές, αθλητικές δραστηριότητες αλλά και επαγγελματικές δραστηριότητες ή ακόμα και οικογενειακοί λόγοι.

- Εκδρομείς: επίσης προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων όμως δεν υπερβαίνει το 24ωρο στην χώρα που επισκέπτονται (Βαρβαρέσος, 2000).

1.3 Μορφές Τουρισμού

Ο τουρισμός δε συνιστά ένα στατικό ή μονοθεματικό φαινόμενο αλλά χαρακτηρίζεται ως πολυδιάστατο και ετερογενές ως προς το προσδιορισμό του. Εξ ου και το φαινόμενο του τουρισμού εκφράζεται μέσα από ειδικές μορφές του (λόγω των ειδικών κινήτρων που ωθούν τα άτομα στην τουριστική μετακίνηση), που στην βιβλιογραφία συναντώνται και ως *εναλλακτικές μορφές* τουρισμού (τρόπος οργάνωσης της τουριστικής μετακίνησης), η ανάπτυξη των οποίων απαιτεί μεγάλης κλίμακας ειδικά έργα τουριστικής υποδομής προκειμένου να αξιοποιηθούν και να προβληθούν αντίστοιχα οι σε κάθε τόπο πόροι. Οι ειδικές ή εναλλακτικές μορφές έρχονται σε αντίθεση με τη μαζικοποίηση του τουρισμού (Λογοθέτης, 2004).

Η ταξινόμηση των μορφών, σε κάθε περίπτωση, γίνεται αρχικά σε σχέση με τα κίνητρα και διακρίνονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

i. Τουρισμός αναψυχής: εν προκειμένω τα κίνητρα είναι υποκειμενικά

- Τουρισμός αναζωογόνησης και ανάπαυσης
- Πολιτιστικός Τουρισμός
- Αθλητικός Τουρισμός
- Γαστρονομικός Τουρισμός
- Κυνηγετικός Τουρισμός
- Θρησκευτικός Τουρισμός
- Τουρισμός των φεστιβάλ
- Οικογενειακές επισκέψεις κ.α..

ii. Επαγγελματικός τουρισμός: τα κίνητρα είναι επαγγελματικού τύπου

- Επιστημονικός Τουρισμός
- Συνεδριακός Τουρισμός
- Τεχνικός Τουρισμός
- Τουρισμός εκθέσεων
- Τουρισμός σεμιναρίων κ.α..

iii. Τουρισμός Υγείας: τα κίνητρα είναι λόγοι θεραπείας, αναζωογόνησης κ.α..

- Τουρισμός ανάπαυσης
- Ιαματικός τουρισμός
- Τουρισμός θαλασσοθεραπείας
- Τουρισμός για άτομα με ειδικές ανάγκες κ.α..

Υπάρχουν και άλλους είδους ταξινομήσεις που δε σχετίζονται με το κίνητρο αλλά με βάση άλλα κριτήρια όπως σε σχέση:

- με το μεταφορικό μέσο (π.χ. αεροπορικός, περιπατητικός, ποδηλατικός τουρισμός κ.α.)
- με τον προορισμό (π.χ. ορεινός, παραλίνιος τουρισμός κ.α.)
- με το μέγεθος της ομάδας (μαζικός ή ατομικός τουρισμός)
- με τη διάρκεια (π.χ. τουρισμός παραμονής ή τουρισμός weekend κ.α.)
- με το τουριστικό κατάλυμα (π.χ. τουρισμός ξενοδοχείου, τουρισμός κάμπινγκ, τουρισμός σε γιότ ή κρουαζιερόπλοια κ.α.)
- με την ηλικία (τουρισμός νέων ή τουρισμός τρίτης ηλικίας)
- με τον προϋπολογισμό των διακοπών (τουρισμός πολυτελείας, κοινωνικός τουρισμός κ. α.) (Βαρβαρέσος, 1998).

Μια άλλη κατηγοριοποίηση του τουρισμού, σύμφωνα με τον Παυλίδη (1993) και Κολτσιδόπουλο (2000) θεωρείται αυτή που διακρίνει τον τουρισμό σε μαζικό, ατομικό, εσωτερικό, εξωτερικό, συνεχή και εποχικό είναι τα ακόλουθα:

✓ Από πλευράς του αριθμού των περιηγητών: ο ατομικός τουρισμός γίνεται από ένα ή περισσότερα άτομα (φιλικά ή συγγενικά) για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Στο μαζικό τουρισμό ο επισκέπτης απολαμβάνει παθητικά αυτά που του προσφέρουν οι οργανωμένες διακοπές (ήλιο, θάλασσα, υπηρεσίες ξενοδοχείου).

✓ Από γεωγραφική άποψη: ο εσωτερικός τουρισμός πραγματοποιείται από τον εγχώριο τουρισμό μιας χώρας και ο εξωτερικός τουρισμός από άτομα τα οποία διαμένουν μόνιμα σε μια χώρα εκτός των φυσικών ορίων.

✓ Από άποψη εποχής: συνεχής και εποχικός τουρισμός, χειμερινός και θερινός.

✓ Από άποψη σκοπού και λόγου πραγματοποίησης: ο εν λόγω ειδικός τύπος τουρισμού στηρίζεται σε ήπιες οικολογικά δραστηριότητες. Βασίζεται στις επαγγελματικές απαιτήσεις, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα μιας συγκεκριμένης ηλικιακής ή κοινωνικής ομάδας ατόμων.

✓ Από άποψη προορισμού ενός τουρίστα: παραθαλάσσιος, παραλίμνιος, ορεινός, αστικός και τουρισμός υπαίθρου.

✓ Από άποψη κινήτρων: τουρισμός αναψυχής, τουρισμός υγείας, επαγγελματικός, θεραπευτικός, οικονομικός, πολιτικός και αθλητικός τουρισμός.

1.4 Τουριστική Ζήτηση

Προκειμένου να αναλυθεί εμπεριστατωμένα το φαινόμενο του τουρισμού, κρίνεται απαραίτητο να αναλυθούν οι κυριότεροι παράγοντες που δείχνουν να επηρεάζουν καθοριστικά τη ζήτηση του τουριστικού προϊόντος.

Αρχικά προς αποσαφήνιση του όρου της ζήτησης, η οικονομική επιστήμη ορίζει ότι η ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού είναι η ποσότητα την οποία επιθυμούν και δύνανται οι καταναλωτές να αγοράσουν. Η ζήτηση είναι η αντίστροφη σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας (Νόμος της Ζήτησης). Αυτό σημαίνει ότι καθώς αυξάνει η τιμή του αγαθού, αντίστοιχα μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα (Κώττης, Πετράκη - Κώττη, 2000).

Εν συνέχεια, η τουριστική ζήτηση αποτελεί τη συνιστάμενη που ερμηνεύει την τουριστική ανάπτυξη, αντιπροσωπεύει τις ποσότητες και τις παρεχόμενες υπηρεσίες τουρισμού, ερμηνεύει τα κίνητρα που ενεργοποιούν τα άτομα σε τουριστικές μετακινήσεις, ερευνώντας παράλληλα τις δυνητικές του ανάγκες, αποτελεί βασική συνιστώσα του εγχώριου κατά κεφαλήν εισοδήματος μιας χώρας, απεικονίζει τις διεθνείς τάσεις και τουριστικό ρεύμα της εποχής (Βαρβαρέσος, 2000).

Η προσέγγιση της τουριστικής ζήτησης παρά τον πολυδιάσπαστο και ετερογενή χαρακτήρα της δύναται να καταγραφεί μέσα από τρεις μεγάλες κατηγορίες παραγόντων που είναι οι εξής:

i. **Κοινωνικο – οικονομικοί:** Επηρεάζουν τη συμπεριφορά του τουρίστα αλλά δεν δύνανται να τους προβλέψει και να τους περιορίσει σε μεγάλο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα οι παράγοντες αυτοί είναι οι εξής:

- Η έννοια του *ελεύθερου χρόνου* που σχετίζεται με την παράλληλη αύξηση των «διακοπών μετ' αποδοχών», τη μείωση της διάρκειας της εργασίας εβδομαδιαίως, με την παράλληλη επιμήκυνση της συντάξιμης περιόδου με τη μείωση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης καθώς τέλος την αύξηση του χρόνου σπουδών.

- Οι *δημογραφικές μεταβολές* που σχετίζονται με την ηλικία, καθώς διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην επιλογή του είδους των διακοπών, του τουριστικού καταλύματος καθώς ακόμα και του μεταφορικού μέσου. Οι δημογραφικές διακυμάνσεις τείνουν να μεταβάλλουν την ηλικιακή πυραμίδα καθώς και τη σχέση: ενεργός / μη ενεργός πληθυσμός.

- Η *αστικοποίηση* που προέκυψε με την εκβιομηχάνιση και τις ραγδαίες τεχνολογικές μεταβολές, δύο στοιχεία που έδωσαν μια γενναία ώθηση στην εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου.

- Η *δομή του νοικοκυριού* που φαίνεται να επηρεάζει ποικιλοτρόπως τη διάρθρωση της ζήτησης του τουριστικού προϊόντος.

- Το *εισόδημα* που συνδέεται με το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων που στατιστικά καταγράφεται στο εγχώριο κατά κεφαλήν προϊόν (ΑΕΠ). Η αύξηση των ατομικών εισοδημάτων συνεπάγεται αυτομάτως στην ουσιαστική μεταβολή στη διάρθρωση και τις δομές της πολιτικής του τουρισμού.

ii. *Κοινωνικο – ψυχολογικοί* παράγοντες έχουν πιο υποκειμενικό χαρακτήρα στην εξέταση της συμπεριφοράς του τουρίστα, καθώς ερμηνεύουν τόσο τις ανάγκες και τις προτιμήσεις και όσο και τις επιθυμίες τους. Συγκεκριμένα οι παράγοντες αυτοί είναι:

- *Κοινωνικοί:* Στο πλαίσιο της ανάγκης τους να διαφύγουν από το αγχωτικό τρόπο διαβίωσης τους και τη συνήθεια, από τις έντονες πιέσεις σε οικογενειακό, επαγγελματικό, οικονομικό, συλλογικό, κοινωνικό επίπεδο καθώς επίσης και από την ατμοσφαιρική μόλυνση των αστικών κέντρων και την ανάγκη επαφής με τη φύση, κ.α., ο τουρισμός δημιουργεί περισσότερο θετικά συναισθήματα.

- *Προσωπικοί:* Οι ανάγκες και επιθυμίες που προσδιορίζουν την τουριστικής ζήτησης σχετίζονται με την ανθρώπινη, γεγονός που καταδεικνύει την σύνδεση του τουριστικού φαινομένου με την ίδια την ανθρώπινη ζωή. Σε κάθε περίπτωση χρειάζεται να διαφοροποιηθεί από την καθημερινότητα τους, προβαίνοντας ακόμα και σε διαφορετικές συμπεριφορές από την οικεία του.

- Η *ανάγκη επικοινωνίας και δημιουργίας γιορτινής ατμόσφαιρας*. Πολλά άτομα επιλέγουν να επισκέπτονται την ίδια χρονική περίοδο συγκεκριμένο τόπο που διαδραματίζεται ένα χαρούμενο γεγονός, συναντώντας συνήθως τα ίδια άτομα, με τα οποία διατηρούν σχέσεις καθώς τους δημιουργούν το αίσθημα της ευτυχίας και της χαλάρωσης.

iii. Οι παράγοντες *καθορισμού της προσφοράς* σχετίζονται με το ίδιο το τουριστικό προϊόν και την ικανοποίηση των αναγκών που συνδέεται με αυτό. Εν προκειμένω, η διαφήμιση,

το επίπεδο των τιμών, το κόστος ζωής στην χώρα υποδοχής κ.α. δημιουργούν εκείνες τις συνθήκες που προσδιορίζουν την προσβασιμότητα ή μη σε έναν τόπο.

1.5 Τουριστική Προσφορά

Αρχικά σχετικά με την αποσαφήνιση του όρου της προσφοράς η οικονομική επιστήμη ορίζει ότι η προσφερόμενη ποσότητα ενός αγαθού είναι η ποσότητα την οποία διατίθενται να πουλήσουν οι επιχειρήσεις που παράγουν το αγαθό αυτό. Είναι επομένως η θετική σχέση μεταξύ της τιμής και της προσφερόμενης ποσότητας ενός αγαθού (Νόμος της Προσφοράς) (Κώττη, Πετράκη - Κώττη, 2000).

Σχετικά με την τουριστική προσφορά, η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής αντιπροσωπεύεται μέσα από το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν. Τόσο οι φορείς όσο και τα άτομα δύνανται να συμβάλλουν στη διάθεση των τουριστικών πόρων που οδηγούν σε εμπορική και αναπτυξιακή τροχιά την περιοχή (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001 και Βαρβαρέσος 2000).

Συγκεκριμένα, ο Βαρβαρέσος αναφέρει ότι *«η τουριστική προσφορά αντιπροσωπεύει το σύνολο των αγαθών και των υπηρεσιών που προτείνονται στον καταναλωτή, για να πραγματοποιήσει μια σειρά αναγκών που χαρακτηρίζονται ως τουριστικές»*. Άλλωστε, αντιπροσωπεύει ένα σύνθετο και ετερογενές προϊόν, συνιστώντας ένα ιδιόμορφο μείγμα τόσο υλικών όσο και άυλων στοιχείων.

Ο τουρισμός διέπεται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μέσα από τα οποία καθίσταται εμφανής η ιδιομορφία του:

i. *Η αδυναμία αποθήκευσης του τουριστικού προϊόντος*: Το μεγαλύτερο μέρος του τουρισμού καλύπτεται μέσω άυλων στοιχείων π.χ. ήλιος, θάλασσα αλλά και υλικών π.χ. τα δωμάτια ξενοδοχειακού καταλύματος που δεν δύνανται να αποθηκευτούν. Ωστόσο, υπάρχουν κάποια που καθίσταται ευκολότερο να αποθηκευθούν, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα ενός καλύτερου καταμερισμού της εργασίας. Η μη δε αποθήκευση συμβάλλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου προκειμένου να καταστεί δυνατή η όσο το δυνατόν ουσιαστικότερη εκμετάλλευση των τουριστικών πόρων μια περιοχής.

ii. *Η ανελαστικότητα του τουριστικού προϊόντος*: σε μια τυχόν άνοδο των τουριστικών υπηρεσιών (όπως για παράδειγμα στον αριθμό των τουριστικών καταλυμάτων ή στον αριθμό και το μέγεθος των τουριστικών συγκεντρώσεων κτλ.) δεν συνεπάγεται ταυτόχρονα και την παράλληλη αναλογική αύξησή τους. Επομένως σε μια δεδομένη χρονική περίοδο η ζήτηση προσκρούει σε μια ανελαστική προσφορά, καθώς συγκεκριμένα αγαθά δεν καθίσταται να παραχθούν όταν αυτά ζητηθούν.

iii. *Το τουριστικό προϊόν δεν χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό αυτοματισμού:* αξίζει όμως να σημειωθεί η χρήση υπολογιστών στη διαχείριση των ξενοδοχειακών καταλυμάτων καθώς και το σύστημα μηχανοργάνωσης που λειτουργεί παρά το γεγονός ότι ο τουρισμός ως δραστηριότητα χαρακτηρίζεται ως εντάσεως κεφαλαίου.

iv. *Το τουριστικό προϊόν καταναλώνεται στον τόπο παραγωγής:* καθώς δεν μπορεί να αποσταλεί στον τόπο προέλευσης του τουρίστα προκειμένου να καταναλωθεί εκεί. Άλλωστε τόσο τα ύλλα (ήλιος, κουλτούρα) καθώς και τα υλικά (θάλασσα, ξενοδοχειακά καταλύματα κτλ.) διαθέτουν το διακριτικό της χωρικής ακινησίας τους.

v. *Η παραγωγή και η κατανάλωση του τουριστικού προϊόντος πραγματοποιείται ταυτόχρονα:* π.χ. μία διανυκτέρευση, ένα γεύμα κ.α. δεν μπορούν να παραχθούν ή και καταναλωθούν σε διαφορετική χώρα από αυτόν της χώρα υποδοχής.

vi. *Η κατανάλωση των τουριστικών υπηρεσιών επιφέρει την καταστροφή τους:* καθώς τα άτομα που συμμετέχουν σε τουριστικές μετακινήσεις συνοδεύονται από «αναμνήσεις», «εμπειρίες» και αναμνηστικά δώρα.

vii. *Τα υπό – προϊόντα μπορούν να υποκατασταθούν μεταξύ τους:* καθώς το διαθέσιμο εισόδημα μπορεί να συντελέσει αποφασιστικά στην υποκατάσταση για παράδειγμα ενός ξενοδοχείου πρώτης κατηγορίας με ένα τρίτης, του αεροπλάνου με αυτοκίνητο ή τρένο, οι διακοπές στο εξωτερικό με διακοπές στο εσωτερικό κτλ..

viii. *Τα τουριστικά υπό - προϊόντα χαρακτηρίζονται ως συμπληρωματικά:* καθώς παρά την ετερογένεια του τουρισμού, ο τουρίστας προσωπικά δύναται να συνθέσει το σφαιρικό τουριστικό προϊόν χωρίς να αλλοιώνει την μορφή και τον χαρακτήρα του. Πάντως, με την συμπληρωματικότητα των υπό – προϊόντων παρατηρούνται ταυτόχρονα προβλήματα στην ποιοτική διάστασή τους.

ix. *Η ευαισθησία της τουριστικής δραστηριότητας στις οποιασδήποτε μορφής κρίσεις - οικονομικού, πολιτικού, περιβαλλοντικού επιπέδου - και στις εποχικές διακυμάνσεις:* καθώς π.χ. κατά την έναρξη της εισβολής στο Κουβέιτ τον Αύγουστο του 1990, καταγράφηκε σημαντική μείωση των διεθνών τουριστικών αφίξεων σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, ενώ μεγαλύτερη μείωση οδηγήθηκε η Τυνησία. Αξιοσημείωτες μειώσεις παρουσίασαν επιπλέον η Τουρκία, το Μαρόκο, το Ισραήλ, η Κύπρος και η Κρήτη.

x. *Το μέγεθος των αρχικών επενδύσεων:* για έργα τουριστικής υποδομής και αναδομής, οδηγώντας στο γεγονός να ανακύπτουν προβλήματα τόσο στη διαχείριση όσο και στην αποδοτικότητά τους.

Τέλος, το τουριστικό προϊόν μιας περιοχής ή μιας χώρας δεδομένης της ετερογένειας του μπορεί να διακριθεί σε πρωτογενή τουριστική προσφορά και δευτερογενή ή απορρέουσα

τουριστική προσφορά. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους A. J Burkart και S. Medlik διακρίνονται επιμέρους:

- Σε φυσικούς, πολιτιστικούς, καλλιτεχνικούς, ιστορικούς, ή τεχνολογικούς πόρους
- Στους εξοπλισμούς: τουριστικά καταλύματα, εστιατόρια, κέντρα αναψυχής και πολιτισμού κτλ.
- Στην διευκόλυνση προσπελασιμότητας / προσβασιμότητας: μεταφορικά μέσα προσέγγισης του επιλεγμένου προορισμού (π.χ. πτήσεις *charters*) (Βαρβαρέσος, 2000).

1.6 Επιπτώσεις της τουριστικής δραστηριότητας

Σύμφωνα με τους Lickorish J. και Jenkins C. (2004), ο τουρισμός θεωρείται πλέον ίσως τη μεγαλύτερη σημαντική παγκόσμια βιομηχανία και αυτό έχει επιτευχθεί από το 1945. Η ανάπτυξη του συνοδεύτηκε από τη συνεχή εξειδίκευση μέσα από την οριζόντια και κάθετη ολοκλήρωση των τουριστικών επιχειρήσεων. Αυτό οδήγησε με τη σειρά του στην δραστηριοποίηση και τη συνεργασία της πλειονότητας των τομέων της οικονομικής δραστηριότητας (αγροτικός τομέας, βιομηχανία, βιοτεχνία, κατασκευές, μεταφορές, εστιατόρια, εμπόριο και άλλες επιχειρήσεις). Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας και την πληροφορίας συντέλεσε στην περισσότερη ευελιξία στη σύγχρονη τουριστική δομή και στην περαιτέρω ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας.

1.6.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Σε οικονομικό επίπεδο, ο τουρισμός που ανήκει στον τομέα των υπηρεσιών (τριτογενής) αποτελεί ένα ιδιαίτερα ελαστικό τομέα της παγκόσμιας οικονομίας, η επίδραση του οποίου εν τέλει πηγάζει μέσα από την τουριστική ζήτηση (Lickorish & Jenkins, 2004). Όπως καθίσταται αντιληπτό, ο τουρισμός συνιστά τομέα εντάσεως εργασίας, καθώς η ανάπτυξη του οδηγεί στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, μειώνοντας ταυτόχρονα το ποσοστό ανεργίας του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι σε περιοχές χαρακτηριζόμενες ως υποανάπτυκτες (π.χ. ορεινές περιοχές της υπαίθρου ή γεωγραφικά απομονωμένες περιοχές), ο τουρισμός δύναται να διατηρήσει την οικονομική δραστηριότητα σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο. Μάλιστα, ο τουρισμός έχει την ιδιότητα να ενισχύει την αυτοαπασχόληση μέσω της ενθάρρυνσης νέων τουριστικών επιχειρήσεων και εμπορικών καταστημάτων (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001, Κολτσιδόπουλος, 2000).

Αξιοσημείωτη αναφοράς θεωρείται η παράλληλη συνεισφορά, άρα και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και απασχόλησης, των άλλων τομέων της αγοράς, πρωτογενή και δευτερογενή και των υπηρεσιών καθώς συμβάλλουν στην ενίσχυση του τουρισμού της περιοχής υποδοχής.

Αυτό με τη σειρά του έχει πολλαπλασιαστικές επιδράσεις καθώς βελτιώνεται η στάση απέναντι στην εργασία (Johnson Snepengeer & Akis, 1994), αυξάνεται το οικογενειακό εισόδημα, διευρύνεται η παραγωγική βάση της οικονομίας και εν τέλει βελτιώνεται το βιοτικό επίπεδο και η ποιότητα ζωής των κατοίκων (Haralamopoulos & Pizam, 2006, Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Παράλληλα, οι επενδύσεις στον τουριστικό τομέα κρίνονται ιδιαίτερα ενθαρρυντικές καθώς ενισχύουν την ιδιωτική πρωτοβουλία μέσω της δημιουργίας επιχειρήσεων, προσδίδοντας μια δυναμική και έντονη επιχειρηματική δραστηριότητα, που οδηγούν εν τέλει στην αύξηση των φορολογικών εσόδων και στην ομαλοποίηση της οικονομίας (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001).

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ισοζύγιο πληρωμών επηρεάζεται θετικά ή αρνητικά ανάλογα με την δυνατότητα των αναπτυσσόμενων χωρών να σχεδιάζουν, να διαχειρίζονται και να ενθαρρύνουν τη γενικότερη οικονομική δραστηριότητα του τουρισμού (Lickorish & Jenkins, 2004).

Ωστόσο, δεν πρέπει να αγνοηθεί ότι ο τουρισμός διακρίνεται για τον εποχικό του χαρακτήρα, καθώς εμφανίζει τη δυναμική του κυρίως κατά την θερινή περίοδο, επηρεάζοντας την απασχόληση η οποία χαρακτηρίζεται σε μεγάλο ποσοστό ως ανειδίκευτη και περιστασιακή. (Κοκκώση & Τσάρτας, 2001). Η δε απασχόληση στους διαθέσιμους πόρους κατά τους χειμερινούς μήνες χαρακτηρίζεται είτε με υποαπασχόληση είτε ακόμα με έλλειψη απασχόλησης. Μάλιστα το δημοσιονομικό κόστος που προκύπτει λόγω χορήγησης επιδομάτων στους εποχικά εργαζομένους κρίνεται ως ιδιαιτέρως σημαντικό. (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009). Τέλος, μια ακόμη αρνητική παράμετρος του τουρισμού στην οικονομία συνιστά η ενδεχόμενη αύξηση εμπορευμάτων, υπηρεσιών, αξίας των ακινήτων (Ritchie, 2006).

1.6.2 ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Με την άφιξη των τουριστών στην χώρα υποδοχής παράλληλα με την αγοραστική τους δύναμη μεταφέρεται και ο διαφορετικός τρόπος ζωής, συμπεριφοράς και η κουλτούρα τους (Lickorish & Jenkins, 2004).

Επομένως, οι Χ. Κοκκώσης και Π. Τσάρτας (2001) αναφέρουν ότι η ανάπτυξη του τουρισμού δύναται να επηρεάσει αφενός τα χαρακτηριστικά και αφετέρου τις λειτουργίες της τοπικής κοινωνίας. Οι αλλαγές αυτές καθίστανται περισσότερο αντιληπτές κυρίως σε περιοχές της υπαίθρου απομακρυσμένες, ορεινές ή νησιωτικές. Παρατηρούνται στις σχέσεις των δύο φύλων, στον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς, στην εκτίμηση της τοπικής παράδοσης, στα έθιμα, στις σχέσεις μεταξύ της ίδιας της κοινότητας κ.α..

Οπότε εξελικτικά εντείνει τις πιθανότητες σε κάποιες περιπτώσεις να επηρεάσει ή και να μεταβάλλει τα ήθη, τα έθιμα, τις παραδόσεις και εν γένει τη συμπεριφορά του γηγενούς

πληθυσμού, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις να υιοθετηθούν νέα κοινωνικά, πολιτισμικά και καταναλωτικά πρότυπα των κατοίκων της χώρα υποδοχής (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009). Ενώ σε άλλες περιπτώσεις, το τοπικό στοιχείο εξαιτίας του ότι αποτελεί πόλο έλξης της τουριστικής κίνησης μπορεί να διατηρεί τον παραδοσιακό του χαρακτήρα.

Επιπλέον, οι αλλαγές αυτές πηγάζουν μέσα από την εκ νέου διαμόρφωση και επικράτηση παραγωγικών δομών σχετιζόμενων με τον τουρισμό, οδηγώντας άμεσα ή έμμεσα σε μία νέα «αστικοποιημένη» περιοχή (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001). Εν προκειμένω, ο τουρισμός πρωτοστατεί σε όλα τα επίπεδα: δραστηριότητες, υπηρεσίες, παραγωγή, απασχόληση, τρόπο διάθεσης του ελεύθερου χρόνου, ατομική συμπεριφορά, οικογενειακές σχέσεις, διαπροσωπικές σχέσεις, στην οργάνωση της κοινότητας εξαιτίας της υψηλής εξάρτησης της κοινότητας από τον τουρισμό. κ.α. (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Παρατηρείται επίσης η τάση του φαινομένου της «κοινωνικής επίδειξης» στην αλληλεπίδραση με τους ανθρώπους διαφορετικών τρόπων ζωής και εκδηλώνεται συνήθως μέσω της μεταβολής των αξιών. Αυτό οδηγεί, όπως είναι αναμενόμενο, στη μεταβολή των κοινωνικών, εν συνεχεία των πολιτισμικών αξιών προκειμένου να ικανοποιηθεί η πεποίθηση του γηγενούς πληθυσμού ότι θα είναι σε θέση να αποκτήσει το υλικό επίπεδο και τις αξίες των τουριστών (Lickorish & Jenkins, 2004).

Παράλληλα, εξαιτίας των υψηλών εισοδημάτων και της ιδιαίτερα μεγάλης κοινωνικής αποδοχής των τουριστικών επαγγελμαμάτων εντείνεται, κυρίως από τις λεγόμενες «ευπαθείς κοινωνικά ομάδες», όπως είναι οι νέοι και οι γυναίκες, η επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα των ομάδων αυτών. Αυτό σημαίνει αφενός διάχυση των εισοδημάτων του τουρισμού σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού αφετέρου πιθανή μετακίνηση του εργατικού δυναμικού από περιορισμένους οικονομικά κλάδους, όπως είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία στον πιο προσοδοφόρο και με αυξημένο γόητρο τουριστικό τομέα (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Στη συνέχεια αξίζει να αναφερθεί και η παράμετρος της επικοινωνίας και της συνύπαρξης του τοπικού πληθυσμού και των επισκεπτών, καθώς οι σχέσεις τους κρίνονται ως εξαιρετικά σημαντικές για την εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου. Ωστόσο, η επικοινωνία και η συνύπαρξη δεν αποτελεί μια πολύ εύκολη υπόθεση. Η ανατροπή των παραδοσιακών κοινωνικών προτύπων και η εξασθένηση των ηθικών και θρησκευτικών αξιών (η οποία συχνά εκδηλώνεται μέσω της αύξησης της εγκληματικότητας) οδηγεί στη μεταβολή των πολιτισμικών αξιών, οπότε και της ίδιας της συμπεριφοράς (Lickorish & Jenkins, 2004).

Σε κάθε περίπτωση επηρεάζεται από τον τύπο ανάπτυξης του τουρισμού, τις εμπορικές διαστάσεις αυτής της συνύπαρξης, τη διαφορετικότητα των πολιτισμικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών τόσο του γηγενούς πληθυσμού όσο και του τουριστικού κοινού, τη

διαφοροποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς, τη χαλάρωση της ηθικής κλπ., μέσα από τον εκσυγχρονισμό του τρόπου ζωής και της λογικής των παραδοσιακών κοινοτήτων. Η «εμπορευματοποίηση» της επικοινωνίας συναντάται όταν επικρατεί ο μαζικός τουρισμός καθώς εκλείπει η παραδοσιακή φιλοξενία και επικρατεί η λογική της εμπορικής συναλλαγής, κατά την οποία ο ντόπιος πουλά και ο τουρίστας αγοράζει (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001).

Ωστόσο ο τουρισμός δύναται να βελτιώσει και αξιοποιήσει σημαντικά τις υποδομές των συγκοινωνιών προς όφελος τόσο των τουριστών και των κατοίκων, τις δημόσιες υπηρεσίες κοινής ωφέλειας π.χ. τον φωτισμό, τα πεζοδρόμια, τους χώρους στάθμευσης, το σύστημα διαχείρισης σκουπιδιών, την αρχιτεκτονική τοπίου, ακόμη και το αποχετευτικό σύστημα της εκάστοτε περιοχής. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα να διαμορφώσει θετικά το επίπεδο εξυπηρέτησης σε τοπικά καταστήματα και εστιατόρια, και να συμβάλλει ενεργότερα στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω αναμορφώσεων ιστορικών μνημείων προκειμένου να αναπτυχθεί πολλαπλασιαστικά το τουριστικό ρεύμα (Ritchie, 2006).

Σε κάθε περίπτωση τόσο περιβάλλον όσο και η τοπική κοινωνία συνιστούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς οπότε δικαιούται την αντίστοιχη προστασία προκειμένου να διατηρηθεί η διαφορετικότητα (Lickorish & Jenkins, 2004).

1.6.3 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Από τον σχεδιασμό και τον απαραίτητο έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης εξαρτώνται οι θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον. Αυτό συμβαίνει είτε πρόκειται για τον χώρο της υπαίθρου είτε για το δομημένο αστικό περιβάλλον (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001).

Πράγματι ορισμένα είδη τουριστικής ανάπτυξης προκαλούν εντεινόμενη ανησυχία αναφορικά με την ισορροπία του φυσικού περιβάλλοντος. Ωστόσο οι επιπτώσεις του τουρισμού δεν εντοπίζονται ταυτόχρονα σε κάθε τουριστική περιοχή, καθώς για συγκεκριμένες περιοχές (π.χ. παραθαλάσσιες, ορεινές, υδροβιότοποι κ.α.) θεωρούνται πως λαμβάνουν πιο δραστικό χαρακτήρα (Lickorish & Jenkins, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, στην προσπάθεια των τουριστικών επιχειρήσεων να επεκτείνουν τις δραστηριότητες τους με σκοπό την κερδοφορία, αναπτύσσονται σε μεγάλες εκτάσεις, προκαλώντας συγκρούσεις γης. Μάλιστα το αποτέλεσμα αυτού καταλήγει να εντοπίζεται στη διατάραξη της ισορροπίας του φυσικού περιβάλλοντος, όπως ρύπανση του εδάφους, διαταραχές στη λειτουργία των οικοσυστημάτων, μείωση της βιοποικιλότητας και του πληθυσμού σπάνιων ειδών ή ακόμα και οπτική ρύπανση (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στην άσκηση τουριστικής ανάπτυξης σε δομημένο περιβάλλον, περιοχές με ιστορική και πολιτισμική αξία. Η μετατροπή των οικιστικών

συνόλων σε τουριστικούς πόρους, σε πολλές περιπτώσεις ευθύνεται για την υποβάθμιση των περιοχών αυτών εξαιτίας του υπερβολικού αριθμού επισκεπτών, διαμορφώνοντας ένα ιδιόμορφο τουριστικό περιβάλλον (φαινόμενα που έχουν παρατηρηθεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες με την κατακόρυφη αύξηση του μαζικού τουρισμού). Η υπερβολική ή κακή χρήση περιβαλλοντικά ευάλωτων αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων συνιστά ένα ακόμη επιβαρυντικό στοιχείο, το οποίο δύναται να προκαλέσει την καταστροφή των χώρων αυτών, λόγω της υπερβολικής φθοράς, δονήσεων ή βανδαλισμών. Αυτό εξελικτικά μπορεί να οδηγήσει σε μείωση στην τουριστική κίνηση της περιοχής (Κολτσιδόπουλος 2000, Lickorish & Jenkins, 2004).

Ωστόσο, παρά τις πολλαπλές αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον, προσφέρει, επιπλέον, θετικά στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα, ο τουρισμός συνιστά πηγή κονδυλίων προκειμένου να δημιουργηθούν ή και να συντηρηθούν πάρκα, εξωτερικοί χώροι αναψυχής και προστατευόμενες περιοχές, που κάθε άλλη περίπτωση μπορεί να εγκαταλείπονταν.

Παρά το γεγονός ότι ο μαζικός τουρισμός μπορεί να προκαλέσει μεγάλες καταστροφές στους αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους, ο τουρισμός όταν σχεδιάζεται και οργανώνεται με συνέπεια, μπορεί να βοηθήσει στην ανεύρεση πόρων προκειμένου να αναδειχθούν και να προστατευθούν οι χώροι αυτοί. Άλλωστε οι παραπάνω χώροι συνιστούν τουριστικά αξιοθέατα που επιτρέπουν να διατηρηθεί και να αναδειχθεί η πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής, αναπτύσσοντας παράλληλα την ειδική μορφή τουρισμού, αυτή του πολιτιστικού τουρισμού.

Θεωρείται αναμφισβήτητο ότι ο τουρισμός που στηρίζεται σε έννοιες όπως είναι η προοπτική, μπορεί να αποτελέσει το κίνητρο για τη διατήρηση της ισορροπίας του φυσικού περιβάλλοντος μέσα από διαρκείς ελέγχους της ατμόσφαιρας, των υδάτων, της βιολογικής επεξεργασίας των λυμάτων κ.α. (Brunt & Courtney 1999). Επίσης, μπορεί να προωθήσει την βελτίωση της περιβαλλοντικής αισθητικής μέσω προγραμμάτων για τη διατήρηση του τοπίου, ελέγχων στα σχέδια των νέων κτηρίων, της καλύτερης συντήρησης τους κ.α.. Άλλωστε, ο σχεδιασμός τουριστικών εγκαταστάσεων, μπορεί να εμπλουτίσει ένα αστικό ή φυσικό περιβάλλον, που σε κάθε άλλη περίπτωση δε θα είχε κάποιο ενδιαφέρον.

Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι ο τουρισμός εξαιτίας του ότι αποτελεί μια σημαντική επένδυση μπορεί να διαμορφώσει την τοπική υποδομή μέσω αεροδρομίων, οδικών δικτύων, συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης, τηλεπικοινωνιών κ.α.. Μια τέτοια οπτική έχει πράγματι πολλαπλασιαστικά οφέλη τόσο σε κοινωνικο - οικονομικό όσο και σε περιβαλλοντικό επίπεδο (Lickorish & Jenkins, 2004).

1.7 Βιώσιμος τουρισμός

Αρχικά, στο πλαίσιο περιβαλλοντικών ανησυχιών καθώς και της απειλής της βιωσιμότητας του πλανήτη μέσω των εκτεταμένων οικολογικών συνεπειών της ανθρώπινης δραστηριότητας, το 1972 λαμβάνει χώρα η συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης στην οποία αναδείχθηκε η στενή σχέση οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης παράλληλα με το περιβάλλον. Στη συνέχεια το 1980 παρουσιάστηκε επίσημο κείμενο πολιτικής στην Πρώτη Παγκόσμια Στρατηγική για τη Διατήρηση (World Conservation Strategy).

Ακολούθησε η σύσταση Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development - WCED) το 1983 με απόφαση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών καθώς η περιβαλλοντική υποβάθμιση είχε λάβει σοβαρές διαστάσεις. Μάλιστα η επιτροπή αυτή δημοσίευσε το 1987 μία έκθεση για *«το κοινό μας μέλλον»*, ευρέως γνωστή ως Brundtland, στην οποία τίθενται οι βάσεις για διεθνή συνεργασία κρατών και οργανισμών, καθιερώνοντας την βιώσιμη ανάπτυξη (sustainable development) ως μια εναλλακτική στρατηγική πρόταση για εναρμόνιση της αναπτυξιακής διαδικασίας με μια αντίστοιχη επαρκή και αποτελεσματική προστασία του περιβάλλον. Μάλιστα, αποδόθηκε και ο ορισμός της «βιώσιμης ανάπτυξης» (που συμπίπτει με τον όρο «αιφόρος ανάπτυξη») σύμφωνα με τον οποίο είναι *«η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς συμβιβάζει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες»* (WCED, 1987) (Γεωργόπουλος, 2004, Μητούλα et al, 2008).

Στην έκθεση Brundtland βασίστηκε αργότερα, το 1992, η Σύνοδος για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Conference on Environment and Development) γνωστότερη ως «Earth Summit» στο Ρίο της Βραζιλίας, η οποία υπήρξε το βασικό στάδιο ωρίμανσης του θεσμικού πλαισίου της περιβαλλοντικής προστασίας. Τα βασικά επακόλουθα της Συνόδου, συνοψίζονται στο κείμενο της «Local Agenda 21», στην Διακήρυξη της Κωνσταντινούπολης για την βιώσιμη ανάπτυξη των ανθρώπινων οικισμών (Habitat Agenda II) το 1996, το Πρωτόκολλο του Κιότο για την καταπολέμηση των κλιματικών αλλαγών το 1997, η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ το 2002, στην οποία διαπιστώνεται η προτεραιότητα ότι θα πρέπει να αλληλοπροσαρμοστούν προασπιζόμενη παράλληλα τις αρχές του Ρίο (Aronsson, 2004, Μητούλα et al, 2008, Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο επίσης ο κύριος στόχος είναι η βιώσιμη ανάπτυξη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει συντονισμένη πολιτική που εκτείνεται μέσα από τη χάραξη αρχών, κατευθύνσεων και νομοθετικών διατάξεων υπό τη μορφή Κανονισμών και Οδηγιών. Τα παραπάνω υλοποιούνται μέσα από δράσεις, προγράμματα και χρηματοδοτήσεις. Ο στόχος της

επικεντρώνεται στην κυρίαρχη επιδίωξη της σύγκλισης των περιβαλλοντικών πολιτικών στο πλαίσιο των κρατών – μελών της Ένωσης προκειμένου να επιτευχθεί η επίτευξη ενός βιώσιμου προτύπου ανάπτυξης στο εσωτερικό τους - επομένως και στο σύνολό της εδαφικής επικράτειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Μητούλα et al, 2008, Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Συχνά η κοινή γνώμη συνδέει τη βιώσιμη ή αειφόρο ανάπτυξη με την προστασία και τη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος. Ωστόσο η έννοια της βιωσιμότητας απέδειξε τον πολύπλοκο χαρακτήρα της, καθώς επιδρά σε τέσσερα διαφορετικά συστήματα, αυτού του οικοσυστήματος, του οικονομικού, του τεχνολογικού και του κοινωνικού συστήματος. Σε μακροχρόνιες μάλιστα έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι πρέπει να περιλαμβάνεται επιπλέον και ο πολιτισμός καθώς αυτός αποτελεί καθοριστική συνιστώσα για την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα της τοπικής κοινότητας. Τέλος, οι παραπάνω επιστημονικοί κλάδοι καθίσταται απαραίτητο να δρουν αυτόνομα, να αλληλεπιδρούν αλλά και να αλληλοσυμπληρώνονται προκειμένου να επιτυγχάνεται μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής/ χώρας υποδοχής με πρωταρχική βάση τον σεβασμό στην αξία του ανθρώπου που ταυτίζεται με τον παράλληλο σεβασμό της διαφορετικότητας των πολιτισμών (Μητούλα, 2006).

Σχετικά με τα παραπάνω το πεδίο του τουρισμού σε συνδυασμό με τη βιώσιμη ανάπτυξη αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον από την δεκαετία του 1980. Ο λεγόμενος «βιώσιμος τουρισμός» επομένως, συνιστά την σύγχρονη τάση της ερευνητικής δραστηριότητας και της μελέτης της βιώσιμης ή αειφορικής προσέγγισης, ως απάντηση σε προβλήματα που παρουσιάστηκαν ειδικά από την εφαρμογή του μαζικού τουρισμού (Butler, 1999).

Πολλοί διεθνείς οργανισμοί, συμπεριλαμβανομένου του United Nations Environment Programme (UNEP) αναγνωρίζουν τον ορισμό με τον οποίο περιγράφεται ο βιώσιμος τουρισμός σύμφωνα με τον οποίο *«η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ικανοποιεί τις ανάγκες των σημερινών τουριστών και των περιοχών υποδοχής, προστατεύοντας και βελτιώνοντας την ευκαιρία για το μέλλον. Προβλέπεται ως αποτέλεσμα η διαχείριση όλων των πόρων με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες να μπορούν να ικανοποιηθούν, ενώ διατηρούνται η πολιτιστική ακεραιότητα, οι ουσιαστικές διαδικασίες, η βιολογική ποικιλομορφία και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής»* (Andereck et al., 2007).

Μάλιστα αξίζει να αναφερθεί ότι υποστηρίζεται ότι ο βιώσιμος τουρισμός οφείλει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις απαιτήσεις του προτύπου διαβίωσης της τοπικής κοινότητας τόσο σε βραχυπρόθεσμο όσο και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο. Άλλωστε, μέσα από έρευνες των τελευταίων δεκαετιών, τα συμπεράσματα κατέληγαν στο γεγονός ότι οι κάτοικοι χρειάζεται να συμμετέχουν στα ζητήματα που αφορούν τις αποφάσεις της τουριστικής ανάπτυξης της εκάστοτε περιοχής (Liu, 2003).

Κατά την οργάνωση και τον σχεδιασμό της αναπτυξιακής τουριστικής πολιτικής καθίσταται αναγκαίο να λαμβάνονται υπόψη τα σχετιζόμενα με το περιβάλλον ζητήματα, η δικαιολογητική βάση του οποίου προκύπτει μέσα από την συνεχιζόμενη υποβάθμιση του περιβαλλοντικού πλαισίου. Η δε βιωσιμότητα κυρίως «ευαίσθητων» περιοχών όπως είναι οι παραλίμνιες περιοχές ή οι ορεινές κ.α. συνιστά πρωταρχικού ενδιαφέροντος και προστασίας.

Άλλωστε, σε μια εποχή μεγάλων οικολογικών αλλαγών οι παγκόσμιες αρνητικές επιπτώσεις εξαιτίας της αλόγιστης σε πολλές περιπτώσεις ανθρώπινης συμπεριφοράς προς το περιβάλλον πράγματι αποκαλύπτονται αδιαμφισβήτητα. Οπότε κάθε πρόσθετο μέτρο δύναται να συμβάλλει στη μείωση των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Αξίζει δε να αναφερθεί ότι το επιλεκτικό μάρκετινγκ μπορεί να συμπεριληφθεί ως ένα πρόσθετο χρήσιμο εργαλείο προς αυτήν κατεύθυνση, απελευθερώνοντας τους φυσικούς πόρους, μέσω της αναλογικής και σχεδιαζόμενης κατανομής των επισκεπτών στην περιοχή υποδοχής (Dolnicar & Leisch, 2008).

Η έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, εκτός από την προώθηση της οικονομικής ευημερίας, επικεντρώνεται στη διαχείριση των φυσικών, δομημένων, και κοινωνικο - πολιτισμικών πόρων των περιοχών υποδοχής, στην επίτευξη της ισότητας μεταξύ των γενεών στην κατανομή του κόστους και των ωφελειών (σε οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό επίπεδο), εξασφαλίζοντας τόσο την αυτάρκεια όσο και την ικανοποίηση των αναγκών και των απαιτήσεων των τουριστών (Briassoulis, 2002).

Όμως, η φύση και η ευαισθησία ορισμένων τοπικών πόρων, μπορεί να υποδηλώνει ότι ο τουρισμός δεν αποτελεί μοναδική επιλογή για τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη. Για τη βιωσιμότητα του τοπικού στοιχείου στο σύνολό του απαιτούνται αλληλένδετες με τη διαχείριση του τουρισμού δράσεις, ανάλογη διοικητική υποστήριξη, σύσταση φορέων διαχείρισης περιβάλλοντος, στήριξη και ενδυνάμωση φορέων υλοποίησης κ.α. (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001, Briassoulis, 2002).

Σε κάθε περίπτωση, η χάραξη και η εφαρμογή μιας οποιαδήποτε προσέγγισης και πολιτικής για τον βιώσιμο τουρισμό φαίνεται να παραμένει μη υλοποιήσιμη χωρίς την ύπαρξη ενός ισχυρού, αυτόνομου, τοπικού ή και περιφερειακού προγραμματισμού και ελέγχου της ανάπτυξης. Συγχρόνως, φαίνεται να ακυρώνεται χωρίς τη συμμετοχή, έστω σε κάποιο βαθμό, της τοπικής κοινωνίας στη διαδικασία σχεδιασμού αλλά συμμετοχής στη διαδικασία της λήψης των αποφάσεων (Hunter, 1997).

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι ο τουρισμός συνιστά έναν από τους δυναμικότερους κλάδους της παγκόσμιας οικονομίας αλλά αναγνωρίζονται συγχρόνως ότι οι επιπτώσεις στο περιβάλλον, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Οι κάθε είδους προσπάθειες επίτευξης της βιώσιμης ανάπτυξης τοπικά, περιφερειακά, εθνικά ή και παγκοσμίως τείνουν σε αποτυχία εάν οι αναπτυξιακές πολιτικές και δράσεις δεν ενσωματωθούν στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης.

Συνεπώς, οι φορείς του τουρισμού αλλά και η τοπική κοινωνία καθίσταται απαραίτητο να εστιάσουν στις προβληματικές πρακτικές του παρελθόντος καθώς και να αναλάβουν νέα μέτρα πρόληψης εμφάνισης παρόμοιων μελλοντικών καταστάσεων. Στην παραπάνω προσπάθεια μπορούν να συμβάλλουν και tour operators αναλαμβάνοντας τον ανάλογο ρόλο τους σε πολιτικές και δράσεις προκειμένου να πραγματοποιηθεί μια ολοκληρωμένη οικονομική πολιτιστική και βιώσιμη ανάπτυξη της εκάστοτε κοινότητας υποδοχής (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001, Budeanu, 2005).

Πάντως, η κάθε προσπάθεια προς την κατεύθυνση της βιωσιμότητας θα μπορούσε να επιτευχθεί σε πρώτο χρόνο μέσα από την κινητοποίηση των κοινοτήτων τόσο στο σχεδιασμό όσο και στη διαχείριση πολιτικών, καθώς η τοπική κοινότητα γνωρίζει άμεσα τόσο τα κόστη όσο και τα οφέλη της τουριστικής πολιτικής, προβαίνοντας σε μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της διαχείρισης (Godfrey, 1998).

Ωστόσο, οι κυβερνήσεις φαίνεται να μην επιλέγουν μια πιο βιώσιμη αναπτυξιακή πολιτική του τουρισμού καθώς ο σχεδιασμός της πολιτικής του τουρισμού στηρίζεται σε μακροπρόθεσμες επενδύσεις και βραχυπρόθεσμα οφέλη. Σε κάθε περίπτωση η επίτευξη της βιωσιμότητας ως μακροπρόθεσμος στόχος αποκτά υπόσταση μόνο εάν υποστηριχθεί (οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά, τοπικά). Όμως, υπάρχει πιθανότητα να αποτελεί τροχοπέδη των παραπάνω αποκλειστικά και μόνο το πολιτικό πλαίσιο της εκάστοτε χώρας, καθώς πολιτικές βιώσιμης ανάπτυξης του τουρισμού μπορεί να αντιτίθενται σε συμφέροντά του ή ακόμα να μην ανταποκρίνονται στις ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών γενικά.

Η υιοθέτηση προτύπων σχεδιασμού, μέσω της συμμετοχικότητας των πολιτών της τοπικής κοινότητας καθώς και οι προσεγγίσεις για περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές μπορούν να αποδώσουν πολλαπλασιαστικά στην βιωσιμότητα του τουρισμού. Επιπλέον, η επίλυση προβλημάτων του τουρισμού στις αναπτυσσόμενες χώρες, απαιτεί ιδιαίτερη κινητοποίηση, τόσο από πλευράς οικονομικών πόρων και όσο και τεχνογνωσίας, στοιχεία που υπάρχει πιθανότητα να μη καθίστανται διαθέσιμα.

Ως εκ τούτου, προτείνεται οι χώρες να αναλαμβάνουν να αναπτύσσουν τις δικές τους σύγχρονες δράσεις αναφορικά με την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού, προσαρμοσμένες στις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές αλλά νομοθετικές συνθήκες τους ώστε το ευκταίο αποτέλεσμα του βιώσιμου τουρισμού να μπορεί να πραγματοποιηθεί. Πάντως εν προκειμένω, πρέπει να τονιστεί ο ουσιαστικός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης, ο οποίος πρέπει να ενισχυθεί, τόσο νομοθετικά όσο και με την εξασφάλιση οικονομικών μέσων αλλά και της αντίστοιχης τεχνογνωσίας και εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της βιώσιμης ή αειφορικής πολιτικής του τουρισμού.

Τέλος, ακριβώς επειδή τα κράτη συμμετέχουν σε διάφορους διεθνείς οργανισμούς (Παγκόσμια Τράπεζα, Παγκόσμια Tour Operators, Οργανισμός, Ηνωμένων Εθνών, Ευρωπαϊκή Ένωση) διαθέτουν περιορισμένο έλεγχο σε πολλές από τις αποφάσεις τους, γεγονός που συναντάται και σε πολιτικές που αφορούν τον τουρισμό καθώς από τη φύση του εξαρτάται από τη διεθνή αγορά. Ωστόσο, οι διεθνείς οργανισμοί δύνανται συμβάλλουν τόσο σε οικονομική όσο και σε πολιτική βάση με δράσεις και πολιτικές στην ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001, Tosun, 2001, Aronsson, 2004, Μητούλα, 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^Ο

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΡΟΣ

2.1 Οριοθέτηση των εννοιών: πολιτισμός και κουλτούρα

Η έννοια του πολιτισμού εμφανίζεται κατά τον 18^ο αιώνα προκειμένου διαχωριστούν, σύμφωνα με τη δυτική σκέψη, οι έννοιες του «πολιτισμένου» και του «βαρβάρου» (Βρύζας, 2005).

Ο πολιτισμός συνιστά ένα σύνολο ανθρώπινων επιτευγμάτων στα πεδία της τέχνης, της παιδείας της, της ηθικής, της φιλοσοφίας και της επιστήμης (Ουσκατέσκου, 1974). Διαφορετικά, ο πολιτισμός συγκεντρώνει όλα εκείνα τα πνευματικά στοιχεία τα οποία προσδιορίζουν ένα έθνος ή μια οργανωμένη κοινωνία, στη οποία μεταξύ άλλων ανήκουν τα ήθη και τα έθιμα, οι τέχνες και τα γράμματα, τα τεχνικά, επιστημονικά, καλλιτεχνικά και κάθε άλλου είδους επιτεύγματα (Καραγιάννης, 2011).

Η σχέση του ανθρώπου με τη φύση και την κοινωνία αποτελεί βασική συνιστώσα για την οριοθέτηση της έννοιας του πολιτισμού. Ο άνθρωπος διαθέτει την ευχέρεια να αξιοποιήσει τον πλούτο της φύσης, γεγονός που συνιστά θεμέλιο λίθο του πολιτισμού. Επομένως, μέσα από την παρέμβασή του στο περιβάλλον του διαμορφώνει το πολιτιστικό τοπίο (Braudel, 2001).

Ο πολιτισμός αποτελεί μια έννοια που αναπτύσσεται σε συγκεκριμένη γεωγραφική επικράτεια καθώς σε γενικές γραμμές συνδέεται με την έννοια του έθνους κράτους. Μέσα σε αυτό διαμορφώνονται οι εκάστοτε μοναδικές πολιτιστικές, καλλιτεχνικές και κάθε άλλου είδους παραδόσεις των κοινωνιών με συγκεκριμένη πολιτική οργάνωση (Γκέφου & Μαδιανού, 1999). Πιο συγκεκριμένα, ο πολιτισμός συνδέεται με την ανάπτυξη των πόλεων (αστικοποίηση) (Braudel, 2001).

Στις πρώτες εστίες πολιτισμού ανήκουν οι χώρες της Αιγύπτου, της Μεσοποταμίας, της Αρχαίας Ελλάδας, της Κίνας και της Κεντρικής Αμερικής. Το κοινό στοιχείο όλων των παραπάνω χωρών ήταν ότι διέθεταν μια σύνθετη πολιτική οργάνωση της κοινωνίας, μια ανεπτυγμένη γραφή καθώς επίσης και ένα ανεπτυγμένο είδος οικονομικής δραστηριότητας (κυρίως της γεωργίας).

Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με την πλειονότητα των μελετητών, ο πολιτισμός συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνία. Μάλιστα, κάθε ανθρώπινη κοινωνία διαμορφώνει στο χώρο και το χρόνο τα δικά της δεδομένα και αλληλένδετα πρότυπα παραδόσεων, προσδίδοντας τα

ιδιαίτερα της χαρακτηριστικά. Συγχρόνως, βασίζεται στη γλωσσική ή μη γλωσσική ικανότητα του ανθρώπου να χρησιμοποιεί σύμβολα (Γκέφου & Μαδιανού, 1999).

Οι όποιες μεταβολές συμβαίνουν στην κοινωνία, προκαλούν τις αντίστοιχες και στον πολιτισμό (Braudel, 2001). Ο πολιτισμός επομένως δε συνιστά μια στατική συνισταμένη αλλά αντίθετα χαρακτηρίζεται από μια συνεχιζόμενη ροή (Παπαταξιάρχης, 1996). Πρόκειται συγχρόνως για ένα αυτοτελές, αυτόνομο και μοναδικό σύνολο που παρουσιάζει ένα είδος αυθεντικότητας στο χρόνο (Γκέφου & Μαδιανού, 1999).

Ο κάθε πολιτισμός διαμορφώνει διάφορες κουλτούρες. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την McDowell η έννοια της κουλτούρας ορίζεται ως *«ένα σύνολο ιδεών, συνηθειών και αντιλήψεων που διαμορφώνουν τις δραστηριότητες των ανθρώπων και των υλικών προϊόντων, συμπεριλαμβανομένων του τοπίου και του δομημένου περιβάλλοντος. Τα πολιτισμικά ιδεώδη πραγματώνονται μέσα από τη ζωή των κοινωνικών ομάδων που διαμορφώνουν, εκφράζουν και αμφισβητούν αυτά τα σύνολα ιδεών και αξιών, που από μόνα τους είναι προσδιορισμένα στο χώρο και τον χρόνο»* (McDowell, 1996).

Η κουλτούρα συγκροτείται από μια συλλογική ταυτότητα συνδυάζοντας ένα σύστημα σκέψης, αξιών και κανόνων. Ως έννοια πρωτοεμφανίστηκε κατά τον 12^ο αιώνα, ταυτόχρονα με εκείνες της θρησκείας και της καλλιεργημένης γης. Στα μέσα του 16^{ου} αιώνα συμβαδίζει με την έννοια της καλλιέργειας του πνεύματος και της παιδείας. Επομένως, η έννοια της κουλτούρας υποδηλώνει ιδεολογίες, θρησκείες ή ακόμα και τέχνες.

Στη σύγχρονη εποχή η έννοια της κουλτούρας δεν προσδιορίζεται μόνο από τα παραπάνω αλλά σχετίζεται με ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Επομένως, ο πολιτισμός αφορά σε ένα ανώτερο επίπεδο κουλτούρας (Βρύζας, 2005).

2.2 Πολιτιστική Κληρονομιά (Cultural Heritage)

Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1907 στην ορολογία του διεθνούς δικαίου αλλά μέχρι και το 1967 δεν είχε επηρεάσει την βιομηχανία του τουρισμού. Σήμερα διαδραματίζει έναν από τους πιο καθοριστικούς ρόλους στον τουρισμό καθώς αποτελεί βασική συνιστώσα για την αύξηση της ελκυστικότητας του τουριστικού ρεύματος σε συνδυασμό με την πολιτιστική προσφορά της τοπικής κοινότητας (Huibin et al, 2012). Άλλωστε ο πολιτισμός ως τουριστικός πόρος συνιστά ένα σημαντικό κίνητρο διαφύλαξης, διατήρησης και ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας (ιστορία, θρησκεία, ήθη και έθιμα κ.α.) της τοπικής κοινότητας. Συγχρόνως, αποτελεί μια δυναμική πηγή εσόδων για την περιοχή υποδοχής (Brian Garrod et al, 2000).

Πολιτιστική κληρονομιά σημαίνει η κληρονομιά προερχόμενη από το παρελθόν που ζούμε σήμερα και θα παραδώσουμε στις μελλοντικές γενιές. Περιλαμβάνει, επομένως, όλα

εκείνα τα πολιτιστικά αγαθά που συνιστούν μαρτυρίες της ανθρώπινης υπόστασης και δραστηριότητας κατά τη διάρκεια των χρόνων, λειτουργώντας παράλληλα ως φορείς ταυτότητας, αξιών και νοήματος (Λάββας, 1993).

Εκφραστής της κοινωνίας για την πολιτιστική (και τη φυσική) κληρονομιά είναι η Διακυβερνητική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών, η λεγόμενη «Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς» (World Heritage Committee) της United Nations Educational Scientific and Cultural Organization - UNESCO. Η Επιτροπή αυτή έχει ως στόχο την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από την πλευρά της διεθνούς κοινότητας, λαμβανομένου του μεγέθους και της βαρύτητας των ραγδαίων αλλαγών και κινδύνων στο φυσικό περιβάλλον που αντίστοιχα διαταράσσουν την ισορροπία μεταξύ του παλιού και του νέου, του παρελθόντος και του παρόντος, της ιστορικής πολιτιστικής μνήμης και της σύγχρονης δημιουργίας (Λάββας & Καραβασίλη, 2003).

Σύμφωνα με το κείμενο της Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς που υπογράφηκε το 1972 στο Παρίσι προσδιορίζεται ο όρος της «πολιτιστικής κληρονομιάς». Σε αυτόν τον όρο συμπεριλαμβάνονται μνημεία, ομάδες αρχιτεκτονικών οικοδομημάτων και χώροι με ιστορική, αισθητική, αρχαιολογική, επιστημονική, εθνολογική ή ανθρωπολογική αξία (Tangible Cultural Heritage) (Μητούλα, 2011, http://www.unesco-hellas.gr/gr/3_5_1.htm).

Ωστόσο, η έννοια της «πολιτιστικής κληρονομιάς» δεν περιλαμβάνει στα «πολιτιστικά αγαθά» μόνο όσα αγαθά είναι κινητά ή ακίνητα αλλά και συγκαταλέγει και τα λεγόμενα «άυλα», όπως είναι η γλώσσα, τα παραμύθια, τα λαογραφικά ήθη και έθιμα, η μουσική, ο χορός κ.α. (<http://portal.unesco.org>), τα οποία από τη φύση τους χαρακτηρίζονται ως πιο επιρρεπή και ευάλωτα στη φθορά του χρόνου. Η UNESCO, επομένως, ανέλαβε πρωτοβουλία για τη διαφύλαξη της προφορικής και άυλης κληρονομιάς της ανθρωπότητας (Intangible Heritage). Μάλιστα, αποφάσισε την υλοποίηση σχεδίου για τη διάσωση, προστασία και αναβίωση των παραπάνω πολιτιστικών πεδίων παγκόσμιας κληρονομιάς από το 1998 (Λένος, 2003).

Η έννοια της «προστασίας» της πολιτιστικής κληρονομιάς δε συνιστά πρόσφατο ζήτημα. Αναδύεται περίπου στα μέσα του 18^{ου} αιώνα καθώς προβάλλεται ως αναγκαιότητα και αίτημα των κοινωνιών της βιομηχανικής επανάστασης. Στη σημερινή εποχή, συνιστά μια πραγματική πρόκληση τόσο σε τοπικό και εθνικό επίπεδο όσο και σε υπερεθνικό / διεθνές (Λάββας, 1993).

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της προστασίας στοιχείων υλικής (π.χ. αρχιτεκτονήματα) και άυλης (π.χ. παραδόσεις) πολιτιστικής κληρονομιάς, προτείνεται η εντατικοποίηση της προσπάθειας με τη λήψη μέτρων μέσα από τη συνδρομή του επιστημονικού, τεχνικού, διοικητικού, νομικού προσωπικού, με απώτερο στόχο των παραπάνω την έρευνα, την καταγραφή και την τεκμηρίωση των πολιτιστικών αγαθών, την αποτροπή της καταστροφής ή και της φθοράς τους, τη διασφάλιση τους από κλοπή, λαθραία ανασκαφή ή ακόμη και παράνομη

εξαγωγή τους, τη συντήρηση και την ανάδειξή τους στο ευρύτερο περιβάλλον τους και την αποκατάστασή τους με τις κατάλληλες επεμβάσεις (Βουδούρη, 1999). Μια τέτοια οπτική πολιτικής προστασίας των πολιτιστικών πόρων θα οδηγούσε τόσο στην βιωσιμότητα των πεδίων πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και στη διευκόλυνση της πρόσβασης προς αυτά.

Επιπρόσθετα στα παραπάνω η βελτίωση των πεδίων της πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσα από παράγοντες όπως είναι η διασύνδεση των μικρών σε τοπική σημασία περιοχών στην πολιτιστική και ιστορική διαδρομή της ανθρωπότητας ή ακόμα και ανάδειξη μνημείων σε όχι τόσο δημοφιλείς στο ευρύ κοινό περιοχές. Συγχρόνως, η επικέντρωση στην ποιότητα και την αυθεντικότητα του μνημείου (υλικού ή άυλου) με παράλληλη χρήση της προηγμένης τεχνολογίας καθώς και η εντατικοποίηση της επιστημονικής τεχνογνωσίας θα μπορούσε να συμβάλλει στην πραγμάτωση της βελτίωσης των πόρων πολιτιστικής κληρονομιάς. Τέλος, αυτό που τονίζεται σημαντικά στην αρθρογραφία είναι η διαχείριση της πολιτικής της τιμολόγησης των αξιοθέατων πολιτιστικού ενδιαφέροντος, της δημόσιας χρηματοδότησης και γενικά της βιώσιμης διαχείρισης της πολιτικής της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς (Garrod & Fyall, 2000, Haberle & Chepstow, 2000, Russo, 2002, Konsola et al, 2006).

Σε κάθε περίπτωση, η συνεργασία του πεδίου του πολιτισμού και των φυσικών πόρων αποτελεί πρόκληση τόσο σε τοπικό και εθνικό επίπεδο όσο και σε διεθνές. Αυτό προτείνεται από πολλούς ερευνητές καθώς συμβάλλει καθοριστικά στην βιωσιμότητα της ανάπτυξης του τουρισμού της εκάστοτε περιοχής υποδοχής. Άλλωστε, συχνά πλέον η πολιτιστική κληρονομιά του κάθε τόπου συνδέεται με την απόφαση της επιλογής του προορισμού του ατόμου καθώς η κάθε τοπική κοινότητα διατηρεί ένα επίπεδο «αυθεντικότητας» που μπορεί να ελκύσει τον επισκέπτη (Garrod & Fyall, 2000).

Μια αποτελεσματική προώθηση και αξιοποίηση του πολιτιστικού πεδίου, διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για την αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στις χώρες / περιοχές υποδοχής γεγονός που αποδίδεται μέσα από τη σημαντική αύξηση του αριθμού των αφίξεων τόσο των διεθνών όσο και των εγχώριων. Το παραπάνω θα μπορούσε να ενισχυθεί μέσα από τη ενεργή συμμετοχή και συνεργασία των ντόπιων κατοίκων, των υπεύθυνων φορέων για τον τουρισμό, των ιδιοκτητών ακινήτων και των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής προκειμένου να επιτευχθεί η αναγκαία για τον τόπο βιωσιμότητα του τουρισμού, μέσα από την κατάλληλη προστασία για τις μελλοντικές γενιές των πολιτιστικών πόρων (Sdrali & Chazapi, 2007).

Πάντως, η συμβολή των πολιτιστικών πόρων δεν αποτιμάται μόνο ως προς την ανταγωνιστικότητα των χωρών που τους εκμεταλλεύονται. Συγχρόνως, προσδίδει τεχνογνωσία με εργαλεία για τον προσδιορισμό των προβλημάτων, για τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων

στον τομέα του σχεδιασμού, για την καλύτερη αξιοποίηση των πολιτιστικών στοιχείων, καθώς και τυχόν καθιέρωση διορθωτικών μέτρων όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο. Μέσα από τα παραπάνω η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς επιταχύνει τα αποτελέσματα πραγματικής αειφορίας στον τουρισμό σε κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό επίπεδο (Dugulan et al, 2010, Macarena Lozano & Oyola et al, 2012).

Σε κάθε περίπτωση, η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς συνιστά ένα πλαίσιο κατάλληλων πολιτικών και δραστηριοτήτων για την φροντίδα και προστασία των διαθέσιμων πολιτιστικών πόρων. Η έμφαση σε μια τοπική πολιτιστική και οικονομική αναπτυξιακή πολιτική διαμορφώνει το τουριστικό δυναμικό που οδηγεί σε θετικά πρόσημα των αφίξεων των επισκεπτών.

Παράλληλα, για να προκύψει ένας ελκυστικός και δημοφιλής τουριστικός προορισμός, οι φυσικές ομορφιές δεν μπορούν πλέον να αποτελούν αυτοσκοπό των στρατηγικών της τουριστικής πολιτικής της εκάστοτε χώρας / περιοχής / τόπου υποδοχής. Οπότε κρίνεται απαραίτητη η ταυτόχρονη ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου είδους τουρισμού: του *πολιτιστικού τουρισμού*. Αναμφισβήτητα, ο πολιτιστικός τουρισμός δεν συνιστά ένα νέο προϊόν τουριστικής πολιτικής καθώς υπήρχε πάντα ένα είδος τουριστών που επισκέπτονταν περιοχές με πολιτιστικό ενδιαφέρον (όχι απαραίτητα δημοφιλείς) γεγονός που οδηγούσε στην αύξηση της επισκεψιμότητας των πολιτιστικών αξιοθέατων (μνημεία, πολιτιστικά ιδρύματα και μουσεία, εκδηλώσεις). Προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης του χαρακτήρα της πολιτιστικής προσφοράς του τουριστικού προϊόντος, τα ξενοδοχεία θα μπορούσαν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο ενδεικτικά μέσα από τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό του περιβάλλοντος πολιτιστικού χώρου και των εγκαταστάσεων γενικά καθώς και την ανάλογη συμπεριφορά προς τους επισκέπτες της περιοχής (Konsola et al, 2006; Lamza & Maronić et al, 2009; Wadawi et al, 2009, Keitumetse, 2011).

2.3 Πολιτιστικός τουρισμός

Αναμφισβήτητα, ο πολιτιστικός τουρισμός συνιστά ένα από τους δημοφιλέστερους τύπους τουρισμού και τον πλέον δυναμικά αναπτυσσόμενο τομέα της βιομηχανίας του τουρισμού (Wang et al., 2008). Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού συναποτελείται από δύο έννοιες, τον «πολιτισμό» και τον «τουρισμό», έννοιες οι οποίες χαρακτηρίζονται εκ προοιμίου ως δύο εξελικτικές και όχι εύκολα προσδιορίσιμες έννοιες καθώς επιδέχονται ένα ευρύ φάσμα σημασιολογικού προσδιορισμού.

Σε μια πρώτη προσέγγιση του όρου, ο πολιτιστικός τουρισμός επικεντρώνεται στην επαφή του επισκέπτη με το πολιτιστικό γίγνεσθαι της περιοχής προορισμού. Παράλληλα,

θεωρείται άρρηκτα συνδεδεμένος με τους όρους του εισοδήματος και της εκπαίδευσης του ατόμου / επισκέπτη (Richards, 1996).

Η ερευνητική δραστηριότητα έχει αποτυπώσει με διάφορους ορισμούς την έννοια του πολιτιστικού τουρισμού χωρίς να φαίνεται να επικρατεί κάποιος. Συγκεκριμένα, ο Boyd (2002) θεωρεί ότι αποτελεί την εμπειρία που αποκτάται μετά από μια επίσκεψη σε κάποιο πολιτιστικό χώρο, αξιοθέατο, μνημείο ή μουσείο.

Στη συνέχεια, οι Bachleitner & Zins (1999) αναφέρουν ότι ο πολιτιστικός τουρισμός συνίσταται στην μετακίνηση των ατόμων σε πολιτιστικά αξιοθέατα που βρίσκονται μακριά από τον χώρο διαμονής τους. Η πρόθεσή τους έγκειται στη συλλογή νέων πληροφοριών προκειμένου να ικανοποιήσουν τις πολιτιστικές τους ανησυχίες (Shamsuddoha et al, 2011).

Πράγματι ο πολιτιστικός τουρισμός προσδιορίζεται ως ένα είδος τουρισμού ειδικού ενδιαφέροντος, το οποίο στηρίζεται στην αναζήτηση και τη συμμετοχή νέων και βαθύτερων πολιτιστικών εμπειριών αισθητικού, συναισθηματικού, ψυχολογικού και πνευματικού χαρακτήρα (Wait, 2000, Taylor, 2001). Άλλωστε, ο πολιτιστικός τουρισμός περιγράφει το ενδιαφέρον του επισκέπτη για μαρτυρία, εμπειρική προσέγγιση και εκμάθηση του πολιτιστικού πλούτου ενός τόπου προορισμού.

Πρόκειται επομένως, για μια ολιστική προσέγγιση που αποδίδει την έμφασή του στην πολιτιστική κληρονομιά κυρίως: σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους, παραδοσιακούς χώρους, τοποθεσίες και δευτερευόντως σε εφαρμοσμένες ή οπτικές τέχνες, εικαστικές εκθέσεις, γιορτές και εκδηλώσεις, πολιτιστικά δρώμενα, μουσική, χορός κ.α. (Keitumetse, 2009, Huibin et al, 2012). Παράλληλα, οι Balcar και Pearce (1996) επιχειρούν να τον εντάξουν σε ένα ρομαντικό πλαίσιο, της ξεχωριστής ταξιδιωτικής εμπειρίας, βασιζόμενη στη νοσταλγία για το παρελθόν και την ανάγκη του επισκέπτη να γνωρίσει μια πληθώρα διαφορετικών πολιτιστικών χώρων. Οι δε Garrod και Fyall τονίζουν την κοινωνικό - οικονομική και πολιτιστική διάσταση του πολιτιστικού τουρισμού.

Στο πλαίσιο της οριοθέτησης του πολιτιστικού τουρισμού ως έννοια, υπογράφηκε το 1976 στις Βρυξέλλες από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων και Χώρων [International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)] η σχετική Χάρτα. Εν προκειμένω ο πολιτιστικός τουρισμός περιγράφεται ως μια εναλλακτική μορφή τουρισμού που αποσκοπεί τόσο στην ανακάλυψη μνημείων, συνόλων, τοποθεσιών όσο και στη διατήρηση και την προστασία τους.

Στην ίδια ερμηνευτική οπτική φέρεται να τοποθετείται και η Νέα Χάρτα του 1993 για τον πολιτιστικό τουρισμό, καθώς διαπιστώνει ότι αποτελεί βασικό παράγοντα γνώσης και

κοινωνικής ανάπτυξης. Η ανάπτυξη του θα πρέπει να οριοθετείται μέσα στο πλαίσιο της έννοιας της φέρουσας ικανότητας (carrying capacity), των ευαίσθητων περιοχών φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τέλος, το 1999 το ICOMOS επέκτεινε ακόμα περισσότερο τον ορισμό της έννοιας του πολιτιστικού τουρισμού, εντάσσοντας οποιαδήποτε δραστηριότητα των επισκεπτών που επιτρέπει την εμπειρία της ανακάλυψης του τρόπου ζωής των ανθρώπων της περιοχής υποδοχής μέσα από τη γνωριμία τους με τα ήθη και τα έθιμα, τις παραδόσεις, το φυσικό περιβάλλον και μέσα από την πρόσβαση σε χώρους με ιστορικό, πολιτιστικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον και αξία (<http://www.icomos.org/en/charters-and-other-doctrinal-texts>).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (1985) αναφέρεται ότι ο πολιτιστικός τουρισμός συνιστά το είδος τουρισμού σχετιζόμενο με μετακινήσεις επισκεπτών πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Οι συγκεκριμένες μετακινήσεις περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων εκπαιδευτικές περιηγήσεις, επισκέψεις σε πολιτιστικές εκδηλώσεις (φεστιβάλς, εκθέσεις εικαστικών κ.α.), σε ιστορικούς χώρους και σε μνημεία, αλλά και ταξίδια για τη μελέτη τόσο της φύσης όσο και της τέχνης, του λαϊκού πολιτισμού και τα θρησκευτικά μνημεία.

Σύμφωνα με μελέτη του «*Ενδιάμεσου Φορέα Επιχειρησιακού Προγράμματος: Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα*» της Ελλάδας, οι αγορές του πολιτιστικού τουρισμού διακρίνονται σε τρεις, οι οποίες είναι οι εξής:

- I. Τα περιηγητικά ταξίδια, που σχετίζονται με την γνωριμία της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής
- II. Τα ταξίδια τέχνης μέσα από την παρακολούθηση παραστάσεων, την επίσκεψη εικαστικών εκθέσεων αλλά και τη συμμετοχή σε φεστιβάλ
- III. Τα ταξίδια συμμετοχικής καλλιτεχνικής δημιουργίας: ζωγραφική, φωτογραφία, χειροτεχνία, χορός, μουσική, μαγειρική κ.α..

Αξίζει να αναφερθεί τέλος ότι ο πολιτιστικός τουρισμός περιλαμβάνει το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα, τα τεχνολογικά επιτεύγματα του παρελθόντος, την ενδυμασία, τη γαστρονομία και τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου (Asplet Cooper, 2000). Συγχρόνως, δεν συμβαδίζει με τον λεγόμενο «ψυχαγωγικό τουρισμό», στον οποίο οι επισκέπτες επιλέγουν ένα συγκεκριμένο τόπο για να εκφραστούν ή να πραγματοποιήσουν μια προσφιλή τους ενασχόληση (χόμπυ). Ο πολιτιστικός τουρισμός δεν ταυτίζεται με ένα χόμπυ, καθώς το τελευταίο συνδέεται με ένα έντονο ενδιαφέρον που μπορεί να διαρκέσει ακόμα και πολλά χρόνια, και όχι μερικές μέρες ή έστω βδομάδες (Stebbins, 1996).

Μάλιστα, ο MacDonald και ο Jolliffe (1993) θεωρούν τον πολιτιστικό τουρισμό ως υποκατηγορία του αγροτικού τουρισμού, δικαιολογώντας το ότι ο τελευταίος συμπεριλαμβάνει μια πλειάδα δραστηριοτήτων σχετιζόμενες με το φυσικό περιβάλλον, τον πολιτισμό και τις τέχνες, τον αθλητισμό, την υγεία και την εκπαίδευση. Ο δε Sundseth αναφέρει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση προσλαμβάνει τον πολιτιστικό τουρισμό ως μια μορφή δραστηριότητας αναφορικά με τα τοπικά δρώμενα, τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, την τοπική αρχιτεκτονική πολιτιστική κληρονομιά, την ζωή της υπαίθρου καθώς και την επίσκεψη σε πολιτιστικά μνημεία και αξιοθέατα.

Ο πολιτιστικός τουρισμός επομένως ελκύει ομάδα επισκεπτών οι οποίοι στοχευόμενα επιθυμούν να εντάξουν στην ταξιδιωτική τους εμπειρία την ικανοποίηση του πολιτιστικού τους ενδιαφέροντος. Αυτό το νέο είδος τουριστών μπορεί να διακριθεί σε πέντε κατηγορίες.

- οι *αποφασισμένοι πολιτιστικοί τουρίστες*: το ενδιαφέρον τους έγκειται στη γνώση των άλλων πολιτισμών που επισκέπτονται,
- οι *πολιτιστικοί τουρίστες*: επισκέπτονται αξιοθέατα, μνημεία, τοποθεσίες προκειμένου να γνωρίσουν διαφορετικές πολιτιστικές κληρονομίες,
- οι *συμπτωματικοί πολιτιστικοί τουρίστες*: θεωρούν τον πολιτισμό ως δευτερεύοντα ή ασήμαντο τουριστικό πόρο,
- οι *ανορθόδοξοι πολιτιστικοί τουρίστες*: αδιαφορούν για τον πολιτιστικό τουρισμό, στην περίπτωση που βρεθούν σε κάποια περιοχή με πολιτιστική υποδομή, συμμετέχουν με ιδιαίτερη θερμή (McKercher & du Cros, 2003).

Πάντως, η υιοθέτηση του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να αποτελέσει μια εναλλακτική στρατηγική κινητοποίησης και ανάπτυξης τόσο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο όσο και σε εθνικό και υπερεθνικό / διεθνές (Cano & Mysyk, 2004). Η αξιοποίηση του πολιτιστικού κεφαλαίου μπορεί να διαμορφώσει συνθήκες ευημερίας στην περιοχή που τον υιοθετεί καθώς έχει μια αναζωογονητική τάση, συμβάλλοντας στη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη (Besculides et al, 2002). Συγκεκριμένα:

- δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης, (Smith, 2004)
- συμβάλλει ενεργά στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος,
- έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό (Ioan – Franc & Istoc, 2007)
- ενθαρρύνει τη δημιουργία μικρομεσαίων επιχειρήσεων με αυθεντικά τοπικά προϊόντα (Bachleitner & Zins, 1999)

- ενισχύει την εκπαίδευση των κατοίκων, την εκτίμηση, την ευαισθητοποίηση, την υπερηφάνεια της κοινότητας και την εθνική ταυτότητα (Burns & Sancho, 2003, Taylor, 2001).

Μπορεί να δημιουργήσει συγκριτικό πλεονέκτημα για τους κατοίκους του τόπου υποδοχής, καλλιεργώντας και ενισχύοντας έννοιες όπως την αμοιβαιότητα, την τοπική υπερηφάνεια, την ανοχή, την ισχυρότερη αίσθηση της εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας, τη συνοχή, την υποστήριξη, την ανταλλαγή ιδεών, την αύξηση της γνώσης για τον πολιτισμό της περιοχής, την κοινωνική αλληλεπίδραση, την συντροφικότητα, την κοινή χρήση ιδεών, την αύξηση ζήτησης για παραγωγή τοπικών τεχνών (Besculides et al, 2002). Τονώνει τις επενδύσεις (φαγητό, διαμονή, ψυχαγωγία) και όταν αυτές ανήκουν σε τοπικούς επενδυτές, με το κέρδος να παραμένει στην περιοχή και να βοηθά στην περαιτέρω επένδυση.

Η αύξηση της πρόσβασης στον πολιτισμό συνιστά ένα καθοριστικό μέσο εκπαίδευσης και διευρύνει τις πληροφορίες των κατοίκων. Επιταχύνει τον αισθητικό σχεδιασμό του εδάφους με αποτέλεσμα μια πιο όμορφη περιοχή με θετική επίδραση στη διάθεση των ντόπιων που είναι ενεργοί και παραγωγικοί στη διαδικασία. Ο πληθυσμός των πόλεων και η τοπική συμμετοχή του πληθυσμού (διατηρώντας τα πολιτιστικά αξιοθέατα, διαθέτοντας κεφάλαια για επενδύσεις, κινητοποίηση των εθελοντών) παίζουν σημαντικό ρόλο στην επίτευξη υψηλότερης προστιθέμενης αξίας (Ioan – Franc & Istoc, 2007).

Επομένως, ο ενδεδειγμένος σχεδιασμός και διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού δημιουργεί θετικά κοινωνικά και οικονομικά αποτελέσματα, συμβάλλοντας καθοριστικά στη διατήρηση και την προστασία των πολιτιστικών πόρων (Ioan – Franc & Istoc, 2007). Οι κάτοικοι συνήθως εμφανίζονται θετικά διακείμενοι προς τον πολιτιστικό τουρισμό και τον προσεγγίζουν ως μέσο που τους προτρέπει να μάθουν, να μοιραστούν και να διατηρήσουν τον πολιτισμό τους (διατήρηση της παραδοσιακής λαογραφίας και κουλτούρας), με αποτέλεσμα και ο τουρισμός να τους παρέχει εν τέλει το κίνητρο για τη φροντίδα και τη διατήρηση της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Πιο συγκεκριμένα, εκείνοι οι οποίοι απασχολούνται στον τομέα του τουρισμού και εξαρτώνται οικονομικά από αυτόν, φαίνεται να εμφανίζουν θετική στάση απέναντι στον πολιτιστικό τουρισμό. Πρόκειται για μια εναλλακτική στρατηγική για τον τουρισμό με οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, εκπαιδευτικές και οικολογικές διαστάσεις, με στόχο τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη (Besculides et al, 2001).

2.4 Επιπτώσεις του πολιτιστικού τουρισμού

Πράγματι ο τουρισμός οφείλει μια οργανωμένη προσπάθεια που αφορά τόσο τη μελέτη όσο και τη σχεδίαση του νέου τουριστικού προϊόντος της χώρας υποδοχής (π.χ. Ελλάδα). Ως απαραίτητη προϋπόθεση στην παραπάνω προσπάθεια καθίσταται η ελκυστική προώθηση ενός νέου ευέλικτου προϊόντος που διαμορφώνεται πέρα από την εποχικότητα και τα παρεχόμενα τουριστικά προϊόντα και προορισμούς. Έτσι ο πολιτιστικός τουρισμός συνιστά μια πραγματικά εναλλακτική μορφή τουρισμού καθώς αναδεικνύει την φιλοσοφία αυτή, πόσο μάλλον που αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα για τον τόπο προορισμού καθώς η χώρα διαθέτει την δυνατότητα και την ευκαιρία να αναδείξει μέσω του τουρισμού τον πολιτιστικό της πλούτο και κληρονομιά.

Αξίζει να τονιστεί ότι η τουριστική ανάπτυξη αποτελεί το πλέον δυναμικό είδος οικονομικής ανάπτυξης, οπότε καθίσταται σαφές ότι κυριαρχούν οικονομικές επιδράσεις είτε πρόκειται για το περιβάλλον, είτε για τον πολιτισμό, ή ακόμα και για την κοινωνία. Συγκεκριμένα, η σύγκρουση οικονομικών και πολιτισμικών δεδομένων μπορεί να οδηγήσει σε δυσμενείς για τον πολιτισμό επιπτώσεις, που μπορούν να περιγραφούν μέσα από τις παράνομες αρχαιολογικές ανασκαφές, την υποβάθμιση ή ακόμα και την εξαφάνιση της παραδοσιακής τέχνης και τεχνογνωσίας καθώς και των αισθητικών αξιών, το παράνομο εμπόριο ιστορικών αντικειμένων, την εμπορευματοποίηση των παραδοσιακών πολιτιστικών εκδηλώσεων, και τη δημιουργία μιας ψευτοκουλτούρας κ.α.. Γι' αυτό η προστασία και διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να διαδραματίσει ένα καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτιστικής τουριστικής ανάπτυξης.

Άλλωστε, η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στηρίζεται στην σωστή σχεδίαση και την οργάνωση του και κυρίως στην συνεργασία μεταξύ των φορέων του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα, τόσο σε κεντρικό επίπεδο όσο και σε τοπική βάση (Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, Υπουργείο Πολιτισμού), ο εγχώριος πληθυσμός μπορεί να αποκομίσει θετικά οφέλη από τους επισκέπτες (Τσάρτας, 2001).

Πιο συγκεκριμένα, ο πολιτιστικός τουρισμός δημιουργεί ευκαιρίες για την αύξηση του εισοδήματος των τοπικών νοικοκυριών μέσα από την αύξηση των θέσεων απασχόλησης. Μάλιστα για τις περιοχές που στηρίζονται στην παραδοσιακή οικονομία, συνιστά μια σημαντική συνιστώσα ανάπτυξης και προώθησης, πόσο μάλλον αν ανήκουν σε μη βιομηχανοποιημένες, φτωχές περιοχές. Παράδειγμα του παραπάνω ισχυρισμού είναι οι πολλές χώρες της Καραϊβικής, όπου ο τουρισμός παρέχει τη δυνατότητα στις τοπικές κοινωνίες να διατηρήσουν τη συνοχή τους

μέσα από την επιβράδυνση των ρυθμών αστικοποίησή τους, προστατεύοντας με αυτόν τρόπο την παραδοσιακό τους υπόβαθρο και τον δικό τους τρόπο ζωής.

Μια επόμενη θετική παράμετρος είναι ότι παρέχει την ευκαιρία της ανανέωσης και της ενίσχυσης της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής της τοπικής κοινωνίας, προσελκύοντας νέους ανθρώπους και δημιουργώντας ευνοϊκές προϋποθέσεις διαμονής και δραστηριοποίησης στην τοπική κοινωνία και οικονομία. Σε άλλες περιοχές, όπως είναι οι Σκανδιναβικές χώρες, επικεντρώνονται σε δραστηριότητες προς αξιοποίηση του περιβάλλοντος (πολιτικές βιώσιμης αναπτυξιακής δραστηριοποίησης), αναδεικνύοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του μέσα από την υιοθέτηση συγκεκριμένου τρόπου ζωής και αξιών του κοινωνικού συνόλου. Στην περίπτωση δε, όπου αναπτύσσεται ένα πρότυπο τουριστικό μάνατζμεντ, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να συνδράμει στην ανάδειξη, την προβολή και τη διατήρηση εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς περιοχών που στηρίζεται στην αισθητική και την πολιτιστική αξία του περιβάλλοντος (π.χ. τα Εθνικά Πάρκα στις ΗΠΑ). Σε άλλες περιπτώσεις ο σεβασμός στην τοπική ιδιομορφία και την πολιτιστική κληρονομιά καθώς και στο φυσικό περιβάλλον, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να αποδώσει ένα κλίμα «αναζωογόνησης» των αστικών περιοχών (π.χ. στην Γλασκόβη της Σκωτίας).

Μια άλλη θετική οπτική του πολιτιστικού τουρισμού είναι ότι μπορεί να συντελέσει στην προστασία, την ανάδειξη, την διατήρηση, και γιατί όχι στην αναβίωση, της τοπικής παραδοσιακής τέχνης και χειροτεχνίας, καθώς και άλλων πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε περιοχές που θεωρούνται προστατευόμενες.

Μάλιστα, αναφορικά με τον τοπικό πληθυσμό, η υιοθέτηση του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να συνεισφέρει πολλαπλά οφέλη στην τοπική κοινότητα. Συγκεκριμένα μπορεί να ευνοήσει και να ενεργοποιήσει την διαπροσωπική επαφή των τουριστών με το γηγενή πληθυσμό μέσα από την σύνθεση της ανταλλαγής απόψεων, πολιτιστικών συνηθειών και αντιλήψεων, καθώς οι επισκέπτες «μεταφέρουν» το πολιτιστικό τους υπόβαθρο και την κουλτούρα τους όταν ταξιδεύουν (Deepak Chhabra et al., 2003). Άλλωστε η ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί να αποβεί εν τέλει ωφέλιμη καθώς με τα επαναλαμβανόμενα ταξίδια ο επισκέπτης αντιλαμβάνεται τις πολιτιστικές διαφορές και μοναδικότητες του τόπου προορισμού.

Στην περίπτωση του εσωτερικού πολιτιστικού τουρισμού οι επιπτώσεις διαφοροποιούνται σε σύγκριση με τον διεθνή, καθώς ο πολιτισμός και η κουλτούρα, η γλώσσα και η θρησκεία των επισκεπτών επιτρέπει να ενσωματωθούν με τον γηγενή πληθυσμό του τόπου προορισμού.

Αναμφισβήτητα εκτός από τη οικονομική παράμετρο του κόστους - οφέλους, η τουριστική ανάπτυξη χρειάζεται να δομηθεί με όρους μακροπρόθεσμης οπτικής και με πρωταγωνιστικό ρόλο να διαδραματίζει μέσα από την ενεργοποίηση και την κινητοποίησή της η τοπική κοινωνία στο πλαίσιο τόσο του σχεδιασμού και των πρωτοβουλιών όσο και της διαχείρισης και της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων (Τσάρτας, 2001, Lickorish & Jenkins, 2004, Λογοθέτης, 2004).

Σε επίπεδο πολιτιστικής αξίας οι επιπτώσεις χαρακτηρίζονται λιγότερο εμφανείς σε σχέση με τις οικονομικές αλλά εξίσου σημαντικές. Μπορούν να προσδιοριστούν συγκεκριμένα στην εμπορευματοποίηση του πολιτιστικού προϊόντος, την πολιτιστική διάχυση, τον προσπολιτισμό, την πολιτιστική ομογενοποίηση, μέσα από τις αλλαγές στα ήθη και τα έθιμα και την τουριστικοποίηση της τοπικής κοινωνίας.

Πιο συγκεκριμένα, η εμπορευματοποίηση του πολιτιστικού προϊόντος προέκυψε μετά την μετατροπή του πολιτισμού σε τουριστικό πόρο πρωτεύουσας σημασίας για πολλές περιοχές ή χώρες, γεγονός που οδήγησε σε μια τελείως διαφορετική προσέγγιση του πολιτιστικού τουρισμού. Ο πολιτισμός από αντικείμενο έρευνας, γνώσης ή αισθητικής απόλαυσης μετατράπηκε πολλές φορές σε προϊόν που προβάλλεται, πωλείται ή αγοράζεται. Αυτή η εξέλιξη αναδείχθηκε μέσα από τη ραγδαία αύξηση του λεγόμενου μαζικού τουρισμού, η κύρια τάση του οποίου υπήρξε η υπερβολική χρήση και εμπορευματοποίηση του πολιτιστικού τουρισμού, διαμορφώνοντας μια αγορά για αγαθά και υπηρεσίες πολιτισμού αποκλειστικά για τους επισκέπτες.

Η εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς προβάλλεται πιο εμφανής στις πολιτιστικές εκδηλώσεις που συνδέονται συνήθως με κάποιο έθιμο της περιοχής ή έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο. Προκειμένου να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών και να τους ψυχαγωγήσουν, αλλοιώνουν ουσιαστικά την μορφή των εκδηλώσεων αυτών (μέσω διαφόρων αλλαγών), όπου συμμετέχει και η τοπική κοινωνία, όπως για παράδειγμα ένα ψευδοπαραδοσιακό θέαμα που προβάλλεται ως αυθεντικό (π.χ. πανηγύρι).

Στις αναπτυσσόμενες χώρες από την άλλη πλευρά, παρατηρείται ο οργανωμένος τουρισμός να προωθεί κυρίως την πώληση πακέτων προκειμένου να παρουσιάσουν τον εξωτικό, πρωτόγονο και παραδοσιακό πολιτισμό. Έτσι συναντάται συχνά η μετατροπή των θεαμάτων σε ψευδο - γεγονότα ή ακόμα και τεχνητά δημιουργήματα, γεγονός που οδηγεί, εκ των πραγμάτων, οι εκδηλώσεις αυτές να αποκτούν εμπορικό χαρακτήρα στις περιοχές αυτές.

Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι η εμπορευματοποίηση του πολιτισμού εκδηλώνεται με την τάση των καταστημάτων (εξυπηρετούν το τουριστικό κοινό μέσα από υπηρεσίες) να ανακαλύπτουν τρόπους προβολής του τοπικού πολιτισμού. Η τάση αυτή προσδιορίζεται μέσα από την προβολή του «παραδοσιακού» και της «αυθεντικότητας» στοιχείων, μηνυμάτων ή συμβόλων του τοπικού πολιτισμού, δημιουργώντας στους επισκέπτες αισθήματα οικειότητας και επαφής με την προβαλλόμενη τοπική παράδοση (κυρίως στον μαζικό τουρισμό) (Τσάρτας, 1996).

Μια άλλη παράμετρος των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης σχετίζεται με τα στοιχεία που συγκροτούν άμεσα ή έμμεσα τον πολιτισμό συνολικά ως έννοια: αξίες, πεποιθήσεις, τεχνολογικά, επιστημονικά και πολιτιστικά αγαθά. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση που η προβολή των καταναλωτικών και κοινωνικών προτύπων από τους τουρίστες προς τον τοπικό πληθυσμό συμπεριλαμβάνει τα παραπάνω στοιχεία τότε η αλληλεπίδραση μεταξύ τους εντείνεται. Μια τέτοια προοπτική παρατηρείται στις περιοχές όπου εμφανίζεται ο τουρισμός, στις αναπτυσσόμενες και τις αγροτικές. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις, στις αναπτυσσόμενες χώρες απορρίπτουν τον τοπικό παραδοσιακό τρόπο ζωής, υιοθετώντας στοιχεία του πολιτιστικού προτύπου του τουριστικού ρεύματος.

Σύμφωνα με τη διαδικασία προσπολιτισμού των αναπτυσσόμενων περιοχών, ο τουρισμός επέτεινε τις κοινωνικές και πολιτιστικές αλλαγές στους τοπικούς πληθυσμούς, διαμορφώνοντας το αρχικό πλαίσιο οικονομικής ανάπτυξης (μεταφορικά δίκτυα, υποδομές, υπηρεσίες, διαμόρφωση νέου τρόπου ζωής και ήθους κ.α.). Το φαινόμενο του προσπολιτισμού ενισχύθηκε μέσα από τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, της μαζικοποίησης και της διάδοσης συγκεκριμένων προτύπων των αναπτυγμένων περιοχών προς τις αναπτυσσόμενες. Μέσα από την παραπάνω διαδικασία και το φαινόμενο της μαζικοποίησης εν τέλει του τουρισμού, επιταχύνθηκε η διαδικασία ομογενοποίησης και τυποποίησης των πολιτιστικών στοιχείων προκειμένου να διευκολύνεται η εξυπηρέτηση της οργανωμένης παγκόσμιας μαζικής τουριστικής αγοράς μέσω του ομογενοποιημένου πολιτιστικού προϊόντος (Τσάρτας, 1996).

Επιπλέον, οι επιδράσεις στον πολιτισμό σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τα ήθη και έθιμα των τοπικών κοινωνιών, που τα προσδιορίζουν και διαφοροποιούν την πολιτιστική ταυτότητα ενός τόπου, αναδεικνύοντας αντίστοιχα την πολιτιστική ιδιαιτερότητά του. Ωστόσο, μέσα από την ραγδαία και μαζική ανάπτυξη του τουριστικού φαινομένου, τα ήθη και έθιμα υπέστησαν αρκετές αλλοιώσεις (Λογοθέτης, 2004). Αυτές οι αλλοιώσεις καθίστανται πιο εύκολα αντιληπτές κυρίως σε περιοχές που η οικονομική διάρθρωση τους χαρακτηρίζεται ως αγροτικού ή παραδοσιακού τύπου καθώς και σε περιοχές με χαμηλή ανάπτυξη της οικονομικής

δραστηριότητας, πριν την έλευση του τουριστικού ρεύματος. Επομένως με τη διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης της οικονομίας μιας περιοχής παρουσιάζονται οι αρχικές αλλαγές, όπως για παράδειγμα στην αύξηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων στον τομέα των υπηρεσιών (τριτογενή). Σε περιοχές με παραδοσιακή συντηρητική κοινωνική δομή, τα ήθη και οι αξίες διαμορφώνουν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κανόνων συμπεριφοράς τόσο στον τρόπο ζωής όσο και στις κοινωνικές σχέσεις. Με την μαζικοποιημένη ανάπτυξη του τουρισμού, οι κοινωνικές σχέσεις αποκτούν έναν πιο απρόσωπο χαρακτήρα, καθώς επιβάλλονται νέες αξίες μέσα από τη συχνή και άμεση επαφή με σύγχρονα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα (Τσάρτας, 1998).

Οι αλλαγές στα ήθη και έθιμα και ευρύτερα στον λαϊκό πολιτισμό δύνανται να προκύψουν μέσα από την εμπορευματοποίηση της τοπικής παράδοσης: τα παραγόμενα παραδοσιακά προϊόντα ή τα έθιμα χάνουν την αυθεντικότητά τους (Λογοθέτης, 2004). Παρατηρείται επομένως ότι καθώς αναπτύσσεται ο τουρισμός επηρεάζονται τα λειτουργικά χαρακτηριστικά των εθίμων που συνδέονται με την θρησκεία, τις τοπικές παραδόσεις και ευρύτερα τον πολιτισμό στην τοπική κοινωνία. Επιπλέον, τα τοπικά παραγόμενα προϊόντα, προκειμένου να ανταποκριθούν στην τουριστική ζήτηση, συχνά διαφοροποιούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, μετατρέποντας τα εν τέλει σε ενθύμια (σουβενίρ) του ταξιδιού. Εν προκειμένω παρατηρεί ο Λογοθέτης (2004) ότι τεχνίτες ειδών λαϊκής τέχνης, κεραμίστες, αργυροχρυσόχοι, ξυλογλύπτες και άλλα παραδοσιακά επαγγέλματα, εξαφανίζονται από τις παραδοσιακές τοπικές κοινωνίες, καθώς τα ίδια προϊόντα (που εμφανίζονται να κατασκευάζονται στην περιοχή) εισάγονται από χώρες με κόστος παραγωγής πολύ μικρότερο (αλλά αμφιβόλου ποιότητας). Παρομοίως συμβαίνει και με πολλές εκδηλώσεις, π.χ. χοροί, τοπικά πανηγύρια, κ.α., τα οποία λαμβάνουν τον χαρακτήρα του «θεάματος» για τον τουρίστα (Τσάρτας, 1998).

Τέλος, η τουριστικοποίηση της τοπικής κοινωνίας θεωρείται μια ακόμη αρνητική επίπτωση της ανάπτυξης του τουρισμού καθώς επηρεάζει την κοινωνική και πολιτιστική βάση της, διαμορφώνοντας μια νέα κοινωνική δομή αστικού τύπου μέσα από τις δραστηριότητες που συνδέονται με την τουριστική ανάπτυξη. Η αρχή της εμφάνισης της διαδικασίας τουριστικοποίησης παρατηρείται όταν οι τοπικές επιχειρηματικές δραστηριότητες μονοπωλούν το σύνολο του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού για την εξυπηρέτηση της ανάπτυξης του τουριστικού προϊόντος. Συγχρόνως, το σύνολο της παραγωγικής βάσης της τοπικής οικονομίας τείνει να εξαρτάται από τον τουρισμό, καθώς κυριαρχούν τουριστικές υποδομές και δραστηριότητες ενώ οι υπόλοιποι παραγωγικοί κλάδοι φθίνουν και παράλληλα επέρχεται μια στροφή από τα παραδοσιακά ήθη, έθιμα, και στις κοινωνικές σχέσεις με κύρια συνέπεια τον

ταχύτατο κοινωνικό μετασχηματισμό και την αστικοποίηση, σε μια κοινωνία υπηρεσιών και καταναλωτικών προτύπων (αμφίδρομη σχέση τουριστικής ζήτησης και τουριστικής προσφοράς).

Στο αρχικό επίπεδο εμφάνισης και αξιοποίησης του τουρισμού, οι κοινωνικές αλλαγές και επιπτώσεις στην τοπική κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική δομή χαρακτηρίζονται ως περιορισμένες. Καθώς όμως επεκτείνεται και επιταγχύνεται η τουριστική αναπτυξιακή διαδικασία, οι επιπτώσεις εντείνονται. Προκειμένου να ανταποκριθεί στην ανάπτυξη αυτή και εξαιτίας της διαφοροποίησης της παραγωγικής βάσης, παρατηρείται στον γηγενή πληθυσμό να επηρεάζονται εν γένει οι κοινωνικές σχέσεις υιοθετώντας νέες αξίες και συμπεριφορές καθώς και πρότυπα αστικής κοινωνικής διάρθρωσης με παράλληλη σταδιακή εγκατάλειψη των τοπικών ηθών και εθίμων.

Στο επίπεδο υιοθέτησης και ανάπτυξης των δομών και υπηρεσιών του μαζικού τουρισμού, εμφανίζεται μια πλήρη διαφοροποίηση στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική δομή, καθώς προσαρμόζεται η περιοχή στο πρότυπο του αστικού κέντρου, εγκαταλείποντας παράλληλα άλλους κλάδους της οικονομίας, γεγονός που ουσιαστικά σημαίνει ότι η τουριστικοποίηση της περιοχής έχει πλέον περατωθεί (Τσάρτας, 1998).

2.5 Βιβλιογραφική προσέγγιση για τον πολιτιστικό τουρισμό

Οι Jan van der Borg et al.(1996) επέλεξαν συγκεκριμένες πόλεις Aix –en- Provence, Amsterdam, Bruges, Florence, Oxford, Salzburg και Venice προκειμένου να εφαρμόσουν τα αποτελέσματά της μελέτης τους. Η εν λόγω επιλογή βασίστηκε στο ότι στις πόλεις αυτές αναδεικνύεται ο πολιτιστικός τουρισμός ως μια ιδιαίτερα σημαντική πολιτική καθώς τα προβλήματα από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού στις πόλεις αυτές είναι σαφώς πιο εμφανή και έντονα σε σύγκριση με άλλες. Τέλος μια επιπλέον παράμετρος για τη μελέτη των συγκεκριμένων περιπτώσεων διαθέτουν μεγάλη εμπειρία στον τρόπο διαχείρισης του τουριστικού ρεύματος στην περιοχή τους.

Οι παραπάνω παράμετροι συνδέονται με την έννοια της βιωσιμότητας, κεντρικό ζήτημα για την ανάπτυξη της τουριστικής πολιτικής. Η εφαρμογή του προτύπου της αειφόρου ανάπτυξης εφαρμόζεται συνήθως σε μη δομημένες (μη αστικές) ή αγροτικές περιοχές. Η αειφόρος ανάπτυξη παρέχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην τοπική κοινωνία μέσω ευπρόσδεκτων αλλαγών τόσο στο φυσικό περιβάλλον όσο και στο συγκεκριμένο είδος εναλλακτικού τουρισμού, τον πολιτιστικό τουρισμό. Επίσης, η όποια διαδικασία ανάπτυξης του τουρισμού, και πόσο μάλλον του πολιτιστικού τουρισμού, πρέπει να παρουσιάζεται «κυκλικά»,

βάση της θεωρίας του «κύκλου της ζωής», έννοια που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι της αγοράς προκειμένου να περιγράψουν τη διαδικασία ανάπτυξης του τουρισμού και τις διακυμάνσεις της.

Η έννοια της αειφορίας και του κύκλου ζωής του προορισμού είναι στενά συνδεδεμένες. Συγκεκριμένα στην περίπτωση που η ανάπτυξη του τουρισμού «μπλοκάρει» σε αρχικό στάδιο, οι επενδύσεις στον τομέα αυτό δεν είναι σε θέση να προκαλέσουν την επιθυμητή κοινωνική και οικονομική αλλαγή. Αν δηλαδή το τουριστικό κοινό αριθμεί λιγότερο από το επιθυμητό, οι ευκαιρίες που προσφέρει ο τουρισμός φαίνεται να μην αξιοποιούνται πλήρως, καθώς η πολιτική του τουρισμού αποτελεί μια δαπανηρή πολιτική για τη χώρα προορισμού. Αντίθετα, στην περίπτωση που η αύξηση της τουριστικής ζήτησης φθάνει σε τέτοια υψηλά επίπεδα ώστε η ποιότητα και η προσβασιμότητα των αξιοθέατων να τίθενται σε κίνδυνο, η κοινωνία και, τελικά, ακόμη και ο τουρισμός «υποφέρουν», και η αλλαγή δεν χαίρει πλέον αποδοχής. Η τουριστική ζήτηση, δηλαδή, έχει καταστεί υπερβολική και αντί για την προώθηση του τουριστικού προϊόντος και την ανάπτυξη, απειλείται η συνέχεια του κοινωνικού συνόλου.

Οι κάτοικοι στις πόλεις Oxford, Salzburg, Bruges, Venice θεωρούν ότι η ανάπτυξη του τουρισμού χαρακτηρίζεται ως θετική, ή τουλάχιστον ουδέτερη και σε καμία περίπτωση αρνητική για την περιοχή τους. Ωστόσο, πιστεύουν ότι δεν φαίνεται να είναι προτεραιότητα η ανάληψη περισσότερων μέτρων τουριστικής πολιτικής και αξιολογώντας τη βαρύτητα του τουρισμού στην τοπική κοινωνία και οικονομία, και συνεπώς κρίνουν ότι χρειάζονται άμεσα ενέργειες διαχείρισης στις επτά πόλεις.

Στις πόλεις, στις οποίες την τουριστική πίεση γίνεται τις περισσότερες φορές αφόρητη για την τοπική κοινωνία και την οικονομία και η διαχείριση του τουρισμού κρίνεται αναπόσπαστο μέρος της αστικής πολιτικής, όπως συμβαίνει στις Bruges, Florence, Salzburg και Venice. Στην Aix - enProvence ο τουρισμός έχει πρόσφατα αναδειχθεί ως αναπόσπαστη δραστηριότητα της τοπικής οικονομίας ενώ στο Amsterdam και την Oxford ο τουρισμός δεν είναι παρά μία από τις πολλαπλές λειτουργίες που η πόλη εμφανίζει.

Ωστόσο σύμφωνα με τις έρευνες φαίνεται ότι έχει αναγνωριστεί ένα εύρος προβλημάτων από την εισροή του τουριστικού ρεύματος (επισκέπτες) καθώς επίσης έχουν εξειδικευτεί οι πιθανές τακτικές προκειμένου να ξεπεραστούν ή έστω να μειωθούν τα συγκεκριμένα προβλήματα. Οι τοπικοί φορείς δεν έχουν λάβει κάποια σχετική πολιτική απόφαση με τα θέματα που άπτονται αμέσως με τον τουρισμό, παρά μόνο μεριμνούν για τα ζητήματα κυκλοφοριακής συμφόρησης και στάθμευσης.

Προκειμένου να αμβλυνθεί η «σύγκρουση» μεταξύ του τουρισμού και των αστικών δραστηριοτήτων, οι κάτοικοι πιστεύουν ότι χρειάζονται περισσότερες παρεμβάσεις από τους φορείς που θα έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της εμπειρίας των επισκεπτών.

Οι κάτοικοι των εν λόγω πόλεων εκτιμούν ότι δεν πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στα συμφέροντα / οφέλη των ιδιωτικών φορέων με πρόφαση την ελαχιστοποίηση των δημοσίων δαπανών. Αντίθετα, προτείνουν ως απαραίτητη τη δημιουργία ενός δημοσίου οργανισμού, ικανού να διαχειρίζεται τον τουρισμό μέσα από ευέλικτες διαδικασίες ελέγχου, καθώς μια τέτοια προοπτική μπορεί να αναδείξει την έννοια της βιωσιμότητας του τουρισμού στην εκάστοτε περιοχή.

Σε μια σαφή πολιτική διαχείρισης του τουρισμού απαιτείται να προχωρά πέρα από την προώθηση. Ο τουρισμός θα πρέπει να παρακολουθείται σε όλες τις διαστάσεις του, μέσω της συνεχούς διόρθωσης των μηχανισμών, όχι μόνο για να μειώσει τις αρνητικές εξωτερικότητες του τουρισμού, αλλά και να καταστεί συμβατός με τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Η έρευνα έχει δείξει ότι πολλές πόλεις με ιδιαίτερη πολιτιστική κληρονομιά, παρά τη φήμη τους ως τουριστικοί προορισμοί, έχουν πλήρη επίγνωση αυτής της αναγκαιότητας.

Στο κείμενο των Nunkoo και Gursoy (2006) αναλύεται η συμπεριφορά των πολιτών στην οικονομία του νησιού του Μαυρικού. Αρχικά διαπιστώνεται ότι όσο περισσότερο θετικά διάκεινται οι πολίτες στον τουρισμό τόσο επιθυμούν να συμμετέχουν στις δραστηριότητες που αφορούν αυτόν. Επομένως, η συμπεριφορά των κατοίκων του τόπου προορισμού επηρεάζει τον τουρισμό. Ωστόσο, οι κάτοικοι δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «πελάτες» οι οποίοι πρέπει να πειστούν να υποστηρίξουν τον τουρισμό, αλλά μάλλον, θα πρέπει να θεωρηθούν ως μια ομάδα σημαντικών μετόχων των οποίων οι στάσεις και τα συμφέροντα είναι σημαντικά για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή.

Αναφέρεται ότι οι κάτοικοι που διαθέτουν υψηλό επαγγελματικό επίπεδο που τους αποδίδει πόρους, είναι πιθανό να αντιμετωπίσουν αρνητικά την ανάπτυξη του τουρισμού. Αντίθετα, οι κάτοικοι με χαμηλό επαγγελματικό επίπεδο με μικρή οικονομική απολαβή υποστηρίζουν την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας. Σε κάθε περίπτωση οι φορείς του τουρισμού και των συναφών επιχειρήσεων πρέπει να προσπαθήσουν να χωρίσουν τους κατοίκους με βάση το επίπεδο της επαγγελματικής τους ταυτότητας.

Το περιβάλλον διαδραματίζει καθοριστικό παράγοντα υποστήριξης της τουριστικής ανάπτυξης. Όσοι διαθέτουν υψηλή περιβαλλοντική συνείδηση τείνουν συνήθως να μη διάκεινται θετικά στην τουριστική ανάπτυξη. Από την άλλη, οι φορείς του τουρισμού και οι επενδυτές

χρειάζεται να επιδεικνύουν μεγαλύτερη ευαισθησία σε ζητήματα περιβαλλοντικού περιεχομένου σε σχέση με την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας στον εκάστοτε τόπο υποδοχής.

Η υψηλή περιβαλλοντική εξάρτηση των κατοίκων των νησιών σχετίζεται με το γεγονός ότι οι αρχές πρέπει να παρέχουν εναλλακτικές λύσεις για την επιβίωσή του περιβάλλοντος στην περίπτωση που απειλείται μέσα από τις δραστηριότητες της τουριστικής ανάπτυξης. Οποιοσδήποτε σχετίζεται με την ανάπτυξη του τουρισμού στο νησί θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει στον σχεδιασμό έργα για τη βελτίωση του περιβάλλοντος, τη διατήρηση και την αποκατάστασή του. Οι επενδυτές και οι φορείς του τουρισμού θα πρέπει να παρέχουν σαφή σχέδια περιβαλλοντικής διαχείρισης και οι πολιτικές περιβαλλοντικής αποκατάστασης σε περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας που προκύπτει μέσα από την ανάπτυξη.

Παρά το γεγονός ότι επιβεβαιώνεται η σημασία της ενεργοποίησης και της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας (που επηρεάζεται από το φύλο) για την επίτευξη του στόχου της βιωσιμότητας του τουρισμού στον εκάστοτε προορισμό, τα ζητήματα της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού δεν μπορεί να είναι όμοια από τόπο σε τόπο, όπως αναφέρεται με σαφήνεια στη μελέτη.

Στη διαδικασία σχεδιασμού της τουριστικής πολιτικής λειτουργούν σαν προϋπόθεση οι αρχές της αμοιβαιότητας και της εντοπιότητας, προκειμένου να αναβαθμιστούν τα κοινωνικά δίκτυα και ο διακριτός χαρακτήρας του προορισμού. Όμως οι φορείς του τουρισμού θα πρέπει να κατανοήσουν τη σημασία της ταυτότητας με βάση τις ανησυχίες των κατοίκων σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού.

Στις ανεπτυγμένες και βιομηχανικές χώρες έχουν διεξαχθεί κυρίως οι έρευνες για την ενεργοποίηση της κοινότητας που δε δύνανται να χρησιμοποιηθούν αντίστοιχα για τις μικρές νησιωτικές οικονομίες. Αυτό εξηγείται μέσα από τη μοναδικότητά του χαρακτήρα των τελευταίων καθώς τα νησιά αντιμετωπίζουν πολλές και διαφορετικές προκλήσεις αναφορικά με τον αειφόρο / βιώσιμο τουρισμό.

Όσον αφορά στην πολιτεία της Χαβάης (Hawaii) και τις Βαlearίδες, στη μελέτη των Bardolet και Sheldon (2008) επισημαίνεται ότι η βιωσιμότητα του προορισμού χρειάζεται να εξεταστεί βάσει της έννοιας της «φέρουσας ικανότητας» και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, μέσα από την επιμήκυνση του λεγόμενου «κύκλου της ζωής» του προορισμού.

Η συνηθέστερη διαπίστωση των κατοίκων αναφέρεται στην αναγκαιότητα της συμμετοχής των ενδιαφερόμενων στο σχεδιασμό, στα ζητήματα εποχικότητας, στις εκτιμήσεις της φέρουσας ικανότητας και της κυκλοφοριακής συμφόρησης, στην περιβαλλοντική

ευαισθησία μέσα από την προστασία των περιβαλλοντικών πόρων, την άγρια ζωή και τη θαλάσσια ζωή, στην έλλειψη πόρων, στα προβλήματα προσβασιμότητας, στις δαπάνες μεταφοράς και στις χαμηλές δαπάνες εκδρομέων κ.α..

Δεδομένου της πυκνότητας του τουρισμού σε κάθε αρχιπέλαγος, η τακτική παρακολούθηση των αντιλήψεων των κατοίκων κρίνεται ως σημαντική τόσο για την πρόληψη όσο για τον εντοπισμό τυχόν αρνητικότητας τους.

Στις Βαlearίδες Νήσους, οι κάτοικοι έχουν επίγνωση της οικονομικής σημασίας της ανάπτυξης της τουριστικής βιομηχανίας καθώς ο τουρισμός προσφέρει ένα υψηλότερο βιοτικό επίπεδο από ό, τι στα περισσότερα άλλα μέρη της Ισπανίας και της Ευρώπης. Παρ' όλα αυτά, η εμφάνιση αγχωτικών συμπεριφορών που προκαλούνται από τον τουρισμό, αναδύονται κυρίως στην περίοδο που εμφανίζονται τα υψηλότερα ποσοστά επισκεπτών, όταν, δηλαδή, οι κάτοικοι συναγωνίζονται με τους τουρίστες για την πρόσβαση στους δημόσιους χώρους. Το 30% των τουριστών ενοικιάζουν τότε ιδιωτικά μέσα μεταφοράς (αυτοκίνητο) καθώς και έναν αυξανόμενο αριθμό ιδιωτικών κατοικιών. Τα παραθαλάσσια θέρετρα, εκτός των πόλεων σπανίζουν καθιστώντας ουσιαστική την αλληλεπίδραση κατοίκων - τουριστών.

Η γλώσσα, επίσης, αποτελεί ένα ακόμη εμπόδιο όσον αφορά στην ενσωμάτωση των αλλοδαπών τουριστών. Ο πληθυσμός υποδοχής αναγνωρίζει τα οικονομικά οφέλη του τουρισμού, αλλά την ίδια στιγμή διαμαρτύρεται για τις υψηλές τιμές, τον υπερκορεσμό των δημόσιων υπηρεσιών και την κυκλοφοριακή συμφόρηση.

Η Χαβάη αντιμετωπίζει παρόμοια ζητήματα αλληλεπίδρασης μεταξύ κατοίκων και τουριστών. Προηγούμενες έρευνες στους κατοίκους έχουν καταδείξει υψηλότερη εκτίμηση των οικονομικών ωφελειών σε σχέση με το κοινωνικό, πολιτιστικό ή περιβαλλοντικό κόστος, και μια εκτίμηση για τη συνεισφορά του κλάδου στην ανάπτυξη του νησιού. Η τουριστική οικονομία αναπτύσσεται στα περισσότερα νησιά μακριά από τις κατοικημένες περιοχές, αν και κάποιοι κάτοικοι ζουν σε πυκνοδομημένες τουριστικές περιοχές. Πρόσφατες έρευνες στους κατοίκους δείχνουν αυξανόμενη ανησυχία σχετικά με την υπερβολική ανάπτυξη, τα περιβαλλοντικά θέματα και τον συνωστισμό.

Επί του παρόντος, οι κύριες ανησυχίες συνυπάρχουν με την αυξημένη ανάγκη συμμετοχής με εποικοδομητικό τρόπο στην τοπική κοινότητα της Χαβάης στον τομέα του τουρισμού, στην παρακολούθηση της φέρουσας ικανότητας της περιοχής, και στην αντιμετώπιση της έλλειψης θέσεων εργασίας στον τουρισμό.

Το αρχιπέλαγος της Χαβάης και των Βαλεαρίδων, το καθένα ξεχωριστά, διαθέτει διαφορετικά εργαλεία πολιτικής και χρονικά πλαίσια για την αντιμετώπιση των ζητημάτων του τουρισμού. Η ανάπτυξη του τουρισμού στα νησιά και τα αρχιπελάγη ταλανίζεται με προβλήματα και οπισθοδρομήσεις που διαφέρουν εν μέρει από μη νησιωτικού τύπου «ήλιος και θάλασσα» προορισμούς. Η άνιση ανάπτυξη των νησιών του αρχιπελάγους, η εγγύτητα των κατοίκων και των τουριστών στον τόπο προορισμού, η εθνοτική πολυμορφία, η σπανιότητα των φυσικών πόρων και η μεταφορά, καθώς και η εξάρτηση από τον τουρισμό για την κύρια οικονομική ευημερία και την ώθηση νησιών και αρχιπελάγων απαιτούν περισσότερη παρακολούθηση και ειδική συμμετοχή από τις κυβερνήσεις σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα και τον ιδιωτικό τομέα.

Οι Βαλεαρίδες και η Χαβάη βρίσκονται στο σταυροδρόμι για να αποφασίσουν κατά πόσον η περαιτέρω ανάπτυξη είναι η πλέον ενδεδειγμένη και με ποιον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί η ισορροπία για όλους τους ενδιαφερόμενους, στο παρόν και το μέλλον.

Τα δύο αυτά νησιωτικά συμπλέγματα αντιμετωπίζουν την ανάγκη να επαναπροσδιορίσουν τα προϊόντα τους, να συμβουλευούνται και ενδυναμώνουν τις τοπικές κοινωνίες και τους πολιτισμούς τους, καθώς επίσης να προστατεύουν και να διατηρούν τόσο τους φυσικούς πόρους όσο και την πολιτιστική τους κληρονομιά. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο όλοι οι παράγοντες του τουρισμού πρέπει να συμμετέχουν στη διαδικασία του περιορισμού της (μαζικής) ανάπτυξης για την επίτευξη της βιωσιμότητας. Η μελλοντική επιτυχία των δύο αρχιπελάγων σε μεγάλο βαθμό στηρίζεται στην εφαρμογή βιώσιμων πρακτικών και την παρακολούθηση της ανάπτυξης και της προόδου από τις κυβερνήσεις.

Στο κείμενο των Rodzi et al.(2013) παρουσιάζονται έρευνες εστιασμένες στην ανάπτυξη του τουρισμού στην Malacca της Μαλαισίας και την Κίνα. Ο τουρισμός έχει αλλάξει τις παραδοσιακές κουλτούρες του γηγενούς πληθυσμού και ο υψηλότερος μέσος όρος που αντανάκλα τον ρυθμό του τουρισμού, έχει βελτιώσει πραγματικά την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Τα κοινωνικοοικονομικά οφέλη, που υπερκαλύπτουν το κόστος, φαίνεται να αποκτούν μεγαλύτερη σημασία για τους ντόπιους. Δείχνει να εμπλέκεται το γεγονός ότι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά των κατοίκων είναι μικρότερης σημασίας γι' αυτούς. Τονίστηκε μάλιστα η σημασία της κυριότητας και των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και η ανησυχία της τοπικής κοινότητας, όταν δεν αντιλαμβάνεται τί πραγματικά συμβαίνει με τον πολιτισμό τους. Δηλαδή, ο πολιτισμός φαίνεται να κινδυνεύει, εκφράζοντας παράλληλα την ανησυχία τους ότι κάποια μέρα θα αλλοιωθεί, στην περίπτωση που δεν αναληφθεί οποιαδήποτε δράση ή προστασία. Τέθηκε το ζήτημα της «εμπορευματοποίησης» και «αδιοποίησης» του

πολιτισμού όπως στην περίπτωση του Χάλιφαξ, Νέα Σκωτία, Καναδά κατά την οποία η κυριότητα της πολιτιστικής μοναδικότητας θεωρήθηκε ως δεδομένη και οι ντόπιοι αξιοποίησαν τελικά τα οικονομικά οφέλη με συγκεκριμένο τρόπο.

Τα μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς όπως για παράδειγμα στην Κίνα και στην Malacca της Μαλαισίας, προσελκύουν τουρίστες. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι τουρίστες προσελκύονται περισσότερο από τις τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς σε σχέση με άλλα τουριστικά σημεία. Ο πολιτιστικός τουρισμός έχει αναφερθεί ως το δημοφιλέστερο είδος τουρισμού που επηρεάζει τους επισκέπτες να τον ακολουθήσουν προκειμένου να ικανοποιήσουν το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους. Έτσι, μέχρι σήμερα, τονίζεται η άποψη ότι οι τοποθεσίες της πολιτιστικής κληρονομιάς και, εν γένει, του πολιτιστικού τουρισμού έχουν υψηλή δυναμική αναφορικά με την προσέλκυση τουριστών, η οποία σε αντάλλαγμα φαίνεται να ωφελεί τελικά τους ντόπιους, όπως αντικατοπτρίζεται στο Λανγκάουι της Μαλαισίας. Παρ' όλα αυτά, δημιουργείται η ανασφάλεια ότι μακροπρόθεσμα ο πολιτιστικός τουρισμός θα ωφελεί μόνο μερικά μέρη. Στο μέλλον, ο πολιτιστικός τουρισμός, ειδικά η άυλη πολιτιστική κληρονομιά φαίνεται ότι θα αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης ως «προϊόν», το οποίο τελικά θα αλλοιώσει τον αυτόχθονα πολιτισμό. Παρά το γεγονός ότι η Wan Hashimah Wan Ismail (2012), ολοκληρώνοντας τη μελέτη της αναφέρει ότι τα ιστορικά κτίρια στη Malacca διατηρούνται σε άριστη κατάσταση, αμφισβητείται η βιωσιμότητα της υλικής (αρχιτεκτονικής) πολιτιστικής κληρονομιάς, όταν η άυλη πολιτιστική κληρονομιά δεν προβάλλεται συνειδητά και ισότιμα για την ανάδειξη του πολιτισμού. Πραγματικά όπως ο Wang Yuan (2008) προσθέτει ότι *«ο καθοριστικός χαρακτήρας μιας ιστορικής περιοχής επιβάλλεται μέσα από τον άυλο πολιτισμό της, ο οποίος αποτελεί το πνεύμα του κάθε πολιτισμού. Επομένως, κάθε υλικός πολιτισμός θα πρέπει να υποστηρίζεται από την άυλη αξία και κάθε άυλος πολιτισμός θα πρέπει να βασίζεται στον υλικό για να απεικονιστεί»*.

Στη περίπτωση της Μάλτας η ραγδαία αύξηση του τουρισμού δείχνει να έχει κοινωνικά σημαντικές επιπτώσεις. Δημιουργεί τις προϋποθέσεις για σημαντικές βελτιώσεις στις υποδομές και στις υπηρεσίες (π.χ. τραπεζικές). Σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς ότι οι βελτιώσεις στο αποχετευτικό δίκτυο, την ύδρευση, την οδοποιία, τις δημόσιες μεταφορές, την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος και άλλες ανέσεις, δε θα λάμβαναν χώρα χωρίς τα κίνητρα και τις απαιτήσεις που δημιουργεί το τουριστικό ρεύμα της περιοχής. Ωστόσο, αμφισβητούνται όλα αυτά καθώς η βελτίωση των υποδομών δεν είναι επαρκής στο σύνολο του νησιού ή περιορίζεται σε τουριστικές περιοχές.

Οι πολιτιστικές επιπτώσεις της ανάπτυξης του τουρισμού σε κλειστές, πυκνοκατοικημένες περιοχές της Μάλτας δεν πρέπει να λησμονηθούν. Οι επιπτώσεις της συνεχούς εισροής επισκεπτών που αναζητούν ελεύθερο χρόνο σε μια τέτοια μικρή κοινότητα, ειδικά επειδή είναι εκ φύσεως εξαιρετικά εποχικού χαρακτήρα, χρειάζεται να λαμβάνεται αντίστοιχα υπόψη. Σε πολλές περιπτώσεις, ο τουρισμός δεν προσδίδει στους πολίτες της Μάλτας επαρκές εισόδημα, καθώς βασικοί τουριστικοί παράγοντες όπως οι ταξιδιωτικοί πράκτορες, η αεροπορική εταιρεία ναύλωσης, πτήσεις charter αλλά και τα ξενοδοχεία (ή άλλα καταλύματα) δεν ανήκουν στην ιδιοκτησία του νησιού, αλλά σε εταιρίες του εξωτερικού. Παράλληλα οι σημαντικές αποφάσεις πολιτικής αναφορικά με την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα δε λαμβάνονται από τους σχετικούς φορείς της Μάλτας αλλά από εξωτερικούς ταξιδιωτικούς πράκτορες, παρότι ο τουρισμός σε τελική ανάλυση αποτελεί την οικονομία της στο σύνολό της περιοχής. (Oglethorpe, 1985).

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οι περισσότεροι κάτοικοι της Μάλτας εμφανίζονται ανεπιφύλακτα δεκτικοί ως προς την άφιξη μεγάλου αριθμού τουριστών, αποδεχόμενοι τον υπερπληθυσμό (μαζικότητα), την ανεξέλεγκτη οικοδόμηση και την καταστροφή του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης. Τη δεκαετία του 1990 όμως, οι κάτοικοι της Μάλτας άρχισαν να διαφοροποιούνται καθώς αισθάνονται ιδιαίτερα καταπιεσμένοι από τις επιπτώσεις της τουριστικής πίεσης τόσο στο κοινωνικό όσο και στο φυσικό περιβάλλον, που οδήγησε σε αλλαγή προτεραιοτήτων κυρίως με την επιβολή νέων κυβερνητικών πολιτικών που αφορούσαν στην ποιότητα του τουρισμού (Bramwell 2003).

Το Γενικό Σχέδιο Τουρισμού του 1989, το οποίο αποτέλεσε και τη βάση όλων των μετέπειτα έχουν εφαρμοστεί μια σειρά από άλλα σχέδια, μελέτες και πολιτικές στη Μάλτα, στα οποία συμπεριλαμβάνεται η θεμελιώδης αρχή της «ποιότητας» του τουρισμού ως βασικός στόχος, με το διττό σκοπό της βελτίωσης της ποιότητας των «παραδοσιακών» προϊόντων τουρισμού, και την ανάπτυξη μιας νέας ποιότητας του προϊόντος του τουρισμού. Η Μελέτη της «Φέρουσας Ικανότητας» του Υπουργείου Τουρισμού προτείνει μια σειρά στόχων, συμπεριλαμβανομένης της αναβάθμισης των υπηρεσιών και της ποιότητας στη διαμονή σε ξενοδοχεία, της αύξησης των κατά κεφαλήν δαπανών για τους τουρίστες, και της βελτίωσης και της καλύτερης παρουσίασης του υφιστάμενου τουριστικού προϊόντος (Υπουργείο Τουρισμού, το 2001, που αναφέρεται στην Dodds, 2007α). Αυτή η Μελέτη επηρέασε τα μετέπειτα Στρατηγικά Σχέδια Τουρισμού της Μάλτας από το 2000 και ύστερα. Οι πιο πρόσφατες προσπάθειες οργάνωσης της τουριστικής πολιτικής για τα νησιά της Μάλτας είναι το σχέδιο 2007 με 2011 (Κυβέρνηση της Μάλτας, 2007) και το σχετικό Εθνικό Σχέδιο Τουρισμού, τα οποία

ενσωματώνουν στόχους με βάση την ποιότητα των υπηρεσιών, την ανάπτυξη εξειδικευμένης αγοράς και την μείωση του ποσοστού της εποχικότητας.

Οι βασικές εστίες ήταν η πορεία προς τα πρότυπα ποιότητας, η αναβάθμιση των υπαρχόντων προϊόντων (αντί για την κατασκευή νέων καταλυμάτων και αξιοθέατων) ως απάντηση στην αυξανόμενη ανησυχία σχετικά με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, τη διαφοροποίηση των τουριστικών αγορών, τη βελτίωση της εποχικότητας και τα αυξανόμενα επίπεδα ικανοποίησης των πελατών και των αντιλήψεων της σχέση τιμής απόδοσης. Επιπλέον, οι ανησυχίες σχετικά με τη βιωσιμότητα της τουριστικής βιομηχανίας της Μάλτας σε σχέση με την έννοια του κύκλου της ζωής των προϊόντων και των οικονομικών εξαρτώμενων υπερβολικά από τον τομέα έρχονται συνεχώς στο προσκήνιο (Pollacco, 2003).

Ωστόσο, υπήρξε μια σειρά από επικρίσεις της πολιτικής εστίασης στη χρήση της «ποιότητας» του τουρισμού και των τουριστικών προϊόντων ως οδηγός για τη διαφοροποίηση της αγοράς, με συγκεκριμένες ανησυχίες σχετικά με τη βιωσιμότητα αυτών των εξελίξεων τουρισμού (Farsari, Butler, και Prastakos, 2007, Ioannides & Holcomb, 2003, 2001). Ο Dodds (2007b) προσδιόρισε μια σειρά από παράγοντες στα σχέδια ανάπτυξης και πολιτικές του τουρισμού της Μάλτας που εμποδίζουν την αειφορία, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών προτεραιοτήτων και όχι μόνο των κοινωνικών και πολιτισμικών και περιβαλλοντικών, καθώς και μια σειρά από θέματα που σχετίζονται με το πώς οι πολιτικές για τον τουρισμό και τα σχέδια υλοποιήθηκαν (όπως η εξουσία μοιράζεται μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των λοιπών τοπικών αρχών, η έλλειψη μιας σφαιρικής και ολοκληρωμένης προσέγγισης για τον σχεδιασμό, και η αποτυχία για τους ενδιαφερόμενους φορείς να συμμετάσχουν). Ωστόσο, ο Dodds (2007β) υποστηρίζει ότι οι στρατηγικές αναζωογόνησης δεν πρέπει αναγκαστικά να θεωρηθούν ως βιώσιμες πολιτικές για τον τουρισμό. Οι Dodds (2007b) και Farsari et al. (2007) τονίζουν τέλος ότι η αναζωογόνηση συχνά εστιάζεται στην επίτευξη της οικονομικής βιωσιμότητας, παρά στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, καθώς αυτός ο στόχος τακτικά συνδέεται με τη βελτίωση του περιβάλλοντος, προσελκύοντας «ανώτερης» ποιότητας τουριστών (Chapman & Speake, 2011).

Καθίσταται εμφανές ότι πολλαπλές διαφορετικές αντιλήψεις υπογραμμίζουν την αυξανόμενη ανησυχία σχετικά με τη συμβολή της τουριστικής βιομηχανίας τόσο στην απώλεια της παραδοσιακής υπαίθρου όσο και στους άλλους φυσικούς πόρους. Επίσης, μέσω αυτών περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο η αναζήτηση της ποιότητας επηρέασε τελικά με αρνητικό τρόπο τη βιομηχανία μέσω μιας αυξανόμενης προώθησης του πολιτιστικού τουρισμού που επέφερε επιπλέον τουριστική πίεση σε αρκετά ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία. Αυτές οι πιέσεις αυξάνονταν λόγω της γενικής αύξησης του τουριστικού ενδιαφέροντος για την

κληρονομιά και τον πολιτισμό. Η συνεχώς αυξανόμενη εισροή τουριστών και οι αρνητικές που αυτό δημιούργησε στον τρόπο ζωής και στο φυσικό περιβάλλον προκάλεσε μια εχθρική στάση απέναντι στον τουρισμό σε ολόένα μεγαλύτερο τμήμα των κατοίκων της Mdina.

Τόσο τα μεγάλα και κοστοβόρα έργα υποδομής όσο και το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά αλλά και ο αγροτικός χαρακτήρας των νησιών προκάλεσαν μια περαιτέρω μείωση αναφορικά με τον χώρο δραστηριοποίησης και αναψυχής του γηγενούς πληθυσμού, ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 οι κάτοικοι βίωσαν την αίσθησης «απώλειας» του χώρου αναψυχής τους με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που το βίωσαν κατά τη διάρκεια της βρετανικής αποικιακής κατοχής, η οποία είχε οδηγήσει σε απώλεια μεγάλων περιοχών της υπαίθρου.

Συμπερασματικά, οι κάτοικοι φαίνονται συχνά δεκτικοί και υποστηρικτικοί σχετικά με τις συνέπειες του τουρισμού σε γενικά πλαίσια, λόγω κυρίως των οικονομικών ωφελειών του. Αλλά η πρόσφατη έρευνα έχει καταδείξει ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 υπάρχουν αλλαγές συμπεριφοράς εξαιτίας προκληθέντων πιέσεων λόγω του μαζικού τουρισμού, και ιδιαιτέρως λόγω της απώλειας χρήσης της υπαίθρου, των φυσικών πόρων καθώς επίσης και δραστηριότητες τους. Παράλληλα, αναφέρεται η έντονη ανησυχία για την αλλοίωση κάποιων «παραδοσιακών» αξιών μέσα από τις πιθανές διαδικασίες του εκμοντερνισμού μέσω του τουρισμού που τους διαφθείρουν ηθικά. Οι πολίτες επιπλέον αναπτύσσουν περιβαλλοντικές ανησυχίες σχετικά με τις πιέσεις που προκαλεί ο τουρισμός. Τέλος, τονίζονται οι αντιλήψεις των κατοίκων στην από κοινού προστασία του περιβάλλοντος και των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς, προκειμένου να ενισχυθεί μέσω αυτών η τουριστική ζήτηση των συγκεκριμένων νησιών (Bramwell 2003).

Η αλλαγή πολιτικής σχεδιασμού βασισμένη και στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1998), το οποίο επιδοκιμάζει τη συνετή διαχείριση και την ανάπτυξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς ανάμεσα στις συνιστώμενες σφαίρες δραστηριότητας, οδήγησε τη Μάλτα να επαναπροσδιορίσει την πολιτισμό και την κληρονομιά της ως θεμελιώδη στοιχεία για την ταυτότητά της και την οικονομική θέση της. Αναφέρεται ότι θα πρέπει ωστόσο να προχωρήσει σε έναν αποτελεσματικό χωροταξικό σχεδιασμό και περιβαλλοντική διαχείριση του συστήματος προκειμένου να μην τεθούν σε σοβαρό κίνδυνο τα περιουσιακά της (πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον) στοιχεία. Ο διακριτικός χαρακτήρας του τόπου είναι ευεργετικός για τον τουρισμό, ενώ παράλληλα διαμορφώνει την εθνική ταυτότητα, αναπτύσσοντας τέλος την κοινωνική και οικονομική ευημερία.

Με απλά λόγια, τα θέματα χωροταξίας και περιβάλλοντος για τη Μάλτα δύνανται να ειδωθούν σε δύο διακριτές πτυχές. Η πρώτη αφορά στις περιπτώσεις άσκησης προβληματικής πίεσης σε φυσικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα, ενώ η δεύτερη αφορά όπου υπάρχει περιορισμένη πίεση και δραστηριότητα η οποία απειλεί τη βιωσιμότητα των αξιοποιημένων ιστορικών περιβαλλόντων. Έτσι, η κεντρική πρόκληση αναφέρεται στη διαμόρφωση μιας κατεύθυνσης πολιτικής και επενδύσεων προκειμένου να συνδεθούν περιοχές που βρίσκονται σε ανάγκη με τις «πηγές» των ευκαιριών. Η απλούστευση αυτή μας βοηθά να εκτιμήσουμε κατά πόσο η Βαλέττα και η μητροπολιτική περιοχή της μπορούν να προσφέρουν μετά την αναζωογόνηση και την ανανέωση του πληθυσμού και την μείωση των πιέσεων από τις ευαίσθητες ζώνες, τοπία και χωριά ή αλλού. Όμως, υπάρχουν κάποιες ισχυρές εμπορικές πιέσεις καθώς προτιμήσεις των καταναλωτών που εναντιώνονται σε αυτό, γεγονός που καταδεικνύει την ανάγκη ιδιαίτερου χρόνου και φροντίδας με παράλληλη υποστήριξη στην πολιτική για την ανάληψη αντίστοιχων δράσεων προκειμένου εν τέλει προωθηθεί η αλλαγή.

Από το 1992, το σύστημα σχεδιασμού της Μάλτας έχει σημειώσει τεράστια πρόοδο και είναι πλέον συγκρίσιμο με τα περισσότερα συστήματα στην Ευρώπη. Με συνεχή ανάπτυξη θα μπορούσε πραγματικά να γίνει ένα παράδειγμα χωροταξικού σχεδιασμού και διαχείρισης του περιβάλλοντος στην Ευρώπη. Αλλά οι προκλήσεις στην πράξη σήμερα, για την πολιτική, την ένταξη και την δράση, δεν μπορούν να υποτιμηθούν. Τα προβλήματα του κατακερματισμού της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και η έλλειψη εστίασης στο σχεδιασμό για το περιβάλλον μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη δημιουργία της Αρχής Περιβάλλοντος και Χωροταξίας Μάλτας (MEPA) αλλά η ολοκλήρωση της πολιτικής και των δράσεων δε θεωρείται εύκολη υπόθεση, καθώς και ό,τι προσελκύει το ενδιαφέρον σε όλα τα επίπεδα από το τοπικό έως το εθνικό και, ενώ αυτά προσφέρουν τη δυνατότητα να επιτύχουν έναν υψηλό βαθμό αρμονίας μεταξύ των εθνικών στρατηγικών πολιτικής και της τοπικής κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής ευημερίας θεωρητικά, μπορούν να αναδείξουν συγκρούσεις στην πράξη.

Τα τελευταία χρόνια, έχει υπάρξει μια ισχυρή δέσμευση της κυβέρνησης να επιτρέψει στα τοπικά συμβούλια να λαμβάνουν αποφάσεις παρέχοντας μια καθημερινή διοικητική ικανότητα και ανάπτυξη αυτού του θεσμού μέσα από τον οποίο μπορεί να προωθηθεί η συμμετοχή του κοινού. Ωστόσο τέθηκαν ζητήματα σχετικά με το επίπεδο της πραγματικής εξουσίας των τοπικών συμβουλίων, καθώς επίσης αν υπάρχει συνέργεια ή σύγκρουση μεταξύ των τοπικών και εθνικών συμφερόντων. Αυτό το τελευταίο συμβαίνει παντού, και οφείλει η Μάλτα να δείξει τελικά αν έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει και να διαδώσει την εμπειρία της διακυβέρνησης σε όλα τα χωρικά και θεσμικά επίπεδα τα οποία θα δύνανται να ενημερώνουν σε εθνικό, περιφερειακό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συμβολή αυτή θα

ήταν σημαντική στην παρούσα στιγμή καθώς δίνεται μεγάλη έμφαση στον επανακαθορισμό περιφερειακών ρόλων και σχέσεων. Το θεσμικό δυναμικό αναπτύσσεται, αλλά η κληρονομιά των θεμάτων που τα νησιά πρέπει να αντιμετωπίσουν, όπως και το μέλλον της Βαλέττα, ως μητρόπολη, είναι κρίσιμης σημασίας για το σύνολο του αρχιπελάγους (Chapman- Cassar, 2004).

2.6 Πολιτιστικός τουρισμός: Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα

2.6.1 Ευρωπαϊκή Ένωση

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ο πολιτισμός και τομέας της δημιουργίας διαδραματίζουν ενεργό ρόλο καθώς συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη, την προώθηση της απασχόλησης, την καινοτομία και την κοινωνική συνοχή. Παράλληλα, ο πολιτισμός συνδράμει στην ενίσχυση της πολιτισμικής αρμονίας αλλά και το σεβασμό στην πολύ - πολιτισμικότητα στο πλαίσιο των λαών που συναποτελούν την Ευρωπαϊκή Ένωση (http://europa.eu/pol/cult/index_el.htm).

Από την άλλη, ο τουρισμός αποτελεί ένα από τα καθοριστικότερα πεδία παραγωγής πλούτου στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συντελώντας στη διάδοση πολιτισμικών στοιχείων μεταξύ των λαών και στην κατ' επέκταση καλύτερη δυνατή σύναψη σχέσεων σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής. (http://europa.eu/legislation_summaries/enterprise/industry/et0004_el.htm)

Ωστόσο, ως έννοια ο πολιτιστικός τουρισμός καθυστέρησε να οριστεί ως προτεραιότητα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών πολιτικών καθώς στη Συνθήκη της Ρώμης (1957) δεν είχε καθοριστεί ως τομέας αρμοδιότητας της Ευρωπαϊκής – τότε - Κοινότητας. Η συνθήκη του Μάαστριχτ με το άρθρο 128 το 1991 αλλάζει την κατάσταση αυτή. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια του πολιτισμού εντάσσεται στο θεμελιακό πυρήνα της Ένωσης για την ανάδειξη των πολιτιστικών στοιχείων κάθε λαού, προκειμένου να επιτευχθεί μια βιώσιμη ανάπτυξη των τόπων (Μητούλα, 2006).

Σύμφωνα με τις πρόσφατες εξελίξεις υπογραμμίζεται η αυξανόμενη σημασία του τουρισμού ως μέσο ενίσχυσης της εικόνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης γενικά, και των εναλλακτικών μορφών τουρισμού ειδικότερα, στις οποίες εντάσσεται ο πολιτιστικός τουρισμός. Μετά την επικύρωση της Συνθήκης της Λισσαβόνας αναγνωρίστηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση μια νέα, ειδική, αρμοδιότητα να στηρίζει, να συντονίζει και να προωθεί τη δράση των κρατών μελών σε θέματα τουρισμού (Άρθρο 195 της ΣΛΕΕ), καταδεικνύοντας τον αυξανόμενο ανταγωνισμό, δεδομένου ότι οι αναδυόμενοι προορισμοί κατορθώνουν να προσελκύουν ολοένα και μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών.

Προκειμένου να ανταποκριθεί στον ανταγωνισμό η Ευρώπη τείνει να υιοθετεί, μέσω συγκεκριμένης νομικής βάσης, μέτρα βιώσιμης και ποιοτικής τουριστικής προσφοράς. Το παραπάνω δικαιολογείται καθώς η ευρωπαϊκή ήπειρος επικεντρώνει έναν εξαιρετικά μεγάλο πολιτιστικό πλούτο στην ποικιλία των τοπίων της. Άλλωστε, η πλειονότητα των χωρών που εντάσσονται στον κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO βρίσκονται στο πλαίσιο των είκοσι οκτώ (28) κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μάλιστα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2010 έθεσε βασική προτεραιότητα την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τομέα του τουρισμού, με τρόπο που να εξασφαλίζει σε κάθε περίπτωση τη βιωσιμότητα του με την παράλληλη προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0352:EL:NOT>).

Επομένως οι στόχοι που θέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την ανάπτυξη και διαχείριση του τουριστικού τομέα, με όλα τα κράτη μέλη να συνηγορούν σε αυτούς, επικεντρώνονται στην ανταγωνιστικότητα, τη βιωσιμότητα με σύγχρονα και κοινωνικά και υπεύθυνα μέσα λειτουργίας. Οι στόχοι αυτοί μπορούν να επιτευχθούν μέσα από συγκεκριμένες δράσεις που επικεντρώνονται σε τέσσερις άξονες με έμφαση στην ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού και του τουρισμού εν γένει ([http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_m_com\(2010\)0352_/com_com\(2010\)0352_el.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_m_com(2010)0352_/com_com(2010)0352_el.pdf)):

- ενθάρρυνση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα στην Ευρώπη
- προώθηση της ανάπτυξης βιώσιμου, υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού
- εδραίωση της εικόνας και της προβολής της Ευρώπης ως συνόλου βιώσιμων και ποιοτικών προορισμών
- μεγιστοποίηση του δυναμικού των πολιτικών και των χρηματοδοτικών μέσων της ΕΕ για την ανάπτυξη του τουρισμού

Συγχρόνως το Ευρωπαϊκό Στρατηγικό Πλαίσιο Ανάπτυξης (2007-2013) ενισχύει τους παραπάνω στόχους, ενώ σχετικά με τον πολιτισμό υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα να καταστεί προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών μέσω (http://www.espa.gr/elibrary/Eggrafo_ESPA_el.pdf):

- της ενίσχυσης των πολιτιστικών υποδομών της χώρας
- της τόνωσης της ζήτησης στον τομέα του Πολιτισμού

Πάντως, οι δράσεις της Ένωσης προσδιορίζονται αφενός μέσα από την ανάληψη συγκεκριμένων πρωτοβουλιών για την ανάδειξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμού, αφετέρου μέσα από την παροχή χρηματοδότησης στο πλαίσιο άλλων ευρωπαϊκών πολιτικών, όπως αυτών της περιφερειακής ανάπτυξης, της έρευνας και της καινοτομίας και άλλων αντίστοιχων.

Πιο συγκεκριμένα, οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι:

1. το Πρόγραμμα «Πολιτισμός» (Culture), κύριοι στόχοι του οποίου είναι (http://www.ccp.culture.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=2&lang=el):

- ενθάρρυνση της διακρατικής κινητικότητας των εργαζομένων στον τομέα του πολιτισμού
- ενίσχυση της διακρατικής κυκλοφορίας των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών έργων και προϊόντων
- ενθάρρυνση του διαπολιτισμικού διαλόγου

2. το Σήμα Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς: υιοθετήθηκε από το 2010 και απονέμεται σε μνημεία που συμβολίζουν και προάγουν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, τα ιδεώδη και την ιστορία της Ευρώπης (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-250_en.htm).

3. το Πρόγραμμα Europeana: αποτελεί την ευρωπαϊκή ψηφιακή πύλη που παρέχει ηλεκτρονική πρόσβαση σε ένα πλούσιο πολύ-γλωσσικό πληροφοριακό υλικό για ολόκληρη την ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά (www.europeana.org).

Εικόνα 1: Το portal του EUROPEANA
Πηγή: www.europeana.org

4. το Πρόγραμμα EDEN (European Destinations of Excellence): αναδεικνύει τους ευρωπαϊκούς προορισμούς αριστείας με βασικά κριτήρια την υιοθέτηση πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης και ειδικότερα τη δέσμευσή τους στην κοινωνική, πολιτιστική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα/ αειφορία. Είναι πρόγραμμα που συγχρηματοδοτείται 75% από την Ευρωπαϊκή Ένωση (<http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/eden/>).

5. ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης: σε αρχικό επίπεδο ο θεσμός αυτός είχε καθαρά πολιτιστικό και ευρωπαϊκό χαρακτήρα με διακηρυγμένο στόχο να φέρει σε επαφή τους λαούς της Ευρώπης μέσω των κοινών στοιχείων, αλλά και να γνωρίσουν και να αναγνωρίσουν την ποικιλομορφία του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Στη συνέχεια, ο θεσμός διαφοροποιήθηκε και πρόβαλλε την δημιουργία των οικονομικών και κοινωνικών πλεονεκτημάτων σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, χωρίς απαραίτητα να έχει τον αρχικό πολιτιστικό του χαρακτήρα (http://ec.europa.eu/culture/documents/publications/newprogr-leaflet_el.pdf).

6. Πρόγραμμα πολιτιστικών διαδρομών: πρόκειται για θεσμό που δημιούργησε το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1988 ως έναν τρόπο γνωριμίας των πολιτών με χώρες ή περιφέρειες

της Ευρώπη που παρουσιάζουν ευρωπαϊκό, καλλιτεχνικό ή κοινωνικό ενδιαφέρον αλλά και ως μέσο οικοδόμησης μιας οργανωμένης ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας (http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc/label/EHL%20decision_EL.pdf).

7. *Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πολιτιστικής Κληρονομιάς (European Heritage Network - HEREIN)*: πρόκειται για μια συνεργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου της Ευρώπης που πραγματοποιήθηκε το 2001 με σκοπό την προώθηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Με τα προγράμματα HEREIN I, II, & III αναπτύσσεται μια ψηφιακή βάση δεδομένων που περιλαμβάνει τις πολιτικές πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ιδιαίτερη έμφαση στην αρχιτεκτονική (http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/page25_gr/page25_gr?OpenDocument).

8. *-MICHAEL (Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe)*: Η ευρωπαϊκή δικτυακή πύλη παρέχει πρόσβαση σε ψηφιακές συλλογές του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Αποθέματος καθώς επίσης και σε ιστοχώρους ή ηλεκτρονικές εκδόσεις (<http://www.michael-culture.org/>).

9. *-ATHENA (Access to Cultural Heritage Networks across Europe)*: ένας από τους κύριους στόχους του προγράμματος θεωρείται η ενθάρρυνση της συμμετοχής των μουσείων καθώς και άλλων πολιτιστικών φορέων που δεν έχουν εμπλακεί ακόμα πλήρως στην EUROPEANA και η διευκόλυνση της πρόσβαση στον ψηφιακό κόσμο των Μουσείων της Ευρώπης (<http://www.athenaeurope.org/index.php?el/1/home>).

10. *Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ταξιδιών (European Travel Commission – ETC)*: πρόκειται για το θεσμικό όργανο της Ένωσης επιφορτιζόμενο με τη διεθνή που προβολή της Ευρώπης ως τουριστικού προορισμού. Σύμφωνα με την Επιτροπή ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι το σπουδαιότερο κίνητρο ταξιδιού στην Ευρώπη για κάποιον μη Ευρωπαίο, καθώς μπορεί να διαμορφωθεί σε μια βασική πηγή «εξωτισμού» για τους επισκέπτες από άλλες περιοχές του κόσμου (http://visiteurope.com/Destination_Europe_2020/ETC_Presentation%20on%20the%20work%20of%20ETC_26_02_13.pdf από <http://www.etc-corporate.org>).

Εικόνα 2: Το portal της ETC
Πηγή: <http://www.etc-corporate.org>

Σύμφωνα με τις νέες προτεραιότητες που έθεσε η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του πλαισίου της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» υπογραμμίζεται ότι η Ευρώπη οφείλει να παραμείνει ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο. Εξ ου και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει ένα διαμορφωμένο νέο πλαίσιο συντονισμένων τουριστικών δράσεων σε επίπεδο Ένωσης με βασικές επιδιώξεις την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και την ικανότητα αειφόρου ανάπτυξης του ευρωπαϊκού τουρισμού. Άλλωστε, πάνω από το 10% του ΑΕΠ της Ένωσης οφείλεται στην τουριστική βιομηχανία, προσφέροντας 12% από το σύνολο των θέσεων απασχόλησης, συμμετέχοντας επομένως θετικά στην οικονομική μεγέθυνση και απασχόληση της Ένωσης (τόσο από την οπτική των πολιτών όσο και από την οπτική των επιχειρήσεων).

Οι προτεραιότητες που η Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσε μέσα από την οικονομική στρατηγική «Ευρώπη 2020» είναι μεταξύ άλλων:

- Η ενθάρρυνση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα στην Ευρώπη μέσω της ανάπτυξης της καινοτομίας, της βελτίωσης των επαγγελματικών δεξιοτήτων, της καταβολής προσπάθειών αποκατάστασης της εποχικότητας της ζήτησης, της προώθησης της διαφοροποίησης των προσφερόμενων υπηρεσιών, της συμβολής στον καλύτερο συντονισμό των ερευνητικών δραστηριοτήτων και της ενοποίησης των κοινωνικοοικονομικών δεδομένων.
- Η προώθηση της ανάπτυξης βιώσιμου, υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού μέσω της ανάπτυξης συστήματος δεικτών βιωσιμότητας, της διαχείρισης των προορισμών, της διοργάνωσης εκστρατειών ευαισθητοποίησης για τους ευρωπαίους τουρίστες σχετικά με τους προορισμούς, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών για τη μεταφορά και τις σχέσεις με τον

τοπικό πληθυσμό, της ανάπτυξης ευρωπαϊκού σήματος τουρισμού ποιότητας, της διευκόλυνσης της αναγνώρισης των κινδύνων της κλιματικής αλλαγής ώστε να προστατεύεται η ευρωπαϊκή βιομηχανία τουρισμού από ζημιογόνες επενδύσεις καθώς επίσης και της διερεύνησης των δυνατοτήτων ανάπτυξης εναλλακτικών τουριστικών υπηρεσιών τουρισμού.

- Η ανάπτυξη ή ενίσχυση της συνεργασίας της ΕΕ με αναδυόμενες χώρες και με τις χώρες της Μεσογείου, για την προώθηση προτύπων βιώσιμης και υπεύθυνης τουριστικής ανάπτυξης και για την ανταλλαγή των βέλτιστων πρακτικών.

- Η εδραίωση της εικόνας και της προβολής της Ευρώπης ως συνόλου βιώσιμων και ποιοτικών τουριστικών προορισμών μέσω της υποστήριξης της δημιουργίας ενός «σήματος της Ευρώπης», σε στενή συνεργασία με τις χώρες της ΕΕ και συμπληρωματικά προς τις προσπάθειες προώθησης του, της προώθησης της Ευρώπης ως βιώσιμου τουριστικού προορισμού υψηλής ποιότητας μέσω της δικτυακής πύλης «visiteurope.com» (http://europa.eu/legislation_summaries/enterprise/industry/et0004_el.htm).

Η όποια προώθηση και κινητοποίηση των μέσων και των προγραμμάτων κοινοτικής στήριξης προς όφελος του τουρισμού, λαμβάνει χώρα μέσω κυρίως του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης.

2.6.2 Ελλάδα

Η Ελλάδα αποτελούσε ανέκαθεν πόλο έλξης των τουριστών εξαιτίας της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς που διέθετε. Μάλιστα από το 14^ο αιώνα φαίνεται ότι οι περιηγητές επισκέπτονταν την Ελλάδα προκειμένου να ανακαλύψουν τη χώρα που γέννησε τον πολιτισμό (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Παρά το γεγονός ότι από την δεκαετία του 1940, ο πολιτιστικός τουρισμός έχει αναγνωριστεί ως πεδίο εθνικής σημασίας, όμως οι όποιες πρωτοβουλίες για το σχεδιασμό, τη διαχείριση και την ανάπτυξή του δε φαίνεται να υπήρξαν σημαντικές. Αυτό γιατί, όπως και σήμερα, ο πολιτισμός ως αγορά δεν αντιμετωπιζόταν ως μεμονωμένη και διαφοροποιημένη αγορά αλλά ως ένα ενιαίο μέρος της τουριστικής πολιτικής.

Επομένως, από την ίδρυση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού οι αποφάσεις για την πολιτική της τουριστικής ανάπτυξης υπογραμμίζουν το πολιτιστικό στοιχείο. Από το 1975 λαμβάνουν χώρα τα πρώτα προγράμματα τουριστικής πολιτικής που επικεντρώνονται στην αξιοποίηση των παραδοσιακών οικισμών, στην προσπάθεια χωροθέτησης, για πρώτη φορά, των υποδομών του τουρισμού κυρίως σε περιοχές με σημαντικό πολιτιστικό ενδιαφέρον, όπως

Επίδαυρος, Ολυμπία κ.α. καθώς επίσης εντάσσονται έργα υποδομής, διαμόρφωσης και συντήρησης των αρχαιολογικών χώρων (Αυγερινού & Κολώνια, 1995).

Αργότερα, και ειδικά σε αστικά κέντρα όπως η Αθήνα, έργα χρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, κυρίως μέσα από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, συνέβαλαν δυναμικά στη βελτίωση της πολιτιστικής υποδομής συγκεκριμένων περιοχών σημαντικής πολιτιστικής κληρονομιάς (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009, Μητούλα 2006).

Τα τελευταία χρόνια η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος έχει εξελιχθεί σε μία ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της ελληνικής τουριστικής πολιτικής καθώς καθίσταται κατανοητό ότι η τουριστική πολιτική οφείλει να συμβαδίζει με την προστασία των φυσικών πόρων προκειμένου να μην αποβαίνει επιβλαβής για τους πολιτιστικούς πόρους στους οποίους εν τέλει ο τουρισμός βασίζεται. Απόρροια του παραπάνω είναι η ανάπτυξη των εναλλακτικών / ειδικών μορφών τουρισμού, που εκ των πραγμάτων δημιουργούν νέες προοπτικές αποσυμφόρησης των μαζικών τουριστικών προορισμών και στην αύξηση τουριστικών ρευμάτων σε περιοχές που ως πρότινος ήταν άγνωστες.

Αναφορικά με τη χρηματοδότηση της αναπτυξιακής πολιτικής του πολιτιστικού τουρισμού αναλαμβάνεται από κοινού από τα Υπουργεία Πολιτισμού και Τουρισμού. Επίσης, συμμετέχουν τα Υπουργεία Εσωτερικών και Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής καθώς ο τομέας του πολιτιστικού τουρισμού «αγγίζει» πολλές παραμέτρους εκτός από τις εμφανείς αρμοδιότητες των εξειδικευμένων Υπουργείων. Αξίζει να σημειωθεί ο ιδιαίτερα καθοριστικός ρόλος που διαδραματίζει ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού τόσο για την προβολή όσο και για τη διαφήμιση της χώρας.

Μερικά από τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται κυρίως από το Υπουργείο Πολιτισμού (πολλές φορές με συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης) είναι τα ακόλουθα (<http://www.yppo.gr/4/g40index.jsp>):

- *Η ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων*
- *Το επιχειρησιακό Πρόγραμμα «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»*
- *Το Πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ»*
- *Υπουργείο Πολιτισμού και Ψηφιακές Δράσεις (μέρους του προγράμματος της Κοινωνίας της Πληροφορίας)*
- *Το πρόγραμμα EDEN στην Ελλάδα*

Σε κάθε περίπτωση η χρηματοδότηση του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να προέρχεται από το κράτος, παρόλα αυτά τα τελευταία χρόνια οι αρμοδιότητες αυτής της πολιτικής τείνουν να αποκεντρώνονται και να αναλαμβάνονται από τοπικούς ή περιφερειακούς φορείς. (Ficher, 1990).

Πράγματι ο πολιτισμός είναι συνυφασμένος με την ελληνική πραγματικότητα, καθώς συνιστά το μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας έναντι άλλων. Ωστόσο, το τουριστικό προϊόν μόλις πρόσφατα έχει ενταχθεί σε μια συνεχή προσπάθεια ώστε να σταματήσει να συνδέεται σχεδόν αποκλειστικά με την πληθώρα φυσικών πόρων του τόπου. Συγχρόνως, ενδυναμώνονται οι προσπάθειες να ενταχθούν στο τουριστικό προϊόν πόροι της σύγχρονης πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, προκειμένου να μη στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο στους πολιτιστικούς πόρους της αρχαιότητας. Τέλος, ο πολιτιστικός τουρισμός μέχρι πρόσφατα επίσης φαίνεται ότι αντιμετωπιζόταν ως μέσο καταπολέμησης της εποχικότητας της τουριστικής αγοράς, καθώς και ως όχημα ανάπτυξης περιοχών που δεν αποτελούσαν διαφορετικά τουριστικό πόλο έλξης.

Οι παραπάνω παράμετροι έχουν τεθεί στις κύριες επιδιώξεις της ελληνικής τουριστικής πολιτικής προκειμένου να διαφοροποιηθεί και να κυριαρχήσει στην αγορά των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, καθώς διακρίνεται μια χωρο - χρονική ανισοκατανομή στην Ελλάδα ιδιαίτερα έντονα (Richards, 1996).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

3.1. ΓΕΝΙΚΑ

3.1.1. Γεωγραφικός προσδιορισμός

Εικόνα 3: Χάρτης της νήσου Ρόδου
Πηγή:

<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/xartis/>

Η Ρόδος είναι πρωτεύουσα του συμπλέγματος των Δωδεκανήσων (Νομός Δωδεκανήσου), που αποτελούν τις Νότιες Σποράδες. Πρόκειται για το τέταρτο σε μέγεθος νησί της Ελλάδας, μετά την Κρήτη, την Εύβοια και τη Μυτιλήνη. Διοικητικά ανήκει στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου. Γεωγραφικά τοποθετείται περίπου 460 χιλιόμετρα ανατολικά της Αθήνας, 380 χιλιόμετρα δυτικά της Κύπρου και 18 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Μικράς Ασίας (Τουρκία) (www.rhodes.gr).

Έχει σχήμα ρομβοειδές και η συνολική έκτασή της είναι 1400 τετραγωνικά χιλιόμετρα με μήκος 78 χιλιόμετρα και πλάτος 38 χιλιόμετρα και διαθέτει ακτογραμμές μήκους 253 χιλιομέτρων. Περιβάλλεται από τα νησιά της Σύμης, της Τήλου, της Χάλκης και της Αλιμιάς, καθώς και από μικρότερες βραχονησίδες: την Τραγούσα, το Μακρύ, την Στρογγυλή, το Δροσονήσι, το Πρασονήσι, το Γαλούνι και την Τετράπολη (Παπαχριστοδούλου, 1994). Η πρόσβαση στο νησί γίνεται είτε αεροπορικώς ή ακτοπλοϊκώς. διαθέτει ένα διεθνές αεροδρόμιο, με την ονομασία «Διαγόρας», εγκατεστημένο στην περιοχή Παραδείσι και απέχει από την πόλη της Ρόδου 14 χιλιόμετρα. Επίσης, διαθέτει λιμάνι το οποίο λειτουργεί ως «home port», γεγονός που την συνιστά ως πύλη εισόδου κι εξόδου για τις κρουαζιέρες στη Μεσόγειο (www.rhodes.gr).

Τέλος, ο μόνιμος πληθυσμός του νησιού ανέρχεται σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011 σε 115.490 κατοίκους.

Πίνακας 1: Πληθυσμός Ρόδου

	Μόνιμος Πληθυσμός
1961	63.954 (Παπαχριστοδούλου, 1994)
2001	115.334
2011	115.490

πηγή: www.statistics.gr

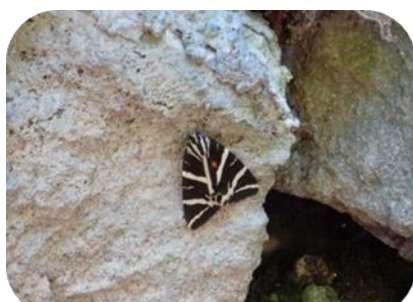
3.1.2. Γεωφυσικός προσδιορισμός

Το νησί της Ρόδου φημίζεται για τις φυσικές του ομορφιές. Συγκεκριμένα, αναφορικά με την χλωρίδα του νησιού, διαθέτει πυκνή βλάστηση με πεύκα, μυρτιές, κουμαριές, ελιές, είδος κέδρου, αχλαδιές, πλατάνια, ιξός, οπωροφόρα δέντρα, όπως και πολλά δέντρα από Αφρική ή Ανατολή. Συγχρόνως, η Ρόδος παρουσιάζει ποικιλία από πολλά είδη καλλωπιστικών φυτών, όπως ο ιβίσκος, (το σύμβολο του νησιού), η βοκαμβίλια, το φούλι, τα γεράνια και άλλα πολλά είδη. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ρόδος αναφέρεται στη βιβλιογραφία και ως το «σμαραγδένιο νησί» λόγω της πλούσιας βλάστησης και του ρομβοειδούς σχήματός της.

Εικόνα 4: Ιβίσκος,

Πηγή: <http://louloudia-fyta.blogspot.gr/>

Εικόνα 5: Πεταλούδα που συναντάται στη Ρόδο

Πηγή: www.rodosnature.gr

Σχετικά με την πανίδα, η Ρόδος διαθέτει πολλά ζώα με κυριότερο το πλατόνι, ένα σπάνιο είδος ελαφιού. Επίσης, συναντώνται οι γνωστές πεταλούδες, του προστατευόμενου, συγκεκριμένου είδους νυχτοπεταλούδας (*Panaxia quadripunctata*) που ζουν στην περίφημη «Κοιλάδα των Πεταλούδων». (www.rodosnature.gr). Εμφανίζεται ένα είδος μικρού αλόγου, που δεν ανήκει στην κατηγορία πόνυ, το επονομαζόμενο «αλογάκι της Ρόδου». Στο πάρκο Ροδίни, λίγο έξω από την πόλη της Ρόδου ζουν και πολλαπλασιάζονται παγώνια. Στις θάλασσες του νησιού κάνουν την εμφάνισή τους, τα ροζέτια, κόκκινα μικρά ψαράκια και το γκιζάνι, ένα σκουρόχρωμο ψάρι, καθώς και πολλά καβούρια. Λιγότερο συχνά, αλλά όχι σπάνια, συναντά κανείς χελώνες, πολλά είδη ερπετοπανίδας, κουνάβι, λαγούς, αγριοκούνελα, αγριόπαπιες,

πέρδικες, αλεπούδες και άλλα πολλά (<http://www.ecorodos.gr/index.php/2008-07-14-19-05-47/2008-07-14-19-08-27/92-2009-03-28-00-25-33>).

Ως προς το υπέδαφος της, κυριαρχεί ο άργιλος, πράγμα που εκμεταλλεύτηκαν οι Ροδίτες, παράγοντας και εξελίσσοντας την κεραμική τέχνη. Έχει εύφορο έδαφος, παράγει φρούτα, λαχανικά καθώς επίσης φημίζεται για τα αμπέλια της από τα οποία παράγεται το ροδίτικο κρασί

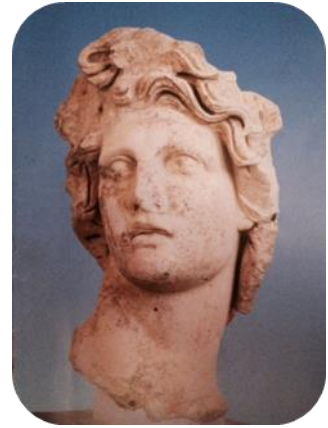
Η Ρόδος είναι περιτριγυρισμένη από τη θάλασσα του Αιγαίου Πελάγους, με γνωστές παραλίες όπως ενδεικτικά είναι, η παραλία Αφάντου, τα Βληχά, η Λίνδος, το Πρασονήσι, η Καλλιθέα, η Ιξιά, η Ιαλυσός, η «Έλλη». Διαθέτει ελάχιστα ποτάμια με πιο μεγάλα να θεωρούνται ο ποταμός Γαδουράς και ο Λουτάνης ενώ ακολουθεί ο Αδραμυλάς. Οι κόλποι (όρμοι) του νησιού είναι εκείνοι των Τριαντών, της Καμείρου, της Λίνδου, των Βληχών, ενώ οι χερσόνησοι του νησιού είναι η Μονόλιθος και το Πρασονήσι. Επίσης, τα λιμάνια της Ρόδου είναι στο Μανδράκι, στην Ακαντιά(το εμπορικό λιμάνι) κι ένα μικρότερο λιμάνι για πλοία που έρχονται σε επαφή με τα νησιά γύρω από τη Ρόδο. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ονομαστά θεωρούνται τα ιαματικά νερά στην Καλλιθέα, το Χαράκι και τα Βληχά.

Η Ρόδος, πάντως, είναι στο εσωτερικό της, κατά βάση, ορεινή ενώ το χώμα της είναι κυρίως κοκκινώχωμα. Παρ' όλα αυτά, έχει ένα μεγάλο βουνό τον Αττάβυρο και ακολουθεί ο Προφήτης Ηλίας. Μικρότερα σε μέγεθος είναι η Φιλήρημος κι η Τσαμπίκα. Επίσης, έχει πολλούς λόφους μεταξύ των οποίων είναι το Ταβάζι και το Μόντε Σμιθ. Τα δάση της είναι στον Προφήτη Ηλία και στη Φιλήρημο.

Ως προς το κλίμα η Ρόδος διακρίνεται για την ηλιοφάνεια της, η οποία φτάνει τις τριακόσιες εξήντα μέρες ετησίως, είναι εύκρατο, γλυκό και θεωρείται υγιεινό. Η ζέστη του καλοκαιριού μετριάζεται από τους βόρειους και δυτικούς άνεμους που επηρεάζουν κυρίως τη δυτική ακτή, ενώ η ανατολική, που προστατεύεται από τους ανέμους λόγω των βουνών που υψώνονται στο κέντρο του νησιού, είναι αισθητά θερμότερη. Αναφορικά με τους χειμώνες, είναι σύντομοι και ήπιοι. (Παπαχριστοδούλου, 1994).

3.1.3. Ονομασία

Η προέλευση της ονομασίας *Ρόδος* που επικράτησε για το νησί σχετίζεται κυρίως με το ιερό λουλούδι του θεού Ήλιου, τον ρόδινο ιβίσκο. Το λουλούδι αυτό φύεται στην Ρόδο και μοιάζει αρκετά με το τριαντάφυλλο. Εξ αυτού και οι αναφορές στη Ρόδο ως «*νησί των ρόδων*». Μάλιστα, ως σύμβολό της, ο ιβίσκος εντοπίζεται σε νομίσματα που κόπηκαν από τις αρχές του νησιού, τα οποία στον εμπροσθότυπο απεικονίζουν την προτομή του θεού Ήλιου και στον οπισθότυπο ένα ρόδινο ιβίσκο (<http://www.rodosislandinfo.gr/rodosisland/rodosname/index.html>).

Εικόνα 6: Κεφαλή του Ήλιου
στο Αρχαιολογικό Μουσείο
Ρόδου

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Όποια κι αν είναι η προέλευσή του, το όνομα αυτό είναι προελληνικό καθώς ήδη η πρώτη γραπτή μαρτυρία απαντάται στην Ιλιάδα του Ομήρου, καθώς και σε άλλους συγγραφείς. Παράλληλα, διέθετε πληθώρα ονομάτων, τα οποία σχετίζονταν με τις πολλαπλές ιδιότητες του νησιού. Μεταξύ των ονομάτων που συναντώνται είναι και τα ακόλουθα:

- *Ηλιούσα* ως Νύμφη του Ηλίου
- *Κορυμβία* και *Τρινακρία* λόγω του σχήματος του νησιού με τις δύο τριγωνικές κορυφές της
- *Αταβαρία* καθώς είναι η χώρα του Αταβατύρου, το μεγαλύτερο βουνό του νησιού
- *Ποήεσσα* εξαιτίας της πλούσιας βλάστησης της
- *Τελχινίς* καθώς κατά τις μυθολογικές αναφορές οι Τελχίνες ήταν οι πρώτοι κάτοικοι του νησιού
- *Ποντία* γιατί βρέχεται από θάλασσα
- *Μακαρία* δηλαδή ευτυχισμένη. Συγχρόνως ο Μάκαρ θεωρούνταν ένας από τους γιους του Ήλιου και της Ρόδου
- *Ολοέσσα* σχετίζεται με τον Όλιο Απόλλωνα, που προστάτευε το νησί από κάθε καταστροφή
- *Αστερία* γιατί φημιζόταν για τον έναστρο ουρανό της και την καλοκαιρία που επικρατούσε στο νησί
- *Αιθρία* επίσης για την καλές καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν
- *Οφιούσα* εξαιτίας του γεγονότος ότι στο έδαφος του νησιού υπήρχαν πολλά φίδια (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Πάντως, για την ονομασία του νησιού γράφουν τόσο οι αρχαίοι όσο και οι μεσαιωνικοί συγγραφείς μεταγενέστερα. Αναφορές συναντούμε τόσο στους ροδίτες Ζήνωνα, Ιάσωνα, Εργεία, Πολύζηλο, Ευκράτη τον Ηρακλείδη, Πίνδαρο, Διόδωρο, Πλίνιο, Αππιανό, Στέφανο Βυζάντιο, Σούδα, Ευστάθιο Θεσσαλονίκης, Κωνσταντίνο τον Πορφυρογέννητο, Ιωάννη Ζωναρά, Μεούρσιο και σε πολλούς άλλους νεώτερους συγγραφείς (Παπαχριστοδούλου, 1994).

3.1.4. Μυθολογία

Οι μυθολογικές αναφορές για τη Ρόδο είναι πολλές, καθώς, όπως κάθε ελληνική πόλη, διαθέτει τους δικούς της θεούς και ήρωες.

Α. Σύμφωνα με το κείμενο του Πίνδαρου στο έργο του τον Ζ' Ολυμπιονίκο, το νησί της Ρόδου δεν είχε ακόμη αναδυθεί όταν οι Ολύμπιοι θεοί μοίραζαν τη γη μετά την επικράτηση του Δία επί των Γιγάντων. Παράλληλα, ο θεός Ήλιος έλειπε για ένα από τα ταξίδια του, με αποτέλεσμα να μη συμμετέχει στη κλήρωση. Όταν επέστρεψε όμως, ο Δίας για να επανορθώσει τη αδικία του έναντι του Ήλιου, ζήτησε την επανάληψη της μοιρασιάς. Ο Ήλιος πρότεινε στον Δία να του δώσει το νησί που θα αναδυόταν μέσα από την άλμη της θάλασσας το επόμενο πρωινό. Πράγματι, αναδύθηκε το ιδιαίτερα εύφορο και όμορφο νησί, η Ρόδος (Διακογεωργίου, 2010).

Ταυτόχρονα υπήρχε ο μύθος σύμφωνα με τον οποίο ο θεός Ήλιος παντρεύτηκε μία από τις Ωκεανίδες, τη νύμφη Ρόδο, την μεγαλύτερη κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία. Μαζί γέννησαν επτά γιους, εκ των οποίων ο ένας, ο Κέρκαφος γέννησε τρεις γιους: τον Κάμειρο, τον Ιάλυσο και τον Λίνδο, οι οποίοι στη συνέχεια μοίρασαν το νησί σε τρεις περιοχές, ιδρύοντας αντίστοιχα τρεις πόλεις με τα ονόματά τους. Ο παραπάνω μύθος σχετίζεται με τα γεωλογικά φαινόμενα που διαμόρφωσαν την επιφάνεια του νησιού (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Β. Οι πρώτοι κάτοικοι στη Ρόδο θεωρούνται οι Τελχίνες, μια ιδιαίτερα περίεργη φυλή ανθρώπων με μαγικές ικανότητες, σύμφωνα με τον Διόδωρο, τον Στράβωνα και άλλους αρχαίους συγγραφείς. Τους αναφέρουν ως «δαίμονες» που όμως μεταχειρίζονται τις τέχνες με μεγάλη δεξιότητα, κατασκευάζοντας αγάλματα θεών. Έτσι, στη Κάμειρο κατασκεύασαν την «Ήρα Τελχινίαν», στην Ιαλυσό την Αθηνά και τις Νύμφες και στη Λίνδο τον «Απόλλωνα Τελχίνιον» αλλά και το δραπενωτό ξίφος του Κρόνου και την τρίαινα του Ποσειδώνα. Όμως οι Τελχίνες εκδιώχθηκαν από τους Ηλιάδες, τους γιους του Ήλιου μετά από έναν κατακλυσμό.

Γ. Μετά από τον μεγάλο κατακλυσμό που προκάλεσε η μητέρα της νύμφης Ρόδου, Αλία, λόγω της προσβολής που υπέστη, ο Ήλιος, επειδή ερωτεύτηκε την Ρόδο, αποξήρανε το νερό της βροχής με αποτέλεσμα να αναζωογονηθεί το έδαφος του νησιού. Η Ρόδος γέννησε τους επτά γιους του Ήλιου, τους επονομαζόμενους Ηλιάδες, οι οποίοι ήταν οι εξής: ο Όχιμος, ο Κέκραφος, ο Μάκαρ, ο Ακτίς, ο Τενάγης, ο Τριόπας, ο Κάνδαλος και μία κόρη την Ηλεκτρυώνη. Οι Ηλιάδες διέθεταν παιδεία σε πολλούς τομείς, όπως στην αστρονομία και τη ναυτιλία. Όμως, φιλονίκησαν και διασκορπίστηκαν σε διάφορα μέρη. Ο Κέκραφος, που παντρεύτηκε την Κυρβία, κόρη του μεγαλύτερου του αδερφού του Όχιμου, χρίστηκε βασιλιάς του νησιού. Με την Κυρβία απέκτησε τρεις γιους, οι οποίοι μετά το θάνατό του, διαμοίρασαν την βασιλεία του νησιού στις τρεις αντίστοιχες πόλεις, την Κάμειρο, την Ιαλυσό και τη Λίνδο (Μπιλιότου, Κοτρέ μτφ. Μαλλιαράκη, Καραβοκύρου, 1881, Παπαχριστοδούλου, 1994).

3.1.5. Εξέχουσες Προσωπικότητες

Η όλη ατμόσφαιρα της Ρόδου μαρτυρεί μια εκλεπτυσμένη καλλιτεχνική ευαισθησία. Από τα χρόνια της αρχαιότητας οι Ροδίτες είχαν αναπτύξει τα γράμματα και τις τέχνες και όχι μόνο. Ως εκ τούτου, διαθέτει εξέχουσες προσωπικότητες με γνωστότερη τον *Ολυμπιονίκη τον Διαγόρα*. Ακολουθεί η μητέρα του Διαγόρα η *Καλλιπάτειρα* που ήταν η μοναδική (πρώτη) γυναίκα που παραβίασε το «άβατον» των Ολυμπιακών Αγώνων.

Εικόνα 7: Διαγόρας, ο Ολυμπιονίκης
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός Οδηγός, 2007

Η Ρόδος αναδείχθηκε σε σπουδαίο κέντρο γραμμάτων και τεχνών γεγονός που συνηγόρησε ο αριθμός των ιστορικών, φιλοσόφων, ποιητών, ρητόρων να αγγίζει σχεδόν τους εβδομήντα (70) ενώ η Ρόδος διεκδικεί με άλλες επτά πόλεις την καταγωγή του Ομήρου.

Πιο συγκεκριμένα, ο *Πείσανδρος*, ο γιος του Πείσωνα, από την Κάμειρο διακρίθηκε στην επική ποίηση μέσα από το έργο του «*Ηράκλεια*», υμνώντας τη ζωή και τα κατορθώματα του Ηρακλή καθώς και ο *Ανταγόρας* από την πόλη της Ρόδου με τα επιγράμματα και το έπος του «*Θηβαΐς*». Ο *Κλεόβουλος ο Ρόδιος*, γιος του Ευαγόρα (φιλόλογος και ιστοριογράφος από τη Λίνδο), υπήρξε ένας από τους επτά σοφούς, μεταξύ των γνωμικών του οποίου είναι το «*πάν μέτρον άριστον*». Αξίζουν να αναφερθούν η Λινδία *Κλεοβουλίνη*, κόρη του Κλεόβουλου που επιδόθηκε στην ποίηση μέσα από αινίγματα εξάμετρα και Ο δε *Παναίτιος*, ρόδιος φιλόσοφος, υπήρξε κύριος θεμελιωτής της Μεγάλης Στοάς.

Στη Ρόδο έζησε ο επικός ποιητής, φιλόλογος και ρήτορας (δίδαξε και στη Ρητορική Σχολή της Ρόδου), αλεξανδρινής καταγωγής *Απολλώνιος*, γνωστός ως ο «*Απολλώνιος ο Ρόδιος*» που υπήρξε και διευθυντής της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας. Μερικοί ακόμα ιστορικοί που αναφέρονται στη Ρόδο είναι οι: *Τιμοκρέων* από την Ιαλυσό, *Ζήνων*, *Πολύζηλος*, *Αντισθένης*, *Ανθέας* ο Λίνδιος, *Αλεξανδρίδης* και άλλοι. Τέλος, η Ρόδος θεωρείται ο τόπος καταγωγής του Αριστοφάνη.

Οι θετικές επιστήμες (αστρονομία, γεωγραφία, ιατρική, μαθηματικά) καλλιεργήθηκαν επίσης στη Ρόδο. Μερικοί που αναφέρονται είναι οι *Εύδοξος* ο Ρόδιος, *Γέμινος* ο Ρόδιος που ασχολήθηκε κυρίως με μαθηματικά, *Τιμοσθένης* ο Ρόδιος, που εκτός από την ποίηση και τη γραμματική ασχολήθηκε και με τα φυσικά φαινόμενα. Με την Ιατρική ασχολήθηκαν περισσότερο οι ιερείς του Ασκληπιείου (οι λεγόμενοι «*Ασκληπιάδες*») ενώ γιατροί από τη Ρόδο θεωρούνται οι Εύδημος, Χρύσιππος και Φειδίας (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Στις τέχνες, οι Ρόδιοι έδειξαν έντονο ενδιαφέρον κυρίως στη γλυπτική, την αγγειοπλαστική, τη ζωγραφική και την αρχιτεκτονική, επιδεικνύοντας μια σπουδαία πολιτιστική πρόοδο. Μεταξύ αυτών των δημοφιλέστερων γλυπτών θεωρείται ο *Λίνδιος Χάρης*, μαθητής του *Λύσιππου*, που φιλοτέχνησε ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου, τον Κολοσσό της Ρόδου. Επίσης αναφέρονται οι αδερφοί *Απολλώνιος* και *Ταυρίσκος* που δημιούργησαν το περίφημο «*Φαρνέσιος Ταύρος*» καθώς και οι *Αγήσανδρος*, *Αθηνόδωρος* και *Πολύδωρος* φιλοτέχνησαν το γνωστό σύμπλεγμα του «*Λαοκόντος*» που κοσμεί αντίγραφό του την ομώνυμη αίθουσα του Καστέλλου (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Στα νεώτερα χρόνια σπουδαία προσωπικότητα αποτέλεσε ο ποιητής *Εμμανουήλ Λιμενίτης* (ο *Γεωργηλάς*), με σπουδαιότερο έργο του το περίφημο «*Το θανατικόν της Ρόδου*» στο τέλος του 15^{ου} αιώνα. Ένας ακόμα Ρόδιος ποιητής είναι Παύλος Γνευτός, ενώ σπουδαίος ρόδιος λαογράφος θεωρείται ο *Αναστάσιος Βρόντης*, ο οποίος καταγράφει όλα τα λαογραφικά στοιχεία του νησιού.

Πολλοί ήταν οι αγωνιστές στον αγώνα της Επανάστασης του 1821 μεταξύ των οποίων αναφέρονται: Παναγιώτης ο Ρόδιος, Μητροπολίτη Αγάπιος, Μιχαήλ Ροδίτης, Αναστάσιος Ρόδιος ή Ροδίτης, Βασίλειος Βενετοκλής, Παναγιώτης Σπανός Ροδίτης, Γεώργιος Καζούλης, Αθανάσιος Ανθού Ρόδιος, Χριστοφής Μηλιόνης, Κωνσταντίνος Καστρίσιος (http://www.rhodeslibrary.gr/info/2006_1/C.html).

Ο *Αλέξανδρος Διάκος* είναι ο ρόδιος αξιωματικός που φαίνεται ότι «έπεσε» πρώτος στο ελληνοαλβανικό μέτωπο και μνημείο του στέκεται απέναντι από το Δικαστικό Μέγαρο, στην περιοχή του λιμανιού Μανδράκι.

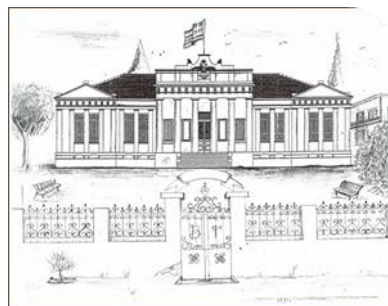
Στο επίπεδο της εκπαίδευσης, εμφανίζονται οι αδερφοί *Πάυλος* και *Νικόλαος Καζούλλης*, οι οποίοι με κληροδότημά τους ιδρύουν «Καζούλειο Παρθεναγωγείο», ενώ ο *Μίνωας Βενετοκλής* προβαίνει σε δωρεά με την οποία ιδρύεται το «Βενετόκλειο Γυμνάσιο». Επιπλέον, ο *Γεώργιος* και *Δέσποινα Αμαράντου* ιδρύουν με δωρεά τους την «Αμαράντειο Σχολή» (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Σε πολιτικό επίπεδο, στη σύγχρονη Ρόδο εμφανίζονται μεγάλες προσωπικότητες, με βασικές τον *Γαβριήλ Χαρίτο*, τον πρώτο δήμαρχο της ελεύθερης Ρόδου αλλά και τον *Ιωάννη Ζίγη* ο οποίος εξελέγη μεταξύ των πρώτων Βουλευτών Δωδεκανήσου και διετέλεσε και υπουργός.

Τέλος, μεταξύ των σύγχρονων προσωπικοτήτων του νησιού ανήκουν ο ραδιοφωνικός παραγωγός *Γιώργος Παπαστεφάνου* και ο τραγουδοποιός *Βασίλης Καζούλης*.

Εικόνα 8: Ζωγραφική αποτύπωση του σχολείου θηλέων, Καζούλειο
Πηγή: <http://2lyk-rodou.dod.sch.gr/joomla/>

Εικόνα 9: Βενετόκλειο, σχολείο αρρένων
Πηγή: Γεωργαλίδης, 1985

3.Π. ΙΣΤΟΡΙΑ

3.Π.1. Προϊστορική- Αρχαϊκή- Κλασσική περίοδος

Προϊστορικοί χρόνοι. Υπάρχουν πολλά αρχαιολογικά ευρήματα σε διάφορα σπήλαια που μαρτυρούν την ύπαρξη ζωής κατά τη Νεολιθική εποχή, ειδικά στην βορειοανατολική πλευρά του νησιού, στις περιοχές Άγιος Γεώργιος στις Καλυθιές και Κούμελλο Αρχαγγέλου. Στη συνέχεια, στις περιοχές Κρεμαστή και Παραδείσι έχουν έρθει στο φως μέσα από ανασκαφές μεγαρόσχημα κτήρια αλλά και κινητά ευρήματα που αναδεικνύουν τον πολιτισμό της περιόδου της Πρώιμης εποχής του Χαλκού.

Στη Μέση και κυρίως στην Ύστερη εποχή του Χαλκού ακμάζει μία από τις σημαντικότερες πόλεις ο οικισμός της Ιαλυσού, (ο μετέπειτα οικισμός Τριάντα), στην οποία κατά την Πρώιμη Υστερομινωϊκή περίοδο διακρίνονται έντονα ίχνη των γεωμορφολογικών μεταβολών, ειδικά ύστερα από την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας.

Τέλος, στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους η Ιαλυσός παραμένει κυρίαρχη και αποτελεί μία εκ των τριών αρχαίων πόλεων του νησιού. Αργότερα στα μέσα του 15^{ου} αιώνα π.Χ. η παρουσία τόσο των Μυκηναίων όσο και των Αχαιών διαφαίνεται μέσα από την πληθώρα ευρημάτων ειδικά στις νεκροπόλεις σε όλο το νησί.

Ιστορικοί χρόνοι. Οι Δωριείς εγκαθίστανται στην Ρόδο και συνοικούν με τους κατοίκους. Το νησί ήταν ήδη μοιρασμένο ανάμεσα στην Ιαλυσό, τη Λίνδο και την Κάμειρο, οι οποίες μνημονεύονται για πρώτη φορά στην ελληνική γραμματεία στη ραψωδία Β της *Ιλιάδας* του Ομήρου. Οι πόλεις αυτές αναπτύσσονται γρήγορα με ιδιαίτερη έμφαση στο εμπόριο και τη ναυτιλία, συμμετέχοντας ενεργά στον ελληνικό αποικισμό (http://www2.egeonet.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaid=6888&boithimata_State=true&kefalaia_State=true#chapter_2).

Δωρική Εξάπολις: Η Κάμειρος, η Ιαλυσός και η Λίνδος ενώ αρχικά διατηρούσαν την διοικητική αυτοτέλεια τους, ενώνονται αργότερα, περίπου στον 9^ο αιώνα π. Χ., μαζί με τις άλλες δωρικές πόλεις, την Κω, την Κνίδο, και την Αλικαρνασσό προκειμένου να δημιουργήσουν τη λεγόμενη Δωρική Εξάπολη. Πρόκειται για ένα είδος συμπολιτείας με έδρα το Ιερό του Τριοπίου Απόλλωνα κοντά στην Κνίδο, ο σκοπός δε της δημιουργίας της σχετιζόταν με ζητήματα πολιτικο - στρατιωτικού και θρησκευτικού χαρακτήρα.

Η πόλη της Ρόδου. Κατά τον 5ο αι. π. Χ. η Ρόδος, όπως αναφέρεται στο έργο του Πλουτάρχου, «*βίος Θεμιστοκλέους, 21*», αναγκάστηκε να υποστεί τις συνέπειες της εμφάνισης των Περσών στο Αιγαίο. Συγκεκριμένα, υποχρεώθηκε να δεχτεί ένα είδος περσικής κυριαρχίας, με αποκορύφωμα τη υποχρέωση συμμετοχής σαράντα ροδιακών πλοίων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π. Χ. μαζί με τους Δωριείς της Καρίας και τους Κώους στο πλευρό των Περσών. Μετά όμως από την ήττα των Περσών, η Ρόδος αποδεσμεύεται από αυτούς και συμμαχεί με τους Αθηναίους (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Το 478 π. Χ. οι Ρόδιοι προσχωρούν στην Α' Αθηναϊκή Συμμαχία παρά τους φυλετικούς δεσμούς με τη Σπάρτη κατά την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου (431 – 404 π. Χ.). Το 412 π. Χ., όμως, οι Ρόδιοι πείθονται από τους Σπαρτιάτες να αποστατήσουν και στηρίζουν τελικώς την Πελοποννησιακή Συμμαχία. Το 411 π. Χ., οι τρεις ροδιακές πόλεις, Ιαλυσός, Λίνδος και Κάμειρος, συναποφασίζουν την ίδρυση μιας νέας πόλης, η απόφαση των οποίων πραγματοποιήθηκε τελικά το 408 π. Χ. (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Η νέα πόλη, που έλαβε το επίσημο όνομα «*δάμος Ροδίων*» και βρισκόταν στο βορειοανατολικό άκρο του νησιού κάτω από την αρχαία Ακρόπολη, ρυμοτομήθηκε σύμφωνα με το σύστημα του Ιππόδαμου του Μιλήσιου. Διαμορφώθηκε μέσα από μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα (*insulae*) και ένα εκτεταμένο και καλά δομημένο αποχετευτικό σύστημα.

Η νέα πόλη δεν άργησε να καταστεί το πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο του νησιού. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι γρήγορα κόπηκαν νομίσματα που απεικονίζουν στην πίσω όψη το «ρόδο», το σύμβολο της πόλης, και στη μπροστινή όψη τη μετωπική κεφαλή του Ήλιου – Απόλλωνα (Κωνσταντινόπουλος, 1986).

Ελληνιστική περίοδος. Κατά την ελληνιστική εποχή, όταν η δύναμη της Μακεδονίας άρχισε να αυξάνεται, η Ρόδος τάχθηκε με το μέρος των Μακεδόνων. Μετά το διαμελισμό της αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ανέπτυξε στενές εμπορικές και πολιτικές σχέσεις με τους Πτολεμαίους της Αιγύπτου, γεγονός που δυσaráεστησε το βασιλιά της Συρίας Αντίγονο (Γιαννόπουλος, 1997).

Έτσι, το 305 π. Χ. έστειλε το γιο του Δημήτριο τον Πολιορκητή προκειμένου να καταλάβει την πόλη. Όμως, μετά από πολύμηνη πολιορκία, ο Δημήτριος εγκατέλειψε την μάχη, γεγονός που οφείλεται, σύμφωνα με το Διόδωρο, στα ισχυρά τείχη της, την απaráμιλλη ανδρεία και την τόλμη των τέκνων της. Η ευχάριστη κατάληξη αυτής της πολιορκίας εξασφάλισε στη Ρόδο την ανεξαρτησία και την τιμή της. Αυτή ήταν και η αρχή μίας πρωτοφανούς ακμής, κυρίως

στον τομέα του εμπορίου και της ναυτιλίας. Ως δείγμα ευγνωμοσύνης προς τους θεούς και προς ανάμνηση αυτής της νίκης κατασκευάστηκε το περίφημο χάλκινο άγαλμα του «Κολοσσού της Ρόδου» (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Κολοσσός της Ρόδου. Ο Κολοσσός της Ρόδου ανήκει στα επτά θαύματα του κόσμου. Συνδέεται με την αποτροπή της πολιορκίας της πόλης από τον Δημήτριο το 305 π. Χ. και κατασκευάστηκε σε ανάμνηση της μεγάλης νίκης των Ροδίων. Το έργο ανατέθηκε στο γλύπτη Χάρη τον Λίνδιο, μαθητή του Λύσιππου, ο οποίος τον φιλοτεχνούσε επί δώδεκα χρόνια, μεταξύ 304 - 292 π. Χ., παραδίδοντας ένα κολοσσιαίο άγαλμα, αφιερωμένο στο θεό Ήλιο (Γιαννόπουλος, 1997).

Λέγεται ότι είχε ύψος τριανταένα μέτρα και βρισκόταν, σύμφωνα με εικασίες των μελετητών στην είσοδο του λιμανιού, το σημερινό Μανδράκι ή διαφορετικά (κατά την δημοφιλέστερη άποψη) στο σημείο του Παλατιού του Μεγάλου Μαγίστρου. Η κατασκευή του κόστισε περίπου το ποσό των 300 ταλάντων σύμφωνα με τον ιστορικό Πλίνιο (23 - 79 μ. Χ.), τα οποία προήλθαν από την πώληση των εγκαταλελειμμένων από τον Δημήτριο πολιορκητικών μηχανών (<http://rodiaki.gr/article.php?id=265364&catid=5&maincatid=1>).

Για εξήντα έξι χρόνια το άγαλμα του Κολοσσού παρέμεινε αγέρωχο, όταν, ύστερα από τον καταστροφικό σεισμό του 227 π. Χ. έσπασε και γκρεμίστηκε. Ο Κολοσσός δεν στήθηκε ξανά, παρά την προσφορά του Πτολεμαίου να χορηγήσει κάθε βοήθεια για την αναστήλωση του. Οι Ρόδιοι φοβήθηκαν τον χρησμό σύμφωνα με τον Στράβων: «μην κινεῖν (κακόν) εὐ κείμενον» (Μαστραπός Α, 1993).

Εικόνα 7: Κολοσσός της Ρόδου, σχέδιο του Rotier, 1826

Πηγή: <http://kolossosproject.org>

Εν τω μεταξύ για ογδόντα περίπου χρόνια που παρέμενε στο έδαφος, η περιοχή αποτελούσε χώρο λατρείας, ώσπου το 653 μ. Χ. οι Άραβες του Μωαβία πούλησαν τα κομμάτια του σε έναν Εβραίο έμπορο (Γιαννόπουλος, 1997).

Πάντως, χάρη στη φήμη του, οι Ρόδιοι αποκαλούνταν για αιώνες «Κολοσσαείς» από Έλληνες και Λατίνους!

Ρωμαϊκή περίοδος. Στα τέλη του 3ου αιώνα μ. Χ. η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κυριαρχούσε και η Ρόδος φρόντισε να διατηρήσει όσο το δυνατόν φιλικότερη στάση απέναντι στην υπερδύναμη, όπως συνέβαινε καθ' όλη τη διάρκεια της πολιτικής δραστηριότητας Ροδίων, γεγονός που βοηθούσε στην πολιτική και την πνευματική ακμή τους. Έτσι, για ένα αρκετά μεγάλο διάστημα η Ρόδος είχε κατορθώσει να αποτελέσει ένα σημαντικό κέντρο Γραμμάτων και Τεχνών, πνευματικό πόλο για τις οικογένειες των ευγενών της Ρώμης. Ρήτορες, ποιητές και φιλόσοφοι έρχονται στη Ρόδο και ιδρύουν Σχολές με αποτέλεσμα να συναγωνίζεται πνευματικά κέντρα, όπως αυτά της Αθήνας και της Αλεξάνδρειας. Άλλωστε, το παραπάνω αποδεικνύεται από το γεγονός ότι τη Ρόδο επισκέφτηκαν ο Στράβων, ο Πλίνιος, ο Λουκιανός και άλλοι συγγραφείς της εποχής των πρώτων αιώνων μετά Χριστόν. Αξίζει να αναφερθεί, τέλος, ένα σπουδαίο κείμενο της εποχής, το «*Χρονικόν της Λίνδου*» από το Λίνδιο φιλόλογο Τιμαχίδα (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Παρόλα αυτά, οι Ρωμαίοι προσέβλεπαν στον περιορισμό της ανάπτυξης του νησιού, κυρίως σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο. Η επιδίωξη αυτή των Ρωμαίων αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι κήρυξαν ελεύθερο από δασμούς το λιμάνι της Δήλου ύστερα από την άρνηση των Ροδίων να λάβουν μέρος στις επεκτατικές πολεμικές δραστηριότητές τους εναντίον του βασιλιά Περσέα, καταστρέφοντας με αυτόν τον τρόπο τις εμπορικές δραστηριότητες των Ροδίων (Μικρή Ιστορία της Δωδεκανήσου, 1997).

Στη συνέχεια, η εξασθενημένη πλέον οικονομικά Ρόδος αναγκάστηκε να υπογράψει μια συνθήκη που προέβλεπε μεταξύ άλλων ότι θα είχε κοινούς φίλους και εχθρούς με τη Ρώμη. Η συνθήκη αυτή αποδείχτηκε καταστροφική για τη Ρόδο, καθώς αναγκάστηκε να συμμετέχει στους επεκτατικούς πολέμους και να υποστεί τις εμφύλιες διαμάχες των Ρωμαίων (Διακογεωργίου, 2010).

Το τελειωτικό χτύπημα για το νησί ήρθε το 42 π. Χ. όταν ο Ρωμαίος στρατηγός Κάσιος εισέβαλε στη Ρόδο. Την λεηλάτησε, αποσπώντας χιλιάδες έργα τέχνης και στο τέλος την κατέστρεψε ολοσχερώς λόγω της άρνησης των Ροδίων να τον βοηθήσουν εναντίον των εχθρών του. Η καταστροφή αυτή αποτέλεσε την απαρχή μιας παρατεταμένης περιόδου παρακμής για το νησί (Παπαχριστοδούλου, 1994).

3.Π.2. Μεσαιωνική Περίοδος

Βυζαντινή περίοδος. Η μετάβαση της Ρόδου από τη ρωμαϊκή στη βυζαντινή περίοδο είχε πολλές εκφάνσεις. Αρχικά, πραγματοποιήθηκε μέσα από την ανοικοδόμηση της πόλης της Ρόδου που είχε καταστραφεί ολοσχερώς από το σεισμό του το 155 μ. Χ.. Παράλληλα, επειδή η Ρόδος λόγω της θέσης της αποτελούσε ένα σημαντικό κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου μεταξύ Ανατολής και Δύσης, διαδραμάτισε ένα ιδιαίτερο ρόλο στην διάδοση της νέας θρησκείας, του Χριστιανισμού. Συγχρόνως δε, συντελείται και η διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε Δυτική και Ανατολική με πρωτεύουσες τη Ρώμη και την Κωνσταντινούπολη (Γιαννόπουλος, 1997).

Αναφορικά με τη διάδοση του Χριστιανισμού μέσω του νησιού, λέγεται ότι ο Απόστολος Παύλος δίδαξε το 58 μ. Χ. τη νέα θρησκεία στη Λίνδο και ήδη από τον 1ο μ. Χ. αιώνα η Ρόδος είχε μητροπολίτη. Μετά τη διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας επί εποχής Διοκλητιανού, η Ρόδος έγινε πρωτεύουσα της βυζαντινής επαρχίας των Νήσων (*provincia insularum*), ενώ αργότερα οργανώθηκε στο θέμα (δηλαδή την ενιαία διοικητική περιφέρεια) των Κιβυρραιωτών της Μικράς Ασίας. Η Ρόδος παρέμενε σημαντικός ναύσταθμος, όπου έδρευε ο Δρουγγάρειος της Δωδεκανήσου (Μικρή Ιστορία της Δωδεκανήσου, 1997).

Κατά τα λοιπά, η Ρόδος ακολούθησε την πορεία και τις περιπέτειες της βυζαντινής αυτοκρατορίας και πολλές φορές υπήρξε θύμα κατακτήσεων και καταστροφών από τον 7^ο μέχρι και τον 9^ο αιώνα. Έτσι, το 620 μ. Χ. την κατέλαβαν οι Πέρσες, ενώ το 651 μ. Χ. έφτασαν οι Σαρακηνοί με αποτέλεσμα να υποστεί σοβαρές καταστροφές. Το 807 μ. Χ. τη λεηλάτησε ο στόλος του χαλίφη Χαρούν – ελ - Ρασίντ, ενώ πειρατές τη λεηλατούσαν συχνά επί βασιλείας Αλέξιου του Α' (Διακογεωργίου, 2010 και Παπαχριστοδούλου, 1994).

Ιππότες της Ρόδου. Κατά τον 11ο αιώνα μ. Χ., η Ρόδος αρχίζει να αναδιαμορφώνει τις σχέσεις της με τη Δύση. Μάλιστα, το 1082 οι Βενετοί εγκαθίδρυσαν εμπορικό σταθμό στο λιμάνι της, ενώ λίγο αργότερα ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος της Αγγλίας και ο Φίλιππος της Γαλλίας έφθασαν στο νησί με σκοπό τη στρατολόγηση μισθοφόρων. Με τον τρόπο αυτό Βενετοί και Γενουάτες εδραιώνουν τη παρουσία τους στο νησί.

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204, η πόλη της Ρόδου περιέρχεται στην επιρροή των Γενουατών, ενώ το 1306 ο Vignolo Vignoli συμφωνεί με τον Μεγάλο Μαγίστρο *F. de Villaret* το νησί να καταληφθεί από τους Ιωαννίτες Ιππότες του Τάγματος του Αγίου Ιωάννου της Ιερουσαλήμ. Πράγματι, στα μέσα του ίδιου έτους οι Ιωαννίτες

Ιππότες αποβιβάστηκαν στο λιμάνι, καταλαμβάνοντας αρχικά τα φρούρια της Φιλερήμου και του Φαρακλού. Μετά από τρία χρόνια σθεναρής αντίστασης, το 1309, η Ρόδος παραδόθηκε με ευνοϊκούς για τους κατοίκους όρους, οι οποίοι αφορούν στη διατροφή των κατοίκων, την άμυνα του νησιού αλλά την εγκατάσταση δούλων από την ηπειρωτική Ελλάδα προκειμένου να κερδίσουν οι ίδιοι την ελευθερία τους (Γιαννόπουλος, 1997).

Για το Τάγμα των Ιωαννιτών Ιπποτών ή διαφορετικά του Ιωάννη του Βαπτιστή ή Ναϊτών οι μελετητές αποφαινόμενοι ότι άρχισαν τη δραστηριοποίησή τους στην περιοχή μέσα από την προσπάθεια τους να χορηγήσουν κάθε βοήθεια στους χριστιανούς οποιασδήποτε φυλής ή δόγματος, αλλά και μουσουλμάνους εφόσον οι τελευταίοι το επιθυμούσαν. Άλλη άποψη αναφέρει ότι δραστηριοποιούνταν προκειμένου να πολεμήσουν τους απίστευτους. Σε κάθε περίπτωση, κατορθώνουν να ελευθερώσουν την Ιερουσαλήμ και να επεκτείνουν την φιλανθρωπική δράση τους σε ίδρυση νέων θρησκευτικών κέντρων, ξενώνων, νοσοκομείων αλλά και υπηρεσία κοινωνικής πρόνοιας για τους φτωχούς, τους ηλικιωμένους, τα ορφανά όπως και για άλλες ευπαθείς ομάδες, από την Παλαιστίνη μέχρι την Ευρώπη (Παπαχριστοδούλου, 1997 και Farochon, μετφρ. Γεώργιος Δρόσος, 2011).

Το Τάγμα των Ιπποτών Νοσοκόμων – θεραπόντων (ελεημόνων) - ιδρύεται τον 11^ο αιώνα από το Peter Gerard από την Μαρτίγκ και αποτέλεσε ένα πανάρετο και πολύ αγαπητό στον κόσμο για την φιλανθρωπική του δράση του τάγμα, το οποίο αναδιοργάνωσε ο Ραϋνάρδος du Ruys στις αρχές του 12^{ου} αιώνα (P.A. Farochon, μετφρ. Γεώργιος Δρόσος, 2011).

Σύμφωνα με τον κανονισμό του Τάγματος οι αδελφοί νοσοκόμοι ήταν ιεραρχικά δομημένοι. Στην πρώτη βαθμίδα ανήκαν οι *Ιππότες*, γόννοι ευγενών, οι οποίοι καταλάμβαναν τις ανώτερες θέσεις στο στρατό, τη διοίκηση και τα νοσοκομεία καθώς επίσης εξέλεγαν τον γενικό ηγούμενο του Τάγματος, τον Μεγάλο Μάγιστρο. Άνηκαν επίσης στις αντίστοιχες επτά «Γλώσσες», δηλαδή εθνοτικές ή προεθνικές ομάδες: της Προβηγκίας, της Ωβέρνης, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Γερμανίας και της Αγγλίας. Στη δεύτερη βαθμίδα ανήκουν οι *Καπελάνοι* (κληρικοί), γόννοι ελευθέρων, και ήταν οι ιερείς του Τάγματος. Στη τρίτη, τέλος βαθμίδα ανήκουν οι *Σεργέντες* ή βοηθητικοί τους Ιππότες σε στρατιωτικές και άλλες δραστηριότητες τους. (Γιαννόπουλος, 1997, Farochon, μετφρ. Δρόσος, 2011).

Κατά την διάρκεια των δύο αιώνων παραμονής των Ιπποτών, η Ρόδος δέχτηκε τη δυτική επίδραση σε πολλά επίπεδα της καθημερινής ζωής, τις τέχνες και τα γράμματα. Το εμπορικό της

Εικόνα 8: Τα οικόσημα των "Γλωσσών"

Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός Οδηγός, 2007

λιμάνι γνώρισε εκ νέου άνθιση, αναλαμβάνοντας τον ίδιο σημαντικό ρόλο στο διαμετακομιστικό εμπόριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης σε σχέση με το παρελθόν. Παράλληλα, οι σχέσεις μεταξύ των του Τάγματος των Ιπποτών και των γηγενών χαρακτηρίζονταν περισσότερο από ανοχή αλλά συχνά και από στενή συνεργασία.

Επί των Ιωαννιτών Ιπποτών χτίστηκε η Μεσαιωνική πόλη στην οποία διατηρήθηκε η αρχαία διαίρεση της πόλης σε δύο ζώνες με ένα εσωτερικό τείχος, ενώ οι περισσότεροι δρόμοι της συμπίπτουν με τους δρόμους της αρχαίας.. Στο βόρειο τμήμα βρισκόταν το παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου, ο καθολικός καθεδρικός ναός και η κατοικία του καθολικού επισκόπου καθώς επίσης τα καλύμματα των «Γλωσσών», οι κατοικίες των Ιπποτών, ένα νοσοκομείο. Το νότιο τμήμα ανήκε στους λαϊκούς και περιλάμβανε την αγορά, τις συναγωγές, τις εκκλησίες καθώς και τα δημόσια και εμπορικά κτίρια.

Οι Ιππότες παρέμειναν στη Ρόδο 213 χρόνια, ώσπου το 1522 ο τελευταίος Μάγιστρος αναγκάστηκε να την παραδώσει στον Τούρκο Σουλτάνο Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Οθωμανική περίοδος. Για τους Οθωμανούς η Ρόδος αποτελούσε εμπόδιο προς την έξοδο τους στη Μεσόγειο, ειδικά όταν ήταν πλέον κύριοι της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου. Κατά συνέπεια, προκειμένου να αποκτήσουν τον έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου, η κατάκτηση της Ρόδου ήταν αναγκαία, με αποτέλεσμα να γίνουν δύο απόπειρες πολιορκίας της. Αρχικά, το 1480 λαμβάνει χώρα η πολιορκία της από τον Μεσίχ πασά Παλαιολόγο, απεσταλμένο του σουλτάνου Μεχμέτ Β' του Πορθητή και στη συνέχεια το 1522 από τον σουλτάνο Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή ύστερα από έξι μήνες πολιορκίας. Η οθωμανική κυριαρχία αποτελεί μια οπισθοχώρηση της προηγούμενης άνθησης της, καθώς χάνει η Ρόδος τον διεθνή της χαρακτήρα, αν και διατηρεί την κύρια οικονομική της λειτουργία ως αγορά αγροτικών προϊόντων για το εσωτερικό τμήμα του νησιού και των τριγύρω μικρότερων νησιών (Γιαννόπουλος, 1997 και Παπαχριστοδούλου, 1997).

Η Οθωμανική κυριαρχία διήρκεσε μέχρι και το 1912, δηλαδή τέσσερις αιώνες. Το νησί της Ρόδου αποτελούσε πρωτεύουσα βίλαετιού ενώ, παράλληλα, ανήκε σε «σαντζάκ» (μικρή διοικητική περιφέρεια) υπαγόμενη στη δικαιοδοσία του «Καπουδάν πασά», δηλαδή του μεγάλου Ναυάρχου που συγχρόνως κατείχε το αξίωμα του Υπουργού επί των Ναυτικών του σουλτάνου, καθώς η Ρόδος, και ειδικά η περιοχή της Λίνδου ασχολούνταν με επικερδείς ασχολίες, όπως είναι η ναυπηγική. Πάντως, οι μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα κατά τον 19^ο αιώνα από τον Σουλτάν Μαχμούτ και τον γιο του Αβδούλ Μετζίτ στην οθωμανική διοίκηση επηρέασαν και το νησί της Ρόδου (Γιαννόπουλος, 1997 και Μικρή Ιστορία των Δωδεκανήσων, 1997).

Λίγο πριν την Επανάσταση του 1821, η Ρόδος μεταλλάσσεται σε «μουτεσαριφία», στην οποία υπάγονται τα νησιά της Σύμης, της Τήλου, της Κω, και της Χάλκης. Στο εσωτερικό του το νησί ήταν χωρισμένο σε τρεις «μουδιρίες», αυτήν της Ρόδου, της Λίνδου και της Κρητηνίας ή Καστέλλου, με τον μουδίρη να διαθέτει δικαστικές και διοικητικές αρμοδιότητες, σαφώς όμως περιορισμένες (Παπαχριστοδούλου, 1997).

Από θρησκευτική άποψη, το οθωμανικό κράτος αναγνωρίζει την ύπαρξη διαφορετικών θρησκευτικών μειονοτήτων (millet). Στη Ορθόδοξη Εκκλησία περιήλθε η δικαιοδοσία ζητημάτων της περιοχής που άπτονται πνευματικού και διοικητικού ενδιαφέροντος. Αντίστοιχα προνόμια δόθηκαν και στις εβραϊκές κοινότητες. Και στις δύο περιπτώσεις, πάντως, υπήρχαν προστριβές καθ' όλη την διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας μεταξύ των αρχών και των κοινοτήτων.

3.Π.3. Νεώτερα Χρόνια

Κατά την Επανάσταση του 1821, η Ρόδος βρισκόταν σε δυσκολότερη θέση από τα άλλα Δωδεκάνησα καθώς σε αυτήν διέμενε μεγάλος αριθμός τούρκων πολιτών αλλά και στρατιωτών. Το Οθωμανικό κράτος προκειμένου να κάμψει την επανάσταση εφάρμοσε μια πολιτική βίας, την οποία δέχτηκε και η Ρόδος, παρά το γεγονός ότι δεν είχε επαναστατήσει, αριθμώντας μεγάλο αριθμό θυμάτων (Γιαννόπουλος, 1997).

Μετά την επανάσταση του 1821, το Οθωμανικό κράτος άρχισε να επιδίδεται σε συνεχείς προσπάθειες εκσυγχρονισμού αποφασισμένο να ακολουθήσει μια ενιαία μορφή διοίκησης σε όλη την επικράτεια. Εν τέλει κατέληξε να εφαρμόζει εκ νέου τους θεσμούς παραδοσιακής κοινωνίας.

Εικόνα 9: De Vecchi και Mario Lago Πηγή: http://www.dorieas.com/web/index.php?option=com_content&view=article&id=366:1936-de-vecchi--mario-lago&catid=46:2011-05-

Ιταλική περίοδος. Οι Ιταλοί καταλαμβάνουν τα Δωδεκάνησα το 1911 με το πρόσχημα των ελευθερωτών, γεγονός που οδήγησε τους κατοίκους τόσο της Ρόδου όσο και των άλλων Δωδεκανήσων να τους υποδεχτούν με θέρμη. Ο Giorgio Ameglio, στρατιωτικός διοικητής και αντιστράτηγος, υποσχόταν ότι το παλαιό καθεστώς δε θα επανερχόταν και θα παραχωρούνταν πολίτευμα. Παρά τις αρχικές διακηρύξεις τους οι Ιταλοί προσπάθησαν να προσαρτήσουν τα

νησιά προκαλώντας έντονες αντιδράσεις των κατοίκων. Έτσι, ανακηρύσσεται η αυτονομία των νησιών υπό το όνομα «Πολιτεία του Αιγαίου».

Στη συνέχεια, σύμφωνα με το κείμενο της Συνθήκης των Σεβρών (1920), όλα τα Δωδεκάνησα περιήλθαν στην Ελλάδα, εκτός από την Ρόδο. Η Μικρασιατική Καταστροφή που ακολουθεί οδηγεί στην υπογραφή το 1923 στη Λωζάννη της ομώνυμης συνθήκης, δυνάμει της οποίας η Τουρκία παραιτείται από τα δικαιώματά της επί των Δωδεκανήσων και τα νησιά εκχωρούνται τελικώς στην Ιταλία, με το όνομα «Ιταλικά Νησιά του Αιγαίου» (Isole Italiane del Egeo) (Παπαχριστοδούλου, 1994 και Διακογεωργίου, 2010).

Το χρονικό διάστημα μεταξύ 1912 έως 1923 αποτελούσε για τα Δωδεκάνησα μια περίοδος αβεβαιότητας καθώς τα νησιά τελούσαν υπό στρατιωτική διοίκηση, η οποία δεν οδήγησε τελικά στην ένωσή τους με την Ελλάδα. Στην αρχή οι Ιταλοί διατηρούσαν καλές σχέσεις με τον ντόπιο πληθυσμό. Η άνοδος του φασισμού, όμως, οδήγησε σε μία επεκτατική πολιτική που αρνήθηκε στους Ρόδιους το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης αποδεικνύονται οι αληθείς προθέσεις των Ιταλών. Οι κυβερνήτες αρχικά ο Mario Lago (1924-1936) και στη συνέχεια ο Cesare De Vecchi (1936-1940) προχώρησαν σε πολιτικές που απέβλεπαν στον αφελληνισμό του νησιού και την οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ένωση της Ρόδου με την Ιταλία (Γ. Γιαννόπουλος, 1997), το οποίο αποδεικνύεται με διάφορες πολιτικές, όπως ενδεικτικά:

- Αρχικά με την εισαγωγή της γλώσσας των ιταλικών στα σχολεία και την ανάδειξη μέσω αυτών θεσμών και τρόπων ζωής που καταδείκνυαν φασιστικές πεποιθήσεις
- Με τη σύσταση καθολικής αρχιεπισκοπής
- Την έλλειψη τοπικής αυτονομίας των Ροδίων Την επιβολή της ιταλικής νομοθεσίας στην εκδίκαση δικαστικών υποθέσεων
- Την ανοικοδόμηση των δημόσιων κτήριων φασιστικής αντίληψης, τα οποία σώζονται στην πλειονότητά τους ως σήμερα.

Το 1943, ύστερα από την κατάρρευση της Ιταλικής κατοχής, η Ρόδος καταλαμβάνεται από τους Γερμανούς, οι οποίοι την παραδίδουν μαζί με τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα το 1945 στην Αγγλία, η οποία τα ελέγχει υπό δικής της στρατιωτική διοίκηση.

Εικόνα 10: Ρόδος 31/03/1947 κατά την έπαρση της ελληνικής σημαίας στον ιστό του Διοικητηρίου
Πηγή: Πρακτικά, σελ. 8

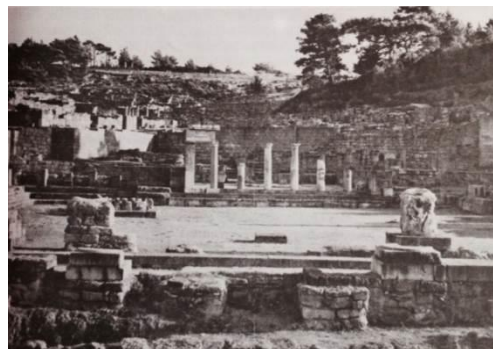
Μετά την ήττα του Άξονα, την 10^η Φεβρουαρίου 1947 υπογράφεται η Συνθήκη της Ειρήνης στο Παρίσι μεταξύ της Ιταλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, δυνάμει της οποίας η Βρετανική Στρατιωτική Διοίκηση ήταν υποχρεωμένη να αποχωρήσει από τα Δωδεκάνησα και συνεπώς και από την Ρόδο και η κυριαρχία των νησιών θα παραδιδόταν στο Ελληνικό κράτος. Η μεταβίβαση στην Ελληνική Στρατιωτική Διοίκηση όφειλε διεκπεραιωθεί έως την 11^η Μαΐου του 1947. Την 31^η Μαρτίου του 1947 εκτελούνταν η υποστολή της αγγλικής σημαίας και η ύψωση της ελληνικής και με τον τρόπο αυτό αρχίζει η μεταβατική περίοδος της Ελληνικής Στρατιωτικής Διοίκησης Δωδεκανήσου (Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας για τα 50 χρόνια της ενσωμάτωσης της Δωδεκανήσου, 1997). Την 9^η Ιανουαρίου 1948 με το άρθρο 1 του Νόμου 518 «Περί προσαρτήσεως της Δωδεκανήσου εις την Ελλάδα» της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων τερματίζεται η μεταβατική περίοδος της Ελληνικής Στρατιωτικής Διοίκησης της Δωδεκανήσου και η οποία τυπικά ολοκληρώθηκε την 7η Μαρτίου 1948, οπότε και υψώθηκε η ελληνική σημαία στο Μέγαρο του Διοικητηρίου (Διβάνη - Κωνσταντινοπούλου, 1996).

3.ΙΙΙ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

3.ΙΙΙ.Α. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

3.ΙΙΙ.Α.1. Αρχαία Εποχή

3.ΙΙΙ.Α.1.1. Αρχαία Κάμειρος: Μαζί με την Ιαλυσό και τη Λίνδο αποτέλεσαν αποτελέσει τα αρχαιότερα κέντρα του νησιού από την αρχαϊκή ως την ελληνιστική εποχή. Η Κάμειρος κάλυπτε το δυτικό και κεντρικό τμήμα του νησιού. Διέθετε μια πιο συντηρητική οικονομία στηριζόμενη στον αγροτικό τομέα. Επειδή εγκαταλείφθηκε ονομάστηκε Πομπηία της Ελλάδας, η ανακάλυψη της πραγματοποιήθηκε το 1929. Τα οικοδομήματά της είναι δομημένα

Εικόνα 11 Η Κρήνη της Καμείρου
Πηγή: Κωνσταντινόπουλος, 1986,
σελ. 175

αμφιθεατρικά, προσαρμοσμένα στη φυσική κλίση του εδάφους. Δε διέθετε οχυρωματικά έργα ενώ ήταν σύμφωνα με τις ιπποδάμειας ρυμοτομίας χωρισμένο σε τρεις ζώνες.

Αφού περάσει κάποιος την είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, μπροστά φαίνεται η *Αγορά* και το *ιερό* αγνώστου θεού. Βορειοδυτικά του ιερού υπάρχουν τα ερείπια ενός *δωρικού ναού* του 3^{ου} αιώνα π. Χ., δίπλα στον οποίο υπάρχει μια τετράγωνη *πλατεία* με τρία σκαλοπάτια, που στο νότιο τμήμα της υπάρχουν ερείπια από μία *κρήνη*.

Προς τη σκάλα που οδηγεί στον κύριο δρόμο της πόλης, αριστερά, υπάρχει μια *ημικυκλική εξέδρα* για ομιλίες ή αναγγελίες. Πίσω από την εξέδρα υπάρχει ένα ορθογώνιος περιτειχισμένος χώρος που ήταν οι *βωμοί* των θεών.

Στο βόρειο τμήμα του κύριου δρόμου, είναι τα *δημόσια λουτρά*, ρωμαϊκής τεχνοτροπίας, όπου δίπλα υπάρχει μια δεξαμενή. Ανεβαίνοντας αριστερά και δεξιά βρίσκονται *ιδιωτικές κατοικίες*.

Η *ακρόπολη* καταλαμβάνει ένα τριγωνικό και επίπεδο χώρο στην κορυφή του λόφου (120μ.) ενώ όλη η βόρεια πλευρά της καλυπτόταν από τη *Μεγάλη Στοά*, στηριζόμενη από δύο μεγάλες σειρές δωρικών κιόνων. Πίσω από τη Στοά υπήρχε ο ναός της Αθηνάς.

Η Κάμειρος Σκάλα, 16 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά από την πόλη, λέγεται ότι ήταν το λιμάνι της περιοχής της Καμείρου (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2394).

3.III.A.1.2. Ιαλυσός: Κατείχε το βορειοανατολικό άκρο της Ρόδου και αποτελούσε ήδη από την προϊστορική εποχή σπουδαίο στρατηγικό κέντρο. Η περιφέρεια Ιαλυσία περιελάμβανε, εκτός από την Ιαλυσό, τρία ακόμα κέντρα: την Ιστάνη (Θολός, Σορωνή), την Βρυγίνδραρα (Αφάντου, Κολύμπια) και την Παντώρεια (Αρχάγγελος). Μετά την ένωση των τριών αρχαίων πόλεων, οπότε και χτίστηκε η πόλη της Ρόδου το 408 π. Χ., η Ιαλυσός παρήκμασε και αναφέρεται από τον Στράβωνα, σαν μία κώμη.

Η **ακρόπολη** της Ιαλυσίας, βρισκόταν στον λόφο Φιλήρημος, στον οποίο υπήρξε ο αρχαιότερος οικισμός, που πήρε το όνομα Αχαΐα, από τους Αχαϊούς όταν το 1500 π. Χ. κατέλαβαν το νησί. Επίσης, υπάρχουν τα θεμέλια αμφιπρόστυλου τετράστυλου ή εξάστυλου **δωρικού ναού**, αφιερωμένου στην Πολλιάδα Αθηνά και τον Δία Πολιέα, του 3^{ου} αιώνα π. Χ..

Τέλος, υπάρχει μια **δωρική Κρήνη** από πωρόλιθο του 4^{ου} αιώνα, στην οποία δύο σήραγγες έφερναν νερό από το βουνό, διοχετεύοντας το σε μικρή λαξευμένη στο βράχο δεξαμενή. Το βασικό κτίσμα της κρήνης έκλεινε στο μπροστινό μέρος με δωρική κιονοστοιχία ενώ το νερό χυνόταν από μαρμάρινες υδρορροές σε σχήμα «λεοντοκεφαλής» (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2393).

3.III.A.1.3. Λίνδος: Βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του νησιού. Η δωρική πόλη χτίστηκε τον 12 π. Χ., μονοπωλώντας μεγάλο μέρος του εμπορίου της Μεσογείου. Η δύναμή της ήταν η ναυτιλία της, διαθέτοντας δύο λιμάνια. Οι Λίνδιοι ήταν εκείνοι που συνέταζαν το κώδικα ναυτικού δικαίου, γνωστό ως Ροδιακό νόμο. Ακόμα και το 408 π. Χ. που ιδρύθηκε η αρχαία Ρόδος, η Λίνδος παρέμεινε κέντρο θαλάσσιου εμπορίου. Ο οικισμός εκτείνεται πάνω σε στενή λωρίδα ξηράς και οριοθετείται από την ανατολική πλευρά από την ακρόπολη και από τη δυτική το βουνό Κράνα. Διαθέτει φυσική οχύρωση και έχει εύκολη πρόσβαση από τους δύο όρμους (ανατολικά και δυτικά).

Εικόνα 12: Ναός της Λινδίας Αθηνάς
Πηγή: <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%AF%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CF%82>

Η **Ακρόπολη** βρίσκεται στην κορυφή του λόφου. Στην είσοδο της ακρόπολης μέχρι την εξωτερική σκάλα του κάστρου βρίσκεται το λαξευμένο πάνω στον βράχο ανάγλυφο της «*τριημιολίας*», το οποίο παριστάνει την πρύμνη μιας τριήρης προς τιμή του ναυάρχου

Αγήσανδρου (ως βάση του χάλκινου αγάλματος του). Ανεβαίνοντας την σκάλα συναντάται (μετά το Διοικητήριο) ο χώρος του αρχαίου ιερού. Σε πλάτωμα υποβασταζόμενο από καμάρες εντείνεται μεγάλη Ελληνιστική στοά σε σχήμα Π. Η στοά χρονολογείται τον 3^ο αιώνα π. Χ. και στηριζόταν σε σαράντα δύο(42) δωρικού ρυθμού κίονες –σήμερα έχουν απομείνει είκοσι (20). Η ανοικοδόμηση της στοάς και άλλων ερειπίων πραγματοποιήθηκε επί Ιταλικής κατοχής.

Στο υψηλότερο επίπεδο υπάρχει ο αναστηλωμένος δωρικός τετράστυλος αμφιπρόστυλος *Ναός της Λινδίας Αθηνάς*. Πρόκειται για έναν ναό μικρό, μήκους είκοσι δύο (22) μέτρα και οκτώ (8) μέτρων πλάτους, πλήρως, εναρμονισμένου με το φυσικό περιβάλλον, καθώς η οικοδόμησή του έχει το παράδοξο «Βορρά- Νότου». Οι αρχαιολόγοι ισχυρίζονται ότι υπήρχε χρυσελεφάντινο άγαλμα προς τιμή της θεάς Αθηνάς, το αντίστοιχο που υπήρχε στον Παρθενώνα.

Το *αρχαίο θέατρο* βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά του λόφου κάτω από το ναό της Αθηνάς. Η κυκλική ορχήστρα και μερικές από τις σωζόμενες κερκίδες είναι λαξευμένες στον βράχο. Δυτικά στον λόφο Κρανά, υπάρχει «*Αρχοκράτειο*» νεκροταφείο, δείγμα της λινδιακής αρχιτεκτονικής (2^{ος} αιώνας), στο οποίο υπάρχει ο οικογενειακός τάφος του Αρχοκράτη. Επίσης, το «*Βουκόπιον*», που τοποθετείται στα βορειοανατολικά της ακρόπολης, στο Βιγλί, ήταν μέρος θυσιών. Τέλος, το κυκλικό κτίσμα με θολωτή στέγη, ο επονομαζόμενος «*Τάφος του Κλεόβουλου*», αποτελεί ταφικό μνημείο πλούσιας οικογένειας (<http://www.rhodes.gr/el/odimos/dimotikesenotitesdimourodou/lindos/>).

3.III.A.1.4. Ρόδος: Ύστερα από πρωτοβουλία του Δωριέα, γιο του Διαγόρα, το 408 π. Χ. συνενώνονται οι τρεις μεγαλύτερες πόλεις της εποχής: Κάμειρος, Ιαλυσός και Λίνδος και ιδρύεται στο βορειότερο τμήμα του νησιού η πόλη της Ρόδου. Η πόλη ήταν χτισμένη σύμφωνα με τις αρχές της υποδάμειας ρυμοτομίας, δηλαδή με σύστημα μεγάλων δρόμων, με κατεύθυνση ανατολικά προς δυτικά και βόρεια προς νότια. Οι δρόμοι, αυτοί καθώς τέμονταν ο ένας με τον άλλον, σχημάτιζαν ορθές γωνίες.

Ανω Ακρόπολη της αρχαίας Ρόδου: απέχει τρία (3) χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης. Ονομάστηκε αρχικά λόφος του Αγίου Στεφάνου ενώ αργότερα λόφος του Μόντε Σμιθ, από τον άγγλο ναύαρχο Σερ Σίντεϋ Σμιθ, που είχε το παρατηρητήριό του το 1802 προκειμένου να ελέγχει τις κινήσεις του στόλου του Ναπολέοντα κατά τον πόλεμο με τους Τούρκους. Τα αρχαία μνημεία που συναντώνται: το Στάδιο, το Θέατρο, και ο Ναός του Πύθιου Απόλλωνα (Κωνσταντινόπουλος, 1986).

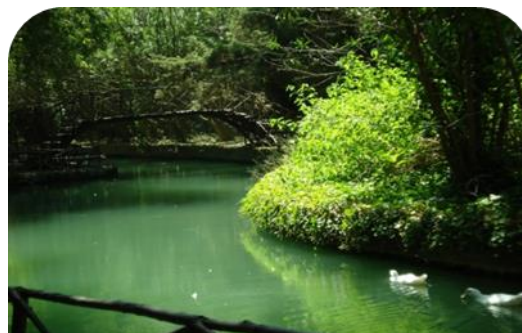

**Εικόνα 13: Ο ναός του Πυθίου
Απόλλωνα**

Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός Οδηγός, 2007
Πυθίου Απόλλωνα καθώς επίσης σώζονται τμήματα από τους ναούς της *Πολιάδος Αθηνάς* και του *Δία*. Τα παραπάνω κτήρια μαζί με το *Γυμνάσιο* αποτελούσαν τις πιο σημαντικές εστίες της πνευματικής και καλλιτεχνικής δραστηριότητας της αρχαίας Ρόδου (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2599).

Κάτω Ακρόπολη: βρισκόταν στη θέση που ορθώνεται σήμερα το Παλάτι του Μεγάλου Μάγιστρου των Ιωαννιτών Ιπποτών.

Πάρκο Ροδίνι: απέχει περίπου τρία χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης της Ρόδου, κατά μήκος της λεωφόρου Ρόδου - Λίνδου. Πρόκειται για μια κατάφυτη ρεματιά με τρεχούμενα νερά, που στην πορεία της περνά από κάτω από την αρχαία γέφυρα του Κορακονερίου. Πρέπει να είχε την ίδια μορφή και κατά την αρχαιότητα, αποτελώντας χώρο λατρείας, περιπάτου και αναψυχής, δείγμα «αρχιτεκτονικής τοπίου» ελληνιστικής εποχής (3^ο - 2^ο αιώνες π. Χ.) ενώ πολλοί υποστηρίζουν ότι στο Ροδίνι βρίσκονται η Ρητορική Σχολή της Ρόδου. Τα κυριότερα από τα μνημεία της περιοχής είναι: το μανσωλείο των Πτολεμαίων, ο Κορινθιακός τάφος, Σπηλαιώδεις κατασκευές (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2581).

Εικόνα 14: Το πάρκο Ροδίνι
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός Οδηγός, 2007

3.ΙΙΙ.Α.2. Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική- Ιπποτική περίοδος

Η *Μεσαιωνική πόλη* ή διαφορετικά *Παλιά Πόλη* συνιστά ένα από πιο καλοδιατηρημένα και «ζωντανά» μνημεία του Μεσαίωνα, που αναγνωρίστηκε ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την UNESCO το 1988. Η σημερινή της μορφή αποτελεί μείγμα οικοδομικής δραστηριότητας πολλών περιόδων, μετά τον αρχικό μετασχηματισμό του από το Τάγμα του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ (1309 - 1522).

Η πόλη την εποχή αυτή επεκτείνεται και καταλαμβάνει μια ημικυκλική περιοχή 800.000 τ.μ., γύρω από το κύριο λιμάνι, το Εμποριό. Εκτός από το ασφαλισμένο με τείχη, πύργους και το Εμποριό, η πόλη διέθετε δύο ακόμη λιμάνια, το *Μαντράκι*, όπου ήταν εγκατεστημένο το ναυπηγείο, καθώς επίσης και το βοηθητικό λιμάνι της *Ακαντιάς*. Το δε Μαντράκι προστατευόταν από τον *Πύργο του Αγίου Νικολάου*, που χτίστηκε από το Μεγάλο Μάγιστρο *Pedro Raimondo Zacosta* (1461-1467) (Παπαϊωάννου, 1989).

Οι οχυρώσεις της πόλης όριζαν τρεις γραμμές άμυνας, όπου το φρουριακό συγκρότημα του Παλατιού του Μεγάλου Μαγίστρου προστατευόταν απόλυτα. Μεταξύ αυτού και του περιμετρικού τείχους υπήρχε μια ενδιάμεση αμυντική γραμμή.

Η πόλη του Κάστρου χωρίζεται σε δύο τμήματα στο Βόρειο, που ονομαζόταν *Κολλάκιο*. Κύριος άξονάς του ήταν η οδός Ιπποτών, η οποία ξεκινούσε από το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου και κατέληγε στην εκκλησία της Παναγίας του Κάστρου, ενώ στις δύο πλευρές του αριθμούνται ορισμένα από τα σπουδαιότερα ιπποτικά κτίσματα: ο Άγιος Ιωάννης του Κολλακίου, τα Καταλύματα των Γλωσσών, το παρεκκλήσι της Αγίας Τριάδας, το Νοσοκομείο και οι οικίες των αξιωματούχων του τάγματος.

Στο Νότιο τμήμα, που είναι και το μεγαλύτερο, *η Χώρα ή Μπούργκο* κατοικούσε ο υπόλοιπος πληθυσμός. Την περιοχή αυτή διέσχιζε ο φαρδύς δρόμος της Αγοράς που κατέληγε σε δύο πολύ σημαντικά κτήρια της εποχής, την Παναγία του Μπούργκου και τον Ξενώνα της Αγίας Αικατερίνης. Ένα εσωτερικό τείχος, ενισχυμένο με πύργους, χώριζε τα δύο τμήματα και, μέσω μίας Πύλης επιτρεπόταν η επικοινωνία μεταξύ Κολλακίου και Χώρας (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=7029).

Στο βόρειο και μικρότερο τμήμα, το *Κολλάκιο*, δεσπόζει το *Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου*, γνωστό ως Καστέλλο. Βρισκόταν σε θέση καίρια από την αρχαιότητα (εκεί ήταν κάτω ακρόπολη της αρχαίας Ρόδου) ενώ λειτουργούσε ως κατοικία του Μεγάλου Μαγίστρου,

Εικόνα 15: Το Παλάτι του Μεγάλου
Μαγίστρου
Πηγή: www.rhodes.gr

ως διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της πόλης καθώς επίσης ως έδρα της άρχουσας κοινωνικής και πνευματικής τάξης της Ρόδου. Στο Κολλάκιο κατοικούσαν οι Ιωαννίτες Ιππότες.

Το Παλάτι όπως σώζεται σήμερα δίνει την εντύπωση ενός ογκώδους, ορθογώνιου κτίσματος με φρουριακή όψη και θωράκιση. Εκτός από τις εντυπωσιακές εξωτερικές του διαστάσεις, μια εξ ίσου εντυπωσιακή εσωτερική αυλή

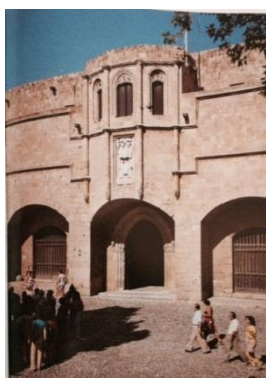
(αίθριο), αποτελούσε το επίκεντρο γύρω από το οποίο οργανωνόταν το βασικό κομμάτι της ζωής του παλατιού. Οι Ιππότες χτίζουν σύμφωνα με τα πρότυπα της γοτθικής τέχνης, εκείνης που είχε διαμορφωθεί στις νότιες επαρχίες της Γαλλίας (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Εικόνα 16: Τα τείχη της
Μεσαιωνικής Πόλης
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός
Οδηγός, 2007

Το παλάτι χρησιμοποιήθηκε από τους Τούρκους ως εγκαταστάσεις φυλακών ενώ αργότερα το εγκατέλειψαν. Το 1865, μετά από την έκρηξη στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη, που βρίσκονταν απέναντι από το Παλάτι, καταστράφηκε ολοσχερώς.

Στην ιταλική κατοχή το Παλάτι αναστηλώθηκε, όσο το δυνατόν πιο πιστά στο αρχικό, και ολοκληρώθηκε το 1940. Αναφορικά με την εσωτερική του διαρρύθμιση κοσμείται από δάπεδα με μωσαϊκά ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου ενώ η εσωτερική αυλή διακοσμείται με αγάλματα της ίδιας εποχής (http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=6301).

Εικόνα 17: Εξωτερική όψη
του Νοσοκομείου των
Ιπποτών- Αρχαιολογικό
Μουσείο σήμερα
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός
Οδηγός, 2007

Στο *Νοσοκομείο των Ιπποτών* στεγάζεται σήμερα το Αρχαιολογικό μουσείο της Ρόδου. Πρόκειται για μεσαιωνικό κτίριο του οποίου η οικοδόμησή του έλαβε χώρα από το 1440 από τον Μεγάλο Μάγιστρο de Lastic και ολοκληρώθηκε το 1484 από τον Μάγιστρο D' Aubusson. Είναι κτίσμα γοτθικού ρυθμού με αναγεννησιακά στοιχεία. Το κτίριο περιλαμβάνει εσωτερική αυλή (με

το καθιστό λιοντάρι με κεφάλι ταύρου στα πόδια του και τα ψηφιδωτά δάπεδα) που πλαισιώνεται από διώροφη στοά, στην οποία ανοίγουν οι αίθουσες (η μεγάλη αίθουσα των ασθενών και η τραπεζαρία) και οι αποθήκες του Μουσείου

(http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3312).

Η **Οδός Ιπποτών** ήταν ο κύριος δρόμος του ιπποτικού Καστέλλου (Castellium), που συνέδεε το θρησκευτικό με το πολιτικό κέντρο του Κάστρου. Έχει μήκος περίπου διακόσια (200) μέτρα και πλάτος έξι (6) μέτρα και ανηφορίζει προς το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου. Δεξιά και αριστερά είναι τα Καταλύματα των «Γλωσσών», δηλαδή των διαφόρων εθνοτήτων. (Ιταλίας, Γαλλίας, Προβηγκίας, Ισπανίας) που φθάνει σε μια αναστηλωμένη μεγάλη γοτθική περίστυλος στοά, προσδίδοντας έναν μνημειακό χαρακτήρα στο τέλος του δρόμου. Η λότηζια, χτισμένη στο πρώτο μισό του 15^{ου} αιώνα συνέδεε το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου με την Εκκλησία του Αγίου Ιωάννη, την επίσημη εκκλησία του Τάγματος, χτισμένη στο πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα. Πάντως, η αρχική μορφή της οδού Ιπποτών αποκαταστάθηκε αργότερα από Ιταλούς αρχιτέκτονες (Παπαϊωάννου, 1989).

Τα **Τείχη** αποτελούν δείγμα πολεμικής αρχιτεκτονικής της Μεσαιωνικής εποχής, η τελική μορφή των οποίων δόθηκε από τον Μεγάλο Μάγιστρο *D' Aubusson*, μετά την αποτυχημένη πολιορκία των Οθωμανών το 1480, καθώς πρωτύτερα η οχύρωση της πόλης στηριζόταν στην επιδιόρθωση των βυζαντινών τειχών. Διαμορφώνονται στρογγυλοί πύργοι για την αποτελεσματικότερη επίθεση καθώς επίσης το πάχος των τειχών αυξάνεται πάνω από δώδεκα (12) μέτρα και η τάφος πάνω από είκοσι (21) μέτρα πλάτος. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα τείχη χωρίζονταν σε τέσσερα τμήμα, το κάθε ένα φρουρούσε την μία από τις «Γλώσσες» του Τάγματος (Παπαϊωάννου, 1989, Παπαχριστοδούλου, 1994).

Εικόνα 18: Πύλη D' Amboise
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός
Οδηγός, 2007

Οι **Πύλες** της Πόλης αριθμούνται σε δέκα: η Θαλασσινή Πύλη (έργο του Μ. Μαγίστρου, το 1477), η Πύλη της κομμένης Παναγιάς, η Πύλη της Αγίας Αικατερίνης, η Πύλη του Κόβα ή Ακαντιάς, η Πύλη του Αγίου Ιωάννου ή πύλη των Κοσκινού, η Πύλη του Αγίου Αθανασίου, η Πύλη D'Amboise, η Πύλη Ελευθερίας, η Πύλη των Ναυπηγείων, η Πύλη Αποστόλου Παύλου (<http://www.amazingrhodes.com/old-town-gates-gr.html>).

Άλλα μνημεία της Μεσαιωνικής Πόλης: η Αγία Τριάδα, ο Άγιος Αθανάσιος, η Αγία Αικατερίνη, η Παναγιά του Κάστρου, ο Ξενώνας της Αγίας Αικατερίνης, Αγία Παρασκευή, η Αγία Τριάδα των Ιπποτών (http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3530.jsp?obj_id=7029).

Τα κάστρα της ροδιακής υπαίθρου που υψώνονται συνήθως σε όρμους, τοποθεσίες ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας από την αρχαιότητα, αποσκοπούσαν στην προστασία των κατοίκων από τις επιθέσεις εχθρικών επιδρομών.

Τα ίδια τυπικά γνωρίσματα τους συνοπτικά προσδιορίζονται για την εγγύτητα στη θάλασσα, τη δυσχέρεια προσβασιμότητας λόγω φυσικής ιδιοσυστασίας του εδάφους και τη διπλή τείχιση εξωτερικά παρατηρούνταν και στα φρούρια της ροδιακής υπαίθρου, για παράδειγμα της Λίνδου και της Κατταβιάς, τα οποία, παρότι μικρότερα σαφώς σε χωρητικότητα, εν τούτοις, εξυπηρετούσαν πολλαπλά σαν φυσικά οχυρά τα πλησιέστερα χωριά (Στεφανίδου, 2004). Ο αριθμός τους ανέρχεται κατά προσέγγιση σε δέκα, μεταξύ των οποίων:

- Το κάστρο της *Αρχαγγέλου*, χτισμένο από Μεγάλο Μάγιστρο Ντεμιλύ, τον 15^ο αιώνα, σε μικρή απόσταση από την ακτή, σε φυσικό βράχο, για την αποτελεσματικότερη προστασία των κατοίκων
- Το κάστρο του *Ασκληπιείου* που κατασκευάστηκε (σε δύο φάσεις) τον 15^ο αιώνα σε θέση που επόπτευε μεγάλο μέρος της ακτογραμμής και των δρόμων της ενδοχώρας
- Το *κάστρο της Κρητηνίας*, κατασκευάστηκε από τους Ιωαννίτες Ιππότες περίπου τον 16^ο αιώνα για τον έλεγχο και την προστασία της δυτικής πλευράς του νησιού

Εικόνα 19: Το κάστρο της Κρητηνίας

Πηγή:

<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/sites/kastra/>

- Το κάστρο της Μονολίθου, μια ισχυρή κατασκευή που είναι μείγμα βυζαντινής και μεσαιωνικής τεχνοτροπίας χτισμένο σε φυσική οχυρή θέση που το κατέστησε απροσπέλαστο, ειδικά στις δύο πολιορκίες των Οθωμανών, 1480 και 1522

Εικόνα 20 Κάστρο Μονολίθου

Πηγή: <http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/sites/kastra/>

- Το κάστρο της Λίνδου το οποίο βρίσκεται στη κορυφή του απόκρημνου λόφου που δεσπόζει στην περιοχή

Εικόνα 21: Το κάστρο της Λίνδου

Πηγή: www.rhodes.gr

Άλλα οχυρωματικά κάστρα είναι: των Απολλώνων, της Καταβιάς, της Κρεμαστής, της Λάδρου, του Παραδεισίου (Βιλλανόβα), της Σαλάκου, του Φαρακλού (στην περιοχή Μαλώνα), της Φιλερήμου (Ιαλυσός) κ.α. (www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/sites/kastra/, Στεφανίδου, 2004)

3.III.A.3. Οθωμανική αρχιτεκτονική

Η κατάληψη της ιπποτικής πρωτεύουσας της Ρόδου το 1522 από τους Οθωμανούς συντέλεσε καθοριστικά για την περαιτέρω αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης και των μνημείων της. Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας το νησί δε γνώρισε κάποια εξωτερική απειλή οπότε οι μεσαιωνικές οχυρώσεις παρέμειναν σχεδόν ως είχαν.

Η πόλη διαμορφώθηκε σε δύο συνοικίες, αυτή των μουσουλμάνων και αυτή των εβραίων, που υπήρχε ήδη από την εποχή των Ιπποτών. Οι χριστιανικές συνοικίες και η περιοχή «Μαράσια», διαμορφώθηκαν πλέον έξω από τα τείχη.

Τα δημόσια κτίσματα αναδείχθηκαν σύμφωνα με τις αρχές και τις ανάγκες της οθωμανικής αρχιτεκτονικής: σκαλιστοί διάκοσμοι, τοξωτές πύλες και πέτρινοι πελεκητοί τοίχοι καθώς και ξύλινα κλειστά μπαλκόνια στις προσόψεις των σπιτιών. Επομένως η ιπποτική πόλη καλύπτεται πλέον από χαμηλά κτήρια μιας μουσουλμανικής αρχιτεκτονικής καθώς εντάχθηκαν επιβλητικά *τεμένη*, *λουτρά* (χαμάμ), *κρήνες*, καθώς και κοινωφελή ιδρύματα, όπως *μαρέτ* (πτωχοκομείο), *μεντρεσές* (ιεροδιδασκαλείο), *βιβλιοθήκη*, *σχολεία* (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Εικόνα 22: Το Γενί Χαμάμ

Πηγή: http://www.tripadvisor.com.gr/Attraction_Review-g635613-d2292497-Reviews-Great_Hamam-Rhodes_Town_Rhodes_Dodecanese.html

3.III.A.4. Ιταλική Αρχιτεκτονική

Η ιταλική αρχιτεκτονική δημιουργία στη Ρόδο στόχευε στην υπεροχή της ιταλικής εξουσίας μέσα από την αναδιαμόρφωση του ιστορικού κέντρου, την οργάνωση του οδικού δικτύου, τις επανασχεδιάσεις και τις επεκτάσεις του πολεοδομικού ιστού ώστε παράλληλα να προάγεται η διευκόλυνση της ανάπτυξης συγκεκριμένων τομέων και δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα στην προαγωγή του τομέα του τουρισμού στη Ρόδο.

Η ιταλική αρχιτεκτονική διαχωρίζεται σε δύο βασικές περιόδους, άρρηκτα συνδεδεμένες με την παρουσία των δύο γενικών διοικητών: του *Mario Lago*, 1924 – 1936 και του *Cesare Maria de Vecchi*, 1936 - 1941.

Κατά την πρώτη περίοδο στην ιταλική αρχιτεκτονική υιοθετήθηκε η λογική τη διαμόρφωσης της ιδεατής συνέχειας με την αρχιτεκτονική της Ιπποτοκρατίας (όπως φαίνεται στους στρατώνες, το διοικητήριο, το ταχυδρομείο), προβάλλοντας συγχρόνως και τη διάθεση αναβίωσης τεχνοτροπιών όπως είναι η αναγεννησιακή τέχνη και ο μανιερισμός. Σε επόμενα έργα παρατηρείται συνειδητή προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν και κάποια αναγνωρίσιμα στοιχεία της τοπικής παράδοσης (μείγμα ενετικών και γοθικών στοιχείων με διακοσμητικά μοτίβα της δωδεκανησιακής τέχνης αλλά και μοτίβα από την καλλιτεχνική παράδοση αραβικών πολιτισμών).

Η περίπτωση της Ρόδου, που οργανώθηκε και προωθήθηκε ως τουριστικός προορισμός από τους Ιταλούς, αποτελεί ένα σημαντικό παράδειγμα: το νέο αυτό αρχιτεκτονικό ρεύμα διαφαίνεται μέσα από τα έντονα στοιχεία εξωτισμού, προσδίδοντας στο νησί της Ρόδου τη διεθνή φήμη του μεσογειακού θερέτρου. Αποκορύφωμα αυτής της αρχιτεκτονικής αποτελεί το *ξενοδοχείο των Ρόδων*, του αρχιτέκτονα Florestano de Fausto καθώς και τα *Λουτρά της Καλλιθέας* του Pietro Lombardi.

Οι πολεοδομικές παρεμβάσεις στη Ρόδο συνιστούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της ιταλικής αρχιτεκτονικής λογικής για την εικόνα των πόλεων. Επομένως, όλες οι δημόσιες υπηρεσίες συγκεντρώθηκαν έξω από το ιστορικό κέντρο της πόλης και κατά μήκος της ακτής, δημιουργώντας σε κεντρικό σημείο τον απαραίτητο ελεύθερο χώρο για τις μεγάλες συγκεντρώσεις που ευνοούσε το φασιστικό καθεστώς.

Με τον επόμενο γενικό διοικητή τον *Cesare Maria De Vecchi*, αρχίζει μια νέα περίοδος για την ιταλική αρχιτεκτονική, που πλέον στοχεύει να προσδώσει στην περιοχή της Ρόδου την

εικόνα μιας επαρχίας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Κατά την περίοδο αυτή προωθείται η αφαιρετικότητα στα κτήρια ενώ επικρατούν στοιχεία ρασιοναλισμού και μοντέρνου κλασικισμού. Μάλιστα, μέσα στη γενικότερη τάση που επικρατεί, ο De Vecchi πραγματοποιεί αναπλάσεις των προσόψεων αρκετών δημόσιων κτηρίων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα στη Ρόδο να αποτελεί **το Δικαστικό Μέγαρο**. Μερικά από τα κτήρια ιταλικής αρχιτεκτονικής τα οποία σήμερα στεγάζουν διάφορες δημόσιες ή άλλου είδους υπηρεσίες:

Διοικητικά κτήρια: το Διοικητήριο (σημερινή Νομαρχία), το Δικαστικό Μέγαρο, το Ακταίον, το Ταχυδρομείο, η Διοικητική Φρουρά, τα κτήρια Ναυτικής Φρουράς, τα κτήρια στο λιμάνι της Ρόδου, το Casa di Fascio, το Δημαρχείο, το Τελωνείο, η Αεροναυτική Διοίκηση, ο Στρατώνας Πυροβολικού, ο Στρατώνας Regina, το Νοσοκομείο Regina Elena, το Ίδρυμα κοινωνικής ασφάλισης, η Κυνηγητική Λέσχη, το κτήριο της Φασιστικής Νεολαίας «Casa del Balilla».

Εικόνα 24 Διοικητήριο,
σημερινή Νομαρχία
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός
Οδηγός, 2007

Εικόνα 24: Δημαρχείο
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός
Οδηγός, 2007

Εικόνα 25: Δικαστικό Μέγαρο
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός
Οδηγός, 2007

Εικόνα 23: Ακταίον Πηγή:
<http://www.cityofpetaloudes.gr/>

Κτήρια οικονομικής συνάφειας: *Banca d' Italia* (το σημερινό κτήριο της Τράπεζας της Ελλάδας), το Ξενοδοχείο «Θέρμαι» (σημερινή τουριστική σχολή), το Ξενοδοχείο των Ρόδων (λειτουργεί ως καζίνο), Νέα Αγορά, αγροτικός συνοικισμός του *San Benedetto* και ο αγροτικός συνοικισμός του *San Marco* (στην περιοχή Κολύμπια και στη Νότια Ρόδο αντίστοιχα), καπνοβιομηχανία «*Tabacchi Egei Manifattura Italiana*» (σήμερα λειτουργεί το 3^ο γυμνάσιο της Ρόδου), η αλευροβιομηχανία *S.A.M.I.C.A.* – «*Societa Anonima Molitoria Industriale Commerci Affini*» (σήμερα είναι κατεστραμμένο στη βάση του), η αγροτική βιομηχανική εταιρεία (οινοποιείο *C.A.I.R*) της Ρόδου «*Compagnia Agricola Industriale Rodi*», η Μεταξοβιομηχανία (αν και έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο, παραμένει εγκαταλελειμμένο), δημοτικά σφαγεία (έχει κριθεί επίσης διατηρητέο αλλά χωρίς να έχει κάποια συντήρηση), Έλαφος και Ελαφίνα (η συντήρησή του έγινε πρόσφατα).

Εικόνα 27: Το ξενοδοχείο Ρόδων που λειτουργεί ως Καζίνο

Πηγή: http://parapona-rodou.blogspot.gr/2011/11/blog-post_2848.html

Εικόνα 28: Έλαφος και Ελαφίνα

Πηγή: <http://www.green-e.gr/m/destination/view/Xenodoxeiko-Sygrothma-Elafos-kai-Elafina-Rodos>

Εικόνα 29: Πηγές Καλλιθέας

Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός Οδηγός, 2007

Εξωραϊσμός της πόλης: οδοποιία όπως στην παραλιακή λεωφόρο της περιοχής Ψαροπούλας, ο Έλαφος και η λύκαινα (σήμερα ελαφίνα) στην είσοδο του λιμανιού Μανδράκι, το Ενυδρείο, το Εθνικό Θέατρο, ο Μουσικός Θόλος, η La Ronda- Έλλη, οι Θέρμες (Πηγές) Καλλιθέας.

Εκπαιδευτικά και Αθλητικά Κέντρα: η Παιδαγωγική Ακαδημία, το Ορφανοτροφείο αρρένων και ορφανοτροφείο θηλέων, το Στάδιο Διαγόρας (με το όνομα «Arena del sole»), εγκαταστάσεις γκολφ (έξω από τα ιταλικά νεκροταφεία), το κτήριο του Ναυτικού Ομίλου «Marechiaro».

3.III.A.5. Θρησκευτική αρχιτεκτονική

3.III.A.5.1. Εντός των Τειχών της Μεσαιωνικής Πόλης

Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική παρουσιάζει δύο τάσεις:

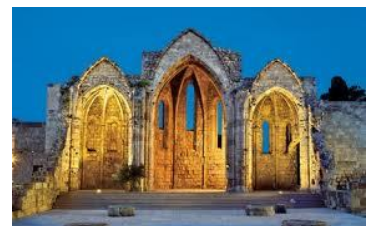
- Γοτθική αρχιτεκτονική, όπως διαμορφώθηκε στους Αγίους Τόπους και την Κύπρο από τους Ιωαννίτες Ιππότες. Υπήρξε αμοιβαίος δανεισμός με την τοπική αρχιτεκτονική (υλικά - ροδίτικος πωρόλιθος, διακοσμητικά μοτίβα)
- Βυζαντινή παράδοση αναφορικά με τις Ορθόδοξες Εκκλησίες. Ύστερα από την αποχώρηση των Ιωαννιτών Ιπποτών κτίζονται ορθόδοξες εκκλησίες με γοτθικά σταυροθόλια. Η νέα αυτή αρχιτεκτονική ονομάστηκε «Δωδεκανησιακού τύπου» και συναντάται και εκτός Τειχών κατά την Οθωμανική περίοδο.

A.Ορθόδοξες εκκλησίες που λειτουργούν ως ενοριακές στην Μεσαιωνική Πόλη:

1. Ο **Άγιος Φανούρης**: χτίστηκε το 13^ο αιώνα σε σχήμα σταυρού που κατά την Οθωμανική περίοδο λειτούργησε ως μικρό Τζαμί («μετζίτ») με το όνομα Παϊάλ ελ ντιν μετζίτ. Από το 1946 λειτουργεί αφιερωμένη στον Άγιο Φανούρη, προστάτη της πόλης.
2. Ο **Άγιος Παντελεήμων**: κτίστηκε μετά την πρώτη πολιορκία των Οθωμανών, στις 21 Ιουλίου 1480, τη γιορτή του Αγίου Παντελεήμονα. Δεν φαίνεται να μετατράπηκε σε τέμενος.

B. Εκκλησίες που δεν έγιναν μουσουλμανικά τεμένη:

✓ Η **Παναγιά του Μπούργκου (Χώρας)**: ο γοτθικός καθεδρικός ναός τύπου τρίκλιτης βασιλικής με δύο τοξοστοιχίες από τέσσερις κολώνες και οξυκόρυφα τόξα χτίστηκε περίπου στο α' μισό του 14^{ου} αιώνα. Η αποκατάσταση της βραβεύτηκε από την EUROPA NOSTRA 2006.

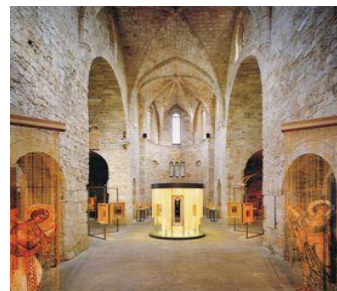
Εικόνα 25: Παναγιά του Μπούργκου Πηγή:

<http://www.ethnos.gr/entheta.asp?catid=23523&subid=2&pubid=6365>

✓ Η **Παναγιά της Νίκης**: χτίστηκε από τον Μεγάλο Μάγιστρο Pierre d' Aubusson τον 15^ο αιώνα και καταστράφηκε το πιθανότερο στη δεύτερη πολιορκία των Οθωμανών το 1522. Ξαναχτίστηκε το 1743 από Φραγκισκανούς μοναχούς στην περιοχή του Νεοχωρίου, την νέα πόλη της Ρόδου.

Γ. Εκκλησίες που μετατράπηκαν σε μουσουλμανικά τέμενη:

➤ **Η Παναγιά του Κάστρου (Εντερούμ τζαμί ή Καντουρί):** πρόκειται για το μεγαλύτερο σωζόμενο ναό της Μεσαιωνικής Πόλης. Αρχική αρχιτεκτονική μορφή του ο σταυροειδής εγγεγραμμένος ναός που μετατράπηκε κατά την Ιπποτική Περίοδο σε τρίκλιτη βασιλική με γοθτικά σταυροθόλια στο μεσαίο κλίτος. Χρήσεις της: ορθόδοξη εκκλησία, έπειτα καθολική και μητρόπολη των Λατίνων ως Santa Maria Castelli Rodi, και τέλος μουσουλμανικό τέμενος, γνωστό ως Εντερούμ τζαμί ή Καντουρί.

Εικόνα 26: Παναγιά του Κάστρου
Πηγή: www.rhodes.gr

➤ **Η Αγία Τριάδα στην οδό Ιπποτών (Khan Zade Mescidi):** είναι η καθολική εκκλησία των Ιπποτών (ανήκει μάλλον στη «γλώσσα» της Αγγλίας) χτίστηκε περίπου το 1365 με 1374. Στην αρχική μορφή της ήταν μονόχωρη με ενιαία καμάρα. Αργότερα, μετατράπηκε σε τζαμί με το όνομα Khan Zade Mescidi. Στην τελευταία φάση του καλύφθηκε με τρούλο, που είναι και η σημερινή μορφή του.

➤ **Ο Άγιος Ιωάννης των Ιπποτών:** Τα ερείπια της ξυλόγλυπτης γοθικής βασιλικής βρίσκονται απέναντι από το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου. Ο Σουλεϊμάν το μετατρέπει στο σημαντικότερο τέμενος (μεγάλο Τζαμί της Ρόδου) αμέσως μετά την παράδοση της πόλης το 1522.

➤ **Το συγκρότημα των Αγίων Αποστόλων και του Παλιού Συσσιτίου ή Ιμαρέτ:** Η τρίκλιτη καθολική εκκλησία του 14^{ου} ή 15^{ου} αιώνα βρίσκεται στο χώρο του Παλιού Συσσιτίου. Μάλλον καταστράφηκε στην πρώτη πολιορκία των Οθωμανών (1480) και τον μετά από ένα χρόνο σεισμό. Ήταν μια μονόχωρη εκκλησία μικρών διαστάσεων. Στο χώρο του ναού ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής ίδρυσε το Πτωχοκομείο (ιμαρέτ) με αντίστοιχες μετατροπές (αποθήκες, μαγειρεία).

Εικόνα 27: Αγία Αικατερίνη
Πηγή: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3530.jsp?obj_id=7029

➤ **Η Αγία Αικατερίνη (Ιλκ Μιχράμπ):** βρίσκεται στην εβραϊκή συνοικία της Μεσαιωνικής πόλης, που χτίστηκε κατά τον 14^ο αιώνα με τη μορφή τρίκλιτης βασιλικής μικρών διαστάσεων με πολλές φάσεις αρχιτεκτονικές και τοιχογραφίας. Μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος από το 1522.

➤ **Η Αγία Τριάδα (Ντολαπλί Τζαμί):** ο ελεύθερος σταυροειδής ναός με τρούλο και τοιχογραφίες του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα βρίσκεται στην εβραϊκή συνοικία της πόλης. Μετατράπηκε σε τέμενος με το όνομα Ντολαπλί Τζαμί.

Άλλες εκκλησίες που μετατράπηκαν σε τεμένη είναι ο Άγιος Νικόλαος ή μοναστήρι του Αγίου Αυγουστίνου(14^{ου} και 15^{ου} αιώνα), ο Άγιος Γεώργιος ή Χουρμαλί Τζαμί (14^{ου} και 15^{ου} αιώνα) και η Αγία Κυριακή ή Μπορασανί μεστίτ(15^{ου} / 16^{ου} αιώνα).

Δ. Μουσουλμανικά τεμένη:

- Το **τέμενος του Σουλεϊμάν:** πρόκειται για κτίσμα του 16^{ου} αιώνα με τρεις τετράγωνους χώρους καλυμμένους με τρούλους και δύο προστώα στη βορινή πλευρά. Ξεχωρίζει ο μιναρές των 34,50 μέτρων ενώ διαθέτει και δύο μπαλκόνια.

- Το **τζαμί του Ρετζέπ Πασά:** χτίστηκε το 1588 και θεωρείται το σπουδαιότερο μουσουλμανικό μνημείο. Εξωτερικά διακοσμείται με κάποια περσικά κεραμικά με πλούσια χρώματα ενώ εσωτερικά έχει πολυτελέστατη μορφή.

- Το **τζαμί του Μουράτ Ρεϊς (εκτός πόλης):** βρίσκεται απέναντι από τη Νομαρχία, στη θέση του οποίου στην Ιπποτική εποχή υπήρχε η καθολική εκκλησία του Αγίου Αντωνίου. Πήρε το όνομα του από το ναύαρχο του Σουλεϊμάν, Μουράτ Ρεϊς ενώ και σήμερα λειτουργεί ως τζαμί.

Εικόνα 28: Τζαμί Μουράτ Ρεϊς

Πηγή: <http://www.diakopes.gr/afieromata/rodos/article/?aid=208858>

Άλλα εξίσου σημαντικά μουσουλμανικά τεμένη μπορούν να αναφερθούν τα ακόλουθα: το τζαμί του Ιμπραήμ Πασά, το τζαμί του Σουλτάν Μουσταφά, το τζαμί του Μεχμέτ Αγά, το Σιντριβάν τζαμί.

Ε. Εβραϊκή συνοικία:

✧ Η **Συναγωγή Σαλώμ, το «Kahal Kadosh Shalom (Ιερό Εκκλησίασμα της Ειρήνης)»:** Είναι η πιο παλιά συναγωγή στη Ελλάδα και η μοναδική σε λειτουργία στη Ρόδο (από τις έξι που υπήρχαν). Εσωτερικά ακολουθεί την Σεφαραδίτικη τεχνοτροπία (κέντρο το ιερό, με κατεύθυνση προς τα νοτιοανατολικά - την Ιερουσαλήμ). Εξωτερικά, στην αυλή, υπάρχει μία πλάκα στο σημείο που παλιότερα υπήρχε μια βρύση καθώς και η επιγραφή με ένδειξη «Kislev5338», δηλαδή του 1577 μ. Χ.

Εικόνα 29: Η συναγωγή Σαλώμ

Πηγή: www.jewishrhodes.org

3.ΠΙ.Α.5.2. Εκκλησίες της Ρόδου εκτός των τειχών

Εικόνα 30: Ευαγγελισμός στη
πόλη
Πηγή: www.amazingrhodes.com

- **Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου:** Η τρίκλιτη ξυλόστεγη γοτθική βασιλική με τη συνύπαρξη βυζαντινών και γοτθικών στοιχείων βρίσκεται στη θέση του πρώην καθολικού καθεδρικού ναού του Αγίου Ιωάννου που οικοδομήθηκε κατά μίμηση του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή στο Κολλάκιο. Το καμπαναριό με σχήμα τετραγώνου έχει βενετσιάνικη επιρροή, η αγιογράφηση στο εσωτερικό της εκκλησίας είχε ανατεθεί στον

Φώτη Κόντογλου.

- **Η Παναγία της Νίκης (Santa Maria):** πρόκειται για τον κύριο καθολικό ναό της Ρόδου, που ο αρχικός ναός εντασσόταν στην Μεσαιωνική πόλη μέχρι που τον κατέστρεψαν οι Οθωμανοί και οι Φραγκισκανοί αποφάσισαν να τον μεταφέρουν στη σημερινή τοποθεσία του, στο Νεοχώρι. Σήμερα περιλαμβάνει το μοναστήρι των Φραγκισκανών, τον ξενώνα για τους εθελοντές και τους ερευνητές.

- **Ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης:** η επίσημη ενοριακή εκκλησία της Λατινικής Εκκλησίας του νησιού. Η αποπεράτωση της οικοδόμησης της χρονολογείται το 1939 από τον Engineer Vellini. Το αρχιτεκτονικό σχέδιο του Arch Bernabiti ακολούθησε τη βασιλική με τρεις νάρθηκες και επίπεδη οροφή.

Εικόνα 31: Ο Άγιος
Φραγκίσκος της Ασίζης
Πηγή: Ρόδος, Τουριστικός
Οδηγός, 2007

- **Τα Εισόδια της Θεοτόκου (Νεοχώρι):** ο ναός που χτίστηκε το 1719 σε βασιλική Δωδεκανησιακού τύπου, συνδυάστηκε με τον πολιούχο της πόλης της Ρόδου, τον Κωνσταντίνο τον Υδραίο (νεομάρτυρας).

3.ΙΙΙ.Α.5.3. Θρησκευτικές διαδρομές στη ύπαιθρο

3.ΙΙΙ.Α.5.3.1. Δυτική πλευρά

- ο **Παναγιά της Φιλερήμου (Ιαλυσός):**

Πρόκειται για μία λιθόκτιστη γοτθική εκκλησία, αφιερωμένη στη Ζωοδόχο Πηγή, χτίστηκε στη θέση της παλαιότερης βυζαντινής εκκλησίας από τους Ιππότες και αναστηλώθηκε από τους Ιταλούς αρχαιολόγους. Προϋπήρξε η ακρόπολη της Ιαλυσού και ο αρχαίος Ναός της Αθηνάς Πολιάδος, που από τον 5^ο αιώνα μ. Χ. μετατράπηκε σε τρίκλιτη

Εικόνα 32 Η Παναγιά της Φιλερήμου
Πηγή: www.rhodes.gr

παλαιοχριστιανική βασιλική με μόνο σωζόμενο το σταυροειδές βαφτιστήρι. Στα αριστερά της εισόδου, σε χαμηλότερο επίπεδο από την εκκλησία, βρίσκεται ένας μικρός μονόχωρος βυζαντινός ναός, του Αγίου Γεωργίου του Χωστού, που ανήκει στην προϊμποτική εποχή. Έξω από την περίφραξη της εισόδου, ένας λιθόστρωτος δρόμος κάνει την εμφάνισή του, ο επονομαζόμενος Γολγοθάς, όπου στη μία πλευρά του δρόμου είναι στημένες σε βάθρο δώδεκα χαλκογραφίες με τα πάθη του Χριστού. Η διαδρομή αυτή καταλήγει στον Σταυρό ύψους 17,80 μέτρων.

- ο **Παναγιά η Καθολική (Κρεμαστή):** Ο ναός βρίσκεται σε περίοπτη θέση στην κεντρική πλατεία του χωριού Κρεμαστή και είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Ο πρώτος ναός που βρίσκεται τετρακόσια μέτρα (400) μακριά από τον σημερινό οικισμό, υπήρξε μοναστήρι. Ο περίβολος του λειτουργούσε ως νεκροταφείο. Η εικόνα της Παναγίας που ανήκει χρονολογείται περίπου τον 15^ο αιώνα.

- ο **Άγιος Σουλάς / Σίλας (Σορωνή):** Το εξωκλήσι αφιερωμένο στον Άγιο Σίλα, συνοδοιπόρου του Αγίου Παύλου, οικοδομήθηκε με άγνωστη χρονολογία σε ρυθμό βασιλικής. Μέσα ο ναός έχει πηγή νερού μέσα σε τεχνητό σπήλαιο.

- ο **Μονή του Προφήτη Ηλία (Σάλακος/ Απόλλωνα):** Βρέθηκε στην κορυφή του ομώνυμου όρους κατά την βυζαντινή περίοδο σε κάποιο κυπαρίσσι την εικόνα του Προφήτη Ηλία, οπότε έχτισαν ένα μονύδριο. Οι Τούρκοι καταλαμβάνοντας το νησί το κατέστρεψαν, όμως αργότερα δόθηκε άδεια για την οικοδόμηση μεγάλου ναού.

Άλλες εκκλησίες από την **Δυτική πλευρά** είναι: Η Παναγιά της Αμάρτου (Εμπωνα/ Κρητηνία), ο Άγιος Ιωάννης Θεολόγος / Αρταμίτης (Άγιος Ισίδωρος), Άγιος Παντελεήμων (Μονόλιθος), Άγιος Γεώργιος (Απολακκιά).

3.III.A.5.3.2. Ανατολική Πλευρά

- **Παναγία Καθολική (Αφάντου):** Η τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική χτίστηκε τον 6^ο αιώνα μ. Χ. με υλικά του ναού της θεάς Δήμητρας, που καταστράφηκε και ξαναχτίστηκε τον 8^ο αιώνα μ. Χ. σε μεσοβυζαντινή τεχνοτροπία, έχοντας τοιχογραφίες του 14^{ου} και 16^{ου} αιώνα μ. Χ.. Ο ναός είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

- **Άγιος Νικόλαος (Φουντουκλή):** Πρόκειται για έναν κεντρικό τετράγωνο χώρο με τρούλο. Χρονολογείται τον 14^ο και 15^ο αιώνα μ. Χ. με εικονογραφικές ιδιαιτερότητες.

- **Μονή της Παναγίας της Τσαμπίκας (Αρχάγγελος):**

Εικόνα 33 Παναγία η Τσαμπίκα

Πηγή: theologosgr.blogspot.com

Αποτελείται από την πάνω και την κάτω μονή. Η πάνω (παλαιό μοναστήρι) βρίσκεται στον ομώνυμο λόφο τριακοσίων (300) μέτρων. Η μονή (κάτω) χρονολογείται το 1760 μ. Χ. και είναι δωδεκανησιακού τύπου με παραδοσιακό βοτσαλωτό δάπεδο. Το τέμπλο της είναι ξυλόγλυπτο, μάλλον του 17^{ου} μ. Χ.. Η μικρή εικόνα που βρέθηκε πάνω στο λόφο εικονίζει την Παναγία την Πλατυτέρα.

- **Παναγία της Λίνδου (Λίνδος):** Πρόκειται για μια σταυροειδή εκκλησία με οκτάγωνο τρούλο του 14^{ου} αιώνα μ. Χ.. Στην είσοδο υπάρχει έμβλημα του Μεγάλου Μαγίστρου D'Aubusson (1489-1490). Στο εσωτερικό το δάπεδο καλύπτεται με άσπρα και μαύρα βότσαλα («χοχλάκι») και οι τοιχογραφίες είναι του 18^{ου} αιώνα, με μια πολύ σπάνια απεικόνιση των βασανιστηρίων κατά την Ημέρα της Κρίσεως.

- **Άγιος Παύλος (Λίνδος):** Στο ομώνυμο λιμανάκι της Λίνδου, χτίστηκε κατά την παράδοση στο σημείο που κήρυξε ο Άγιος Παύλος τον Χριστιανισμό.

- **Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ Θάρρι (Λάερμα):** Χτίστηκε στα ερείπια παλαιού ναού η παλαιοχριστιανική βασιλική αφιερωμένη στον Ταξιάρχη Μιχαήλ. Χρονολογείται στον 9^ο και 11^ο αιώνα μ. Χ.. Περιλαμβάνει έξι φάσεις αρχιτεκτονικής και τέσσερεις φάσεις αγιογράφησης. Από τη βυζαντινή εκκλησία σώζεται το καθολικό που είναι σταυρόσχημο. Διαθέτει επιβλητικό τρούλο.

- **Μονή της Θεοτόκου Υψηλής (Λάρδος):** Πήρε το όνομά της από το ύψωμα στο οποίο τοποθετείται. Πρόκειται για μία μονή που λειτουργείται από γυναίκες.

Άλλες εκκλησίες στην ανατολική πλευρά είναι ο Προφήτης Ηλίας και ο Προφήτης Αμμός(Φαληράκι), ο Άγιος Νεκτάριος (Κρυονέρι, Αρχίπολη), ο Ταξιάρχης Μιχαήλ του Καμνυριώτη (Μάσαρι), ο Άγιος Γεώργιος της Ίγκου (Λάερμα/Ασκληπιεύς).

3.ΠΙ.Α.5.3.3. Νότια πλευρά

Στη Νότια πλευρά ναοί και εξωκλήσια που συναντά κανείς είναι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Ασκληπιείο), του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, της Αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας, του Αγίου Σάββα του «Ηγιασμένου», του Αγίου Γεωργίου του «Θα» και του Αγίου Γεωργίου του «Σκολωνήτη» (Γεννάδι), της Ζωοδόχου Πηγής (Πλημύρι), της Αγίας Ειρήνης και του Αγίου Γεωργίου (Λαχανιά), της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και του Αρχάγγελου Μιχαήλ (Μεσαναγρός), της Αγίας Ειρήνης της Χρυσοβαλάντου, του Αγίου Νεκτάριου, του Αγίου Δημητρίου, του Προφήτη Ηλία, του Αγίου Μηνά, του Αγίου Παντελεήμονα, του Αγίου Μάρκου, του Αγίου Γεωργίου και της Αγίας Παρασκευής (Κατταβιά), της Αγίας Μαρίνας (Απολακκιά), του Αγίου Γεωργίου του Καλάμου και του Αγίου Γεωργίου του «Βάρδα» (Μονόλιθος), του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Φιλήμονα και του Αγίου Νίκωνος (Αρνίθα), του Αγίου Μερκουρίου (Ιστριος), του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου «Μύρανος» και του Γενέθλιου της Παναγιάς (Προφύλια), της Παναγιάς Γαλατούσας, του Αρχαγγέλου Μιχαήλ του «Παραλιμνιώτη» και του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου (Βάτι).

ο **Παναγιά η «Σκιαδενή»:** Βρίσκεται στο ομώνυμο χωριό Σκιάδι ο βυζαντινός ναΐσκος δωδεκανησιακού τύπου που είναι αφιερωμένος στο Γενέθλιο της Θεοτόκου. Η Παναγιά εικονίζεται με βασανισμένο πρόσωπο από το σημάδι στη δεξιά πλευρά από τον άπιστο πειρατή (<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/churches/>).

Εικόνα 34 Παναγιά η Σκιαδενή
Πηγή: enlefko.blogspot.com

3.ΠΙ.Α.6. Παραδοσιακοί οικισμοί

Το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων με προεδρικά διατάγματα, μπορεί να χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί οικισμοί ή τμήματά τους, προκειμένου να προστατεύσουν το φυσικό περιβάλλον και να διατηρήσουν τον πολεοδομικό, αισθητικό, ιστορικό, λαογραφικό και αρχιτεκτονικό χαρακτήρα τους (<http://www.minenv.gr/1/13/131/13108/g13108110.html>).

Σύμφωνα με προεδρικά διατάγματα του 1978 στο νησί της Ρόδου έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί οικισμοί οι ακόλουθοι (http://www.ypai.gr/site/home/Basic+Menu/Centre+of+Information/Traditional_static.csp):

	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΡΟΔΟΥ	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΦΕΚ
1	Παραδοσιακό τμήμα της πόλεως της Ρόδου		161/Δ/87
2	Αρνίθα		594/Δ/78
3	Ασκληπιείο		594/Δ/78
4	Βαγιές		594/Δ/78
5	Επάνω Καλαμών		594/Δ/78
6	Καταβία		594/Δ/78
7	Κοσκινού		594/Δ/78
8	Κυοτάρι		594/Δ/78
9	Λακκίον		594/Δ/78

	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΡΟΔΟΥ	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΦΕΚ
10	Λίνδος		594/Δ/78
11	Μεσαναγρός		594/Δ/78
12	Πεύκοι		594/Δ/78
13	Προφήτης Ηλίας		594/Δ/78
14	Προφίλια		594/Δ/78
15	Σιάνα		594/Δ/78
16	Ψίνθος		594/Δ/78

3.ΙΙΙ.Α.7. Ροδίτικο σπίτι

Η ροδίτικη παραδοσιακή κατοικία, ως σαφής μετεξέλιξη της οικιστικής ανάπτυξης που διαμορφώνεται κυρίως από την μεταβυζαντινή εποχή, μέσα από τους αλληπάλληλους κατακτητές, οι οποίοι έφεραν μαζί τους νέες ιδέες και τεχνοτροπίες. Αυτές με τις σειρά τους συνδυάστηκαν με τις τεχνικές και ιδιομορφίες του νησιού, με αποτέλεσμα να αναδειχτούν νέοι πρωτότυποι και πολυποίκιλοι τύποι και μορφές σπιτιών, δείγματα των οποίων διασώζονται σε όλο το νησί. Η ποικιλία των ροδίτικων σπιτιών κατατάσσονται σε έξι τύπους: το αγροτικό ή λαϊκό μονόχωρο σπίτι, το ημιαστικό σπίτι, τα αρχοντικά σπίτια της Λίνδου, οι Πύργοι των Τριαντών, το τούρκικο σπίτι και τα Μαράσια (Μουτσοπούλου, 1984).

α. **Το αγροτικό ή λαϊκό μονόχωρο σπίτι.** Αποτελεί την απλούστερη μορφή κατοικίας, διαδεδομένη σε όλα τα χωριά του νησιού. Το εξωτερικό μέρος του συγκεκριμένου τύπου σπιτιού

Εικόνα 35 Αγροτικό σπίτι
Πηγή: Μουτσοπούλου, 1984

διακρίνεται για την απλότητα και τη λιτή αισθητική του καθώς και την πλαστικότητα των όγκων του. Συχνά γίνεται χρήση χρωμάτων που συμβαδίζουν με το φυσικό περιβάλλον. Η απλή πρόσοψη του μονόχωρου διαμορφώνεται με την ξύλινη πόρτα, ο λεγόμενος «πυλιώνας», που δεσπόζουν τα πελεκητά σχέδια στο πέτρινο πλαίσιο.

Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι πάνω από την πόρτα αναγράφονταν μαζί με έναν σταυρό η ημερομηνία κατασκευής του (Μουτσοπούλου, 1984).

Περνώντας την αυλόπορτα, προβάλλει η επιστρωμένη συνήθως με ασπρόμαυρα βότσαλα (το χοχλάκακι) αυλή του σπιτιού που είναι διακοσμημένη με ανθοστόλιστες γλάστρες στις άκρες της. Στην αυλή υπάρχουν δύο είσοδοι. Η κεντρική είσοδος είναι εκείνη που βρίσκεται το βασικό δωμάτιο στο οποίο κοιμάται η οικογένεια (<https://sites.google.com/site/taparadosiakaspitiatesrou/koskinou-paradosiako-spiti>).

Το εσωτερικό του σπιτιού διαρθρώνεται με βάση τις λειτουργικές ανάγκες του σπιτιού. Πρόκειται για ένα καμαρικό σπίτι που διαθέτει τζάκι - «κούμελο» ή «τσιμινιά»- τοποθετημένο στην γωνία κοντά στην πόρτα. Μετά τον μεσιά, τα αντιμήσια, το πιλιέρι ή διαφορετικά μετά την καμάρα, διαμορφώνονται δυο υπερυψωμένα ξύλινα επίπεδα. Από τη μία πλευρά το κρεβάτι, «κρέβατος» «μουσάντρα» ή «πάταρος», μια ξύλινη κατασκευή που κοιμάται το ζευγάρι βρίσκεται συνήθως απέναντι από το τζάκι και είναι καλυμμένος με το «σπερβέρι». Κάτω από το κρεβάτι, υπάρχει ένας αποθηκευτικός χώρος για είδη διατροφής, ο λεγόμενος «αποκρέβατος» ή «αποκρίατος», ο οποίος επικοινωνεί με τον κύριο χώρο με ένα μικρό πορτί. Από την άλλη πλευρά, ακριβώς απέναντι από το κρεβάτι είναι η «αρέκλα» η οποία χρησίμευε για κρεβάτι και διέθετε και αυτή ένα μικρό αποθηκευτικό χώρο (Μουτσοπούλου, 1984).

Εικόνα 36: Ημιαστικό σπίτι
Πηγή: Μουτσοπούλου, 1984

Στο ροδίτικο λαϊκό σπίτι υπήρχε έντονη η διάθεση της διακόσμησης. Αυτό το αντιλαμβάνεται κανείς καθώς βλέπει τον τοίχο απέναντι από την πόρτα, την λεγόμενη «στολισιά». Ο τοίχος είναι στολισμένος με πιάτα, «αργυρόκανα», κάδρα και έναν καθρέφτη στο κέντρο του τοίχου. Στους δύο πλαϊνούς τοίχους είναι τοποθετημένα σκαλιστά ράφια με πιάτα και διάφορα άλλα σκεύη.

β. Ημιαστικό. Ένας ακόμη τύπος σπιτιού, μετεξέλιξης του λαϊκού σπιτιού που αναπτύχθηκε στη Ρόδο ειδικά σε περιοχές όπου η ναυτιλία και το εμπόριο αποτελούσαν κύριες ασχολίες του πληθυσμού. Διακρίνεται για τον εσωστρεφή χαρακτήρα του, τη δημιουργία χώρων υποδοχής, ξενώνων, ειδικά στη Ρόδο, τη Λίνδο και τα Τριάντα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τόσο τα αρχοντικά της Λίνδου όσο και τα σπίτια των Μαρασίων στη πόλη της Ρόδου καθώς μερικά σπίτια από τα γύρω από την πόλη χωριά.

γ. Αρχοντικά της Λίνδου. Ανήκουν στην κατηγορία των ημιαστικών αλλά εξαιτίας των ιδιομορφιών που παρουσιάζουν αφού αποτελούν ένα μείγμα νησιωτικών, μεσαιωνικών και αραβικών ρυθμών, τοποθετούνται αυτόνομα στην μελέτη της παραδοσιακής οικιστικής ανάπτυξης του νησιού.

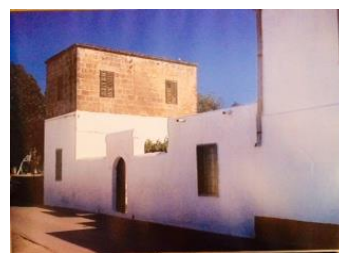
Εικόνα 37 Αρχοντικά Λίνδου
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Πιο συγκεκριμένα, τα αρχοντικά στη Λίνδο άρχισαν να χτίζονται από τον 17^ο αιώνα μέχρι και τον 19^ο αιώνα με τις τελευταίες κατασκευές να χάνουν τη μεγαλοπρέπεια που είχαν τα αρχικά αρχοντικά. Τα ιδιαίτερα στοιχεία των αρχοντικών είναι το δάπεδο της βοτσαλωτής αυλής που αντλεί τα θέματα της από το άμεσο περιβάλλον της θάλασσας, τη βυζαντινή και λαϊκή παράδοση. Η αυλή περιβάλλεται από ψηλό τοίχο, απομονώνοντας το σπίτι από το δρόμο ενώ η είσοδος γίνεται μέσα από τον έντονα διακοσμημένο «πυλιώνα». Απέναντι από τον «πυλιώνα» βρίσκεται το «καλό σπίτι» ή «σπιτάκλα» ή «σάλα» προκειμένου για την φιλοξενία των επισκεπτών του σπιτιού. Υπάρχουν και βοηθητικοί χώροι, το «φουρναριό», «μαεργειό» και το «αχύρι».

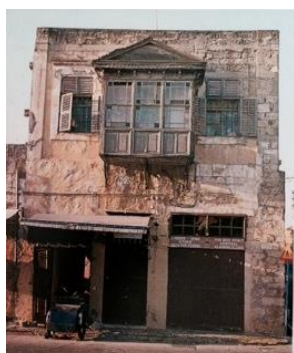
Χαρακτηριστικό του αρχοντικού σπιτιού της Λίνδου αποτελεί το δωμάτιο του Καπετάνιου (εξ ου και ονομάζονται και «Καπετανόσπιτα»). Έχει σαν πρότυπο την αρχιτεκτονική της εποχής της Ιπποτοκρατίας. Πρόκειται για ένα μικρών διαστάσεων δωμάτιο, με πολλά παράθυρα που βλέπουν στον δρόμο καθώς επίσης εξωτερικά έχει μια πολύ έντονη διακόσμηση. Συνήθως είναι πάνω από τον «πυλιώνα» και σπανίως καταλαμβάνει χώρο από τον γειτονικό δρόμο. Στο υπέρθυρο αναγράφεται η ημερομηνία κατασκευής του και στο κέντρο βρίσκεται ένας σταυρός (Μουτσοπούλου, 1984).

δ. Πύργοι. Στην εποχή της Ιπποτοκρατίας υπήρξε έντονη οικοδομική δραστηριότητα ακόμη και στην ύπαιθρο, δημιουργώντας μια σειρά μεσαιωνικών πύργων, αρκετά δείγματα των οποίων συναντώνται ειδικά στην περιοχή των Τριαντών στην Ιαλυσό. Ενώ αρχικά διαμορφώνονται ως αμυντικές κατασκευές, μεταγενέστερα επηρεάζονται από την λαϊκή αρχιτεκτονική του νησιού και λειτουργούν ως κατοικίες.

Πρόκειται για διώροφα κτήρια, ορθογωνικής κάτοψης κτίσματα, χτισμένοι από πωρόπετρα. Ως κονίαμα είχαν κοκκινόχωμα, ασβεστολιθικά τρίμματα ή διαμορφώνονταν με λαξευμένη πέτρα, αναμεμειγμένα με νερό. Συχνά χρησιμοποιούσαν την «οστρακιά» ενώ σε άλλους Πύργους χρησιμοποιούσαν το «κουρασάνι». Διαθέτουν μικρά ανοίγματα, τις πολεμίστρες στον όροφο ενώ η στέγη καλύπτεται από «πατελιά». Μεταγενέστερα η στέγη καλύπτεται με κεραμίδια ενώ προστίθενται ανοίγματα στο ισόγειο (Αρφαράς, 2004).

Εικόνα 38 Μεσαιωνικός Πύργος στα Τριάντα της Ιαλυσού
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 39: Τούρκικο Σπίτι στη Μεσαιωνική Πόλη
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

ε. Το τούρκικο σπίτι. Με την Τουρκοκρατία αλλάζει αρκετά η όψη του νησιού στην οικιστική ανάπτυξη. Αρκετές προσθήκες και αλλαγές στα ήδη υπάρχοντα σπίτια λαμβάνουν χώρα όπως μπαλκόνια, ταράτσες ή ορόφου και χώρων με χρήση ξύλινων τοίχων και δαπέδων. Ωστόσο, τα νέα σπίτια που συναντώνται στη Ρόδο έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό ότι βγαίνουν απευθείας στο δρόμο κι άλλα που εντάσσονται μέσα σε κήπους και αυλές. Η διαρρύθμισή τους είναι απλή, χωρίς έπιπλα αλλά με έντονη ανατολική διακοσμητική διάθεση, με δύο βασικούς χώρους: το χαρέμι, που ζουν οι γυναίκες και το σεμαλίκ, που είναι χώρος υποδοχής.

στ. Τα Μαράσια. Είναι ιδιόμορφα στενόμακρα σπίτια που συναντώνται στην ομώνυμη περιοχή. Πρόκειται για μονώροφα σπίτια που οι χώροι τους διατάσσονται κατά παράταξη. Έχουν περιορισμένο πλάτος και αρκετά μεγάλο ύψος, με μεγάλα παράθυρα στο ανώι- πάνω όροφο αλλά και στο κατώι- στο ισόγειο (Μουτσοπούλου, 1984).

Εικόνα 40: Από την περιοχή Μαράσια
Πηγή: Μουτσοπούλου, 1984

3.III.A.8. Μουσεία

Η παρουσία των μουσείων στο νησί της Ρόδου είναι μεγάλη, διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στην προαγωγή της πολιτιστικής κληρονομιάς τόσο του νησιού όσο και της ευρύτερης περιοχής των Δωδεκανήσων:

1. Βυζαντινό Μουσείο: Το παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου.

2. Αρχαιολογικό Μουσείο της Ρόδου: Στεγάζεται στο κτήριο του Νοσοκομείου των Ιπποτών. Το μουσείο διαθέτει μια σημαντική εκθεσιακή συλλογή από σημαντικό αριθμό αρχαιολογικών ευρημάτων που προέρχονται από διάφορες περιοχές της Ρόδου και από τα γύρω νησιά (<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/sites/mouseia/>).

3. Το μουσείο της Κοσμητικής Συλλογής Δωδεκανήσου: Στεγάζεται στην Πλατεία Αργυροκάστρου στη Μεσαιωνική Πόλη. Η Κοσμητική Συλλογή περιλαμβάνει αντικείμενα της Εθνογραφικής Συλλογής των Ιταλών, του Λαογραφικού Αρχείου της Δωδεκανήσου και από δωρεές, ανασκαφές και κατασχέσεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Δωδεκανήσου. Η Συλλογή περιλαμβάνει μεταξύ άλλων ενδυμασίες, κεντήματα, ξυλόγλυπτα και αντικείμενα μεταλλοτεχνίας και κεραμικής.

4. Το Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης του Δήμου Ρόδου: Το Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης περιλαμβάνει εκτεταμένες συλλογές ζωγραφικής και χαρακτικής, καθώς και πολλά γλυπτά, σχέδια και ντοκουμέντα. Οι ενότητες ζωγραφικής και χαρακτικής εκπροσωπούν πλήρως την ελληνική τέχνη του 20ού αιώνα. Χωροθετείται σε τέσσερα κτήρια:

✓ Νεστορίδειο Μέλαθρον: Βρίσκεται στην πλατεία Γ. Χαρίτου, τις λεγόμενες «Εκατό Χουρμαδιές» και λαμβάνουν χώρα εικαστικά δρώμενα, για τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου καθώς και άλλες σύγχρονες εκδηλώσεις (<http://www.mgamuseum.gr/>).

✓ Νέα Πτέρυγα Νεστοριδείου Μελάθρου: Στο χώρο αυτό που είναι δωρεά των Ι & Π. Νεστορίδου φιλοξενούνται περιοδικές εκθέσεις, επιστημονικές εκδηλώσεις ή ομιλίες. Βρίσκεται στην οδό, μεταξύ του Μελάθρου και του Ξενοδοχείου των Ρόδων.

Εικόνα 41: Νεστορίδειο
Πηγή: www.rhodes.gr

Εικόνα 42: Νέα Πτέρυγα
Νεστοριδείου
Πηγή: www.rhodes.gr

✓ Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου: Στεγάζεται στην Πλατεία Σύμης στη Μεσαιωνική Πόλη. Ιδρυτή του Μουσείου Νεοελληνικής Τέχνης (γνωστού ως Πινακοθήκη) είναι ο Ανδρέα Ιωάννου. Στο χώρο αυτό λαμβάνει χώρα η έκθεση χαρακτηριστικής όπως και χάρτες και χαρακτηριστικά Ρόδου, Δωδεκανήσου και Αρχιπελάγους (δωρεά Ζωής York), ενώ κατά καιρούς φιλοξενούνται εκθέσεις επιφανών Ελλήνων καλλιτεχνών.

Εικόνα 44: Δημοτική Πινακοθήκη
Πηγή: www.rhodes.gr

Εικόνα 45: Παλιό Συναγώγιο
Πηγή: <http://castles.iwrite.gr>

✓ Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης- Παλιό Συναγώγιο: Από το 2000 το Μουσείο χρησιμοποιεί ως εκθεσιακό του χώρο το κτήριο του Παλαιού Συναγωγίου που βρίσκεται στην οδό Σωκράτους στη Μεσαιωνική Πόλη. Στο χώρο αυτό διοργανώνονται εκθέσεις νέων καλλιτεχνών.

5. Το Ενυδρείο της Ρόδου ή Υδροβιολογικός Σταθμός Ρόδου: Κατασκευάστηκε το 1934 από τους Ιταλούς. Το 1937 συνίσταται σε ερευνητική μονάδα με όνομα «Βασιλικό Ινστιτούτο Θαλάσσιας Βιολογίας Ρόδου» («*Reale Istituto di Ricerche Biologiche di Rodi*»). Μετά την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα (1947), λειτούργησε υπό την εποπτεία της Ακαδημίας Αθηνών ως Υδροβιολογικό Ινστιτούτο. Από το 1963 λειτουργεί ως ενυδρείο και μουσείο με την ονομασία «Υδροβιολογικός Σταθμός Ρόδου και ως ερευνητική μονάδα στη Μεσόγειο» (http://www.hcmr.gr/gr/listview3_el.php?id=914).

Εικόνα 46: Ενυδρείο
Πηγή: www.rhodes.gr

Εικόνα 47: Ίππαρχος ο Ρόδιος

Πηγή: www.rhodes.gr

6. Ίππαρχος ο Ρόδιος (πρώτος παραδοσιακός ανεμόμυλος στο λιμένα Μανδράκι της Ρόδου): Πρόκειται για την Υδρογραφική Υπηρεσία του Πολεμικού Ναυτικού. Μεταξύ άλλων στον ανεμόμυλο λειτουργεί εκθεσιακός χώρος στον οποίο εκτίθεται μουσικό, υδρογραφικό, ωκεανογραφικό υλικό καθώς και πλούσιο φωτογραφικό υλικό από υδρογραφικές αποστολές έως και 100 χρόνων. Διατίθεται και μια σειρά ιστορικών – μουσικών χαρτών (<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/sites/mouseia/>).

7. Εβραϊκό Μουσείο Ρόδου: Βρίσκεται στη Μεσαιωνική Πόλη, δίπλα στη Συναγωγή «Kahal Shalom». Αρχισε να λειτουργεί το 1997 ενώ φιλοξενεί εκθέσει με φωτογραφικό υλικό και διάφορα αντικείμενα, αναδεικνύοντας την μακράιωνη ιστορία της Εβραϊκής κοινότητας στη Ρόδο (<http://www.rhodesjewishmuseum.org/museum>).

Εικόνα 48: Εβραϊκό Μουσείο

Πηγή: www.rhodes.gr

8. Διατηρητέο παραδοσιακό σπίτι Κοσκινού: Βρίσκεται στο κέντρο του χωριού Κοσκινού, αναβιώνει την παράδοση, την τέχνη και την αρχοντιά των ανθρώπων του χωριού. Εντυπωσιάζει η εσωτερική διακόσμηση με τα κεραμικά πιάτα και τα υφαντά στους τοίχους (<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/sites/mouseia/>).

μ. Χ.

3.ΙΙΙ.Β. ΑΥΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

3.ΙΙΙ.Β.1. Έθιμα

3.ΙΙΙ.Β.1.1. Γάμος

Το κυριότερο όμως έθιμο είναι αυτό του γάμου καθώς γιορτάζεται από τις οικογένειες του ζευγαριού ξεχωριστά με ιδιαίτερη χαρά και λαμπρότητα. Κυριαρχούν τα τραγούδια από τους λεγόμενους «κανανιστές» (τραγουδιστές) συνοδευόμενα από τοπική μουσική και τους παραδοσιακούς χορούς.

Μετά τους αρραβώνες («σιάματα») άρχιζαν οι προετοιμασίες για τον γάμο, ο οποίος παλαιότερα μπορούσε να διαρκέσει περισσότερο από μία εβδομάδα πριν την τέλεση του μυστηρίου. Συνήθως μάλιστα πραγματοποιούνταν τον χειμώνα προκειμένου να έχουν άφθονο κρασί για τα κεράσματα.

Οι μέρες που ξεχωρίζουν είναι εκείνη της Πέμπτης κατά την οποία πλάθονταν «ανεβατά» ψωμιά, τα κουλούρια του γάμου από τις «μανάτες» και «κυράτες» κοπέλες (οι γονείς τους ήταν ζωντανοί (Ταρσούλη, 1947). Την επόμενη μέρα, την Παρασκευή, οι γυναίκες του χωριού από το οποίο κατάγεται το ζευγάρι, μαζεύονταν όλες μαζί και μέσα σε γιορτινή ατμόσφαιρα και με τραγούδια του γάμου ετοίμαζαν τα «μελεκούνια», τα οποία αποτελούσαν το κάλεσμα για τον αρραβώνα και τον γάμο. Το «μελεκούνι», από μυρωδάτο θυμαρίσιο μέλι της περιοχής και σουσάμι καθώς και ολόκληρα αμύγδαλα, ξυσμένο πορτοκάλι, περγαμόντο και άλλα μπαχαρικά ανάλογα με την περιοχή, κόβεται σε σχήμα ρόμβου και είναι μαλακό (<http://ellinwnparadosi.blogspot.gr/2010/11/1930.html>).

Η παραμονή του γάμου ήταν ξεχωριστή καθώς είχε το στόλισμα του σπιτιού με τους «τζεβρέδες», τα κεντητά «προικιά» και τα άλλα ρούχα της νύφης. Ιδιαίτερη σημασία έδιναν στον στολισμό του λεγόμενου «παστού», στον οποίο τοποθετούνταν όλα τα πολύτιμα στρωσίδια, κεντητά και κάθε λογής προικιά της νύφης, τοποθετώντας στο τέλος το «σπερβέρι» που κάλυπτε σαν κουνουπιέρα τον «παστό» (Ταρσούλη, 1947).

Η διαδικασία της ετοιμασίας της νύφης και του γαμπρού ξεκινά από την παραμονή του γάμου λούζοντας τη νύφη και ξυρίζοντας τον γαμπρό και τον κουμπάρο με τραγούδια. Την ημέρα του γάμου επίσης με ατελείωτα γαμήλια τραγούδια και πολλά παινέματα ντύνουν τη νύφη και τον γαμπρό με τα καλύτερα ρούχα, κοσμήματα και αρώματα. Αφού ενώσουν το ζευγάρι, πηγαίνουν προς την Εκκλησία. Μετά την τέλεση του μυστηρίου και καθ' οδόν προς το νυφικό

σπίτι, τραγουδώντας στο νεόνυμφο ζευγάρι, ραίνουν τους δρόμους με ανθόνερο, με ρύζι και εκφράζουν τις ευχές τους. Το βράδυ ο γαμπρός δεν κοιμόταν με τη νύφη, αλλά μόνον από τη Δευτέρα το βράδυ, όπου οι νεόνυμφοι ενώνονται στην νυφική «παστάδα». Το πρωί της Τρίτης ξυπνούσαν από το τραγούδι, το «*Παραζύπνημα*», που το τραγουδούσαν οι συγγενείς και οι φίλοι του νεόνυμφου ζευγαριού (<http://ellinwnparadosi.blogspot.gr/2010/11/1930.html>).

3.III.B.1.2. Χριστούγεννα- Πρωτοχρονιά

Ένα από τα έθιμα των Χριστουγέννων είναι το «*σφάξιμο του χοίρου*» που έθρεφαν οι οικογένειες με ειδική ιεροτελεστία. Ανήμερα των Χριστουγέννων, μάλιστα, οι κάτοικοι της Ρόδου συνηθίζουν, μετά τον απαραίτητο εκκλησιασμό, αμέσως μετά να ανταλλάσσουν επισκέψεις και κυρίως στους ηλικιωμένους γονείς και παππούδες για τις καθιερωμένες ευχές.

Το πιο ξεχωριστό έθιμο της γιορτής της Πρωτοχρονιάς είναι το έθιμο της «*μπουλιστρίνας*». Κατά την πρώτη ημέρα του χρόνου τα παιδιά επισκέπτονταν συγγενείς τους οι οποίοι τους έδιναν ένα χρηματικό ποσό εν είδει δώρου. Αυτό ονομάζονταν «*μπουλιστρίνα*» (http://ellinwnparadosi.blogspot.gr/2012/12/blog-post_29.html).

3.III.B.1.3. Απόκριες

Στα αποκριάτικα έθιμα συμπεριλαμβάνονται πολλές τελετουργίες: παραδοσιακές μεταμφιέσεις, μιμητικές παραστάσεις, σάτιρες, παρελάσεις πεζών και αρμάτων.

3.III.B.1.4. Πάσχα

Το Πάσχα, και συγκεκριμένα το Σάββατο του Λαζάρου, τα παιδιά γυρίζουν από πόρτα σε πόρτα και τραγουδούν τον «*Λάζαρο*», συγκεντρώνοντας χρήματα και αυγά για τους ιερείς. Οι γυναίκες πλάθουν τα στριφτά κουλουράκια, «τα Λαζαράκια». Τότε ξεκινούν και οι προετοιμασίες των γλυκών για την Ανάσταση. Έτσι, το Σάββατο του Λαζάρου συγκεντρώνονται από σπίτι σε σπίτι οι νοικοκυρές και βοηθούν η μια την άλλη για την παρασκευή των πασχαλινών κουλουριών ή «*ανεβατών*» όπως τα ονομάζουν.

Τη Μεγάλη Πέμπτη, το πρωί, παρέες παιδιών γυρίζουν σε όλες τις γειτονιές τραγουδούν και, κρατώντας «*πανέρια*» (καλάθια μεγάλα), συγκεντρώνουν διάφορα λουλούδια για το στολισμό του Επιταφίου. Στα σπίτια, οι νοικοκυρές ετοιμάζουν ντολμάδες γιαλαντζί (τα

«ψεύτικα», χωρίς κιμά). Το βράδυ της ίδιας ημέρας, οι κάτοικοι ανάβουν τον «καλαφούνο», μια μεγάλη φωτιά που συμβολίζει το κάψιμο του Ιούδα και η οποία πρέπει να παραμείνει αναμμένη ως την Κυριακή του Πάσχα. Μετά τη Σταύρωση, οι γυναίκες μένουν στο Ναό, προκειμένου να ψάλλουν τα παραδοσιακά μοιρολόγια της Παναγιάς, στολίζοντας τον Επιτάφιο ενώ οι νεότεροι επισκέπτονται μικρές Εκκλησίες προκειμένου να ανάψουν τα καντήλια και να προσκυνήσουν.

Την Μεγάλη Παρασκευή, ημέρα αυστηρής νηστείας, οι νοικοκυρές ετοιμάζουν ένα είδος αρτοποιήματος με αλεύρι, ζάχαρη και μυρωδικά. Μετά τη μεταφορά του Επιταφίου, οι πιστοί επισκέπτονται το νεκροταφείο της πόλης για να μνημονεύσουν τους νεκρούς και μετά ακολουθούν την πορεία του Επιταφίου και τη λήξη της Λειτουργίας. Την Κυριακή του Πάσχα το έδεσμα που σερβίρεται είναι το κατσίκακι με τη γέμιση ψημένο σε παραδοσιακό φούρνο με ξύλα (http://ellinwnparadosi.blogspot.gr/2011/04/blog-post_7344.html).

3.III.B.1.5. Κλήδονας

Ένα ακόμη έθιμο είναι αυτό του Κλήδονα που ζωντανεύει τη παραμονή του Αη Γιαννιού, στις 23 Ιουνίου, με τις μεγάλες φωτιές που ανάβονται με τα στεφάνια της Πρωτομαγιάς και τις πηδούν ακόμη και τα παιδιά.

3.III.B.2. Πανηγύρια

Οι κάτοικοι της Ρόδου, όπως συμβαίνει με κάθε τόπο, γιορτάζει μεγαλοπρεπώς στην πλειονότητα των περιπτώσεων το θρησκευτικό στοιχείο, τονίζοντας το έντονο θρησκευτικό τους πνεύμα. Υπάρχουν και γιορτές που οι κάτοικοι τιμούν τα αγαθά της γης τους την αντίστοιχη εποχή. Αυτές οι γιορτές συνοδεύονται με τα αντίστοιχα πανηγύρια που έλκουν την καταγωγή τους ήδη από τα πανάρχαια χρόνια.

Αξίζει να επισημανθεί μάλιστα ότι τα πανηγύρια που διεξάγονταν στην ύπαιθρο διακρίνονται σε τρία βασικά μέρη: στο πρώτο μέρος τονίζεται το θρησκευτικό στοιχείο με τη λειτουργία στην Εκκλησία και την λιτανεία της εικόνας του εορταζόμενου Αγίου. Στο δεύτερο μέρος τοποθετείται το ψυχαγωγικό μέρος, όπου κυριαρχεί η μουσική και ο χορός. Στο τρίτο ανήκει το εμπορικό μέρος του πανηγυριού με παζάρια να στήνονται συνήθως στο εξωτερικό πλαίσιο του λατρευτικού χώρου (Άλκης Ράφτης, 2004).

Η αξία των πανηγυριών στην ύπαιθρο επικεντρώνεται κυρίως στο γεγονός ότι οι κάτοικοι έχουν την ευκαιρία να επιβεβαιώσουν την κοινωνική τους συνοχή τόσο σε οικογενειακό και φιλικό επίπεδο όσο και σε ευρύτερο, συνάπτοντας συμφωνίες κάθε είδους (εμπορικές, γάμου κτλ.).

Έτσι, μερικά τα πλέον βασικά πανηγύρια στην Ρόδο είναι:

- ✓ Του Αγίου Γεωργίου στις 22- 23 Απριλίου, ή την πρώτη Δευτέρα του Πάσχα στο χωριό της Παστίδας. Μάλιστα ο Άγιος Γεώργιος από τους Μουσουλμάνους του νησιού στις 6 Μαΐου στο Πάρκο του Ροδινίου.
- ✓ Η γιορτή της Φράουλας Ακολουθεί στις αρχές Ιουνίου στο χωριό του Παραδεισίου.
- ✓ Αγία Μαρίνα :στο μέσο του καλοκαιριού, στις 16 με 17 Ιουλίου γιορτάζεται στο Παραδείσι καθώς επίσης και στις 16 Ιουλίου στην Απολλακιάς.
- ✓ Πανηγύρι για το Καρπούζι: Το πρώτο Σάββατο που ακολουθεί από το πανηγύρι της Αγίας Μαρίας.
- ✓ ο Προφήτης Ηλίας της Φιλερήμου : στις 19 με 20 Ιουλίου στην Ιαλυσό
- ✓ Αγία Παρασκευή: Το τρίήμερο 25 – 27 Ιουλίου στο χωριό γιορτάζεται μεγαλοπρεπώς καθώς και 25 με 26 στην Ιαλυσό.
- ✓ ο Άγιος Σουλάς (Άγιος Σύλας): το τελευταίο τρίήμερο του Ιουλίου (28-30/07) γιορτάζεται στο χωριό της Σορωνής.

- ✓ η Ανάληψη του Σωτήρος: στις 5- 6 Αυγούστου γιορτάζεται στο χωριό Κιοτάρι.
- ✓ η Παναγιά η Σκιαδενή: στις 8 Αυγούστου γιορτάζεται στο ομώνυμο χωριό Σκιάδι.
- ✓ η Κοιμήσις της Θεοτόκου: στις 13 - 15 Αυγούστου γιορτάζεται από το σύνολο των χωριών της Ρόδου, κυρίως όμως στα Τριάντα της Ιαλυσού, στην Κρεμαστή, στην Κατταβιά και στην Λίνδο.
- ✓ Ο Άγιος Φανούριος: στις 26 Αυγούστου γιορτάζεται στο κέντρο της πόλης της Ρόδου, καθώς είναι ο Πολιούχος της. Γιορτάζεται μεγαλοπρεπώς σε όλο το νησί.
- ✓ το Γενέθλιο της Παναγίας: στις 7 - 8 Σεπτεμβρίου γιορτάζεται στην Παναγιά την Τσαμπίκα στον Αρχάγγελο.

3.ΙΙΙ.Β.3. Χοροί

«Έλα να πιάσουμε..» !

Οι χοροί αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του ροδίτικου γλεντιού. Ο πρώτος χορευτής μαζί με την «κουστιέρα» του (από το μεσαιωνικό *costiere*), διαφορετικά την ντάμα του, «πιάνονται» και αφού «πιάσουν» και οι άλλοι, δένει ο χορός. Ο χορός δεν λείπει τόσο σε πανηγύρια όσο και σε άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις όπως είναι ο γάμος. Στη Ρόδο συναντούμε πολλά χορευτικά είδη: τον Τούρκικο, τον Μοναχικό, την Σούστα, τον Μπάλλο, τον Κρητικό, τον Ζερβόδεξο, το Ρηνάκι, ο Τζενεβέτος, ο Κόνιαλης, ο Κάτω, το Γαϊτανάκι ή Γαϊτανάτσι, ο Μηχανικός (Άλκης Ράφτης, 2004).: Οι γνωστότεροι αναλυτικότερα:

1. Ο Τούρκικος: (Τούρτσικος, Ζεϊμπέκικος, Ζεϊμπεκίστικος, Ζεϊμπέκ ή Μοναχικός)

Πρόκειται για έναν αντρικό «μοναχικό» και αυτοσχεδιαστικό χορό καθώς ο χορευτής είναι μόνος του χωρίς να είναι δεμένος σε κύκλο. Οι μελωδίες του Τούρκικου έχουν τρεις διαφορετικές εκδοχές, η μία εκ των οποίων είναι η μελωδία του γνωστού τραγουδιού «Αραμπάς περνά...». Άλλοτε έχει βαρύ σκοπό και άλλοτε γρήγορο.

2. Η Σούστα

Αποτελεί τον κυρίως χορό της Ρόδου καθώς συναντάται στην πλειονότητα των εορτών και ειδικά στους γάμους. Παλαιότερα ονομαζόταν και «Πάνω» και ακολουθούσε των μοναχικών χορών. Το κάθε χωριό έχει τη δική του Σούστα, άλλοτε πιο πηδηχτή και άλλοτε πιο βαριά. Έχει καθιερωθεί να θεωρείται ως ροδίτικη σούστα, η μπονιάτικη (από το χωριό Έμπωνας).

3. *Κρητικός ή Ροδίτικος Πηδηχτός*

Οι Ροδίτες τον έλεγαν πάντα Κρητικό, παρά το γεγονός ότι έχει επικρατήσει να ονομάζεται ροδίτικος πηδηχτός. Έγινε γνωστός ο χορός αυτός προφανώς από Τουρκοκρητικούς που εγκαταστάθηκαν στη Ρόδο σαν πρόσφυγες. Ωστόσο, δε θεωρείται από τους συνήθεις χορούς καθώς σε πολλά χωριά παρέμενε άγνωστος.

4. *Κάτω*

Χορεύεται κατά αποκλειστικότητα στους γάμους από τις δύο οικογένειες του γαμπρού και της νύφης, τραγουδώντας παράλληλα και άλλα αντίστοιχα τραγούδια με ιδιαίτερο πείσμα πολλές φορές. Για να ξεκινήσει ο χορός πιάνονται σαν τη Σούστα και τα βήματά τους είναι περπατητά, ενώ στο χορό αυτόν οφείλουν να σηκωθούν ακόμα και οι γέροι.

5. *Γαϊτανάκι ή Γαϊτανάτσι*

Η Κρητηνία αποτελεί το χωριό του χορού αυτού. Πρόκειται για έναν μικτό, σκωπτικό χορό, που γυναίκες έδειχναν να προτιμούν να χορεύουν. Μοιάζει περισσότερο με Σούστα και πιάνονται σταυρωτά. Λέγεται ότι οι κορδέλες που είναι ραμμένες σε διάφορα χρώματα στις φορεσιές των γυναικών έχουν συμβολικό χαρακτήρα, ώστε να γίνεται φανερό σε μια στιγμή της ζωής της είναι η γυναίκα που χορεύει (παντρεμένη, ανύπαντρη, με παιδί ή χωρίς) (Άλκης Ράφτης, 2004).

3.III.B.4.Παραδοσιακή Φορεσιά

Εικόνα 49: Παραδοσιακή Ροδίτικη Γυναικεία Φορεσιά
Πηγή: Ράφτης, 2004

Κάθε χωριό διαθέτει τη δική του μοναδική φορεσιά τόσο για τους άνδρες όσο για τις γυναίκες, που τις φορούσαν σε κάποιο πανηγύρι ή γιορτή. Η συνηθέστερη φορεσιά που συναντάται σε χορούς πολιτιστικών συλλόγων είναι η στολή από το χωριό Έμπωνας.

Γυναικεία Φορεσιά: Αποτελείται από ένα μακρύ άσπρο υφαντό πουκάμισο, άλλοτε με σούρες στη μέση («μαλώλα») και άλλοτε χωρίς σούρες («γρίσπα»). Είναι διακοσμημένο με ψιλοδουλεμένα κεντητά τόσο στο στήθος όσο και στα манίκια του πουκαμίσου, τα «τυλιάδια σατισμένα» που είναι ενωμένα με τα σταυρουδάκια της μέσης, τον

«άγκωνα».

Το πάνω φουστάνι που λέγεται «μπουκασί» ή «ξεφόρι» είναι πολύ φαρδύ, από μαύρο γυαλιστερό σατέν το γιορτινό και μπλε σκούρο το καθημερινό. Στο κάτω μέρος της είναι στολισμένη με μικρές, λεπτές κορδέλες «κουρτέλες». Στο πάνω μέρος που είναι ραμμένο με τη φούστα είναι ένας στενός μπούστος που αναδεικνύει το στήθος, θυμίζοντας τις αρχαίες γυναικείες μορφές της Κνωσού. Στο μαύρο φουστάνι «δένει» λοξά σε βυσσινί συνήθως χρώμα ζώνη που είτε προέρχεται από μαλλί είτε από μετάξι ενώ στα δεξιά του μπούστου υπάρχει θήκη για ένα μικρό σουγιά («καζίκα»).

Στο κεφάλι της φορά το μαντίλι με κρόσσια, το λεγόμενο «ακριβομάντιλο» ή «τσουλλάτο» που άλλοτε ήταν πολύχρωμο με λουλούδια και άλλοτε μονόχρωμο ενώ στο τελείωμα είχε τα μικρά κλαδάκια. Στα πόδια φορούσαν μπότες από δέρμα τράγου με πολύ χαμηλό τακούνι. Στο δε σπίτι φορούσαν ξύλινα «ποδήματα», όπως και οι άντρες.

Ανδρική Φορεσιά: Είναι η πλέον αντιπροσωπευτική στολή για τους άνδρες χωρικούς του νησιού. Έχει πολλά στοιχεία επιρροής από την στολή των Κρητικών. Αποτελείται από ένα είδος λευκού υφάσματος από βαμβάκι (χασές) πουκάμισο, πάνω από το οποίο φορούσαν ένα ολοκέντητο μαύρο κοντό από βελούδο γιλέκο. Τον λαιμό έδενε το μεταξωτό «χερομάντιλο» ενώ στο κεφάλι φορούσαν έναν βελουδένιο μαύρο σκουφί.

Εικόνα 50:
Παραδοσιακή Ροδίτικη
Ανδρική Φορεσιά
Πηγή: Ράφτης, 2004

Από κάτω φορούσαν μια μαύρη βράκα που άλλοτε ήταν μάλλινη («ράσενη») και άλλοτε βαμβακερή («σβούρενη»). Από πάνω από την βράκα έδεναν μια φαρδιά μεταξωτή ζώνη με πολλές λεπτές ρίγες (το «καραπουλούσι») η οποία τελείωνε με κρόσσια και με μικρές φουντίτσες. Στα πόδια φορούσαν μαύρες από πετσί μπότες (Ταρσούλη, 1947).

3.III.B.5.Τοπική Γαστρονομία – Τοπικά Προϊόντα

Η Ρόδος διαθέτει μία πλούσια γαστρονομική παράδοση αποτελώντας μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού. Οι κάτοικοι φρόντιζαν να διατηρούν την παράδοσή των φαγητών τους εμπλουτίζοντας τα συγχρόνως μέσα από το πέρασμα των χρόνων. Η πλειονότητα των παραδοσιακών συνταγών έχουν τις ρίζες τους στη δωρική ακόμα εποχή, κατά την οποία σημαίνουσα θέση στο διαιτολόγιο των Ροδίων κατείχαν τα δημητριακά όπως αναφέρονται σε αρχαία κείμενα (<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/gastronomy/>).

Στη ροδίτικη διατροφή κυριαρχούν τροφές που προέρχονται τόσο από τη γεωργία όσο και την κτηνοτροφία ενώ η μαγειρική αποτελούσε γυναικεία απασχόληση, όπως και η καλλιέργεια της γης τα δε προϊόντα της θάλασσας έχουν μικρότερη θέση στο βασικό διαιτολόγιο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η διατροφή, όπως εμφανίζεται στις μέρες μας, προέρχεται από τους ύστερους μεσαιωνικούς χρόνους, κατά τους οποίους η ναυτιλία είχε παρακμάσει, δίνοντας τη θέση τους στη γεωργία και την κτηνοτροφία (Ροδίτικες συνταγές, 1985).

Το διαιτολόγιο επομένως διακρίνεται σε τροφές προερχόμενες από τα φυτά, από ζώα. Επίσης διαθέτει διάφορα γλυκίσματα και άλλα ειδικά παρασκευάσματα. Όλα τα παραπάνω πραγματώνονται μέσα από συνταγές που ενδέχεται να διαφέρει από περιοχή σε περιοχή του νησιού.

Η ροδίτικη κουζίνα περιλαμβάνει:

– **Φαγητά:** αβρωνιές ή αγρωνιές (άγρια σπαράγγια), αλευριά με τσιρίγγια, αμάραγκοι σκορδαλιά, αρνί ή κατσίκι (ρίφι) γεμιστό του Πάσχα, βογγύλια ή γογγύλια ξιδάτα, γιαπράκια (ντολμαδάκια) ψεύτικα ή γιαλατζή, γιαχνί, «καμηλάκια», καπαμάς ή λακάνη ή λαπάς, καραόλοι (καραβόλοι), κεφαλόποδα της Λαμπρής, κεφτέδες, κολοκύθα κόκκινη στο φούρνο, κολοκυθάκια με αυγό, κολοκυθοκεφτέδες, κουλουρία, κουνέλι στιφάδο, λαδοψυχιά, λαζαράκια και Χριστόψωμα, λακάνη (μοσχάρι με χόνδρο), λαχανοντολμάδες με πληγούρι, μάτσι ή πλαστά μακαρόνια, μίλλα και τσιρίγγια, όρνιθα με λουκούμι (κότα γεμιστή με χυλοπίτες), πληγούρι ή περγούρι ή πληγούρι με τσιρίγγια, πιτταρούδια με κρεμμύδι, σησαμωτά ψωμιά και παξιμάδια, σύβραση, συκώτι κόκκινο ή φλεγμόνι, τραχανάς, τσουβράς, φακόρυζο, φασολάκια, μπαρμπούνια, χταποδοκεφτέδες, ψάρια μαρινάτα ή και τηγανητά με πλιγούρι, ψωμιά γάμου.

– **Γλυκά και άλλα σκεύασματα:** αμυγδαλωτά, δίπλες, καΐσι γλυκό, «καμηλάκι» γλυκό, κατημέρια, κουλούρια του γάμου, κουραμπιέδες, λαδοκούλουρα, μαντινάδες ή τακάκια,

μελεκούνι, μοσχοπούγγια (αμυγδαλωτά, με φύλλο, χωρίς φύλλο), παντεσπάνι, φανουρόπιτα, φοινίκια (μελομακάρονα), χαλβά κ.α..

– **Ειδικά παρασκευάσματα:** χρειάζεται να αναφερθεί κυρίως η αλεσίφα (αλίσίβα) (Ροδίτικες συνταγές, 1985).

– **Ποτά:** Στην Ρόδο ευδοκιμούν διάφορες ποικιλίες αμπέλου που ευδοκιμούν με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αυτά εκφράζονται μέσα από το κρασί, λευκό, κόκκινα και ροζέ, αφρώδεις οίνους, απεριτίφ, λικέρ, ρετσίνα, σούμα (η ροδίτικη ρακί) και ντόπιο ούζο.

Επομένως το κρασί συνδέεται με πολλές πτυχές της καθημερινής αλλά τελικά και της επιχειρηματικής ζωής του νησιού όπου λειτουργούν δύο τουλάχιστον οινοποιεία: η *Compania Agricola Industriale Rodi* (CAIR) και η *EMEPY* (<http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/gastronomy/>).

3.ΙΙΙ.Β.6. Τέχνες και Τεχνικές

3.ΙΙΙ.Β.6.1. Υφαντά

Η τέχνη των υφαντών και των κεντημάτων αναπτύχθηκε ιδιαίτερος στη Ρόδο που κατέχει σημαντική θέση στην κεντητική χειροτεχνία. Στην αρχαιότητα η γυναίκα της Ρόδου είχε

Εικόνα 51:
Παλιό Ροδίτικο
Κέντημα από Σεντόνι
Πηγή:
Ταρσούλη, 1947

αναβιβάσει την υφαντουργία και την κεντητική τέχνη σε ανώτερη θέση, γι' αυτό και στα νεότερα χρόνια η λεγόμενη «λεφάντρα» (ανυφάντρα) και η «πλουμίστρα» (κεντήστρα) ακολούθησαν την ίδια πορεία.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο το κυριότερο κέντρο των ροδίτικων κεντημάτων υπήρξε η Λίνδος. Τα σχέδια που απεικονίζονταν στα διάφορα υφαντά περιελάμβαναν πολυδαίδαλα σχηματοποιημένα μοτίβα με ανθρώπους, με δικέφαλους αετούς, με καράβια, λουλούδια, κλαδιά. Τα σχέδια αυτά χαρακτηρίζονταν για τους εναλλασσόμενους χρωματικούς συνδυασμούς, με κυρίαρχα χρώματα το κόκκινο και το πράσινο και την πολύ προσεγμένη βελονιά (Ταρσούλη, 1947). Με τα χρόνια η τέχνη της υφαντουργίας και των κεντημάτων εξασθένησε σημαντικά.

3.ΙΙΙ.Β.6.2. Κεραμικά

Από την αρχαιότητα κιόλας τα ροδιακά αγγεία υπήρξαν πολύ δημοφιλή και εξάγονταν σε όλη τη Μεσόγειο (Κωνσταντινόπουλος, 1986). Ακόμα και κατά τα βυζαντινά χρόνια η τέχνης της ροδιακής κεραμοποιίας εξακολούθησε να πρωταγωνιστεί στην αγορά. Μάλιστα λέγεται ότι ο τρούλος της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη κατασκευάστηκε από τούβλα κεραμοποιείων του Πετρώνα (περιοχή του νησιού).

Εικόνα 52 Πιάτο Ι.Κ.Α.Ρ.Ο.
Πηγή: προσωπικό αρχείο

Τα ροδιακά κεραμικά ήταν διακοσμημένα με μοτίβα σε έντονα χρώματα, κυρίως κόκκινο, πράσινο και γαλανό, πάνω σε άσπρο φόντο. Η διάταξη των σχεδίων χαρακτηρίζεται από έντονη συμμετρία ενώ η τάση των τεχνιτών ήταν το ασφυκτικό γέμισμα της επιφάνειας με αφηρημένα σχέδια, που συχνά δεν σχετίζονταν με το κυρίως θέμα της διακόσμησης. Τα πιο

δημοφιλή θέματα των λαϊκών αγγειογράφων περιλαμβάνουν λουλούδια (ιβίσκοι, τουλίπες κ.α.), δέντρα (κυπαρίσσια κυρίως), ελάφια, ιστιοφόρα πλοία κ.α. (Ταρσούλη, 1947).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ουσιαστική επιρροή υπήρξε από την τέχνη των εργαστηρίων της Ιζνίκ (Νίκαιας της Μικράς Ασίας) καθώς τα πιάτα που ενώ αρχικά θεωρήθηκαν λινδιακής τεχνοτροπίας, τελικά αναγνωρίστηκε ότι προέρχονταν από τα εργαστήρια της Νίκαιας. Τέλος, στα 1928 ιδρύθηκε το εργοστάσιο «*La Societa Industria Ceramiche Artistiche Rodio Orientali*» - I.C.A.R.O., τα πιάτα του φημίζονται για την αισθητική και την ποιότητά του (Παπαχριστοδούλου, 1994).

3.III.B.6.3. Βοτσαλωτό

Το βοτσαλωτό δάπεδο είναι μία τεχνική ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Ρόδο, όπως συμβαίνει σε όλα τα νησιά. Η επίστρωση που κοσμεύ δρόμους, αυλές, και παλιότερα και τον εσωτερικό χώρο του σπιτιού αποτελείται με μαύρες και άσπρες μικρές πέτρες που προέρχονται από τη θάλασσα.

Στην Ρόδο ονομάζονται «χοχλάκι» ή «χοχλακάκι» και η τεχνική έχει ως εξής: βυθίζονται κατά τα τρία τέταρτα σε ένα παχύ στρώμα λάσπης και με ένα αιχμηρό εργαλείο ο τεχνίτης χαράσσει τα σχέδια. Τα μοτίβα διαμορφώνονται με το μαύρο βότσαλο ενώ το φόντο με το άσπρο.

Εικόνα 53: Δάπεδο με ασπρόμαυρο «χοχλάκι»
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Συνήθως θέματα που επιλέγονται έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα, γεωμετρικά σχήματα, διάφορες παραλλαγές της ροζέτας και άλλοτε (λιγότερο) εικονογραφικό χαρακτήρα, κυπαρίσσια, βάζα κ.α.. Πάντως, τα αφηγηματικά θέματα πολλαπλασιάζονται όσο αναπτύσσεται η τεχνική αυτή του βοτσαλωτού δαπέδου (Ταρσούλη, 1947).

3.III.B.7. Τομείς δράσεις πολιτιστικού περιεχομένου

Ο Δημοτικός Οργανισμός Πολιτισμού Αθλητισμού Ρόδου (Δ.Ο.Π.Α.Ρ.), σύμφωνα και με το καταστατικό λειτουργίας του, προσανατολίζεται στην «ανάπτυξη και προσφορά καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, καλλιέργεια του καλλιτεχνικού αισθήματος και προαγωγή των τοπικών λαογραφικών καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων».

Για την υλοποίηση αυτών των στόχων λειτουργούν για παιδιά και ενήλικες:

▪ Καλλιτεχνικά Εργαστήρια: λειτουργούν τα εξής: (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/kallitexnikaergastiria/>)

- Εργαστήρι κεραμικής
- Εργαστήρι θεάτρου
- Εργαστήρι ζωγραφικής
- Εργαστήρι παραδοσιακών χορών

• Ωδείο: στεγάζεται στη Ροδιακή Έπαυλη και εκτός από τη μουσική μόρφωση στους μαθητές παρέχεται επιπλέον η δυνατότητα αποφοίτησης με πτυχίο ή δίπλωμα αναγνωρισμένο από το Υπουργείο Πολιτισμού. Διδάσκονται μεταξύ άλλων πιάνο, κλασική κιθάρα, βιολί, μουσική προπαιδεία, πνευστά όργανα, ιστορία μουσικής, σαντούρι, λύρα, λαούτο, μονωδία, χορωδία, κλασικό-έντεχνο τραγούδι, φλάουτο κ.α. καθώς και θεωρητικά μαθήματα μουσικής (π.χ. αρμονία) (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/odeio/>)

• Χορωδίες: Δίδεται η ευκαιρία σε παιδιά και ενήλικες να ασχοληθούν με τη μουσική συλλογικό επίπεδο, προωθώντας παράλληλα τη μουσική ανάπτυξη του τόπου. Λειτουργούν οι ακόλουθες χορωδίες: (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/chorodies/>)

- ✓ Παιδική Χορωδία
- ✓ Πειραματική Χορωδία
- ✓ Μικτή Χορωδία Δήμου Ρόδου
- ✓ Τμήμα προετοιμασίας για την παιδική χορωδία

- Φιλαρμονική Δήμου Ρόδου: καλύπτει τις ανάγκες του Δήμου Ροδίων στις διάφορες γιορτές του έτους (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/filarmoniki>)
- Δημοτική Βιβλιοθήκη: Στεγάζεται στη Ροδιακή Έπαυλη και λειτουργεί σαν δανειστική ενώ διαθέτει και κατάλληλους χώρους για μελέτη. Έχει στη διάθεσή της 20.000 καταχωρημένα βιβλία κάθε ενδιαφέροντος (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/vivliothiki/>)
- Ιματιοθήκη: Στεγάζεται στον Νηρέα. Υπάρχουν περίπου διακόσιες παραδοσιακές στολές από όλη την Ελλάδα και εμπλουτίζεται συνέχεια (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/imatothiki/>)
- Κινηματοθέατρα: Δημοτικό και Ρόδου: Πραγματοποιούνται όλο τον χρόνο πολιτιστικές εκδηλώσεις, ομιλίες, παρουσιάσεις βιβλίων κ.α. από διάφορους φορείς Διατίθενται σε διάφορους φορείς το χειμώνα και το καλοκαίρι αντίστοιχα, για την κ.α.. Οργανώνονται βραδιές κινηματογράφου και αφιερώματα καθώς και προβάλλονται κινηματογραφικές ταινίες ποιότητας Αποτελούν, τέλος, χώροι διεξαγωγής σημαντικών φεστιβάλ (π.χ. ECOFILMS) (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/kinimatotheatra/>)
- Φεστιβάλ: Κάθε χρόνο διοργανώνεται κάθε Σεπτέμβρη Φεστιβάλ, «*Ημέρες μουσικής*». Φιλοξενεί σχήματα και καλλιτέχνες της ευρύτερης κλασικής μουσικής απ' όλο τον κόσμο με ορχήστρες, σχήματα μουσικής δωματίου, χορωδίες βυζαντινής μουσικής, σολίστ μουσικών οργάνων ή τραγουδιού κλπ), αναδεικνύοντας χώρους της Μεσαιωνικής Πόλης της Ρόδου (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/festival/>)
- Λοιπές εκδηλώσεις: Στην κατηγορία εκδηλώσεων ανήκουν τα Ανθεστήρια, η Αποκριάτικη Φιέστα, οι εκδηλώσεις των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς, οι Εθνικές Εορτές, οι συναυλίες Ροκ και λαϊκής μουσικής από τοπικά συγκροτήματα κ.α. (<http://www.rhodes.gr/el/politismos/politistikosorganismos/draseis/loipesekdiloseis/>)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΈΡΕΥΝΑ

4.1. Μεθοδολογία έρευνας

Η έρευνα στόχευε στην καταγραφή των απόψεων ενός δείγματος πολιτών - κατοίκων του νησιού της Ρόδου όσον αφορά στην υφιστάμενη κατάσταση του νησιού σε συνάρτηση με την τις υποδομές, ποιότητα ζωής, αξιοποίηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και της τουριστικής ανάπτυξης και ανάπλασης. Κύριος στόχος είναι να εκφραστούν οι αντιλήψεις και οι απόψεις για τη συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού. Η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε με τη χρήση ερωτηματολογίου είναι η εξής: Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 17 ερωτήσεις (εκ των οποίων οι 3 ήταν πίνακες με υπο - ερωτήσεις). Μοιράστηκαν 310 ερωτηματολόγια σε κατοίκους του νησιού της Ρόδου κατά τον μήνα Μάιο 2013. Από αυτά, τα 230 είναι έγκυρα, τα οποία και χρησιμοποιούνται στην στατιστική ανάλυση. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε ανώνυμα ενώ το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας και έγινε προσπάθεια να καλύψει όλες τις κλίμακες ηλικιών και μορφωτικών επιπέδων.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από δυο ειδών ερωτήσεις: Πρώτον από ερωτήσεις γενικών δημογραφικών στοιχείων όπως (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, απασχόληση) προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με την εικόνα των ερωτηθέντων. Στη συνέχεια, αποτελείται από ερωτήσεις που αφορούν στα μνημεία του νησιού θεωρημένα από διαφορετικές οπτικές, τη σπουδαιότητα αυτών, την ανάδειξή τους, την περίοδο μεγαλύτερης επισκεψιμότητας στο νησί, το επίπεδο των τουριστών και τους λόγους επιλογής του νησιού ως τουριστικό προορισμό, και την αξιολόγηση των δράσεων των τοπικών αρχών για την ανάδειξη των αξιοθέατων αλλά του πολιτιστικού τουρισμού. Ο μέσος χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου ήταν 10 - 15 λεπτά. Έπειτα από την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε η επεξεργασία αυτών ενώ ακολούθησε ο έλεγχος της εγκυρότητάς τους, η κωδικοποίηση των μεταβλητών και η εισαγωγή αυτών στο στατιστικό πρόγραμμα SPSS.

Για την εξαγωγή καλύτερων συμπερασμάτων κρίθηκε απαραίτητο να εξετάσουμε αν η πραγματοποίηση ενός γεγονότος επηρεάζει κάποιο άλλο γεγονός. Ο έλεγχος ανεξαρτησίας είναι μια τέτοια μέθοδος, η οποία μας επιτρέπει να καθορίσουμε εάν δυο μεταβλητές X και Ψ τις οποίες συσχέτισαμε είναι ανεξάρτητες. Προκειμένου να ελεγχθεί ο βαθμός εξάρτησης μεταξύ δυο μεταβλητών X και Ψ , χρησιμοποιείται ο έλεγχος X^2 και με τη βοήθεια της τιμής P_value , οδηγούμαστε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

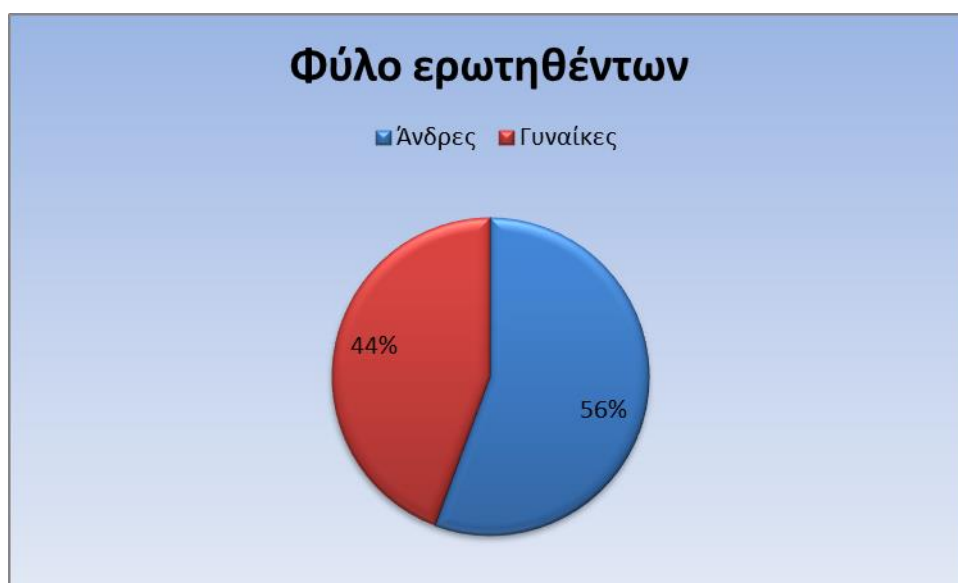
$P_value < 0,05$, τότε οι δυο μεταβλητές σχετίζονται και το επίπεδο σημαντικότητας είναι 5%.

$P_value < 0,01$, τότε οι δυο μεταβλητές σχετίζονται και το επίπεδο σημαντικότητας είναι 1%.

4.2. Περιγραφική στατιστική και διαγράμματα συχνοτήτων

Με τη βοήθεια του στατιστικού προγράμματος SPSS βρήκαμε τα ποσοστά. Το Excel μας έδωσε τη δυνατότητα να κατασκευάσουμε τα διαγράμματα των ποσοστών των εκάστοτε απαντήσεων των ερωτηθέντων. Ακολουθούν τα αποτελέσματα:

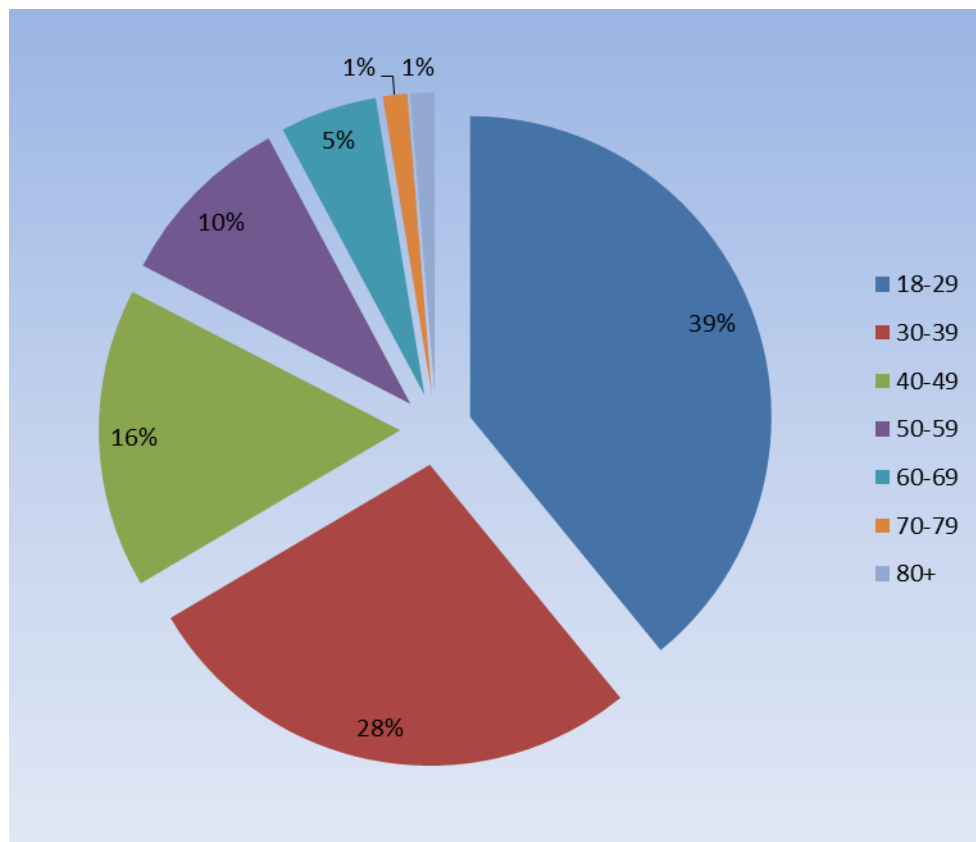
Γράφημα 1: Φύλο των ερωτηθέντων

Από τα 230 άτομα που έλαβαν μέρος στην έρευνα έχουμε:

- το 55,7% (128 άτομα) είναι άνδρες και,
- το 44,3% (102 άτομα) είναι γυναίκες

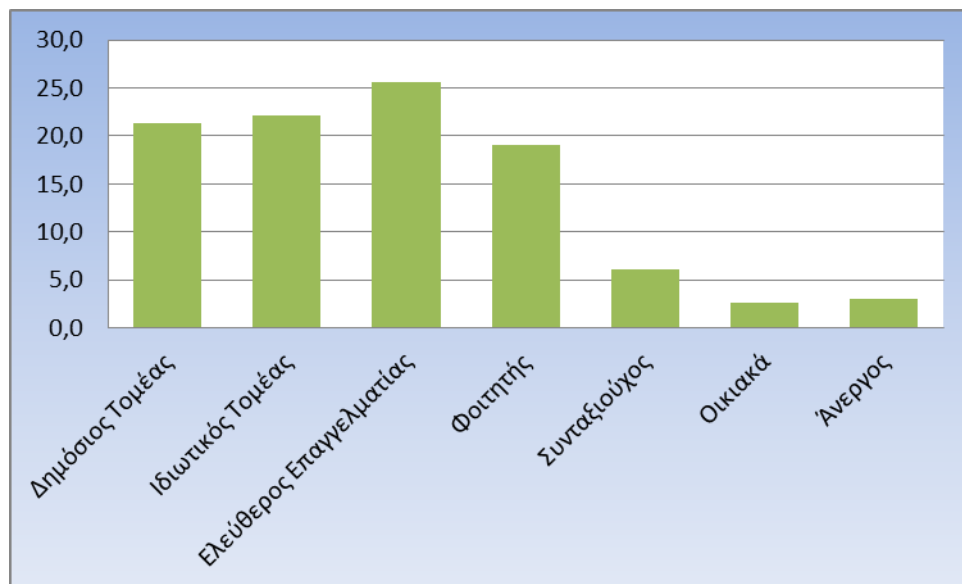
Γράφημα 2: Ηλικία των ερωτηθέντων

Η ηλικιακή σύνθεση του δείγματος διαμορφώθηκε ως εξής:

- Το 39,1% είναι ηλικίας από 18 έως 29 ετών
- Το 27,40 είναι από 30 έως 39 ετών
- Το 16,1% είναι από 40 έως 49 ετών
- Το 9,6% έχουν ηλικία από 50 έως 59 ετών
- Το 5,2% είναι από 60 έως 69 ετών
- Το 1,3% έχουν ηλικία από 70 έως 79 ετών
- Το 1,3% έχουν ηλικία άνω από 80

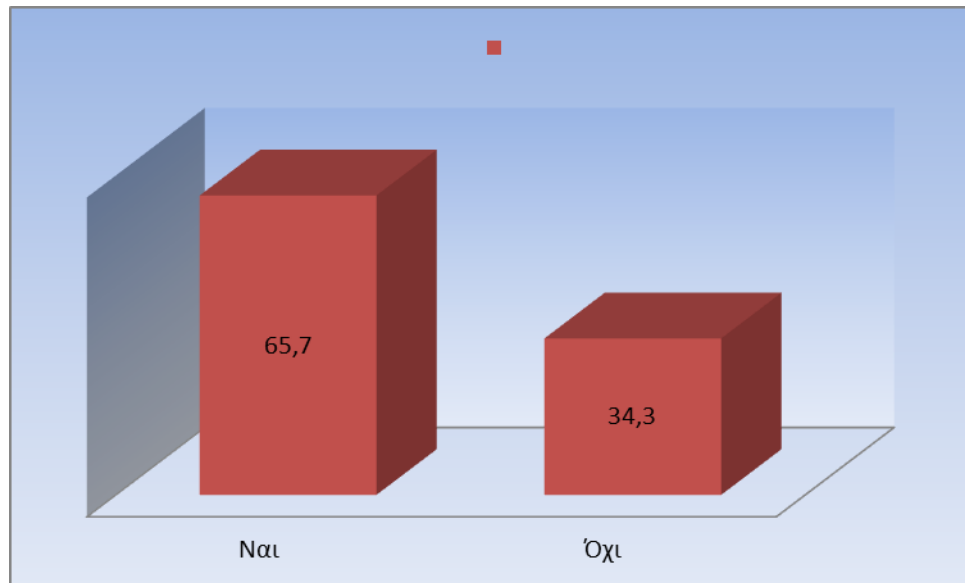
Γράφημα 3: Απασχόληση

Όσον αφορά την επαγγελματική απασχόληση των ερωτώμενων έχουμε:

- Το 3,0% (7 άτομα) είναι άνεργοι
- Το 2,6% (6 άτομα) απασχολούνται με τα οικιακά
- Το 6,1% (14 άτομα) είναι συνταξιούχοι
- Το 19,1% (44 άτομα) είναι φοιτητές
- Το 25,7% (59 άτομα) είναι ελεύθεροι επαγγελματίες
- Το 22,2% (51 άτομα) ιδιωτικοί υπάλληλοι και,
- Το 21,3% (49 άτομα) είναι δημόσιοι υπάλληλοι

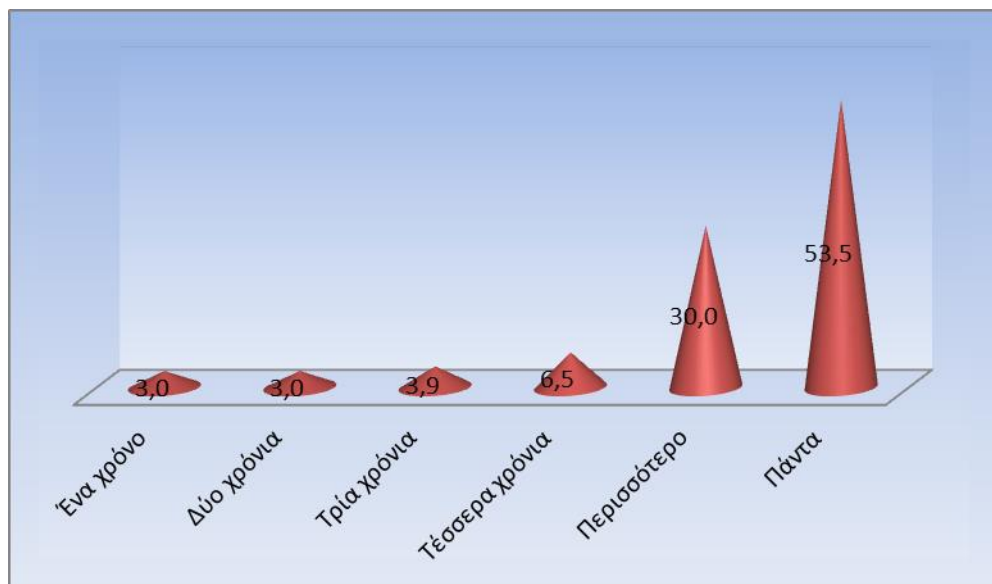
Γράφημα 4: Καταγωγή

Στην ερώτηση αν κατάγονται από τη Ρόδο, έχουμε τα εξής αποτελέσματα:

- Το 65,37% (151 άτομα) των ερωτηθέντων κατάγεται από το νησί, ενώ
- Το 34,3% (78 άτομα) δεν κατάγεται από το νησί

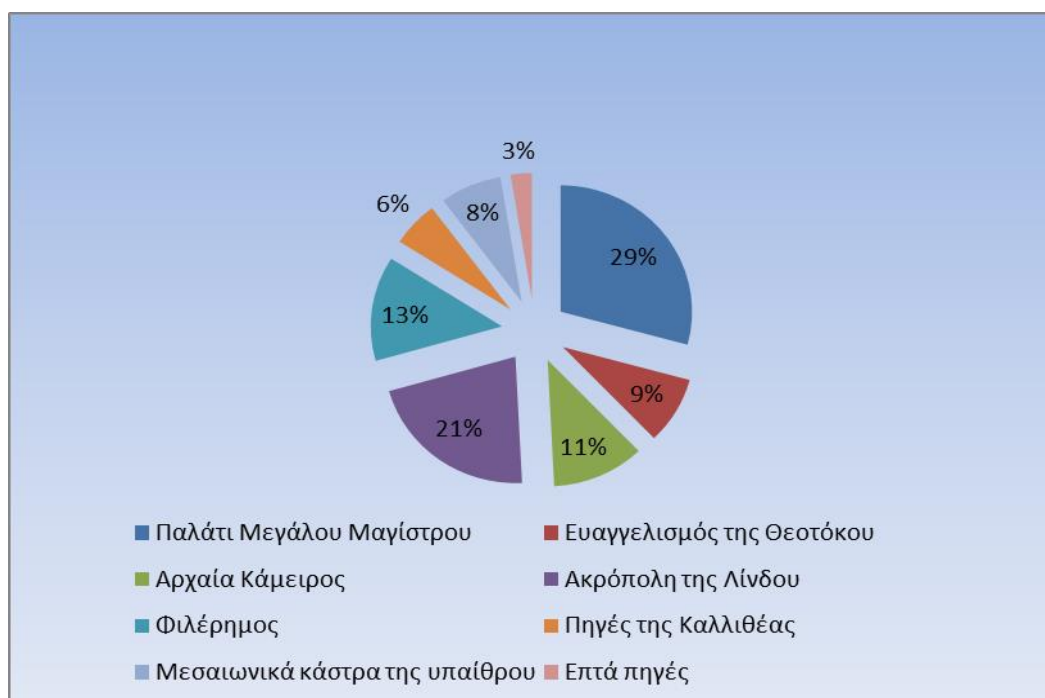
Γράφημα 5: Κατοικία

Στην ερώτηση «Πόσα χρόνια κατοικείτε στη Ρόδο;» με προτεινόμενες διαβαθμισμένες απαντήσεις, προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα

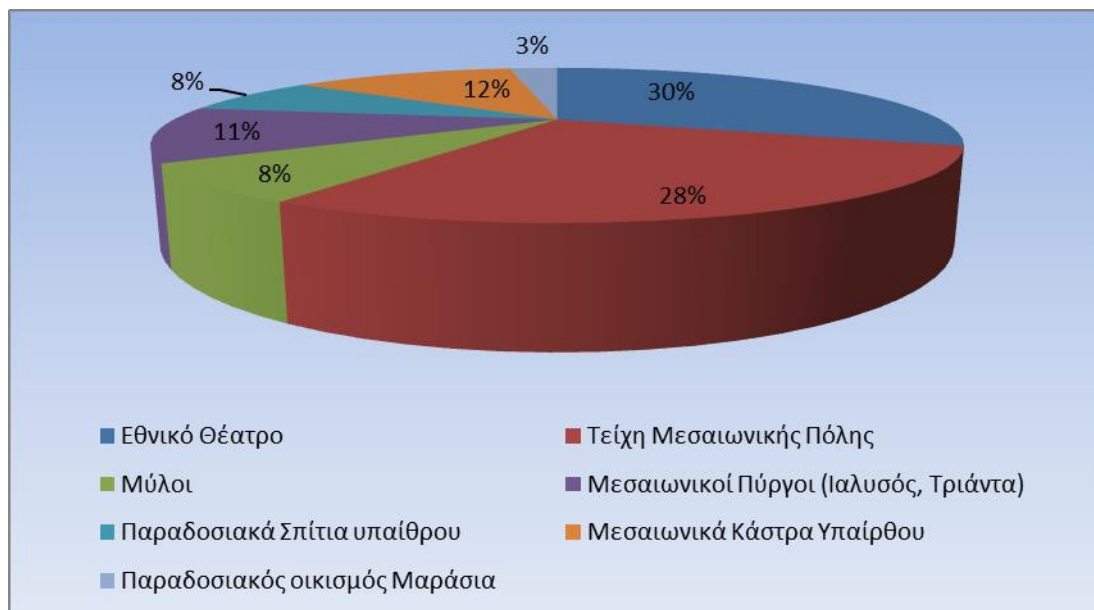
- Το 3,0% κατοικεί «ένα χρόνο»
- Το 3,0% κατοικεί «δύο χρόνια»
- Το 3,9% κατοικεί «τρία χρόνια»
- Το 6,5% κατοικεί «τέσσερα χρόνια»
- Το 30% κατοικεί «περισσότερα» και
- Το 53,5% κατοικεί «πάντα» στη Ρόδο

Γράφημα 6: Σημαντικότερο μνημείο

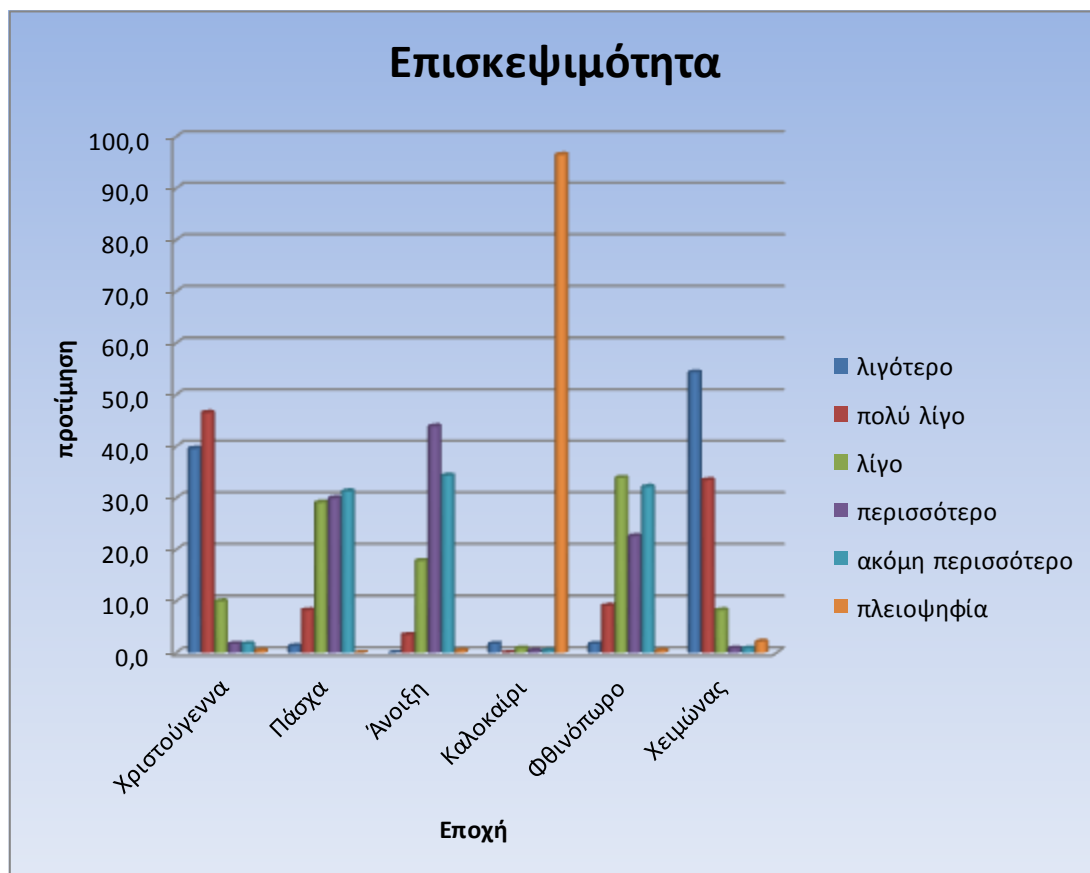
Στην ερώτηση «Ποια μνημεία θεωρείτε ότι είναι πιο σημαντικά όσον αφορά την ιστορία και το πολιτιστικό υπόβαθρο;», το πρώτο σημαντικότερο μνημείο σύμφωνα με τους ερωτηθέντες είναι το Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου με ποσοστό επιλογής 29,2%, έπειτα η Ακρόπολη της Λίνδου με ποσοστό επιλογής 21,4%, ακολουθεί Φιλήρημος και η Αρχαία Κάμειρος με ποσοστά επιλογής 13,4% και 11,4% αντίστοιχα. Ακολουθεί, ο ναός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στην πόλη της Ρόδου με ποσοστό 8,6% και τα Μεσαιωνικά κάστρα της υπαίθρου με ποσοστό 7,6%, ενώ αμέσως μετά επιλέχθηκαν οι Πηγές της Καλλιθέας με 5,8%) και τέλος οι Επτά πηγές με ποσοστό 2,6%.

Γράφημα 7: Άμεση κρατική παρέμβαση

Στην ερώτηση «Σε ποιο μνημείο θα θέλατε να πραγματοποιηθεί άμεση κρατική παρέμβαση με σκοπό την ανάδειξή του», πρώτο αναδείχθηκε το Εθνικό Θέατρο με ποσοστό επιλογής 30,5%, ενώ αμέσως επόμενη επιλογή των ερωτηθέντων με μικρή ποσοστιαία διαφορά ήταν τα Τείχη Μεσαιωνικής Πόλης με ποσοστό 28,15%. Ακολουθεί η επιλογή των μεσαιωνικών μνημείων, δηλαδή των Μεσαιωνικά Κάστρα Υπαίθρου και των Μεσαιωνικών Πύργων (Ιαλυσός, Τριάντα) με ποσοστά 12,08% και 11,53% αντίστοιχα. Οι Μύλοι Παραδοσιακά Σπίτια υπαίθρου με ισοβαθμία υποστηρίζονται (7,55%), ενώ στην τελευταία θέση επιλέχθηκε ο παραδοσιακός οικισμός «Μαράσια» με μόλις 2,64%.

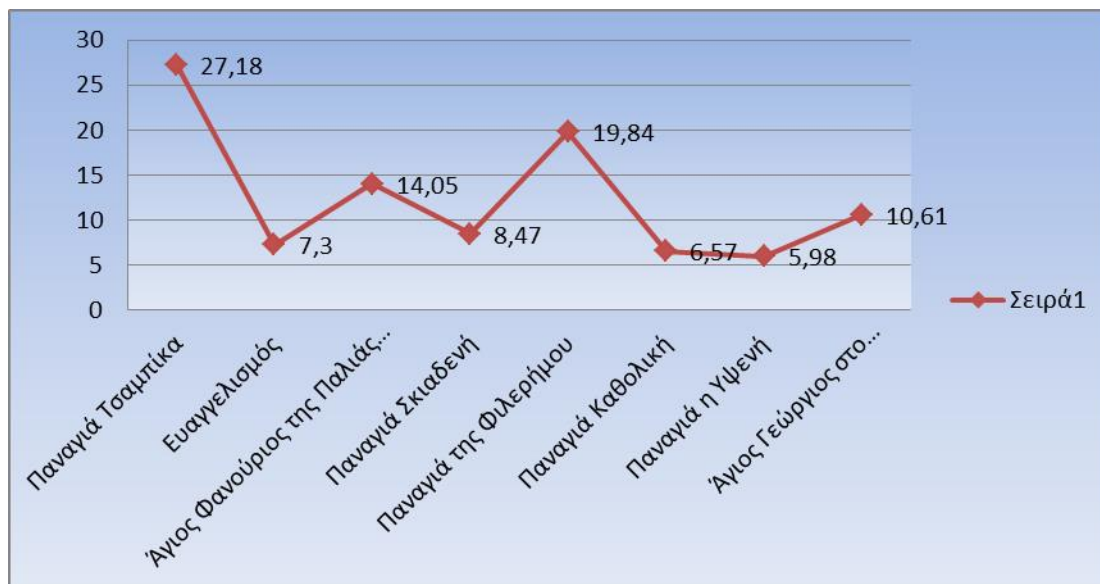
Γράφημα 8: Μεγαλύτερη προσέλευση τουριστών

Στην ερώτηση «Ποια περίοδο κατά τη διάρκεια του χρόνου θεωρείτε ότι η Ρόδος έχει τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα», ζητήθηκε παράλληλα από τους ερωτηθέντες να βάλλουν σε σειρά προτεραιότητας στις περιόδους που προτείνονται, βαθμολογώντας από το 1 ως το 6, έχοντας το 6 ως βαθμό μεγαλύτερης επισκεψιμότητας στο νησί. Από τα ανωτέρω προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα:

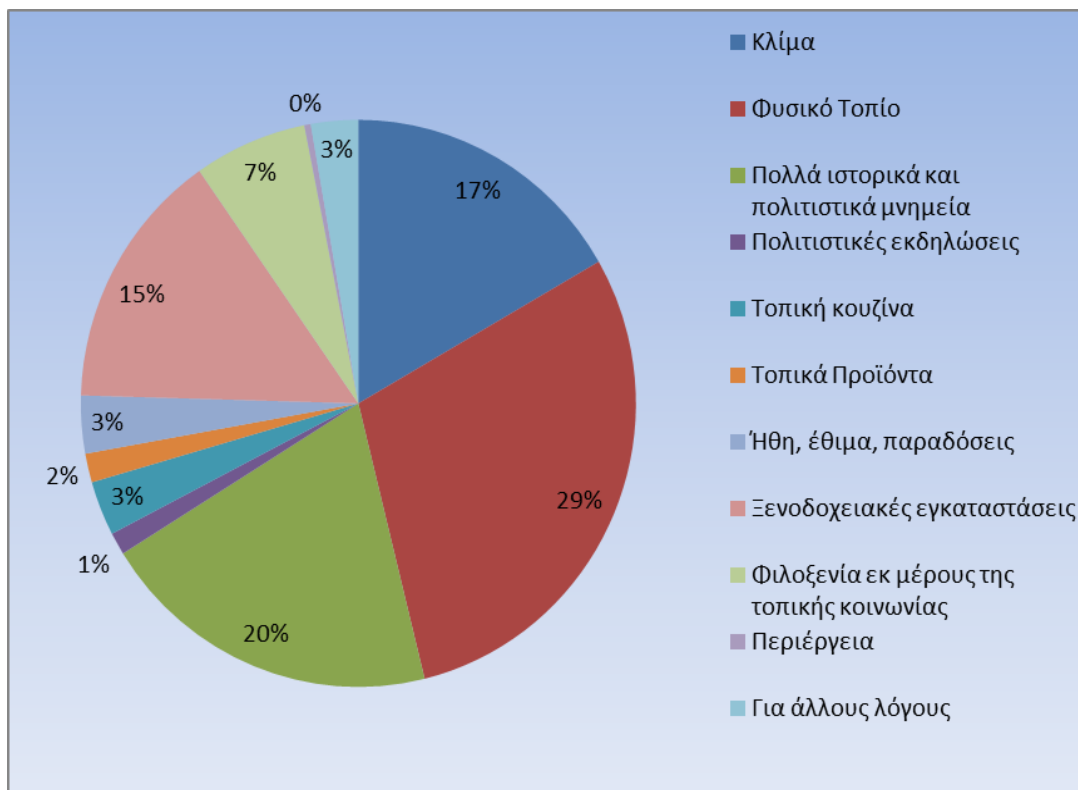
Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες είναι λιγότερο πιθανό κάποιος να επιλέξει τη Ρόδο για την περίοδο των Χριστουγέννων (ποσοστό 46,5%) ενώ αντίστοιχα το Πάσχα είναι κατά ποσοστό 31,3% πολύ πιθανό να την επιλέξει ως προορισμό. Την άνοιξη γενικώς κατά ποσοστό 43,9% η Ρόδος κατά τους ερωτηθέντες επιλέγεται αρκετά συχνά ως προορισμός, ποσοστό που εκτοξεύεται στο 96,5% όσον αφορά την επιλογή του νησιού από τους τουρίστες κατά τους θερινούς μήνες. Το Φθινόπωρο, η Ρόδος είναι λιγότερο πιθανή επιλογή προς επίσκεψη (33,9%), ενώ το χειμώνα με ποσοστό 54,3% επιβεβαιώνεται ότι δεν είναι καθόλου πιθανή τουριστική επιλογή.

Γράφημα 9: Θρησκευτικά μνημεία

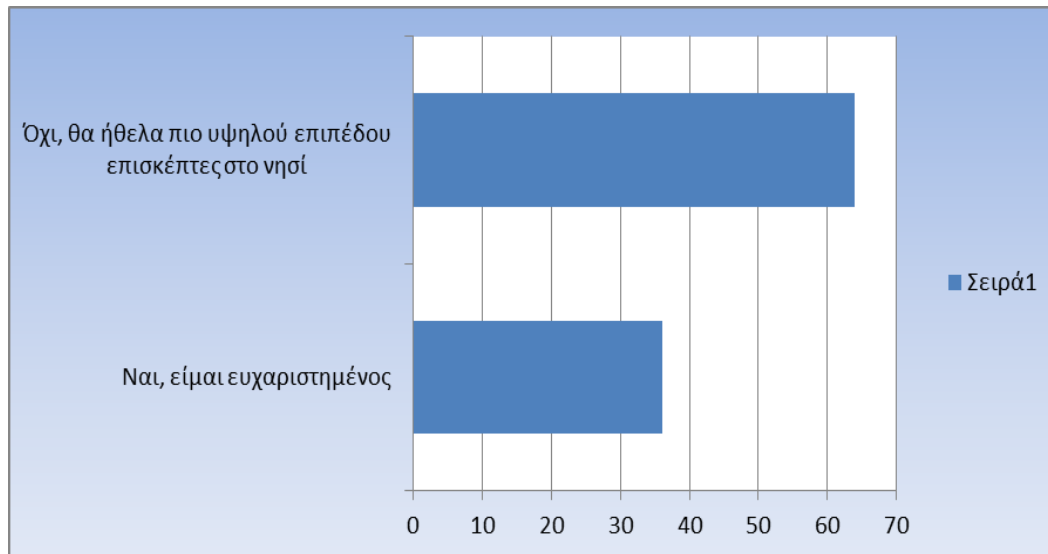
Στην ερώτηση «Ποιο θρησκευτικό μνημείο θα προτείνετε να επισκεφθεί ένας τουρίστας του νησιού», πρώτο προτεινόμενο θρησκευτικό μνημείο αποτελεί η Παναγιά Τσαμπίκα με ποσοστό επιλογής 27,18%, δεύτερο η Παναγιά της Φιλερήμου με ποσοστό 19,84%. Στη συνέχεια επιλέχθηκε ο Άγιος Φανούριος της Παλιάς Πόλης με ποσοστό 14,05 και ακολουθούν ο Άγιος Γεώργιος στο Φουντουκλί και η Παναγιά η Σκιαδενή με ποσοστά 10,61 και 8,47 αντιστοίχως. Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, η Παναγιά η Καθολική στην Κρεμαστή και η Παναγιά η Υψηνή υποστηρίζονται με πολύ κοντινά ποσοστά, δηλ. 7,3%, 6,57% και 5,98% αντιστοίχως.

Γράφημα 10: Λόγος επίσκεψης της πόλης

Στην ερώτηση «Για ποιο λόγο πιστεύετε ότι οι τουρίστες επισκέπτονται το νησί της Ρόδου;», το Φυσικό Τοπίο της Ρόδου κέρδισε το 29,49% των ερωτηθέντων, ενώ το γεγονός ότι η Ρόδος έχει πολλά ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία επιλέχθηκε ως λόγος επίσκεψης με ποσοστό επιλογής 19,96%. Κατά ποσοστό 16,67% επιλέχθηκε το καλό κλίμα του νησιού, ενώ οι ξενοδοχειακές του εγκαταστάσεις έλαβαν ποσοστό 14,84%. Με μικρότερα ποσοστά, οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι η φιλοξενία εκ μέρους της τοπικής κοινωνίας είναι λόγος επίσκεψης με ποσοστό 6,59%, τα ήθη, έθιμα και οι παραδόσεις με την τοπική κουζίνα επιλέχθηκαν σχεδόν με ισοβαθμία με 3,29% και 3,11% αντίστοιχα. Πολύ μικρά ποσοστά απέσπασαν ως λόγοι επίσκεψης στην πόλη οι Τοπικά Προϊόντα (1,65%), οι πολιτιστικές εκδηλώσεις (1,28%) κι η περιέργεια (0,37%). Επίσης, ένα ποσοστό 2,75%, επέλεξε άλλους λόγους για την επίσκεψη στο νησί χωρίς όμως να διευκρινίσει ποιοι είναι αυτοί οι λόγοι.

Γράφημα 11: Επίπεδο τουριστών

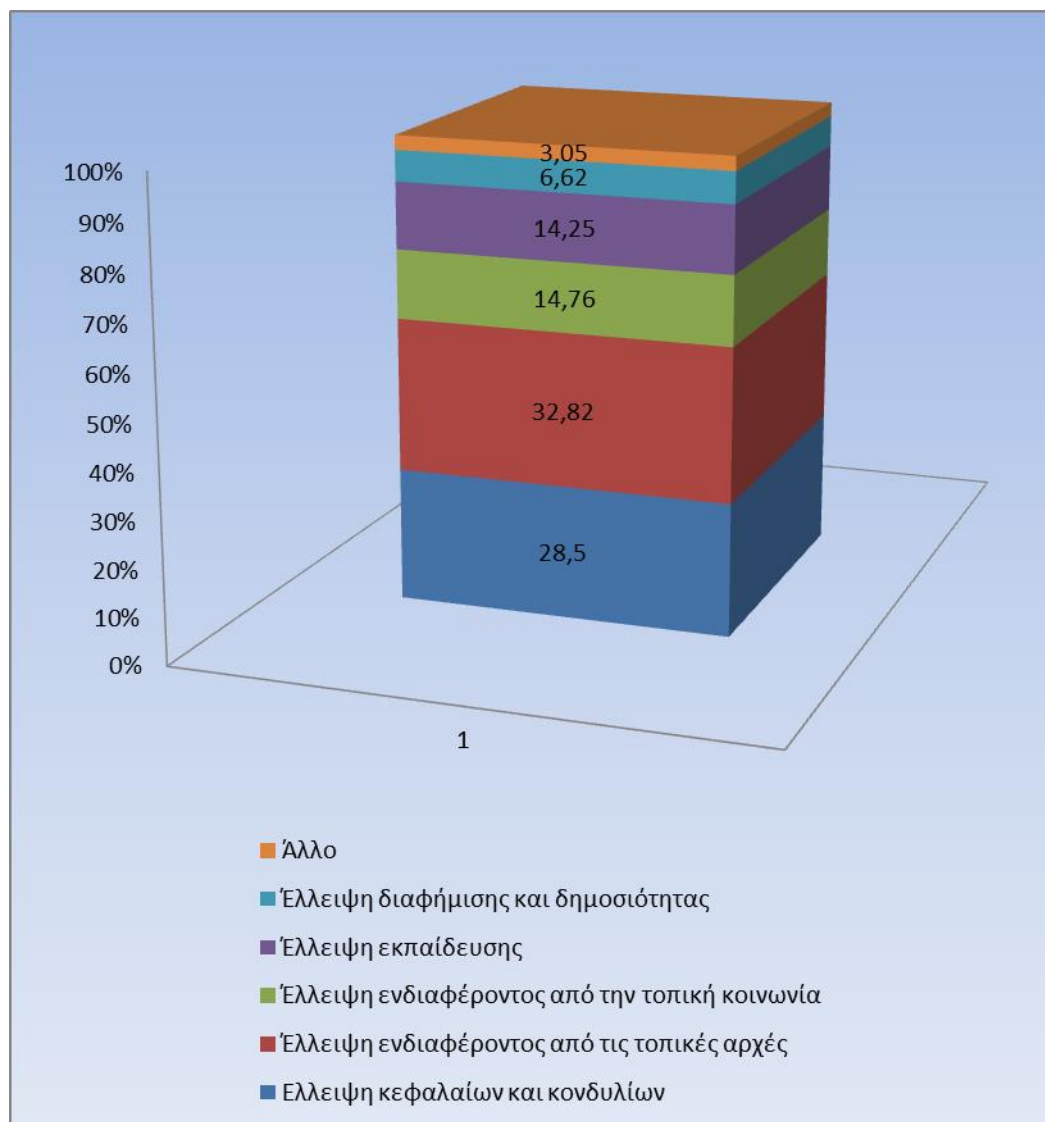

Στην ερώτηση «Είστε ευχαριστημένοι από το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό επίπεδο των τουριστών», ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων δήλωσε ότι δεν είναι ευχαριστημένο το οποίο ανέρχεται σε 63,9%, ενώ το υπόλοιπο 36,16% δήλωσε ότι είναι ευχαριστημένο από το από το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό επίπεδο των τουριστών.

Στην 14^η ερώτηση «Αν ήσασταν δήμαρχος τι σκέφτεστε ότι θα κάνετε για τον πολιτιστικό τουρισμό;», στην οποία ζητήθηκε στους ερωτηθέντες να αναπτύξουν σύντομα τις ενέργειές τους, όμως από τα 230 έγκυρα ερωτηματολόγια, μόνο στα 125 δόθηκαν απαντήσεις, ενώ στα υπόλοιπα 105 οι ερωτηθέντες αγνόησαν την ερώτηση αυτή, από τα οποία οι 10 απάντησαν ότι δεν θα ήθελαν να γίνουν δήμαρχοι. Από τις απαντήσεις σχετικά με τις δραστηριότητες στις οποίες θα προέβαιναν, προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα: Κύριο μέλημα των ερωτηθέντων σε περίπτωση που θα λάμβαναν το αξίωμα του Δημάρχου είναι η ενίσχυση των υποδομών, ενώ ορισμένοι από αυτούς εξειδίκευσαν τις απαντήσεις του ότι θα μεριμνούσαν την καθαριότητα, το οδικό δίκτυο και το αποχετευτικό σύστημα. Μεταξύ άλλων δήλωσαν ότι θα προχωρούσαν σε επιμήκυνση τουριστικής περιόδου, θα διοργάνωναν πολιτιστικές εκδηλώσεις με αντικείμενο την ανάδειξη των αρχαιολογικών μνημείων, της τοπικής γαστρονομίας και των παραδοσιακών εθίμων, αλλά και εντόπια φεστιβάλ ενημερώσεις, ξεναγήσεις, εκθέσεις, αθλητικά δρώμενα. Μάλιστα, ως συχνή απάντηση συναντάται και η αναστήλωση και φροντίδα μνημείων του νησιού, μέχρι και ανακατασκευή Κολοσσού της Ρόδου προτάθηκε. Οι δράσεις σχετικές με τον τουρισμό θα αποτελούσε προτεραιότητα των ερωτηθέντων στην υποθετική ερώτηση να

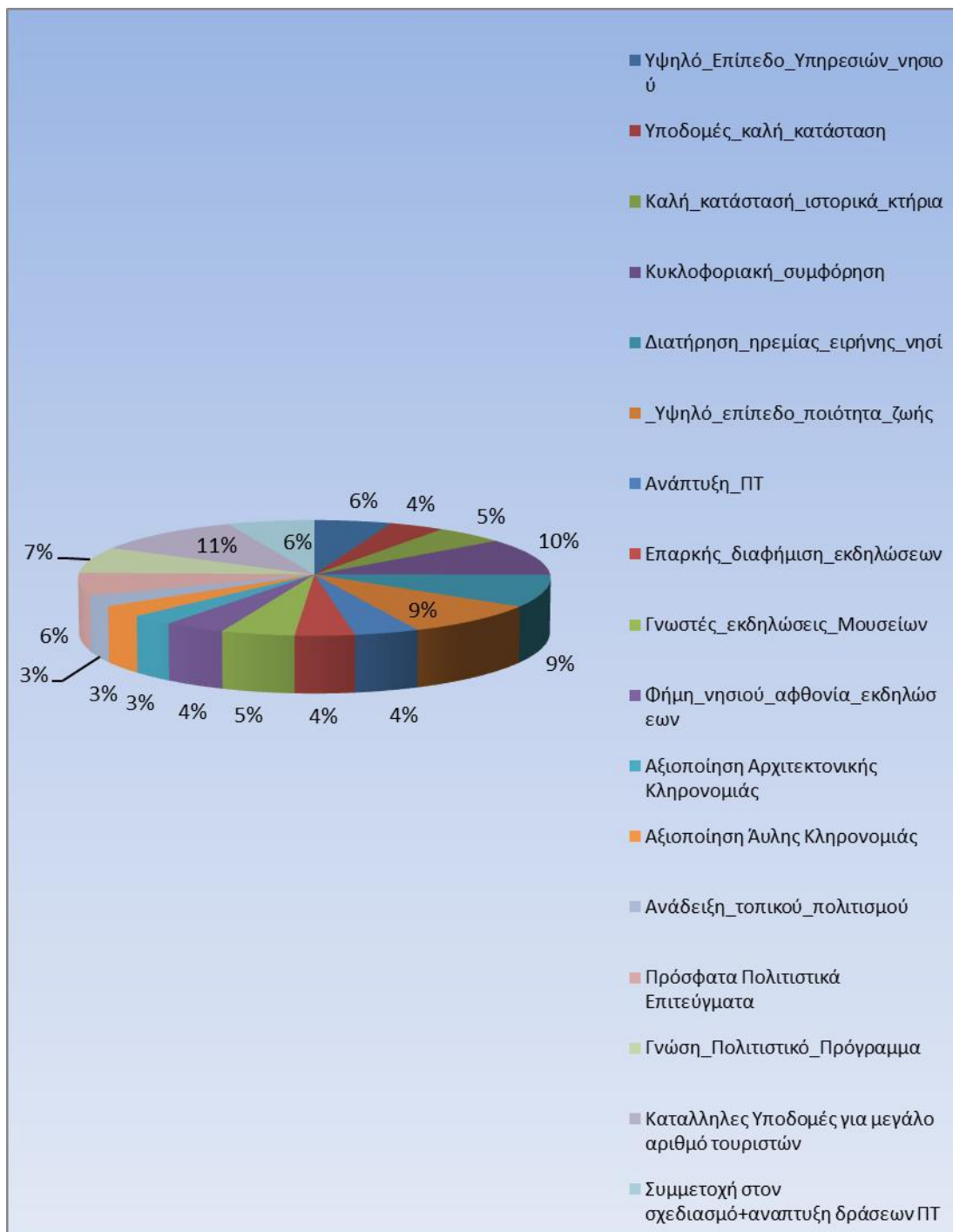
διατελέσουν δήμαρχοι του νησιού. Ορισμένοι θα δημιουργούσαν μια ενημερωτική ιστοσελίδα και θα οργάνωναν διαφημιστικές καμπάνιες για το νησί.

Γράφημα 12: Κύρια εμπόδια ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού

Στην ερώτηση «Ποια θεωρείται ότι αποτελούν τα κύρια εμπόδια για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού», το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων, επιλέχθηκε από τους ερωτηθέντες ως κύριο εμπόδιο η έλλειψη ενδιαφέροντος από τις τοπικές αρχές με ποσοστό 32,82% και αμέσως μετά η έλλειψη κεφαλαίων και κονδυλίων με ποσοστό 28,5%. Στη συνέχεια ακολουθούν σχεδόν με ισοβαθμία η έλλειψη ενδιαφέροντος από την τοπική κοινωνία και η έλλειψη εκπαίδευσης με ποσοστά επιλογής 14,76% και 14,25% αντίστοιχα. Έπειτα, ακολουθεί η έλλειψη διαφήμισης και δημοσιότητας με ποσοστό επιλογής 6,62% και άλλοι που δεν διευκρινίστηκαν με ποσοστό 3,05%.

Γράφημα 13: Προτάσεις για την κατάσταση στο νησί της Ρόδου

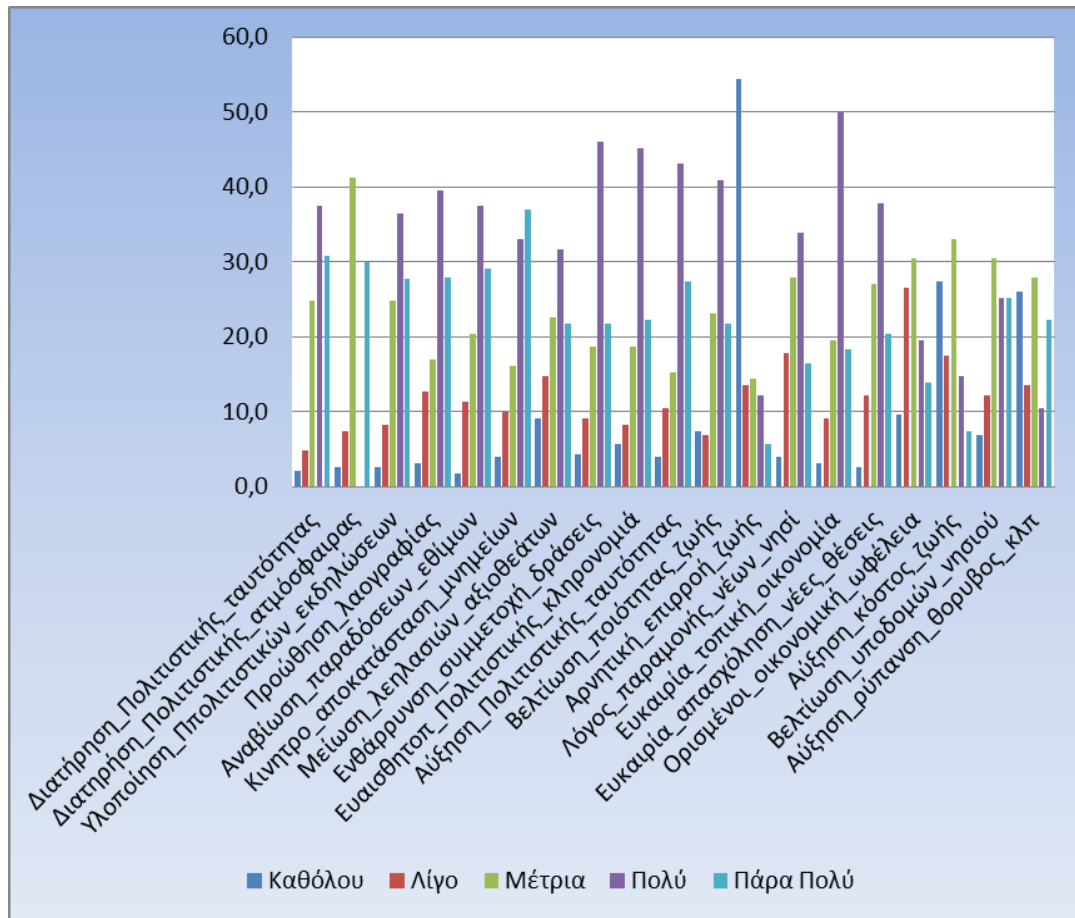

Κατά ποσοστό 10,88% οι ερωτηθέντες συμφωνούν ότι οι υποδομές είναι κατάλληλες προκειμένου να φιλοξενήσει το νησί μεγάλο αριθμό τουριστών, ενώ με μικρή διαφορά και κατά ποσοστό 10,37%, θεωρούν ότι υπάρχει κυκλοφοριακή συμφόρηση στους δρόμους του νησιού. Στη συνέχεια, οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι η ποιότητα ζωής στο νησί είναι σε υψηλό επίπεδο (9,14%) και εξίσου πιστεύουν στη διατήρηση της ηρεμίας και ειρήνης στο νησί (9,01%). Οι

ερωτηθέντες αποκρίθηκαν θετικά σχετικά με τη γνώση του πολιτιστικού προγράμματος του νησιού (7,34%), ενώ θεωρούν εαυτόν γνώστη των πρόσφατων επιτευγμάτων αναφορικά με τον πολιτιστικό τουρισμό (6,37%) αλλά και του γεγονότος ότι η τοπική κοινωνία συμμετέχει στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη των δράσεων του πολιτιστικού τουρισμού με ποσοστό επιλογής 6,31%. Κατά ποσοστό 5,6% οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι οι υπηρεσίες του νησιού, αστυνομία, πυροσβεστική, δημόσια μέσα μαζικής μεταφοράς κτλ. είναι σε υψηλό επίπεδο, ενώ με ποσοστό 5,09% πιστεύουν αντίστοιχα ότι τα ιστορικά κτήρια της πόλης βρίσκονται σε καλή κατάσταση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μόνο το 3,99% απάντησε ότι οι δρόμοι, τα πεζοδρόμια, τα δημόσια κτήρια και οι άλλες υποδομές διατηρούνται σε καλή κατάσταση.

Όσον αφορά στην ενημέρωση τους για τις εκδηλώσεις των Μουσείων μόνο το 4,77% αποκρίθηκε θετικά, και για το αν έχει αναπτυχθεί ο πολιτιστικός τουρισμός στο νησί μόνο το 4,2% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι αυτό έχει συντελεστεί. Χαμηλά ποσοστά θετικής απόκρισης έλαβαν οι ερωτήσεις σχετικά με την ύπαρξη πολιτιστικών εκδηλώσεων, φεστιβάλ και δράσεων (3,99%) αλλά και η επαρκής διαφήμισής τους στους τουρίστες (3,86%). Εξίσου χαμηλά ήταν και τα ποσοστά στις ερωτήσεις που αφορούσαν την ανάδειξη του τοπικού πολιτισμού (3,03%), την αξιοποίηση άυλης κληρονομιάς (3,22%) αλλά και την αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (2,83%).

Γράφημα 14: Βαθμός συμβολής πολιτιστικού τουρισμού

Στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι συμβάλλει ο πολιτιστικός τουρισμός στα εξής:» παραθέτοντας 19 προτάσεις στις οποίες οι ερωτηθέντες θα έπρεπε να επιλέξουν το βαθμό συμβολής κλιμακωτά μεταξύ από το καθόλου, λίγο, μέτρια, πολύ και πάρα πολύ, προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα: Το 37,4% των ερωτηθέντων συμφωνεί ότι με τον πολιτιστικό τουρισμό διατηρείται η πολιτιστική ταυτότητα, ενώ κατά ποσοστό 41,3% θεωρεί μέτρια τη συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην διατήρηση της ξεχωριστής πολιτιστικής ατμόσφαιρας στο νησί. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οδηγεί στην υλοποίηση περισσότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων πολύ (36,5%), ενώ κατά ποσοστό 39,6% θεωρεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός προωθεί πολύ την λαογραφική παράδοση και κουλτούρα.

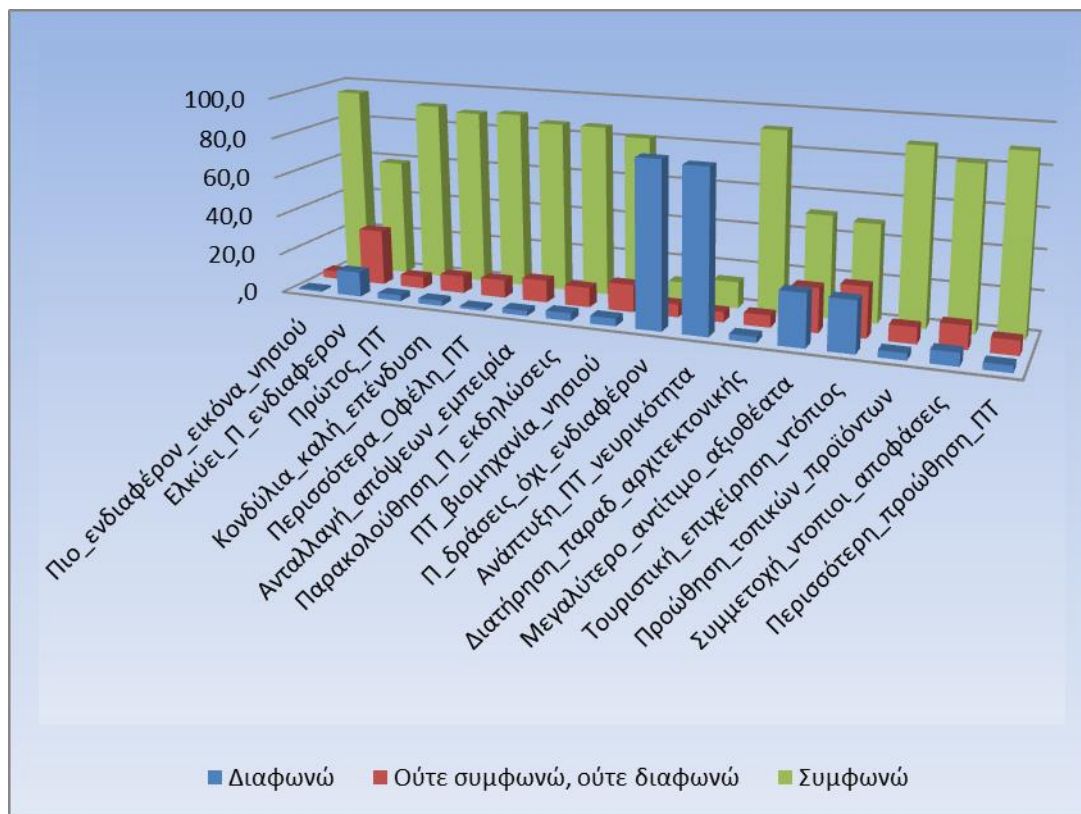
Ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλλει πολύ στην αναβίωση παραδόσεων, εθίμων, τοπικής χειροτεχνίας και τέχνης σύμφωνα με την πλειοψηφία (37,4%) των ερωτηθέντων, ενώ πάρα πολύ (37%) αποτελεί το κίνητρο για την αποκατάσταση των ιστορικών μνημείων του νησιού, ενώ η πλειοψηφία τους πιστεύει ότι συμβάλλει πολύ (31,7%) και στη μείωση των ληλασιών σε ιστορικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά αξιοθέατα.

Επιπρόσθετα, στους ερωτηθέντες, υψηλότερα ποσοστά συγκέντρωσε η απάντηση «πολύ» στις προτάσεις κατά πόσο ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλλει στην ενθάρρυνση της τοπικής κοινωνίας να συμμετέχει σε πολιτιστικές δράσεις, ευαισθητοποιεί την τοπική κοινωνία για την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς επίσης αυξάνει την αίσθηση της τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας και βελτιώνει την ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού με ποσοστά 46,1%, 45,2%, 43%, 40,9% αντίστοιχα.

Σε καμία περίπτωση ο πολιτιστικός τουρισμός δεν επηρεάζει αρνητικά τον τρόπο ζωής και τις κοινωνικές σχέσεις των πολιτών στο νησί κατά ποσοστό επιλογής 54,3%, όμως οι ερωτηθέντες κατά ποσοστό 33,9% θεωρούν ότι συμβάλλει πολύ ως λόγος για να παραμείνουν οι νέοι στο νησί, ενώ οι μισοί ερωτηθέντες (50%) πιστεύουν ότι πολύ συμβάλλει στη δημιουργία δυνατοτήτων και ευκαιριών για την τοπική οικονομία, αλλά και στη δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης και νέων θέσεων εργασίας.

Μέτρια είναι η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην προσφορά οικονομικής ωφέλειας μόνο σε ορισμένους ανθρώπους σύμφωνα με την πλειοψηφία (30,4%) των ερωτηθέντων. Μέτρια κρίνεται η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην αύξηση του κόστους ζωής, στη βελτίωση των υποδομών του νησιού και την αύξηση του θορύβου, της ρύπανση, την κυκλοφοριακή συμφόρηση και τον συνωστισμό στο νησί κατά τη γνώμη της πλειοψηφίας των ερωτηθέντων με ποσοστά 33%, 30,4%, 27,8% αντίστοιχα.

Γράφημα 15. Γνώμη πολιτών για πολιτιστικό τουρισμό

Στην ερώτηση 17, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν «Κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω ερωτήσεις:» οι οποίες ήταν 16 στον αριθμό. Από τις απαντήσεις που δόθηκαν εξάγονται τα εξής αποτελέσματα:

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (95,2%) ενδιαφέρεται για την εικόνα του νησιού. Το 59,1% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η Ρόδος ελκύει τους επισκέπτες από πολιτιστικό ενδιαφέρον αν και κατά το 90,9% θεωρεί ότι θα μπορούσε να αποτελέσει έναν από τους πρώτους πολιτιστικούς – τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας.

Μάλιστα, ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό (88,6%) θετικής απόκρισης λαμβάνει η άποψη ότι η επένδυση κονδυλίων για την ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού είναι μία καλή επένδυση, όπως και τα οφέλη που θα προσέφερε ο πολιτιστικός τουρισμός σε σύγκριση με τις επιπτώσεις του συγκεντρώνοντας ποσοστό επιλογής 89,6%. Με αυτή την έννοια, το 82,2% θεωρεί ότι θα πρέπει να γίνει μία από τις βιομηχανίες του νησιού.

Έτσι, το 86,1% των ερωτηθέντων συμφωνεί με την άποψη ότι η συνάντηση με τους επισκέπτες του νησιού και η ανταλλαγή απόψεων μαζί τους αποτελεί μια μοναδική εμπειρία.

Η παρακολούθηση περισσότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων θα ενδιέφερε το 86,1% των ερωτηθέντων, ενώ αντίστοιχα το 83% των ερωτηθέντων αποκρίθηκαν αρνητικά στην πρόταση «δε με ενδιαφέρει να πραγματοποιούνται πολιτιστικές δράσεις» καθώς επίσης το 81,3 διαφωνεί με την πρόταση ότι η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού τους δημιουργεί νευρικότητα και δυσαρέσκεια.

Αντίθετα, το 90,9% επιθυμεί τη διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής με σκοπό την ανάδειξη της πολιτιστικής και ιστορικής φυσιογνωμίας του νησιού και την προσέλκυση τουριστών.

Η αύξηση του αντιτίμου στα αξιοθέατα ανάλογα με την ιδιότητα του τουρίστα ή του ντόπιου βρίσκει σύμφωνο μόλις το 51,3%, ενώ το 49,1% συμφωνεί να ανήκουν οι τουριστικές επιχειρήσεις στους ντόπιους και μόνο ντόπιοι να προσλαμβάνονται σε αυτές. Μάλιστα, το 88,3% των ερωτηθέντων συμφωνούν και στην προώθηση των τοπικών προϊόντων εκ μέρους των τουριστικών επιχειρήσεων.

Το 81,7% των ερωτηθέντων βλέπει θετικά την συμμετοχή της τοπική κοινωνίας στη λήψη αποφάσεων και τον σχεδιασμό του πολιτιστικού τουρισμού, ενώ αντίστοιχα υψηλό ποσοστό (89,1%) εκ των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι τοπικοί τουριστικοί και πολιτιστικοί φορείς και ο πολιτιστικός τομέας του Δήμου Ρόδου θα μπορούσαν προωθήσουν περισσότερο τον πολιτιστικό τουρισμό.

4.3 Έλεγχος συσχετίσεων

Μετά την πρωταρχική ανάλυση των δεδομένων, παρατηρούνται κάποιες στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ ορισμένων μεταβλητών.

Η πρώτη συσχέτιση είναι μεταξύ του μνημείου που οι συμμετέχοντες στην έρευνα θα επιθυμούσαν να πραγματοποιηθεί μια άμεση κρατική παρέμβαση με σκοπό την ανάδειξή του, και του εάν ο εκάστοτε συμμετέχοντας έχει καταγωγή από τη Ρόδο ή όχι. Παρατηρείται μία στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha=0,01$, μεταξύ του Μνημείου Τείχη και της καταγωγής του συμμετέχοντα (Pearson $X^2 = -0.03$, $p\text{-value}=0,005$). Η συσχέτιση αυτή είναι ελαφρά αρνητική, κάτι που υποδεικνύει πως οι συμμετέχοντες που κατάγονται από τη Ρόδο προτιμούν τα Τείχη ως μνημείο που χρήζει κρατικής παρέμβασης.

		Q7_Monument_direct_intervention_Εθνικό_Θέατρο	Q7_Monument_direct_intervention_Τείχη
Q7_Monument_direct_intervention_Εθνικό_Θέατρο	Pearson Correlation	1	-,019**
	Sig. (2-tailed)		,775
	N	230	230
Q7_Monument_direct_intervention_Τείχη	Pearson Correlation	-,019**	1**
	Sig. (2-tailed)	,775	,132
	N	230	230
Q4_Origin_Rhodes	Pearson Correlation	-,019	-,030***
	Sig. (2-tailed)	,776	,005
	N	230	230

Η καταγωγή του συμμετέχοντα φαίνεται να επηρεάζει σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο και το θρησκευτικό μνημείο που αυτοί θα πρότειναν σε κάποιον τουρίστα του νησιού να επισκεφτεί. Η Παναγιά της Φιλερήμου παρουσιάζει μία θετική συσχέτιση με την καταγωγή του ερωτώμενου (Pearson $X^2=0.176$, $p\text{-value}=0.007$). Αυτή η συσχέτιση σημαίνει πως τα άτομα που δεν έχουν καταγωγή από το νησί προτιμούν να προτείνουν τη Παναγιά της Φιλερήμου ως θρησκευτικό αξιοθέατο για τους τουρίστες.

		Q9_Religious_monument_Αγιος_Φανούρης	Q9_Religious_monument_Παναγιά_Φιλερήμου	Q9_Religious_monument_Παναγιά_Υψενή
Q9_Religious_monument_Παναγιά_Τσαμπίκα	Pearson Correlation	-,060*	,063*	,065**
	Sig. (2-tailed)	,368	,338	,327
	N	230	230	230
Q9_Religious_monument_Αγιος_Φανούρης	Pearson Correlation	1	-,172**	,017
	Sig. (2-tailed)		,009	,800
	N	230	230	230
Q9_Religious_monument_Παναγιά_Φιλερήμου	Pearson Correlation	-,172**	1	-,013
	Sig. (2-tailed)	,009		,848
	N	230	230	230
Q9_Religious_monument_Παναγιά_Υψενή	Pearson Correlation	,017	-,013	1
	Sig. (2-tailed)	,800	,848	
	N	230	230	230

		Q9_Religious_monument_Αγιος_Φανούρης	Q9_Religious_monument_Παναγιά_Φιλερήμον	Q9_Religious_monument_Παναγιά_Υψηλή
Q9_Religious_monument_Αγ_Γεώργιος_Φουντουκλί	Pearson Correlation	-,007	,095	-,085
	Sig. (2-tailed)	,913	,152	,200
	N	230	230	230
Q4_Origin_Rhodes	Pearson Correlation	-,083	,176**	,011
	Sig. (2-tailed)	,209	,007	,870
	N	230	230	230

Παρατηρείται επίσης θετική συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας του συμμετέχοντα και της αιτίας που πιστεύουν ότι οι τουρίστες προτιμούν το νησί της Ρόδου. Στατιστικά σημαντική συσχέτιση, θετικού πρόσημου, υφίσταται μεταξύ της ηλικίας και του φυσικού τοπίου (Pearson $X^2=0.082$, $p\text{-value}=0.002$). Όσο αυξάνεται ο χρόνος παραμονής ενός συμμετέχοντα της έρευνας στο νησί, τόσο περισσότερο θεωρούν το φυσικό τοπίο του νησιού ως το λόγο που οι τουρίστες επιλέγουν να επισκεφτούν το νησί της Ρόδου.

		Q10_Reason_Visitors_Κλίμα	Q10_Reason_Visitors_Φυσικό_Τοπίο	Q10_Reason_Visitors_Πολλά_Μνημεία	Q10_Reason_Visitors_Π_Εκδηλώσεις
Q10_Reason_Visitors_Κλίμα	Pearson Correlation	1	-,153*	-,076	-,150*
	Sig. (2-tailed)		,020	,252	,023
	N	230	230	230	230
Q10_Reason_Visitors_Φυσικό_Τοπίο	Pearson Correlation	-,153*	1**,**	-,040	,033**,**
	Sig. (2-tailed)	,020	,138	,543	,617
	N	230	230	230	230
Q10_Reason_Visitors_Πολλά_Μνημεία	Pearson Correlation	-,076	-,040	1	-,069
	Sig. (2-tailed)	,252	,543	,941	,297
	N	230	230	230	230
Q10_Reason_Visitors_Π_Εκδηλώσεις	Pearson Correlation	-,150*	,033**,**	-,069	1
	Sig. (2-tailed)	,023	,617	,297	,710
	N	230	230	230	230

		Q10_Reason_ Visitors_Κλίμα	Q10_Reason_Vi sitors_Φυσικό_ Τοπίο	Q10_Reaso n_Visitors _Πολλά_Μ νημεία	Q10_Reason _Visitors_Π_ Εκδηλώσεις
Q10_Reason_ Visitors_Ηθη _Εθιμα_Παρ αδοση	Pearson	.	.	.	.*b
	Correlation				
	Sig. (2-tailed)	.	.	.	.
	N	0	0	0	0
Q2_age	Pearson	-,093	,082**	,045	-,061
	Correlation				
	Sig. (2-tailed)	,158	,002	,497	,353
	N	230	230	230	230
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).					
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).					

Αυτή η αιτία αλλάζει όταν λαμβάνεται υπόψη η καταγωγή του συμμετέχοντα στην έρευνα. Υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της καταγωγής του ατόμου από το νησί, και της αιτίας που πιστεύουν ότι ωθεί τους τουρίστες στο νησί (Pearson $X^2=0.218$, p-value=0.001). Αυτοί που δεν κατάγονται από το νησί, θεωρούν πως το κλίμα είναι ο πρωταρχικός παράγοντας που κάνει τους τουρίστες να επιλέγουν το νησί της Ρόδου για τουρισμό.

		Q10_Reason_Vi sitors_Κλίμα	Q10_Reason_Visitors _Φυσικό_Τοπίο	Q10_Reason _Visitors_Π ολλά_Μνημε ία
Q10_Reason_Visitors_ Κλίμα	Pearson Correlation	1	-,153*	-,076
	Sig. (2- tailed)		,020	,252
	N	230	230	230
Q10_Reason_Visitors_ Φυσικό_Τοπίο	Pearson Correlation	-,153*	1*,**	-,040
	Sig. (2- tailed)	,020	,138	,543
	N	230	230	230
Q10_Reason_Visitors_ Πολλά_Μνημεία	Pearson Correlation	-,076	-,040	1
	Sig. (2- tailed)	,252	,543	,941
	N	230	230	230
Q10_Reason_Visitors_ Π_Εκδηλώσεις	Pearson Correlation	-,150*	,033*,**	-,069
	Sig. (2- tailed)	,023	,617	,297
	N	230	230	230

		Q10_Reason_Vi sitors_Κλίμα	Q10_Reason_Visitors _Φυσικό_Τοπίο	Q10_Reason _Visitors_Π ολλά_Μνημε ία
Q10_Reason_Visitors_ Ηθη_Εθιμα_Παραδοσ η	Pearson	.	.	.
	Correlation			
	Sig. (2- tailed)	.	.	.
	N	0	0	0
Q4_Origin_Rhodes	Pearson	,218**	-,085	-,023
	Correlation			
	Sig. (2- tailed)	,001	,198	,727
	N	230	230	230
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).				
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Τέλος, στατιστικά σημαντική συσχέτιση παρατηρείται μεταξύ της ηλικίας του ερωτώμενου, και της άποψής του σχετικά με κάποιες από τις προτάσεις που αφορούν το νησί της Ρόδου. Συγκεκριμένα, όσο αυξάνεται η ηλικία του ατόμου, τόσο πιο πολύ διαφωνούν με την πρόταση ότι το επίπεδο υπηρεσιών του νησιού είναι υψηλό (Pearson $X^2=0.218$, p-value=0.001). Επίσης διαφωνούν με τη διατήρηση των ιστορικών κτιρίων σε καλή κατάσταση (Pearson $X^2=0.150$, p-value=0,023), με την υψηλή ποιότητα ζωής στο νησί (Pearson $X^2=0.199$, p-value=0,002), καθώς και με το εάν έχει γίνει κατάλληλη αξιοποίηση της άυλης κληρονομιάς του νησιού (Pearson $X^2=0.192$, p-value=0,003).

		Q14_Υψηλό_Επίπεδο_Υπηρεσιών_νησιού	Q14_Καλή_κατάσταση_ιστορικά_κτίρια	Q14_Υψηλό_επίπεδο_ποιότητα_ζωής	Q14_Άυλη_Π_κληρονομιά
Q14_Υψηλό_Επίπεδο_Υπηρεσιών_νησιού	Pearson Correlation	,022**	,141***	,216***	,294**
	Sig. (2-tailed)	,745	,032	,001	,000
	N	230	230	230	230
Q14_Καλή_κατάσταση_ιστορικά_κτίρια	Pearson Correlation	,141***	1***	,166***	,101***
	Sig. (2-tailed)	,032	,000	,012	,125
	N	230	230	230	230
Q14_Υψηλό_επίπεδο_ποιότητα_ζωής	Pearson Correlation	,216***	,166***	1***	,305***
	Sig. (2-tailed)	,001	,012	,016	,000
	N	230	230	230	230
Q14_Φήμη_νησιού_αφθονία_εκδηλώσεων	Pearson Correlation	,153*	,221**	,130*	,202**
	Sig. (2-tailed)	,021	,001	,048	,002
	N	230	230	230	230

		Q14_Υψηλό_Επίπεδο_Υπηρεσιών_νησιού	Q14_Καλή_κατάσταση_ιστορικά_κτήρια	Q14_Υψηλό_επίπεδο_ποιότητα_ζωής	Q14_Αυλή_Π_κληρονομιά
Q14_Αυλή_Π_κληρονομιά	Pearson Correlation	,294**	,101**,*	,305**,*	1**
	Sig. (2-tailed)	,000	,125	,000	,000
	N	230	230	230	230
Q2_age	Pearson Correlation	,218**	,150**,*	,199**	,192**,*
	Sig. (2-tailed)	,001	,023	,002	,003
	N	230	230	230	230
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).					
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).					

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1. Συμπεράσματα θεωρητικού μέρους

Ο πολιτισμός συνιστά έκφραση της ζωής του ανθρώπου καθώς αναφέρεται σε ένα σύνολο υλικών, πνευματικών, καλλιτεχνικών, τεχνολογικών επιτευγμάτων αλλά και παραδοσιακών ηθών και εθίμων ενώ παράλληλα συνδέεται με την καλλιέργεια, την παιδεία και τη διάδοση των πολιτιστικών αγαθών. Ο τουρισμός, έννοια πολυδιάστατη και αλληλοσυνδεόμενη με τον πολιτισμό, αποτελεί την έκφραση του ατόμου να ανακαλύψει διαφορετικά μέρη από τον τόπο διαμονής του με το κίνητρο της αναψυχής, της ψυχαγωγίας, της γνώσης και της επικοινωνίας με διαφορετικές αντιλήψεις και τρόπους ζωής. Ο πολιτισμός ως τουριστικό αξιοθέατο συνδράμει σημαντικά στην διατήρηση του ιστορικού παρελθόντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και αντίστοιχα στην ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας.

Ειδικότερα, από τη ερευνητική δραστηριότητα των μελετητών διαπιστώνεται ότι ο συνδυασμός του πολιτισμού και του τουρισμού συνιστούν ένα σημαντικό πόρο για την αειφορική ανάπτυξη του τόπου υποδοχής. Πραγματικά, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ισχυρό κίνητρο έλξης του τουριστικού ρεύματος, ευνοώντας τον ανταγωνισμό σε αυτόν τον τομέα. Εκ των πραγμάτων το παραπάνω συνδέεται με τη συνολική ελκυστικότητα που ασκεί το περιβάλλον (πολιτιστικό, φυσικό) του τόπου προορισμού, παράγοντας καθοριστικός για την επιλογή εκ μέρους των επισκεπτών, παραπέμποντας συγχρόνως στην διαμόρφωση της έννοιας της τουριστικής εικόνας. Η τουριστική εικόνα διαμορφώνεται από το τουριστικό προϊόν, εν προκειμένω το πολιτιστικό προϊόν, περιλαμβάνοντας, εκτός από την πρωτογενή τουριστική προσφορά, τις τουριστικές εγκαταστάσεις (ξενοδοχεία), τους εξοπλισμούς, τις υποδομές μεταφορών και πληροφόρησης κ.α..

Επομένως, η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού συνδέεται με την ανάπτυξη της εικόνας των πόλεων, παλαιών και νέων με σκοπό την αποκατάσταση, τη διατήρηση, την αναβίωση και την ανάκαμψη συγκεκριμένων περιοχών, διαμορφώνοντας αφενός τη βάση ενός κυρίαρχου ιδιαίτερου χαρακτηριστικού τους αφετέρου τον συνδυασμό πολλών χαρακτήρων, εν προκειμένω του πολιτιστικού- ιστορικού χαρακτήρα, το οποίο μπορεί να συνδεθεί με την έννοια της «πολιτιστικής ταυτότητας» του τόπου προορισμού. Η πολιτιστική κληρονομιά αναβιβάζεται σε παράγοντα μεγάλης σημασίας για την εθνική τουριστική πολιτική.

Η ραγδαία μεταβαλλόμενη πραγματικότητα και η εντεινόμενη παγκόσμια οικονομική ύφεση αλλά και η αύξουσα παγκοσμιοποίηση της παραγωγής και των αγορών οδηγούν στην επιβολή ανακατατάξεων αναφορικά με τις πολιτικές διακυβέρνησης αλλά και τις επιχειρηματικές πρακτικές. Απαιτούνται δομές και νέες συνθήκες οργάνωσης με την παράλληλη συνειδητοποίηση της αξιοποίησης του πολιτιστικού τουρισμού ως βασικού πόρου για τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, της τουριστικής εμπειρίας αλλά της αναζωογόνησης των πεδίων που συνθέτουν την πολιτιστική κληρονομία.

Η ενεργοποίηση της συμμετοχής και της συνεργασίας μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και των αρμόδιων φορέων τουρισμού και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής αναδεικνύεται σε βασική συνιστώσα για την επίτευξη της αειφορικής προοπτικής της τουριστικής βιομηχανίας καθώς και της προστασίας των πεδίων της (υλικής και άυλης) πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού προσκρούει συχνά σε νομοθετικές, γραφειοκρατικές δαιδαλώδεις διαδικασίες αλλά και στο οικονομικό κόστος, αποθαρρύνοντας προσπάθειες αποκατάστασης ιστορικών μνημείων ή αναβίωσης παραδοσιακών εθιμικών πρακτικών που συνθέτουν το πολιτιστικό υπόβαθρο του τόπου υποδοχής. Στην παραπάνω διαπίστωση προστίθεται το γεγονός της έλλειψης αποτελεσματικού συντονισμού ανάμεσα στους ενδιαφερόμενους φορείς, συμπεριλαμβανόμενων και των τοπικών δήμων και περιφερειών, σε σχέση με την παρουσίαση, προώθηση και την εκτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Σε κάθε περίπτωση ο πολιτισμός ως τουριστικό αξιοθέατο συνιστά μια εναλλακτική δυναμική στρατηγική με κοινωνικοοικονομικές, πολιτισμικές, εκπαιδευτικές και οικολογικές προεκτάσεις, με απώτερο και βασικό σκοπό τη βιωσιμότητα της τοπικής κοινότητας. Επομένως, ο κατάλληλος σχεδιασμός και η διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού δημιουργεί πολλαπλασιαστικά οφέλη τόσο σε κοινωνικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο, συμβάλλοντας στην προστασία και τη διατήρηση των πολιτιστικών πόρων της περιοχής.

Εκτός από τις θετικές επιδράσεις του πολιτιστικού τουρισμού, εντοπίζονται και αρνητικές συνέπειες τόσο για τα ιστορικά μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους όσο και στον τρόπο ζωής, συμπεριφοράς, ηθικών αξιών, όπως προκύπτουν από τη μαζικοποιημένη και ανεξέλεγκτη χρήση καθώς και την λανθασμένη διαχείριση των πολιτιστικών πόρων στο πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης. Ωστόσο, η αποτελεσματική αξιοποίηση και προώθηση των πεδίων της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να ευνοήσει την αειφορική ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα του τουρισμού με μακροπρόθεσμα θετικά αποτελέσματα. Σε αυτό το πλαίσιο η τοπική κοινωνία δύναται μέσω της κινητοποίησής και της στάσης της να συμβάλλει ενεργά τόσο στον σχεδιασμό και την ανάληψη πρωτοβουλιών όσο και στη διαχείριση και τη

διαδικασία λήψης των αποφάσεων καθώς το πνεύμα της πολιτικής του πολιτιστικού τουρισμού περιλαμβάνει τόσο το υπερεθνικό και εθνικό επίπεδο όσο και το περιφερειακό και τοπικό σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας.

Η τουριστική ζήτηση παρά τον πολυδιάστατο και ετερογενή χαρακτήρα προκύπτει μέσα από κοινωνικο - οικονομικούς και κοινωνικο - ψυχολογικούς παράγοντες καθώς και από παράγοντες σχετιζόμενους με τουριστικό προϊόν. Στο αντίποδα της τουριστικής ζήτησης, η τουριστική προσφορά αντιπροσωπεύει ένα σύνθετο πλαίσιο αγαθών και υπηρεσιών, συνιστώντας ένα ιδιόμορφο μείγμα τόσο υλικών όσο και άυλων στοιχείων που αποτελούν τη βάση της τουριστικής δραστηριότητας και εξυπηρετούν την πραγμάτωση της ικανοποίησης των αναγκών που χαρακτηρίζονται ως τουριστικές.

Σε κάθε περίπτωση ο τουρισμός συνιστά τον πλέον δυναμικά αναπτυσσόμενο κλάδο της παγκόσμιας οικονομίας. Υπό αυτό το πρίσμα, καταδεικνύεται ότι ο τουρισμός επιδρά τόσο στην οικονομία και την κοινωνία όσο και τον πολιτισμό και το περιβάλλον. Η «τουριστικοποίηση» ή διαφορετικά η εμπορευματοποίηση του πολιτισμού διαμορφώνει τις προϋποθέσεις να καταστεί ο πολιτισμός ένα «προϊόν», με απώτερη συνέπεια να απολέσει τη δυνατότητα της βιώσιμης συνέχειας του. Η βιώσιμη ή αειφορική ανάπτυξη προβάλλει μια ολοκληρωμένη προοπτική διαμόρφωσης εκείνων των στοιχείων που θα καταστήσουν τα αποτελέσματά του πολιτιστικού τουρισμού ικανά για μια περαιτέρω οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Συγκεκριμένα, οι σχεδιαζόμενες πολιτικές για τη διαχείριση του τουρισμού θα πρέπει να τείνουν να προωθούν την αειφόρο ανάπτυξη που πέρα από το φυσικό περιβάλλον περιλαμβάνει το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον των προορισμών, γεγονός που σημαίνει ότι χρειάζεται να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Αυτό σημαίνει με τη σειρά του ότι η τοπική κοινωνία οφείλει να συμμετέχει ενεργά αφενός μέσα από την ανάληψη πρωτοβουλιών και αφετέρου στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων προκειμένου να προωθήσουν την βιωσιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού του τόπου τους. Στο παραπάνω θα μπορούσαν να συνδράμουν επιβοηθητικά περιβαλλοντικές προσπάθειες ευαισθητοποίησης τόσο του τουριστικού κοινού όσο και της τοπικής κοινωνίας. Άλλωστε, η βιωσιμότητα του τουρισμού μπορεί να λάβει χώρα μέσα από μακροπρόθεσμες επενδύσεις και στόχους.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η πλειοψηφία των κατοίκων αναγνωρίζουν τα σχετιζόμενα με την τουριστική ανάπτυξη οφέλη και κόστη. Ειδικά εκείνοι που συμμετέχουν στη διαδικασία ανάπτυξης του τουρισμού και επωφελούνται από αυτόν, αντιλαμβάνονται ευκολότερα τις

θετικές παραμέτρους και διατηρούν μια θετική στάση στην υιοθέτηση δράσεων που προάγουν την τουριστική ανάπτυξη. Ωστόσο, σε σχέση με τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού δεν διαφέρει η γνώμη τους από αυτήν των υπόλοιπων κατοίκων που παραμένουν αμέτοχοι στη διαδικασία της ανάπτυξης του τουρισμού. Αν και πολλοί αντιλαμβάνονται τις αρνητικές επιπτώσεις, όπως για παράδειγμα την εμπορευματοποίηση, εξακολουθούν να υποστηρίζουν την ανάπτυξή του, ανεξαρτήτως των επιπτώσεων αυτών. Η συνολική θετική στάση προς τον τουρισμό και την ανάπτυξη του οφείλεται στην πεποίθηση ότι τα οφέλη του κλάδου υπερβαίνουν το κόστος για τους κατοίκους, γεγονός που αποτελεί την μακροπρόθεσμη επιτυχία του τουρισμού σε έναν τόπο.

Σε γενικές γραμμές, πάντως, οι κάτοικοι τείνουν να στηρίζουν μέσα από διάφορους τρόπους ευαισθητοποίησης και συμμετοχής τον τουρισμό σε μεγάλο βαθμό ως μια στρατηγική για την ανάπτυξη της περιοχής τους. Στη περίπτωση που ο πολιτιστικός τουρισμός αναλαμβάνει ρόλο αναπτυξιακού χαρακτήρα, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής χρειάζεται να επανεξετάσουν έννοιες όπως είναι η πολιτιστική ταυτότητα, η αυθεντικότητα κ.α., προκειμένου να διαμορφώσουν μια στρατηγική που θα ελαχιστοποιεί τις όποιες επιπτώσεις. Ωστόσο, αυτή η στρατηγική θα πρέπει να περιλαμβάνει όλες εκείνες τις μεταβλητές (οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντικές) καθώς επίσης θα πρέπει να δημιουργηθούν αντίστοιχα δομές παρακολούθησης και ελέγχου των τυχόν σε βάθος χρόνου επιπτώσεων.

Προκειμένου να επωφεληθεί η τοπική κοινωνία αλλά και να υποστηριχθεί ένα υψηλό επίπεδο του πολιτιστικού τουρισμού, θα πρέπει να καταστεί σαφές ότι η συμμετοχή της κοινωνίας στην φροντίδα και την προστασία των πολιτιστικών πόρων είναι επιβεβλημένη και μπορεί να προκύψει μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία (λόγω της ανομοιογένειας της τοπικής κοινωνίας) της αναγνώρισης των ωφελειών από την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού.

Οι αρμοδιότητες στο αντικείμενο του πολιτιστικού τουρισμού χρειάζεται να είναι κατάλληλα απονεμημένες ώστε να προάγεται η συνεργασία του συνόλου και όχι μιας συγκεκριμένης «ομάδας» ανθρώπων της τοπικής κοινωνίας. Επιπλέον, οι φορείς του τουρισμού χρειάζεται να προβαίνουν στην υλοποίηση και την παρακολούθηση μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης διαχείρισης της ποιοτικής διάστασης του πολιτιστικού τουρισμού. Απαραίτητο είναι δε, να υπάρξουν βιώσιμες οικονομικές εναλλακτικές λύσεις που θα μπορούν να αυξήσουν την ικανοποίηση των αναγκών και τη συνεχή υποστήριξη του τουρισμού, πράγμα που μπορεί να προέλθει μέσα από τη συνεχή βελτίωση των υπηρεσιών (δημοσίου, υποδοχής κ.α.), των

υποδομών με ταυτόχρονη επιπρόσθετη χρηματοδοτική υποστήριξη του πολιτιστικού τουρισμού με την αντίστοιχη στήριξη για απασχόληση και επιχειρηματικές ευκαιρίες.

Σε αυτό το κλίμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να λειτουργήσει ως επιβοηθητικός παράγοντας. Η νέα πολιτική της, «Europa 2020», επιχειρεί να προωθήσει μια δυναμική στρατηγική για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, της βιωσιμότητας και της προβολής του ευρωπαϊκού πολιτιστικού τουρισμού, ενισχύοντας τα προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς στο σύνολό της, μέσα από συγκεκριμένες κατευθύνσεις και προτεραιότητες, προσαρμοσμένες στις οικονομικές, κοινωνικές και χωρικές ιδιαιτερότητες κάθε περιφέρειας.

5.2. Συμπεράσματα Στατιστικού Μέρους

Δεδομένης της θέσης που κατέχει η πολιτιστική κληρονομιά ως στοιχείο του εκάστοτε τόπου κρίνεται αναγκαία η αξιοποίησή της με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελέσουν μέσο για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης του τόπου. Η παρούσα έρευνα έχει επικεντρωθεί στο νησί της Ρόδου και στην εξέταση των απόψεων και της στάσης των κατοίκων αυτής επικεντρώνεται δε στον πολιτιστικό τουρισμό.

Η στατιστική ανάλυση, που πραγματοποιήθηκε σε 230 (έγκυρα ερωτηματολόγια) κατοίκους του νησιού, έδειξε ότι η συμμετοχή των ανδρών ήταν μεγαλύτερη από αυτή των γυναικών. Επίσης μεγαλύτερη ήταν η συμμετοχή των νέων κάτω των 29 ετών (39,1%), των ελεύθερων επαγγελματιών (25,7%), και των καταγόμενων από το νησί (65,37%), αλλά και των μόνιμων κατοίκων του νησιού (53,5%).

Το πιο σημαντικό σε σπουδαιότητα μνημείο όσον αφορά την ιστορία και τον πολιτισμό της πόλης αναδείχθηκε το Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου με ποσοστό επιλογής 29,2%, ενώ το πιο δημοφιλές θρησκευτικό μνημείο αναδείχθηκε η Παναγιά Τσαμπίκα (27,18%). Όσον αφορά στην ανάγκη δραστηκής κρατικής παρέμβασης τονίζεται ότι τη χρειάζεται το κτήριο του Εθνικού Θεάτρου (30,5%).

Γενικότερα, κατά συντριπτική πλειοψηφία (96,5%), υποστηρίζουν ότι η μεγαλύτερη προσέλευση τουριστών παρατηρείται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, και ως κυριότερος λόγος επίσκεψης της πόλης αναφέρεται το φυσικό τοπίο του νησιού (29,49%) αλλά και τα πολλά ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία του (19,96%), αλλά όχι οι πολιτιστικές εκδηλώσεις (1,28%). Ένα εξαιρετικά σημαντικό ποσοστό δεν είναι ευχαριστημένο από το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό επίπεδο των τουριστών που επισκέπτεται το νησί (63,9%). Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι Δήμαρχοι θα πρέπει να ενισχύσουν τις υποδομές του νησιού, τονίζοντας την φροντίδα για την καθαριότητα, το οδικό δίκτυο και το αποχετευτικό σύστημα.

Όσον αφορά τα κύρια εμπόδια για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην πόλη, το μεγαλύτερο ποσοστό (32,82%) των ερωτηθέντων υποστηρίζει ότι είναι η έλλειψη ενδιαφέροντος από τις τοπικές αρχές αλλά και η έλλειψη κεφαλαίων και κονδυλίων (28,5%).

Σχετικά με την επικρατούσα κατάσταση του νησιού της Ρόδου, οι απαντήσεις ήταν συγκεχυμένες. Αν και οι υποδομές του νησιού υποστηρίζεται ότι είναι ικανές να φιλοξενήσουν μεγάλο ποσοστό τουριστών, υστερεί σε υποδομές που αφορούν σε δρόμους, πεζοδρόμια και δημόσια μέσα μεταφοράς, αλλά και διαπιστώνεται υψηλή κυκλοφοριακή συμφόρηση στους

δρόμους του. Όσον αφορά στις πολιτιστικές προσπάθειες που λαμβάνουν χώρα στο νησί μικρό ποσοστό γνωρίζει σχετικά το πολιτιστικό πρόγραμμα (7,34%), τα επιτεύγματα μέσω αυτού (6,37%) αλλά και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (6,31%). Λίγοι από τους ερωτηθέντες έχουν ενημέρωση για τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, φεστιβάλ και δράσεις (3,99%) αλλά και ανάδειξης του τοπικού πολιτισμού (3,03%), αξιοποίησης άυλης κληρονομιάς (3,22%) και αρχιτεκτονικής κληρονομιά (2,83%).

Παρόλα αυτά, οι κάτοικοι θεωρούν ότι οι πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να συμβάλλει στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας (37,4%) και οδηγεί στην υλοποίηση περισσότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων πολύ (36,5%). Μέσω αυτού προωθείται η λαογραφική παράδοση και κουλτούρα, αφού συμβάλλει κατά πολύ στην αναβίωση παραδόσεων, εθίμων, τοπικής χειροτεχνίας και τέχνης (37,4%), ενώ παράλληλα αποτελεί το κίνητρο για την αποκατάσταση των ιστορικών μνημείων του νησιού (37%) και την μείωση των λεηλασιών σε ιστορικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά αξιοθέατα (31,7%).

Ως προς την επιρροή που θα ασκούσε η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην οικονομία και τη ζωή του νησιού, ένα αρκετά υψηλό ποσοστό θεωρεί ότι βελτιώνει την ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού (40,9%), και σε καμία περίπτωση ο πολιτιστικός τουρισμός δεν επηρεάζει αρνητικά τον τρόπο ζωής και τις κοινωνικές σχέσεις των πολιτών στο νησί (54,3%) ενώ αποτελεί λόγο να παραμείνουν οι νέοι στον νησί (33,9%) αλλά και για να δημιουργηθούν δυνατότητες ευκαιρίες για την τοπική οικονομία, ευκαιρίες απασχόλησης και νέες θέσεις εργασίας (50%).

Οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν δε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να προσφέρει οικονομική ωφέλεια σε όλους τους κατοίκους του νησιού, ενώ δεν τον συσχετίζουν απόλυτα με την αύξηση του κόστους ζωής (33%), τη βελτίωση των υποδομών του νησιού, αλλά και την αύξηση του θορύβου (30,4%), της ρύπανση, την κυκλοφοριακή συμφόρηση και τον συνωστισμό στο νησί (27,8%). Ωστόσο, οι κάτοικοι υποστηρίζουν ότι ο πολιτιστικός τουρισμός θα μπορούσε να συμβάλλει στην ενθάρρυνση της τοπικής κοινωνίας να συμμετέχει σε πολιτιστικές δράσεις (46,1%) και την ευαισθητοποίησή της σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά (45,2%), αυξάνει δε και την αίσθηση της τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας (43%).

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (95,2%) ενδιαφέρεται για την εικόνα του νησιού γιατί θεωρεί ότι η Ρόδος ελκύει τους επισκέπτες από πολιτιστικό ενδιαφέρον (59,1%), αν και θεωρεί ότι θα μπορούσε να αποτελέσει έναν από τους πρώτους πολιτιστικούς – τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας (90,9%). Επιβεβαιώνεται ξανά η έλλειψη κονδυλίων καθώς το 88,6% πιστεύει ότι η επένδυση κονδυλίων για την ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού είναι μία

καλή επένδυση, καθώς τα οφέλη του πολιτιστικού τουρισμού σε σύγκριση με τις επιπτώσεις του είναι σημαντικότερα (89,6%). Εξ αυτού του λόγου το 82,2% θεωρεί ότι θα πρέπει να γίνει μία από τις βιομηχανίες του νησιού.

Διφορούμενη είναι η στάση των ερωτηθέντων όσον αφορά στις πολιτιστικές εκδηλώσεις καθώς το 86,1% θα ενδιαφερόταν να παρακολουθεί αλλά το 83% δεν με ενδιαφέρει να πραγματοποιούνται πολιτιστικές δράσεις, αν και ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού τους θα ήταν ευχάριστη εμπειρία (81,3%). Σημαντικό όμως θεωρείται από το 90,9% η διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής με σκοπό την ανάδειξη της πολιτιστικής και ιστορικής φυσιογνωμίας του νησιού και την προσέλκυση τουριστών. Η διαχείριση των πολιτιστικών χώρων από τουριστικές επιχειρήσεις που θα ανήκουν και απασχολούν ντόπιους (49,1%) και θα προωθούν τα τοπικά προϊόντα (88,3%).

Τέλος, θεωρούν ότι η λήψη αποφάσεων και ο σχεδιασμός του πολιτιστικού τουρισμού θα έπρεπε να γίνεται με συμμετοχή της τοπική κοινωνίας (81,7%) και οι τοπικοί τουριστικοί και πολιτιστικοί φορείς αλλά και ο πολιτιστικός τομέας του Δήμου Ρόδου θα πρέπει να εντείνουν τις προσπάθειες προώθησης του πολιτιστικού τουρισμού (89,1%).

Χαρακτηριστικό δε, είναι ότι κατά τη συσχέτιση δημογραφικών στοιχείων (καταγωγή, ηλικία, χρόνος κατοικίας στο νησί) και απαντήσεων στις προτάσεις της έρευνας προέκυψαν οι εξής παρατηρήσεις:

Αρχικά, συσχετίζοντας τη καταγωγή του συμμετέχοντα στην έρευνα και του μνημείου που χρήζει άμεσης κρατικής παρέμβασης με σκοπό την ανάδειξή του, παρατηρείται μία ελαφρά αρνητική συσχέτιση που υποδεικνύει πως οι συμμετέχοντες που κατάγονται από τη Ρόδο προτιμούν τα Τείχη ως μνημείο που χρήζει κρατικής παρέμβασης.

Στην περίπτωση δε συσχέτισης της καταγωγής του συμμετέχοντα και την επιλογή του θρησκευτικού μνημείου, που αυτοί θα πρότειναν σε κάποιον τουρίστα του νησιού να επισκεφτεί, παρατηρήθηκε μία θετική συσχέτιση με την καταγωγή του ερωτώμενου και της Παναγιάς της Φιλερήμου, δηλαδή τα άτομα που δεν έχουν καταγωγή από το νησί τείνουν να προτείνουν τη Παναγιά της Φιλερήμου ως θρησκευτικό αξιοθέατο για τους τουρίστες.

Περαιτέρω, θετική συσχέτιση παρατηρείται μεταξύ της ηλικίας του συμμετέχοντα και της αιτίας που πιστεύουν ότι οι τουρίστες προτιμούν το νησί της Ρόδου. Η επιλογή του φυσικού τοπίου ως το κύριο λόγο που οι τουρίστες επιλέγουν να επισκεφτούν το νησί της Ρόδου αυξάνεται όσο αυξάνεται κι ο χρόνος παραμονής ενός συμμετέχοντα της έρευνας στο νησί. Αντίθετα, αν συσχετιστεί η καταγωγή του συμμετέχοντα με την αιτία προτίμησης του νησιού,

παρουσιάζεται μια στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της καταγωγής του ατόμου από το νησί και της αιτίας που πιστεύουν ότι ωθεί τους τουρίστες στο νησί, η οποία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όσοι δεν κατάγονται από το νησί, θεωρούν πως το κλίμα είναι ο πρωταρχικός παράγοντας που κάνει τους τουρίστες να επιλέγουν το νησί της Ρόδου για τουρισμό.

Τέλος, στατιστικά σημαντική συσχέτιση παρατηρείται μεταξύ της ηλικίας του ερωτώμενου και της άποψής του σχετικά με κάποιες από τις προτάσεις που αφορούν το νησί της Ρόδου. Συγκεκριμένα, όσο αυξάνεται η ηλικία του ατόμου, τόσο πιο πολύ διαφωνεί με την πρόταση ότι το επίπεδο υπηρεσιών του νησιού είναι υψηλό αλλά και με το ότι τα ιστορικά κτήρια διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Επίσης, όσο αυξάνεται η ηλικία του συμμετέχοντα παρατηρείται διαφωνία και με την πρόταση ότι στο νησί προσφέρεται υψηλή ποιότητα ζωής, καθώς και για το αν έχει γίνει κατάλληλη αξιοποίηση της άυλης κληρονομιάς του νησιού.

5.3 Προτάσεις

Το νησί της Ρόδου εντοπίζεται σε ένα πολύ ζωτικό σημείο των μεγάλων θαλάσσιων διαδρομών της Μεσογείου, γεγονός που το κατέστησε ένα ουσιαστικό σημείο συνάντησης του πολιτισμού. Πράγματι μέσα από τη μακραίωνη ιστορία και παράδοση του οι διαφορετικοί λαοί που κατέκτησαν τη Ρόδο κατάφεραν να αφήσουν το σημάδι τους σε κάθε σημείο του νησιού: στην τέχνη, τη γλώσσα, την αρχιτεκτονική, συνθέτοντας εν τέλει την ταυτότητα και μοναδικότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς του.

Η διατήρηση της φυσιογνωμίας της Ρόδου κρίνεται απαραίτητη και μπορεί να προκύψει μέσα από την πολιτική της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς με την παράλληλη ενεργοποίηση και συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί επίσης να συμβάλλει επιβοηθητικά προς την κατεύθυνση αυτή. Οι αρμόδιοι φορείς τόσο του πολιτισμού όσο και του τουρισμού με τη συνεργασία των τοπικών αρχών χρειάζεται να αναπτύξουν μια προσέγγιση ολοκληρωμένης διαχείρισης, ενσωματώνοντας τις θέσεις της τοπικής κοινότητας. Μέσα από μια τέτοια οπτική σκοπός είναι η μεγιστοποίηση των ωφελειών σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, οπότε περαιτέρω στην υποστηρικτική στάση του συνόλου της τοπικής κοινωνίας στην ανάπτυξη της εναλλακτικής μορφής τουρισμού, του ποτιστικού τουρισμού.

Υπό το πρίσμα αυτό ακολουθούν μια σειρά προτάσεων που θα μπορούσαν να ενεργοποιήσουν τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του τουρισμού με την πολιτιστική διάστασή του, διατηρώντας παράλληλα την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του νησιού. Πιο συγκεκριμένα:

- Ενθάρρυνση της τοπικής κοινωνίας από τους τοπικούς φορείς να αναλαμβάνουν δραστηριότητες πολιτιστικού και καλλιτεχνικού χαρακτήρα.
- Οργάνωση φεστιβάλς, εκδηλώσεων, πανηγυριών που προάγουν την πολιτιστική ιδιαιτερότητα και κληρονομιά του νησιού.
- Δυναμικότερη διαφήμιση και ενημέρωση των ήδη υπαρχόντων τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και στο εξωτερικό.
- Ανάπλαση των ιστορικών κέντρων της πόλης της Ρόδου και της υπαίθρου.
- Αναστήλωση των ιστορικών κτηρίων (ακόμα και κάστρων), παραδοσιακών κτισμάτων, όπως για παράδειγμα οι Πύργοι των Τριαντών.
- Καταγραφή και δημοσίευση όλων των χαρακτηριστικών και των ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής, όπως αρχαίας, βυζαντινής ή μεσαιωνικής εποχής μνημεία, διαδρομές, ήθη, έθιμα, παραδόσεις, πανηγύρια κ.α.
- Επαναξιολόγηση και επαναχρησιμοποίηση κτηρίων που είχαν τεθεί σε αχρηστία.

- Αναβίωση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής σπιτιών, χώρων που θα αντανakλούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ροδιακής πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Ανάδειξη των τοπίων που δεν είναι τόσο δημοφιλή από άλλα παρά την όποια αρχαιολογική και πολιτιστική αξία και αν έχουν, π.χ. τη νοτιοδυτική πλευρά του νησιού.
- Αναβίωση των παραδοσιακών ηθών και εθίμων προσαρμοσμένα στη σύγχρονη εποχή χωρίς να αλλοιώνουν το χαρακτήρα τους.
- Προώθηση και προβολή των τοπικών προϊόντων του νησιού όπως για παράδειγμα λάδι, κρασί κ.α..
- Ενίσχυση των βιομηχανιών που δραστηριοποιούνται στην παραγωγή των τοπικών προϊόντων.
- Δυνατότητα επαναλειτουργίας βιομηχανιών όπως η κεραμοουργεία (I.C.A.R.O), η αργυροχρυσοχοΐα που έχουν συνδεθεί με την εικόνα της Ρόδου.
- Αναδιοργάνωση και αναδιάρθρωση τοπικών οργανισμών και φορέων του τουρισμού ώστε να τεθούν οι σκοποί και οι πολιτικές ανάπτυξης του νησιού υπό μια νέα και υγιή βάση.
- Δυναμικότερη συμμετοχή τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό για ζητήματα τουρισμού αλλά και ειδικότερα του πολιτιστικού τουρισμού.
- Εκμετάλλευση προγραμμάτων και δράσεων της ΕΕ για περαιτέρω χρηματοδοτική στήριξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τουρισμού.
- Έμφαση στην ενημέρωση, ευαισθητοποίηση μέσω των μέσων επικοινωνίας για την διαχείριση και προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και για την αξία και τα πολλαπλασιαστικά οφέλη του πολιτιστικού τουρισμού.
- Ανάπτυξη και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών για την προώθηση και προαγωγή του πολιτιστικού τουρισμού.
- Ο στόχος του τουριστικού προϊόντος θα πρέπει να διευρυνθεί με τον πολιτισμό να κυριαρχεί ώστε η Ρόδος να καταστεί ένας ολοκληρωμένος τουριστικός προορισμός.
- Δημιουργία μιας επιτροπής τουρισμού με εκπροσώπους των κατοίκων που θα ενεργούν συμβουλευτικά για τον τοπικό τουριστικό σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων στο πλαίσιο μιας διαδικασίας διαβούλευσης.
- Δημιουργία μιας βάσης δεδομένων για τον πολιτιστικό τουρισμό, που θα παρέχει πληροφορίες για τις ανάγκες, τις απόψεις, τις ανησυχίες αλλά και τις επιθυμίες της τοπικής κοινωνίας, προκειμένου να καταστεί εφικτό να παρακολουθούνται οι εξελίξεις και οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης και να επαναξιολογούνται σε βάθος χρόνου.

Σε κάθε περίπτωση, ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί πρόκληση για τις τοπικές κοινωνίες καθώς μπορεί να δημιουργήσει υποδομές κατάλληλες για την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων. Συγχρόνως, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την προσέλκυση ενός συγκεκριμένου τουριστικού ρεύματος, ειδικού ενδιαφέροντος, που εκτός από τα οικονομικά οφέλη, επιδρά στην πολιτική προστασία των πολιτιστικών πόρων του τόπου. Όμως, η προώθηση του πολιτισμού ως τουριστικό αξιοθέατο απαιτεί εκσυγχρονισμένες μεθόδους προβολής όλων των πολιτιστικών τουριστικών πεδίων που μπορεί να επιτευχθεί με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο μέσα από την συνεργασία και της συνέργιας της ευαισθητοποιημένης τοπικής κοινωνίας, των αρμοδίων τοπικών φορέων και του εξειδικευμένου προσωπικού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνόγλωσση

1. Farochon P.-A., μετφρ. Δρόσος, Γ, (2011), «Οι Ιπότες της Ρόδου και της Μάλτας», εκδ. Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος Α.Ε., Αθήνα
2. Hall S., Held D. and A. McGrew, (2003), «Η νεωτερικότητα σήμερα. Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός», Εκδ. Σαββάλας, β' έκδοση
3. Lickorish L. J. and Jenkins C.L., (2004). «Μια εισαγωγή στον τουρισμό, Τουρισμός & Αναψυχή», εκδ. Κριτική
4. Ανωγειανάκης Φ., «Λαϊκά μουσικά μουσικά όργανα», εκδ. Μέλισσα, Αθήνα
5. Αποστολόπουλος Κ. – Σδράλη Δ., (2009) «Εναλλακτικός και Ήπιος Τουρισμός Υπαίθρου», εκδ. Ελληνοεκδοτική, Αθήνα
6. Αρφαράς Μιχ., (2004), «Ιπποτικοί και Νεοκλασικοί Πύργοι Ιαλυσού Ρόδου», εκδ. Κάμειρος, Αθήνα
7. Βαρβαρέσος Σ., (2000), «Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές, Η ελληνική πραγματικότητα», Εκδ. Προπομπός, β' έκδοση
8. Βεργωτής Γ., (1995), «Η εκπαίδευση στο «κοινό της Ρόδου κατά την Οθωμανοκρατία», εκδ. Ανδρονάκη, Ρόδος
9. Βουδούρη Δ. – Στρατή Α., (1999), «Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο: Κείμενα Δημοσίου Δικαίου, 3», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα
10. Βρύζας Κ., (2005), «Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες», Εκδ. Gutenberg, Αθήνα
11. Γεωργαλίδης Στ., (1985), «Η Ρόδος του Χτες», εκδ. Τέχνη, Ρόδος
12. Γκέφου - Μαδιανού Δήμητρα, (1999), «Πολιτισμός και Εθνογραφία: Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

13. Γνευτός Π., (1980), «Τραγούδια Δημοτικά της Ρόδου», εκδ. Πρίσμα, Ρόδος
14. Διακογεωργίου Παντ., (2010), «Τα Σιάννα της Ρόδου: Συμβολή στην Ιστορία και τη Λαογραφία», εκδ. Γραφικές Τέχνες Μ.. - Η. Κλαδάς Α.Ε., Ρόδος
15. Διβάνη Α. – Κωνσταντοπούλου Φ., (1996) «Δωδεκάνησος: Η Μακρά πορεία προς την ενσωμάτωση, διπλωματικά έγγραφα από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα
16. Διονυσοπουλου Παν, (2006), «Διεθνείς Φορείς στον Τουρισμό», Αθήνα
17. Διονυσοπούλου Παν, (2012), «Ευρωπαϊκή Τουριστική Πολιτική», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
18. Ηγουμενάκης Ν., (1991), «Τουριστική Οικονομία», εκδ. Προπομπός, Αθήνα
19. Ηγουμενάκης Ν., (2004), «Τουριστικό Μάρκετινγκ», εκδ. Interbooks, Αθήνα
20. Καραγιάννης Σ. Γ., (2011), «Οικοτουρισμός – Πολιτισμός», Πρακτικά διαπανεπιστημιακού σεμιναρίου επιμόρφωσης για την ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, Κέντρο ιστορικών μελετών καθολικής επισκοπής Σύρου, Άνω Σύρος, 28/8/2011 – 3/9/2011»
21. Κοκκώσης Χ. – Τσάρτας Π. (2001), «Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον», εκδ. Κριτική, Αθήνα
22. Κόλλιας Η., (2013), «Οι Ιππότες της Ρόδου, το Παλάτι και η Πόλη», εκδ. Αθηνών Α.Ε., Αθήνα
23. Κολτσιδόπουλος Γ., (2000), Τουρισμός: θεωρητικές προσεγγίσεις, Εκδ. Έλλην, Αθήνα
24. Κολώνας Β., (2002), «Ιταλική Αρχιτεκτονική στα Δωδεκάνησα, 1912 - 1943», εκδ. Ολκός
25. Κόνσολα Ν. Ν., (1995), «Η διεθνής προστασία της Παγκόσμιας Κληρονομιάς», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
26. Κόνσολας Ν. (1997), «Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

27. Κυριακίδου – Νέστορος Άλκη, (1993), «Λαογραφικά Μελετήματα ΙΙ», εκδ. Πορεία, Αθήνα
28. Κωνσταντινόπουλος, Γρ., (1986), «Αρχαία Ρόδος», εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα
29. Κώττης Γ. Χ., Πετράκη Κώττη Α., (2002), «Μικροοικονομική», Εκδ. Μπένου, Αθήνα, σελ 48
30. Κώττης Γ. Χ., Πετράκη - Κώττη Α., (2005), «Σύγχρονη Μικροοικονομική», β' έκδοση, Εκδ. Μπένου, Αθήνα, σελ 93
31. Λαββας Γ. Π., Καραβασίλη Μ. Ν. (2003), Φάκελος μαθήματος «Πολιτιστική κληρονομιά», Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε, Αθήνα, σελ. 1-2
32. Λάββας Γ.Π, (1993), «Πολιτιστική Κληρονομιά: Βασικές έννοιες. Ιδεολογία. Διεθνείς συμφωνίες. Μεθοδολογία», εκτ. Σ. Αθανασόπουλος – Σ. Παπαδάμης & ΣΙΑ ΕΕ, Αθήνα
33. Λάββας Γ.Π, (2010), «Ζητήματα Πολιτιστικής Διαχείρισης», εκδ. Μέλισσα, Αθήνα
34. Λένος Ν., (2003), «Ελληνική Πολιτιστική Κληρονομιά Α. Δημόσια πολιτική και Εθνικές Πρωτοβουλίες Προστασίας και Διαχείρισης στο πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Β. Προτάσεις εφαρμογής και ανασχεδιασμού», Ανακοίνωση Διπλωματικής εργασίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 30 Μαΐου 2003, Αθήνα
35. Λογοθέτης Μ. (1988), «Αγροτικός Τουρισμός: Μια εναλλακτική λύση», Εκδ. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα
36. Λογοθέτης Μ. (1994), «Όψεις του πολιτιστικού και οικονομικού βίου των Δωδεκανησίων κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας (1821 – 1912), Αθήνα
37. Λογοθέτης Μ. (2012), « Το αναπτυξιακό πρότυπο της Δωδεκανήσου και ο τουρισμός», εκδ. Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, Ρόδος
38. Λογοθέτης Μ.(2004), «Δωδεκάνησα: ένα πολύμορφο πρότυπο βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης», Ρόδος

39. Μητούλα Ρ. (2011), «Οικοτουρισμός – Πολιτισμός», Πρακτικά διαπανεπιστημιακού σεμιναρίου επιμόρφωσης για την ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, Κέντρο ιστορικών μελετών καθολικής επισκοπής Σύρου, Άνω Σύρος, 28/8/2011 – 3/9/2011
40. Μητούλα Ρ., (2006), «Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και Ανασυγκρότηση του Ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος, εκδόσεις, Αθ. Σταμούλης, Αθήνα
41. Μικρή Ιστορία της Δωδεκανήσου, (1997), εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα
42. Μουτσοπούλου Αν. (1984), «Ρόδος: Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα
43. Μπιλιότου Εδ. - Κοτρέ Αβ., μετφρ. Μαλλιαράκη Μ. - Καραβοκύρου Σ., (1881), «Η Νήσος Ρόδος»
44. Νικητιαδης Γ., (2007) «Τουρισμός δώδεκα θέσεις: Δωδεκάνησος δώδεκα όνειρα», εκδ. Λιβάνη
45. Ουτανέσκου Χ., (1986), «Σύντομη θεωρία και ιστορία του πολιτισμού», εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα
46. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας για τα 50 χρόνια της ενσωμάτωσης της Δωδεκανήσου (4 - 5 Μαρτίου), Ρόδος
47. Παπαϊωάννου Μαν., (1986), «Ρόδος και Αρχαία Κείμενα», εκδ. «Δωδώνη», Αθήνα- Γιάννενα
48. Παπαμανώλη Λ., (1988) «Ιδιότυπα κεντήματα και υφαντά της ροδίτικης θρησκευτικής ζωής», Αθήνα
49. Παπαμιχαήλ – Κουτρούμπα (επιμ.) (1985), «Ροδίτικες Συνταγές: Παραδοσιακές Τροφές της Ρόδου», Αθήνα
50. Παπαταξιάρχης Ε., (1996) «Περί της πολιτισμικής κατασκευής της ταυτότητας» , τοπικά Β', Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου, εκδ. Νήσος
51. Παπαχριστοδούλου Χ., (1983), «Συμβολή στην Ιστορική και Αρχαιολογική Έρευνα των Δήμων της Αρχαίας Ροδιακής Πολιτείας : Ιαλύσια», διδακτορική διατριβή, Αθήνα

52. Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., (1994), «Ιστορία της Ρόδου, από τους προϊστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1948)», σειρά αυτοτελών εκδόσεων της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Αθήνα
53. Παυλίδης Π. (1993), «Ξενοδοχειακό μάρκετινγκ», εκδ. Καλαμάς, Αθήνα
54. Ράφτης Αλκ. (2004), «Ο χορός στη Ρόδο», εκδ. Θέατρο Ελληνικών Χορών «Δώρα Στράτου», Αθήνα
55. Στεφανίδου Αλ., (2004), «Η Μεσαιωνική Ρόδος: με βάση το χειρόγραφο και την εικονογράφηση του Johannes Hedenborg (1854)», εκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη
56. Στράτου Δ., «Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί», Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα
57. Ταρσούλη Αθ., (1947), «Δωδεκάνησα», τόμος Α', εκδ. «Άλφα» Ι.Μ. Σκαζίκη, Αθήνα
58. Τσάρτας Π., (1989), «Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950-1980» Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
59. Τσάρτας Π., (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας
60. Τσάρτας Π., Μανώλογλου Ε., Μάρκου Α., Παπλιάκου Β., (1998), «Ο τουρισμός ως παράγοντας κοινωνικής αλλαγής», Αθήνα, Εξάντας- ΕΚΚΕ

2 Ξενόγλωσση

1. Andereck K. and Vogt C., (2000), “The Relationship between Residents’ Attitudes toward Tourism and Tourism Development Options”, *Journal of Travel Research*, Vol. 39, p.p.27-36
2. Andereck K. L., Valentine K.M., Knopf R.C., and C.A. Vogt, (2005), “Residents’ perceptions of community tourism impacts”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 32, No. 4, pp.1056–1076.
3. Andereck K.L., Valentine K.M., Vogt C.A., Richard C., and R.C. Knopf, (2007), “A Cross-cultural Analysis of Tourism and Quality of Life Perceptions”, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 15, No. 5, p.p.483-502
4. Andriotis K. and Vaughan R., (2003), “Urban Residents’ Attitudes toward Tourism Development: The Case of Crete”, *Journal of Travel Research*, Vol. 42, p.p.172-185
5. Asplet M. and Cooper M., (2000), “Cultural designs in New Zealand souvenir clothing: the question of authenticity”, *Tourism Management*, Vol. 21, No. 3, pp.307-312
6. Bachleitner R., and Zins A., (1999), “Cultural Tourism in Rural Communities: The Residents’ Perspective”, *Journal of Business Research*, Vol 44, No 3, Pages 199–209
7. Balcar M., and Pearce D., (1996), “Heritage tourism on the west coast of New Zealand”, *Tourism Management*, Vol. 17, No.3, pp.203-212
8. Besculides A., Lee M. E., and P. J. McCormick, (2002), “Residents’ perceptions of the cultural benefits of tourism”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, No. 2, pp.303– 319
9. Boniface P., (1998), “Tourism culture”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 25, No. 3, pp. 746–749
10. Bramwell B., “Maltese responses to tourism”, *Annals of Tourism Research*, vol.30, no.3, pp.581-605

11. Braudel F., (2001), «Γραμματική των Πολιτισμών», Αθήνα, MIET
12. Briassoulis H., (2002), “Sustainable tourism and the question of the commons”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, No. 4, pp.1065–1085
13. Brunt P., and Courtney P., (1999). “Host Perceptions of Sociocultural Impacts”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 26, pp.493-515
14. Bryon J., Russo A. P, “The touristic historic city”, *Annals of Tourism Research*, Vol.30, no.2, pp. 492-494
15. Buckley J. P. and Papadopoulos I. S., “Marketing greek tourism- the planning process”, *Tourism Management*, Butterworth & Co (Publishers) Ltd
16. Budeanu A., (2005), “Impacts and responsibilities for sustainable tourism: a tour operator’s perspective”, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 13, No. 2, pp.89–97
17. Burns P., and Sancho M., (2003). “Local perceptions of tourism planning: The case of Cuellar, Spain”, *Tourism Management*, Vol. 24, No.3, pp.331-339
18. Chang T.C, Milne S., Fallon D., Pohlmann C., “Urban heritage tourism, the global-local nexus”, *Annals of Tourism Research*, Vol.23, no.2, pp.284-305
19. Chhabra D., Healy R., Sills E., “Staged authenticity and heritage tourism”, *Annals of Tourism Research*, Vol.30, no.3, pp.702-719
20. Cooper, C., Fletcher, J., Gilbert, D., Shepherd, R. and Wanhill, S. (eds), (1998), “Tourism Principles and Practices”, London: Addison Wesley Longman
21. Dolnicar S. and Leisch F., (2008), “Selective marketing for environmentally sustainable tourism”, *Tourism Management*, Vol. 29, No. 4, pp.672–680.
22. Dugulan D., Balaure V., Popescu I.C., and C. Veghes, (2010). “Cultural Heritage, Natural Resources And Competitiveness Of The Travel And Tourism Industry In Central And Eastern European Countries”, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, Vol. 2, No. 12, pp. 742-748
23. Fisher, R., (1990), “Briefing Notes on the Organization of Culture in EEC Countries”, Arts Council, London

24. Galani-Moutafi V., "Tourism research on Greece, a critical overview", *Annals of Tourism Research*, Vol.31, no.1, pp.157-179
25. Garrod B and Fyall A., (2001), "Heritage Tourism", *Annals of Tourism Research*, 28 (4), pp. 1049-1052
26. Garrod Br., Al Fyall, "Managing Heritage Tourism", *Annals of Tourism Research*, vol.27, no.3, pp.682-708
27. Garrod Br., Fyall Al., "Heritage tourism: a question of definition, rejoinders and commentary", *Annals of Tourism Research*, Vol.27, no.4, pp.1049-1051
28. Godfrey K. B., (1998), "Attitudes towards 'sustainable tourism' in the UK: a view from local government", *Tourism Management*, Vol. 19, No. 3. pp. 213-224
29. Haberle S.G. and Chepstow Lusty, A., (2000) "Can Climate Influence Cultural Development? A View through Time", *Environment and History*, Vol. 6, No. 3, pp.349-369 (21)
30. Haralambopoulos, N., and A. Pizam, (1996). "Perceived Impacts of Tourism: The Case of Samos", *Annals of Tourism Research*, Vol. 23, p.p.503–526
31. Horner, S. and Swarbrooke, J., (1996) *Marketing Tourism, Hospitality and Leisure in Europe International*. Thomson Business Press London
32. Huibin X., Marzuki A. and A. A. Razak, (2012). "Protective Development of cultural heritage tourism: The case of Lijiang, China", *theoretical and empirical researches in urban management*, Vol. 7, No. 1, p.p.39-54
33. Huibin X., Marzuki A. and A. A. Razak, (2012). "Protective Development of cultural heritage tourism: The case of Lijiang, China", *theoretical and empirical researches in urban management*, Vol. 7, No. 1, p.p.39-54
34. Hunter C., (1997), "Sustainable tourism as an adaptive paradigm", *Annals of Tourism Research*, Vol. 24, No. 4, pp.850-867
35. Ioan-Frank V., and Istoc E.-M., (2007). "Cultural Tourism And Sustainable Development", *Romanian Journal of Economic Forecasting*, Vol. 4, No. 1, p.p.89-96

36. Johnson J., Snepenger D., and A. Sevgin, (1994). "Residents' perceptions of tourism development", *Annals of Tourism Research*, Vol. 21, No. 3, p.p. 629-642
37. Johnson, J. D., Snepenger, D. J. & Akis, S., (1994). "Host Resident Perceptions of Tourism in a Transitional Rural Economy", *Annals of Tourism Research*. 21(3)
38. Keitumetse S., (2009). "The eco-tourism of cultural heritage management (ECTCHM): linking heritage and 'environment' in the Okavango Delta Regions of Botswana", *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 15, No. 2, pp.223-244
39. Keitumetse S.O., (2011), "Sustainable development and cultural heritage management in Botswana: towards sustainable communities", *Sustainable Development*, Vol. 19, No. 1, p.p. 49–59
40. Konsola D., Fotiadi Z. and A. Marinou, (2006), "Innovation as a tool for local development. Introducing new technologies for the interpretation of cultural heritage:The case of the RI-SE program in Sterea Ellada", *46th Congress of the European Regional Science Association*, Volos – Greece
41. Lamza–Maronić M., Glavaš J. and I. Mavrin, (2009), "Potentials of Osijek as a centre of cultural tourism", *Interdisciplinary Management Research*, Vol. 5, pp. 711-720
42. Lozano-Oyola M., Blancas Fr. J., Caballero M. G., Rafael, "Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations", *Ecological Indicators* 18, pp.659-675
43. MacDonald R., and Jolliffe L. (2003). "Cultural rural tourism: Evidence from Canada", *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, No.2, pp. 307–322
44. Makhzoumi J. M., "Landscape ecology as a foundation for landscape architecture: application in Malta", *Landscape and Urban planning*, Vol. 50, pp.167-177
45. Marin V., Palmisani Fr., Ivaldi R., Durci R., Fabiano M., "Users' perception analysis for sustainable beach management in Italy", *Ocean& Coastal Management*
46. Markwick M., "Postcards from Malta, Images, Consumption, Context". *Annals of Tourism Research*, Vol.28, no.2, pp.417-438

47. McDowell L., (1996), «Η μεταμόρφωση της Παγκόσμιας πολιτισμικής κουλτούρας», στο Massay D., (1996) (ed), *Human Georgraphy*, London: Arnold, σελ. 1- 26
48. McKercher B. and du Cros H., (2003), “Testing a cultural tourism typology”, *International Journal of Tourism Research*, Vol. 5, No. 1, pp 45-58
49. Nunkoo R., Gursoy D., “Residents' support for tourism-an Identity Perspective”, *Annals of Tourism Research*, Vol.39, no.1, pp.243-268
50. Nur Izzati Mohd Rodzi, Saniah Ahmad Zaki, Syed Mohd Hassan Syed Subli, “Between Tourism and Intangible Cultural Heritage”, *Procedia- Social and Behavioral Science*, Vol.85, pp. 411-420
51. Oglethorpe M., “Tourism in a small island economy: the case of Malta”, *Tourism Management*, Vol.6, no.1, pp. 23-31
52. Richards G., (1996), “Production and consumption of European cultural tourism”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 23, No. 2, pp.261-283
53. Ritchie B.W. and Inkari M., (2006), “Host Community Attitudes toward Tourism and Cultural Tourism Development: the Case of the Lewes District, Southern England”, *International Journal of Tourism Research*, Vol. 8, No 1, pp.27–44
54. Ritchie, R.J.B & Ritchie J.R.B, (2002), “A framework for an industry supported destination marketing system”, *Tourism Management*, 23, 493-454
55. Russo A.P., (2002), “The “vicious circle” of tourism development in heritage cities”, *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, No. 1, pp. 165-182
56. Russo A.P., Boniface Pr., Shoval N., “Tourism Management in heritage cities”, *Annals of Tourism Research*, Vol.28, no.3, pp.824-826
57. Sdrali D., and Chazapi K., (2007), “Cultural Tourism in a greek insular community: the residents’ perspective”, *Tourismos: an international multidisciplinary journal of tourism*, Vol. 2, No. 2, pp.61-75
58. Shamsuddoha M., Alamgir M., and T. Nasir, (2011), “Cultural tourism: Bangladesh tribal areas perspective”, *Journal of Tourism*, Vol. 12, No. 12, pp.28-32

59. Sheldon J. P., "Tourism in Archipelagos, Hawai'i and the Balearides, Esteban Bardolet", *Annals of Tourism Research*, Vol.35, No.4, pp.900-923
60. Sigala, M., (2007), WEB 2.0 in the tourism industry: A new tourism generation and new e-business models. *International Ecotourism Monthly*. ISSN 1108-8931. Year 7, Issue 90, pp. 5–8
61. Silberberg T., "Cultural tourism and business and business opportunities for museums and heritage sites", *Tourism Management*, Vol.16, No.5, pp.361-365
62. Smith M., (2004), Seeing a new side to seashores Q Culturally regenerating the English Seaside Town", *International Journal of Tourism Research*, Vol. 6 No.1, pp 17- 28
63. Stebbins R. A., (1996). "Cultural Tourism as Serious Leisure", *Annals of Tourism Research*, Vol. 23, No. 4, pp. 948–950
64. Sundesh K., (2002), "Using natural and cultural heritage to develop sustainable tourism in non- traditional tourist destinations", *European Commission Study – Ecosystems LTD*
65. Swanson K. K., Timothy J. D., "Souvenirs: icons of meaning, commercializing and commoditization", *Tourism Management*, Vol.33, pp. 489-499
66. Taylor J., (2001), "Authenticity and sincerity in tourism", *Annals of Tourism Research*, Vol. 28, No.1, pp. 7-26
67. Timothy J. D., "Tourism and the Personal Heritage Experience", *Annals of Tourism Research*, Vol.24, Issue 3, pp. 751–754
68. Tweed Chr., Sutherland M., "Built cultural heritage and sustainable urban development", *Landscape and Urban planning*, Vol. 83, pp.62-69
69. Van der Borg J., Costa P., Gotti G., "Tourism in European heritage cities", *Annals of Tourism Research*, Vol.23, No.2, pp.306-321
70. Wadawi J.A.K., Bresler N., Okech R.N. and A. Nedelea, (2009), "The Role Of Hotels In The Consumption Of Cultural Tourism In Kenya", *Revista de turism - studii si cercetari in turism*, Vol. 8, No. 8, pp. 34-39

71. Wang S., Fu Y. Y., Cecil A. K., and S. Hji-Avgoustis, (2008), “Impacts of cultural tourism upon quality of life: the resident’s perspective”, 2008 International CHRIE Conference – Atlanta, Georgia, U.S.A.

Ηλεκτρονικές Πηγές

1. www.statistics.gr , Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)
2. http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/51_konsola_ersagr13.pdf (στρατηγικό σχέδιο πολιτιστικού τουρισμού για την περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, κείμενο: Ντόρα Κόνσολα, Ομότιμη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου)
3. <http://www.accessibletourism.org/?i=enat.el> Ευρωπαϊκό Δίκτυο για τον Προσβάσιμο Τουρισμό.
4. <http://sete.gr> Σύνδεσμος Ελλήνων Τουριστικών Επιχειρήσεων
5. <http://greece-eu-together.eu> Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση μαζί
6. <http://www.gnto.gov.gr> Υπουργείο Τουρισμού
7. <http://www.yppo.gr/0/gindex.jsp> Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
8. <http://www.rhodes.gr/el/ipolimas/touristikosodigos/> Δήμος Ρόδου
9. <http://en.unesco.org> UNESCO
10. http://www.unesco-hellas.gr/gr/3_5_1.htm Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNESCO
11. <http://www.europeana.eu> EUROPEANA
12. <http://www.etc-corporate.org> Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ταξιδιών
13. <http://www.icomos.org/en> ICOMOS
14. <https://www.icomoshellenic.gr> Ελληνικό τμήμα ICOMOS
15. <http://ec.europa.eu/> Ευρωπαϊκή Ένωση
16. http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/index_el.htm
17. <http://www.rodiki.gr/>
18. <http://www.rodiki.gr/article.php?id=96580&catid=1&subcatid=37> (του Δημήτρη Προκοπίου, 18/04/2011)
19. <http://www2.unwto.org/> Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού

20. <http://www.rodosisland.gr/> Οργανισμός προώθησης Ροδιακού τουρισμού (ΠΡΟ-ΤΟΥΡ)
21. <http://ellinwnparadosi.blogspot.gr>
22. <http://www2.egeonet.gr/forms/fLemma.aspx?lemmaId=6888>
23. <http://www.rodosislandinfo.gr>
24. <http://www.rodosnature.gr/>
25. <http://www.rhodos-travel.com/monte.htm>
26. http://www.holiday.gr/gr/page.php?page_id=128
27. <http://www.youtube.com/watch?v=7F5-r0ZXIG8>
28. <http://geografia.comxa.com/Greekstart/start.htm>
29. http://www.xorio.gr/index.php?option=com_content&view=article&catid=36:2009-02-06-18-49-49&id=513:2009-12-24-12-10-19
30. <http://www.domnasamiou.gr/?i=portal.en.songs>
31. <http://www.domnasamiou.gr/?i=portal.el.shows&id=273>
32. <http://www.rhodeslibrary.gr/info>
33. <http://lyricstranslate.com/en/Paradosiaka-Paradosiaka-Kato-sti-Rodo-lyrics.html>
34. <http://louloudia-fyta.blogspot.gr/>
35. <http://www.cityofpetaloudes.gr/>
36. <http://www.green-e.gr>
37. <http://parapona-rodou.blogspot.gr>
38. <http://www.ethnos.gr/enttheta.asp?catid=23523&subid=2&pubid=63658869>
39. www.jewishrhodes.org
40. <http://www.diakopes.gr/afieromata/rodos/article/?aid=208858>
41. www.amazingrhodes.com

42. theologosgr.blogspot.com
43. enlefko.blogspot.com
44. http://www.citybranding.gr/2012/12/blog-post_19.html
45. <http://www.diakopes.gr/afieromata/rodos/article/?aid=208858>
46. http://parapona-rodou.blogspot.gr/2011/11/blog-post_2848.html
47. <http://castles.iwrite.gr/%CE%B7%CE%AD%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7/>
48. <http://www.aristoteles.de/greek/rhodosgr.html>
49. <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/05/5901.jpg>
50. http://www.travelstyle.gr/portal/photos/articles/815__R1T9256.jpg
51. <http://www.tainiothiki.gr/v2/program/view/16/2/>
52. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=70537>
53. http://www.rhodesprivatetours.com/movies_filmed_rhodes_greece.htm
54. <http://www.pinterest.com/nicholasrhodes1/movies-filmed-in-rhodes-greece/>
55. <http://www.pinterest.com/pin/7248049372565478/>
56. http://rokar-rokar.blogspot.gr/2008/05/blog-post_21.html
57. <http://camerastyloonline.files.wordpress.com/2013/02/to-doloma.jpg>
58. <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/el/thumb/3/34/Koritsiagiafilima.jpg/250px-Koritsiagiafilima.jpg>
59. <http://2.bp.blogspot.com/-PWYxZ5AMhx4/TfU8rCSFz2I/AAAAAAAAACug/L8HuDqV8UGs/s1600/1915.jpg>
60. <http://3.bp.blogspot.com/-sfgumbuhm4I/TfKJRcw1iaI/AAAAAAAAACss/kj7NHvxD6jw/s1600/1414.jpg>
61. <http://2.bp.blogspot.com/-lieDotcGAKQ/Tq6yXTAsxBI/AAAAAAAAAOmI/q0uyRDFLHvY/s320/19.bmp>

62. <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/05/5901.jpg>
63. http://3gymrod-istoriatopiki.wikispaces.com/file/view/71725_165211656836275_100000423245771_438432_7864028_n.jpg/315031804/71725_165211656836275_100000423245771_438432_7864028_n.jpg
64. <http://www.rodiaki.gr/article.php?id=271669&catid=40&maincatid=39>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ - ΠΜΣ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ,

Κατεύθυνση: ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

«Πολιτιστικός τουρισμός: Η περίπτωση της Ρόδου»

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ακόλουθο ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος έρευνας στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας: « Πολιτιστικός τουρισμός: Η περίπτωση της Ρόδου». Το ερωτηματολόγιο είναι **ΑΝΩΝΥΜΟ** και τα στοιχεία που θα συλλεχθούν θα παραμείνουν απολύτως εμπιστευτικά.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για την συνεργασία σας.

Με εκτίμηση, Ευγενία Κουτσοπούλου

Ο **πολιτιστικός τουρισμός** αποτελεί είδος του τουρισμού με ειδικό προσανατολισμό. Περιλαμβάνει: α) την αρχιτεκτονική πολιτιστική κληρονομιά, όπως τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία, τα παραδοσιακά σπίτια κτλ. και β) την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, όπως οι παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα, οι αξίες, οι χοροί, τα τραγούδια, η χειροποίητη τέχνη, το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα, τη γαστρονομία, τα τοπικά προϊόντα, η ενδυμασία κτλ..

1. Φύλο

Ανδρας

Γυναίκα

2. Ηλικία

--

3. Απασχόληση

Δημόσιος υπάλληλος

Ιδιωτικός υπάλληλος

Ελεύθερος επαγγελματίας

Αγρότης

Φοιτητής

Συνταξιούχος

Οικιακά

Άνεργος

4. Κατάγεστε από την Ρόδο;

NAI

OXI

5. Πόσα χρόνια κατοικείτε στη Ρόδο;

Ένα

Δύο

Τρία

Τέσσερα

Περισσότερα

Πάντα

6. Ποια μνημεία θεωρείτε ότι είναι πιο σημαντικά όσον αφορά την ιστορία και το πολιτιστικό υπόβαθρο;

Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου

Ευαγγελισμός της Θεοτόκου

Αρχαία Κάμειρος

Ακρόπολη της Λίνδου

Φιλήρημος

Πηγές της Καλλιθέας

Μεσαιωνικά κάστρα της υπαίθρου

Επτά πηγές

7. Σε ποιο μνημείο θα θέλατε να πραγματοποιηθεί μια άμεση κρατική παρέμβαση με σκοπό την ανάδειξη του;

Εθνικό Θέατρο

Τείχος της Μεσαιωνικής Πόλης

Μύλοι

Μεσαιωνικοί Πύργοι (Ιαλυσός, Τριάντα)

Παραδοσιακά σπίτια υπαίθρου

Μεσαιωνικά κάστρα της υπαίθρου

Συννοικισμός «Μαράσια»

8. Ποια περίοδο κατά τη διάρκεια του χρόνου έχει τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα η Ρόδος;

(Βάλτε με σειρά προτεραιότητας με αρίθμηση από το 1 έως το 6.)

1 6^ο πιο σημαντικό

2 5^ο πιο σημαντικό

3 4^ο πιο σημαντικό

4 3^ο πιο σημαντικό

5 2^ο πιο σημαντικό

6 1^ο πιο σημαντικό

Περίοδος
Χριστουγέννων

Περίοδος
Πάσχα

Άνοιξη

Καλοκαίρι

Φθινόπωρο

Χειμώνας

--

--

--

--

--

--

9. Ποιο θρησκευτικό αξιοθέατο θα προτείνατε να επισκεφτεί ένας τουρίστας του νησιού;

Παναγιά η Τσαμπίκα

Ευαγγελισμός

Άγιος Φανούρης της Παλιάς Πόλης

Παναγιά η Σκιαδενή

Παναγιά της Φιλερήμου

Παναγιά η Καθολική (Κρεμαστή)

Παναγιά η Ύψενή

Ο Άγιος Νικόλαος στο Φουντουκλί

10. Για ποιο λόγο πιστεύετε ότι οι τουρίστες επιλέγουν να επισκεφτούν το νησί της Ρόδου;

Κλίμα

Φυσικό τοπίο (θάλασσα, βουνό, δάση κτλ.)

Πολλά ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία

Πολιτιστικές εκδηλώσεις

Τοπική κουζίνα

Τοπικά προϊόντα

Ήθη, έθιμα, παραδόσεις

Ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις

Φιλοξενία εκ μέρους της τοπικής κοινωνίας

Περιέργεια

☐

Για

άλλους

λόγους

.....

.....

11. Είστε ευχαριστημένοι από το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό επίπεδο τουριστών;

ΝΑΙ, είμαι ευχαριστημένος /η

☐

ΟΧΙ, θα ήθελα πιο υψηλού επιπέδου επισκέπτες για το νησί

☐

12. Ποια θεωρείτε ότι αποτελούν τα κύρια εμπόδια για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού;

Έλλειψη κεφαλαίων και κονδυλίων

☐

Έλλειψη ενδιαφέροντος από τις τοπικές αρχές (Δήμος, πολιτιστικοί φορείς)

☐

Έλλειψη ενδιαφέροντος από την τοπική κοινωνία

☐

Έλλειψη εκπαίδευσης

☐

Έλλειψη διαφήμισης και δημοσιότητας

☐

Άλλο

αναφέρετε:.....

13. Αν ήσασταν δήμαρχος τί σκέφτεστε ότι θα κάνετε για τον πολιτιστικό τουρισμό;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

...

14. Κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις προτάσεις που τίθενται παρακάτω σχετικά με την κατάσταση στο νησί της Ρόδου;

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Οι υπηρεσίες του νησιού, αστυνομία, πυροσβεστική, δημόσια μέσα μαζικής μεταφοράς κτλ. είναι σε υψηλό επίπεδο		
Δρόμοι, πεζοδρόμια, δημόσια κτήρια και άλλες υποδομές διατηρούνται σε καλή κατάσταση		
Τα ιστορικά κτήρια της πόλης βρίσκονται σε καλή κατάσταση		
Υπάρχει κυκλοφοριακή συμφόρηση στους δρόμους		
Διατήρηση της ηρεμίας και της ειρήνης στο νησί		
Η ποιότητα ζωής στο νησί είναι σε υψηλό επίπεδο		
Ο πολιτιστικός τουρισμός έχει αναπτυχθεί πολύ στο νησί		
Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις διαφημίζονται επαρκώς ώστε να προσελκύουν τους τουρίστες		
Είναι γνωστές οι εκδηλώσεις των Μουσείων του νησιού		
Το νησί φημίζεται για την αφθονία των εκδηλώσεων, των φεστιβάλ και των δράσεων των Μουσείων		
Έχουν αξιοποιηθεί κατάλληλα τα αξιοθέατα της αρχιτεκτονικής πολιτιστικής κληρονομιάς σε ολόκληρο το νησί (πχ. για την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού)		
Έχει γίνει κατάλληλη αξιοποίηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (παραδόσεις, πανηγύρια, εκδηλώσεις, γαστρονομία, προϊόντα κτλ.) του νησιού για την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού		
Οι αρμόδιοι τοπικοί φορείς έχουν αναδείξει τον τοπικό πολιτισμό και κουλτούρα καθώς και την τοπική κληρονομιά		

Είμαι γνώστης πρόσφατων επιτευγμάτων αναφορικά με τον πολιτιστικό τουρισμό		
Γνωρίζω το πολιτιστικό πρόγραμμα του νησιού		
Οι υποδομές είναι κατάλληλες προκειμένου να φιλοξενήσει πολύ μεγάλο αριθμό τουριστών		
Η τοπική κοινωνία συμμετέχει στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη των δράσεων του πολιτιστικού τουρισμού		

15. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι συμβάλλει ο πολιτιστικός τουρισμός στα εξής:

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Διατηρεί την πολιτιστική ταυτότητα το νησί					
Διατηρεί την ξεχωριστή πολιτιστική ατμόσφαιρα					
Οδηγεί στην υλοποίηση περισσότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων					
Προωθεί την λαογραφική παράδοση και κουλτούρα					
Αναβιώνει παραδόσεις, εθίμων, τοπικής χειροτεχνίας και τέχνης					
Αποτελεί το κίνητρο για την αποκατάσταση των ιστορικών μνημείων					
Μειώνει τις λεηλασίες σε ιστορικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά αξιοθέατα					
Ενθαρρύνει την τοπική κοινωνία να συμμετέχει σε πολιτιστικές δράσεις					
Ευαισθητοποιεί την τοπική κοινωνία για την πολιτιστική κληρονομιά					
Αυξάνει την αίσθηση της τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας					
Βελτιώνει την ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού					
Ο τρόπος ζωής και οι κοινωνικές σχέσεις επηρεάζονται αρνητικά					

Δίνει τη δυνατότητα στους νέους να παραμείνουν στο τόπο τους					
Δημιουργεί δυνατότητες και ευκαιρίες για την τοπική οικονομία					
Προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης και νέες θέσεις εργασίας					
Προσφέρει οικονομική ωφέλεια μόνο σε ορισμένους ανθρώπους					
Αυξάνει το κόστος ζωής					
Βελτιώνει τις υποδομές του νησιού (δρόμους, πεζοδρόμια, κτήρια κτλ)					
Αυξάνει το θόρυβο, τη ρύπανση, κυκλοφοριακή συμφόρηση και συνωστισμό στο νησί					

16. Κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις:

	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
Η εικόνα του νησιού μου με ενδιαφέρει					
Η Ρόδος ελκύει τους επισκέπτες από πολιτιστικό ενδιαφέρον					
Η Ρόδος μπορεί να αποτελέσει έναν από τους πρώτους πολιτιστικούς-τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας					
Τα κονδύλια για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού κρίνονται ως μία καλή επένδυση					
Τα οφέλη του πολιτιστικού τουρισμού είναι σαφώς περισσότερα από τις επιπτώσεις του					
Η συνάντηση με τους επισκέπτες του νησιού και η ανταλλαγή απόψεων αποτελεί μια					

μοναδική εμπειρία					
Θα με ενδιέφερε να παρακολουθώ περισσότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις					
Πιστεύω ότι ο πολιτιστικός τουρισμός θα πρέπει να γίνει μια από τις βιομηχανίες του νησιού					
Δε με ενδιαφέρει να πραγματοποιούνται πολιτιστικές δράσεις					
Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μου δημιουργεί νευρική και με δυσαρεστεί					
Διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, με σκοπό την ανάδειξη της πολιτιστικής και ιστορικής φυσιογνωμίας του νησιού και την προσέλκυση τουριστών					
Οι επισκέπτες θα πρέπει να πληρώνουν μεγαλύτερο αντίτιμο εισιτηρίου στα αξιοθέατα σε σχέση με					

τον τοπικό πληθυσμό					
Κάθε τουριστική επιχείρηση θα πρέπει να ανήκει σε ντόπιους, να προσλαμβάνουν ντόπιους					
Οι τουριστικές επιχειρήσεις θα πρέπει να προωθούν τα τοπικά προϊόντα					
Συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη λήψη των αποφάσεων και τον σχεδιασμό του πολιτιστικού τουρισμού					
Οι τοπικοί τουριστικοί και πολιτιστικοί φορείς και ο πολιτιστικός τομέας του Δήμου Ρόδου θα μπορούσαν να προωθήσουν περισσότερο τον πολιτιστικό τουρισμό					

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

A. ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1. *Του γάμου* (<http://www.youtube.com/watch?v=hoIzMjg6Ung>)

Ηρτέν η ώρα η καλή κι υπερευλογημένη
όπου την περιμέναμε οι συγγενείς κι οι ξένοι.

Ηρτέν η ώρα η καλή νύφη μου να σε ντύσω
και τα πουλιά που τις φωλιές να κελαηδήσουν.

Ωραία νυφοπούλα μου εφόρεσες τα άσπρα
και μετά σάλεψεν ο ουρανός και τ' άστρα

Ωραία νυφοπούλα μου με τ' άσπρο φουστανάκι
σαν Παναγιά ζωγραφιστή μες το μοναστηράκι

Καλά να τη στολίσετε στον κόσμο για ν' αρέσει
να πάει να στεφανωθεί στις εκκλησιάς τη μέση

Μέσα σε δροσερό μπαζέ νύφη μου κάνεις ταίρι
που δεν του λείπουν οι καρποί χειμώνα καλοκαίρι

Νύφη μου που διάλεξες αυτόν τον παλικάρι
που λάμπουν τα ματάκια του σαν το μαργαριτάρι

Νύφη μου, κειμήλιο κεντητό με το μαργαριτάρι

οπού το στρώνουν τη Λαμπρή μπρος το Προσκυνητάρι

Ωραία νυφοπούλα μου, μηλίτσα με τους κλώνους
εύχομαι με το ταίρι σου να κάμεις κληρονόμους.

Τον όμορφό μας τον γαμπρό και ποιος θα τον εντύσει
και τι ζωγράφος θα τον εξωγραφίσει

Γαμπρέ μου πολύ όμορφε, ποιος σου 'δωκε την χάρη
κι είσαι στη ο ήλιος και στον ουρανό φεγγάρι

Γαμπρέ μου είσαι άξιος, καράβι ν' αρματώσεις
του καραβιού την άγκυρα να την μαλαματώσεις.

2. Έλα Παναγιά μου σώσε

(<http://www.youtube.com/watch?v=7F5-r0ZXlG8>)

Έλα Παναγιά μου σώσε

νουν και λογισμόν μου δώσε

νουν και λογισμόν και γνώση

και γλυκειά φωνή καμπόση

Να παινέσω την κυρά μας

και τη χρυσοπέρτικά μας,

νύφη από δεντρί διαμάντι,

που 'ναι οι κλώνοι σου πριλάντι

που 'χει τα μαλλιά μετάξι

και πλεγμένα με την τάξη

3. Μια πέρδικα παινεύτηκε (Καλυθιές Ρόδου)

(http://www.xorio.gr/index.php?option=com_content&view=article&catid=36:2009-02-06-18-49-49&id=513:2009-12-24-12-10-19)

Μια πέρδικα παινεύτηκε σ' ανατολή και δύση,

πως δεν τη βρίσκει κυνηγός να την εκυνηγήσει

κι ο κυνηγός που τ' άκουσε πολύ του κακοφάνη,

παίρνει τα ζαγαράκια του να πάει να κυνηγήσει

την περδικούλα για να βρει και να την εσκοτώσει.

4. *Γαϊτάνι πενεμένο*

(<http://www.domnasamiou.gr/?i=portal.en.songs&id=153&loc=el> και <http://www.youtube.com/watch?v=i9TiTLnftno>)

Γαϊτάνι ν-είχα στο πλεχτρί και τσόχαν εις το ράφτη,

ωχ, και τσόχαν εις το ράφτη,

και ξένον εις την ξενιτιά και καρτερώ τον να 'ρθει,

ωχ, και καρτερώ τον να 'ρθει.

Γαϊτανάκι μου πλεγμένο

στην ανέμη τυλιγμένο.

Ροδίτικο 'ναι το νερό, ροδίτικια κι η βρύση,

Ροδίτισσα κι η κοπελιά που πάει για να γεμίσει.

Γαϊτανάκι μου πλεγμένο

στην ανέμη τυλιγμένο.

Ροδίτικο 'ναι το πανί, ροδίτικο το χτένι,

Ροδίτισσα κι η κοπελιά που κάθεται και υφαίνει

Γαϊτανάκι και μπιρσίμι

μου 'στειλαν από τη Σύμη

για να ράψουν οι κοπέλες

των αντρών τους τις φανέλες.

B. ΣΥΝΤΑΓΕΣ

1. Μελεκούνι

(1 κιλό μέλι, 1 κιλό σησάμι, ½ φλιτζάνι ζάχαρη, κανέλλα κοπανισμένη)

Καθαρίζουμε το σησάμι, το πλένουμε σε κόσκινο και το απλώνουμε στο τραπέζι, πάνω σε καθαρό τραπεζομάντηλο. Πριν στεγνώσει εντελώς, το καβουρδίζουμε με ξύλινο κουτάλι, ώσπου μα χρυσίσει. Από αυτό κοπανίζουμε το ¼ περίπου και το ανακατεύουμε με το ακοπάνιστο. Βάζουμε το μέλι με τη ζάχαρη στη φωτιά, να δέσει. Για να δούμε αν έδεσε, ρίχνουμε με ένα κουταλάκι σε βαθύ πιάτο με νερό λίγο μέλι. Πρέπει να κάνει κόμπο μέσα στο νερό. Το πιάνουμε με τα δύο μας δάχτυλα. Αν δεν διαλύεται, χωρίς να είναι σκληρό, είναι έτοιμο. Το κατεβάζουμε από τη φωτιά και το ανακατεύουμε με το σησάμι. Βρέχουμε το σινί ή ένα μάρμαρο με νερό και λίγο ανθόνερο και ρίχνουμε πάνω το μείγμα. Με βρεγμένα χέρια τι χτυπούμε δυνατά για να στρώσει καλά ή την επιφάνειά του. Με βρεγμένο ματσόξυλο (πλάστη) το ισιώνουμε για να έχει παντού το ίδιο πάχος, περίπου ένα δάχτυλο. Ρίχνουμε την κανέλα και όταν μισοκρυσώσει, το κόβουμε σε λουρίδες και μετά σε ρόμβους. Το τυλίγουμε σε λεπτό διάφανο χαρτί. Γίνονται περίπου 30- 35 κομμάτια.

2. Μοσχοπούγγια

Γίνονται με δύο παραλλαγές, με φύλλο και χωρίς φύλλο.

α. Με φύλλο

(Για τη ζύμη: 1 κιλό αλεύρι, ¾ του φλιτζανιού λάδι, 1 φλιτζάνι αλεσίφα (αλισίβα, σταχτόνερο), αλάτι.

Για τη γέμιση: 1 κιλό αμυγδαλόψιχα, 1 φλιτζάνι ζάχαρη, 4 μοσχοκάρυδα, 1 ½ φλιτζάνι παξιμάδι κοπανισμένο, ανθόνερο, 1 κιλό ζάχαρη άχνη για το τύλιγμα)

Ζεματούμε, ξεφλουδίζουμε και στεγνώνουμε με μια καθαρή πετσέτα την αμυγδαλόψιχα. Την ψιλοκοπανίζουμε. Την βάζουμε σε λεκάνη, προσθέτουμε το παξιμάδι, τη ζάχαρη και τα μοσχοκάρυδα ξυσμένα. Ανακατεύουμε καλά. Ρίχνουμε ανθόνερο λίγο- λίγο, όσο χρειάζεται να σμίζουν ή αμυγδαλόψιχα με το παξιμάδι. Βάζουμε το αλεύρι με το αλάτι σε λεκάνη, ρίχνουμε το λάδι και τρίβουμε με τις παλάμες μας. Ανοίγουμε στη μέση λακκούβα, ρίχνουμε την αλεσίφα και ζυμώνουμε. Προσθέτουμε, αν χρειασθεί, κι άλλη αλεσίφα ή νερό. Η ζύμη πρέπει να είναι πολύ σφικτή, για να έχουμε καλύτερο φύλλο στο άνοιγμα. Αν είναι μαλακή, προσθέτουμε αλεύρι στο άνοιγμα της πλασίδας (φύλλου). Παίρνουμε ένα μικρό κομμάτι ζύμης και με το ματσόξυλο (πλάστη) ανοίγουμε φύλλο πολύ λεπτό πάνω στο σινί ή στο τραπέζι. Είναι έτοιμο, όταν το φυσούμε και ανασηκώνεται. Βάζουμε μια κουταλιά της σούπας γέμιση στην άκρη του φύλλου. Διπλώνουμε στο μέρος που είναι η γέμιση και κόβουμε με ένα ποτήρι σε σχήμα

μισοφέγγαρου, τοποθετώντας το ποτήρι μισό πάνω στο φύλλο και μισό έξω. Συνεχίζουμε με τον ίδιο τρόπο, ώσπου να τελειώσει το φύλλο. Το βάζουμε στο ταψί το ένα κοντά στο άλλο. Δεν φουσκώνουν, γι' αυτό και δεν έχουν φόβο να κολλήσουν μεταξύ τους. Τα ψήνουμε σε μέτριο φούρνο επί 1/4 της ώρας ίσα ίσα να ψηθεί η ζύμη, χωρίς να τα αφήσουμε να ροδίσουν.

Βάζουμε σε βαθύ πιάτο ανθόνερο, βουτούμε ένα-ένα τα μοσχοπούγγια στο ανθόνερο, τα τινάζουμε και αμέσως τα τυλίγουμε σε ζάχαρη άχνη. Με τα δυο μας χέρια πιέζουμε την ζάχαρη να κολλήσει και τα τοποθετούμε σε λαδόκολλα. Κοσκινίζουμε πάλι ζάχαρη άχνη από πάνω και αφήνουμε όλη τη νύχτα να στεγνώσουν. Γίνονται 80 κομμάτια περίπου.

β. Χωρίς φύλλο

(2 φλιτζάνια καρυδόπιχα, 1 φλιτζάνι αμυγδαλόπιχα, 1 φλιτζάνι ζάχαρη, 1 φλιτζάνι ψίχα από μπαγιάτικο ψωμί, 1 μικρό μοσχοκάρυδο, ανθόνερο, 1 κιλό περίπου άχνη ζάχαρη για το τύλιγμα)

Ζεματούμε, ξεφλουδίζουμε και στεγνώνουμε τα αμύγδαλα. Τα ψιλοκοπανίζουμε, καθώς και την καρυδόπιχα. Τα βάζουμε σε λεκάνη, ρίχνουμε τη ζάχαρη, το μοσχοκάρυδο ξυσμένο και την ψίχα ψωμιού. Ανακατεύουμε και ζυμώνουμε, ρίχνοντας λίγο-λίγο ανθόνερο, ώσπου να πλάθονται. Τα πλάθουμε σαν μικρά μισοφέγγαρα και τα βάζουμε σε ταψί στρωμένο με λαδόκολλα. Τα ψήνουμε σε μέτριο φούρνο, ώσπου να πάρουν χρώμα. Για να τα ξεκολλήσουμε, σηκώνουμε σιγά-σιγά τη λαδόκολλα και τη βρέχουμε ελαφρά από κάτω. Τα βουτούμε στο ανθόνερο και τα βάζουμε σε πετσέτα να στραγγίσουν λίγο. Τα τυλίγουμε σε ζάχαρη άχνη.

3. *Αλουσιά ή Αλεσίφα (αλισίβα, σταχτόνερο)*

Βάζουμε σε κατσαρόλα 2 ποτήρια νερό και προσθέτουμε 2 κουταλιές περίπου στάχτη κοσκινισμένη. Βράζουμε για λίγο και αφήνουμε να κατασταλάξει. Πριν την χρησιμοποίησουμε, την παίρνουμε από τουλουπάνι.

Η αλεσίφα χρησιμοποιείται στα γλυκά για να θρίβουν. Αντί γι' αυτό μπορούμε να βάλουμε λίγη σόδα διαλυμένη σε κονιάκ ή νερό.

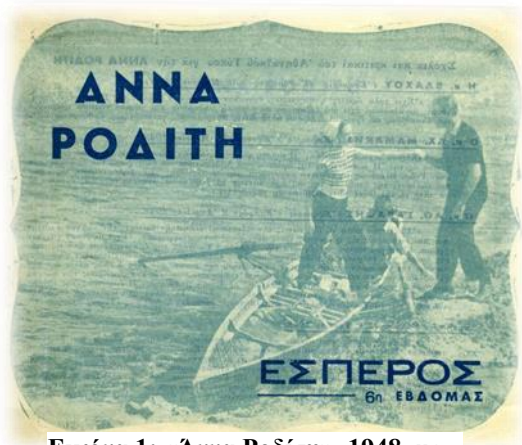
4. *Πιτταρούδια με κρεμμύδι*

(1 κιλό κρεμμύδια, 2 μεγάλες ντομάτες (ώριμες), 1 κουταλιά της σούπας γεμάτη δυόσμο ψιλοκομμένο, 5- 6 κουταλιές αλεύρι, αλάτι, πιπέρι, αλεύρι για το τηγάνισμα)

Αφού τα ανακατέψουμε, τα αφήνουμε για μια ώρα. Τα πλάθουμε μικρές λεπτές πίττες, τις αλευρώνουμε και τις τηγανίζουμε. Μπορούμε να προσθέσουμε και κιμά.

Γ. ΕΙΚΟΝΕΣ

Οι εικόνες προέρχονται από την κινηματογραφική *προβολή* της μοναδικής ομορφιάς του νησιού της Ρόδου που βοήθησε στην τουριστική ανάπτυξή της.

Εικόνα 1: «Άννα Ροδίτη», 1948, με πρωταγωνιστές την Καίτη Πάνου και τον Λάμπρο Κωνσταντάρη

Πηγή: <http://www.tainiothiki.gr/v2/program/view/16/2/>

Εικόνα 2: Σκηνή από την ταινία της «Άννας Ροδίτη» στην Καλλιθέα

Πηγή: www.tainiothiki.gr

Εικόνα 54: Σκηνή από την ταινία της «Άννας Ροδίτη» στο κτήριο «Ακταίον»

Πηγή: www.tainiothiki.gr

Εικόνα 4: Στην προβολή των Πηγών Καλλιθέας, με πρωταγωνιστές την Αλίκη Βουγιουκλάκη και τον Αλέκο Αλεξανδράκη

Πηγή: <http://camerastyloonline.files.wordpress.com/2013/02/to-doloma.jpg>

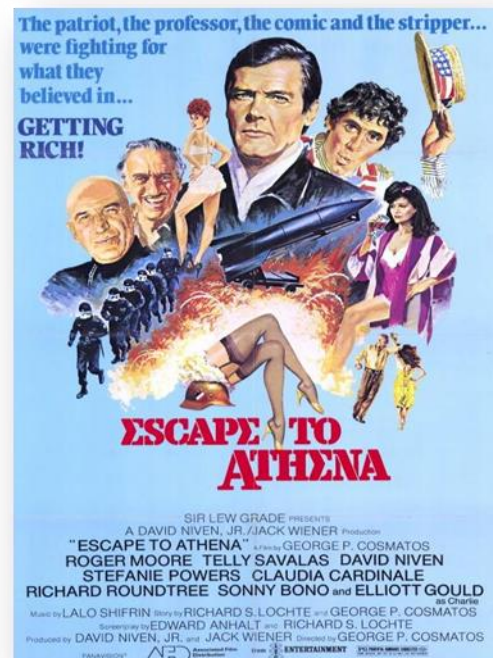
Εικόνα 5: Στην πόλη της Ρόδου με πρωταγωνιστές των Λ. Κωνσταντάρα και Κ. Κακκαβάς, 1960

Πηγή: www.livemovies.gr/

Εικόνα 6: Στο νησί της Ρόδου συναντιούνται οι Βλαχοπούλου, Βουτσάς, Καραγιάννη, Λάσκαρη

Πηγή: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/el/thumb/3/34/Koritsiagiafilima.jpg/250px-Koritsiagiafilima.jpg/>

Εικόνα: 7: Escape to Athens με πρωταγωνιστές Roger Moore, Telly Savalas, Claudia Cardinale, 1979

Πηγή: http://www.rhodesprivatetours.com/movies_filmed_rhodes_greece.htm

Εικόνα 8: Τα κανόνια του Ναβαρίνου, με πρωταγωνιστές Gregory Peck και Anthony Quinn, 1961 Πηγή: <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/05/5901.jpg/>

Εικόνα:9 Με πρωταγωνιστές τους Jean- Claude Brialy, Catherine Deneuve, 1964
Πηγή: www.toutlecine.com/

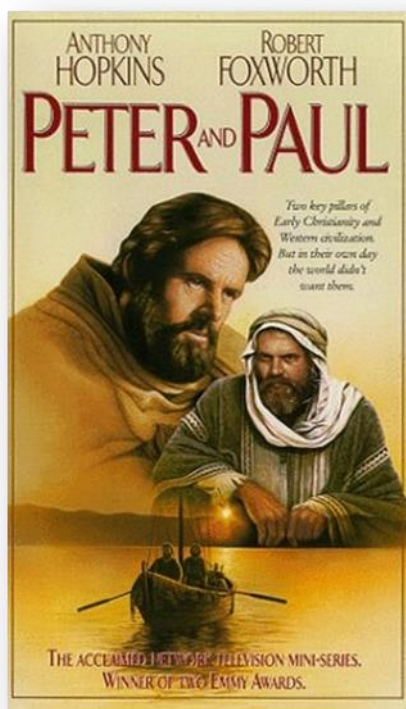
Εικόνα 10: Ταινία του 1988 με τον Ben Kinsley
Πηγή: <http://img143.imageshack.us/img143/5364/pascalisisland1988sp4.jpg/>

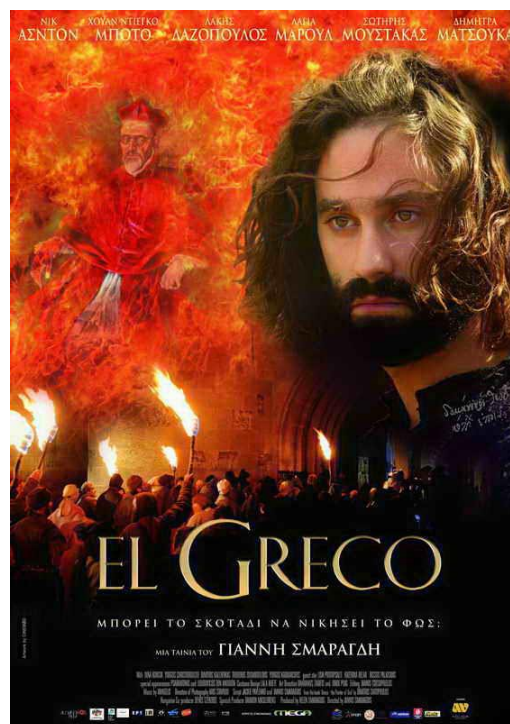
Εικόνα 11: Ταινία του Sergio Leone το 1961
Πηγή: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&i=70537/>

Εικόνα 12: Ταινία του 2006 Πηγή: JJ Feild, Said Taghmaoui, Maria Papas
Πηγή: http://www.rhodesprivatetours.com/movies_filmed_rhodes_greece.htm

Εικόνα 13: Ταινία με τον Antony Hopkins του 1981
Πηγή: <http://www.pinterest.com/pin/7248049372565478/>

Εικόνα 155 Η ταινία του σκηνοθέτη Γιάννη Σμαραγδή
Πηγή: http://www.rhodesprivatetours.com/movies_filmed_rhodes_greece.htm

Εικόνα 156: Μια πρωτοποριακή προσπάθεια προώθησης του τουρισμού μέσω του Π.ΡΟ.ΤΟΥΡ
Πηγή: http://www.citybranding.gr/2013/03/blog-post_14.html